

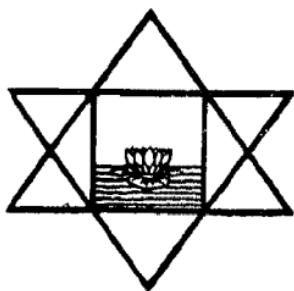
શ્રી અરવિન્દનાં નાટકો

ભાગ પણુલો

શ્રી અરવિંદ સાહિત્ય સંગ્રહ · ગ્રન્થ ઉ

શ્રી અરવિંદનાં નાટકો

ભાગ પછેલો

શ્રી અરવિંદ સોસાયરી · પોંડિચેરી-૨
૧૯૭૦

અનુવાદક: પૂજલાલ

પ્રથમ સંસ્કરણ—૧૯૭૦

મૂલ્ય રૂ. ૧૭.૦૦

Price Rs. 17.00

મુખ્ય વિકેતા: શ્રી અરવિદ બુક્સ ડિસ્ટ્રિબ્યુશન એજન્સી
શ્રી અરવિદ આશ્રમ
પોંડિચેરી-૨

© શ્રી અરવિદ આશ્રમ ટ્રસ્ટ, પોંડિચેરી-૨—૧૯૭૦

પ્રકાશક: શ્રી અરવિદ સોસાયટી, પોંડિચેરી-૨

મુદ્રક: રાજરતન પ્રેસ, રઘ્યાલ રોડ, અમદાવાદ-૨૧

અનુક્રમ

મુક્તિદાતા પર્સિયુસ
વાસવદત્તા
રોડોયુન

૫૬૮
૧
૧૬૯
૨૭૯

શ્રી અરવિંદ

[१]

भुक्तिदाता पर्सियुस

મફકારાકની નોંધ

“મુક્તિદાતા પરિયુસ” પ્રથમ ૧૮૦૭માં કલકત્તાના સાપ્તાહિક ‘વન્દે માતરમ्’માં કમશઃ પ્રગટ થયું હતું. ત્યાર પછી ૧૮૪૨માં પ્રગટ કરવામાં આવેલાં શ્રી અરવિદનાં ‘રંગૃહીત કાવ્યો અને નાટકો’માં એને લેવામાં આવ્યું હતું, પરંતુ તે વખતે અપ્રાપ્ત બે દૃશ્યો એમાં લઈ શકાયાં નહોતાં. બીજા અંકનાં બીજું અને ત્રીજું એમ જે બે દૃશ્યો રહી ગયાં હતાં તે પાછળથી મળી આવતાં આ વખતની આવૃત્તિમાં એમનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

પર્સિયુસની પુરાણકથા

આરોસના ગ્રીક રાજ એક્સિયુસને દેવવાળી દ્વારા ચેતાવતી આગાહી મળી કે તારી પુત્રીનો પુત્ર તારી મરણનું કારણ બનશે. આ આપત્તિમાંથી બચવાની આશાથી ઓણે અને એક કંસાના ગઢમાં પૂરી રાખ્યો. પણ દેવોનો રાજ જિયુસ સોનેરી વર્પા સાથ એના કારાગારમાં ઉત્તરો અને એનાથી દાનાઈને પર્સિયુસ નામનો પુત્ર થયો. દાનાઈ અને એના બાળકને એક શઠ અને હડેસાં વિનાની હેડીમાં ખુલ્લામાં તરતાં મૂક્વામાં આવ્યાં, પણ અહીંયાં ય દૈવ અને દેવો વચ્ચે પુર્યાં અને કોઈ એક દેવી રક્ષાથી દોરાયેલી એ હેડી સેરિઝોસ નામના ટાપુમાં એમને સલામત લઈ ગઈ. ત્યાં ત્યાંના રાજાએ દાનાઈનું સ્વાગત — સન્માન કર્યું. જ્યારે પર્સિયુસ યુવાવસ્થામાં આવ્યો ત્યારે દાનાઈને પરણવાની ઈચ્છાથી રાજાએ એને એના મૃત્યુએ મોકદી આપવાનું નિર્ધર્યું, અને એ હેતુ પાર પાડવા માટે જેના માથાને જેતાં જ માણસો પથ્થરમાં પલટાઈ જાય છે તે રાક્ષસી મેડૂસાને મારવા ને એનું માથું લઈ આવવા માટે એણે એને રાક્ષસોના નિવાસસ્થાનના વેરાન, અણાણ, બરફથી ઢંકાયેલા ઉત્તરના ખંડમાં જવાનો હુકમ કર્યો. જ્ઞાનની દેવી એથિનીએ એને સહાય કરી ને એને હેર્પ નામની દિવ્ય તરવાર, હવામાં થઈને અધ્યર ઉપાડી જાય એવાં પાંખાળાં પગરખાં, પોતાની ઢાલ અને અદૃશ્ય બનાવી દેતું શિરસ્ક આપ્યાં, અને એ બધાં સાથે પર્સિયુસ અનેક સાહસોને અંતે પોતાની જોજમાં સહૃદ્ય થયો. પાછા ફરતી વખતે એ સિરિયા આવ્યો. ત્યાંના રાજરાણી સિક્કિયુસ અને કેસિયોપિયા હતાં. કેસિયોપિયાએ સમુદ્રના દેવ પોસેઈઓનની વિરુદ્ધ ધર્મોલ્લંઘનનો અપરાધ કર્યો હતો ને તેના પ્રાયશ્ચિત્તમાં તેની પુત્રી અન્દ્રોમિડાને એક દરિયાઈ દેત્યના ભક્ષ્ય તરીકે તટના ખડકો ઉપર લોકોએ સાંકળથી બાંધી રાખી હતી તે પર્સિયુસે જોઈ. એણે એ દરિયાઈ દેત્યનો સંહાર કર્યો, અન્દ્રોમિડાને બચાવી ને એનું પાણિગ્રહણ કર્યું.

આ નાટકમાં એ પુરાણકથાના મૂળમાં રહેલું વીરભાવી કથાતત્ત્વ દૂર કરવામાં આવ્યું છે, અને એલિજાબેથ—યુગના નમૂના ઉપર માનવ-સ્વભાવ ને પ્રાણના આવેગોના રંગદર્શી વૃત્તનાં દૃશ્યો જેની આસપાસ વિકાસ પામતાં હોય એવા બીજમાં અને પરિણત કરવામાં આવ્યું છે. જે દેશમાં નાટકનું કાર્ય ચાલે છે તે ઈતિહાસનો સિરિયા નહિ, પણ કલ્પનારંગી સિરિયા છે. આરંભની આરામિયન સભ્યતાવાળા સેમેટિક લોકોની પરિસ્થિતિઓમાં ગ્રીસની કથાનું સાચે

જ કશું મંડાણ ન કરી શકાય; સિફ્ફિયુસના નગરને એક ગ્રીક વસાહત ગાણવાનું છે અને ગ્રીક નામ નીચે ભૂમધ્ય સમુદ્રના એક પુરાણા દેવતાની પૂજા કરતા, પણ ગ્રીક જીવનની અસર નીચે આવેલા લોકો ઉપર ગૌરવણી આર્કિયન રાજવંશ તાં રાજ્ય કરતો હતો એવું સમજવાનું છે. આ પ્રકારની રંગદર્શી કલ્પનાકૃતિમાં ઇતિહાસ ઉપર અત્યાચાર થયો હોય તો તેને મહત્વ આપવાનું નથી. કાળ આઈન્સ્ટાર્ટનના સાપેક્ષવાદમાં છે તેના કરતાં વધારે સાપેક્ષ છે; સર્જક કલ્પના જ અનું એકમાત્ર સંવિધાન અને વ્યવસ્થાપન કરે છે, તરંગી કલ્પના સર્વોપરી શાસન ચલાવે છે; પ્રસાધનરૂપ પૃથ્વીમની જૂદાની જેમ પુરાણા દેશોનાં ને લોકોનાં નામ અંદર આણવામાં આવેલાં છે; જ્યાં જ્યાં સહેલાઈથી પ્રવેશ પામી શકે છે ત્યાં ત્યાં કાળની વિસંવાદિતા સ્વર્ચછંદ વિહાર કરે છે, બધા જ દેશોના ને સમયોના વિચારેનું ને સહચરસંબંધોનું સંમિક્ષાણ થાય છે. પુરાણ, રંગક્યા અને હડીકત એક સમગ્રરૂપ બની જાય છે, કેમ કે અહીં સર્વ સમયોનું માનવ-માનસ રંગભૂમિ છે. ને આ માનસ, ઢીક ઢીક આગળ વધેલી બાદ્ય સભ્યતામાં હજુય જીવંત રહેલા અર્ધ-આદિકાલીન સ્વભાવમાંથી પસાર થઈ વધારે પ્રકાશમાન બુદ્ધિના ક્ષેત્રમાં અને માણસાઈમાં — આ સંકાંતિનો સમય એવો છે કે જ્યારે સુધરેલા માણસના ઘડતરમાં હમેશાં વિદ્યમાન, દાબી રાખેલાં કે વશવતી બનાવી દીવિલાં, કે સુપુર્પત અવસ્થામાં રહેલાં અંધકારગ્રસ્ત ઉગ્ર પ્રકારનાં પ્રાણનાં બણો ઉછાણો મારીને ઉપર આવે છે ત્યારે જે કદી સહીસલામત હોતું નથી — અને ગહનતર અને ઉચ્ચતર ચૈત્યપુરુષની, તથા જે સ્વરૂપને પ્રામ કરવાનું માણસનું અંતિમ નિર્માણ છે તે આત્માની પ્રાથમિક પ્રેરણાના પ્રદેશમાં પ્રવેશ કરતું હોય છે, — તે સમયની એક ઘટના આ નાટકનો વિષય છે.

મુદ્ધિતાતા પર્સિયુસ

નાટકનાં પાત્રો

ખેલેસ અથવિની :

પોસેઈડોન :

પર્સિયુસ : જિયુસ ને દાનાઈનો પુત્ર

સિદ્ધિયુસ : સિરિયાનો રાજ

ઇમોલેયુસ : સિદ્ધિયુસ ને કેસિયોપિયાનો પુત્ર

ફિનિયુસ : ટાયરનો રાજ

પોલિડેઓન : પોસેઈડોનનો પૂજારી

ટાયરેયુસ } સિરિયાને કિનારે જેમનું વહાશ ખરાબે ચડી તૂટી ગયું છે
સ્મર્દાસ } એવા બોબિલોનિયાના વેપારી

થેરોપસ : એક લોકપ્રિય નેતા

પેરિસસ : શહેરનો કસાઈ

ઉસ્ટેટિસ : સિરિયન સૌન્યનો એક સરદાર

નેભાસાર : કાલિયન રક્ષાદલનો નાયક

કોબ્રિયાસ

ઉમોઅટિસ

મેગાસ

ગાર્ડસ

મોડસ

સાઈરેક્સ

શહેરના ને ગામડાંના લોકો

સિરિયાસ : પોસેઈડોનના મંદિરનો એક સેવક

મિડીસ : મહેલનો એક પ્રતિહાર

કેસિયોપિયા : કાલિયાની રાજકુમારી ને સિરિયાની રાણી

અન્દ્રોમિડા : સિદ્ધિયુસ ને કેસિયોપિયાની પુત્રી

સાઈંડેની : ઠયોબેયુસની પ્રેયસી

પ્રેક્સલા : મહેલમાંના રાણીવાસની વડી વડારણ

ડિયોમિડી : ચુલામણી, અન્ન્ડોમિહાની સેવિકા અને સખી

બાઈટ્સ } સિરિયન લીયો
પેસીથિયા }

સ્થળ : સિદ્ધિયુસની નગરી, સમુદ્રતટ, ભૂથિર પરનું પોસેઈંડેનનું મંદિર ને
આસપાસનો પ્રદેશ

મુક્તિદાતા પર્સિયુસ

પ્રસ્તાવના

[ઉધાળા મારતો સાગર અને તોઝાને ચઢેલું આકાશ : મસ્તકની ઉપરની બાજુ ને ચરણની નીચે વિદ્યુતના વિલાસ ચાથે પેલેસ એથિનીનાં વ્યોમમાં દર્શન થાય છે.]

એથિની

[અનુષ્ટુપ]

સ્વેચ્છાચાર જલો કેરો ભૂ પરે ઘૂઘવ્યે જતો,
એવા ઓહ મહાસિન્ધુ ! પાછા બોલાવ તાહરા
તરંગો ભૂખડા પાયે, ભૂરાં ને ભીષણાત્મ એ
કંપતાં નસકેરાંની સાથે શિકાર શોધતા,
અધીર તુજ ઉદ્ઘોલો શમાવ, મુજ છે તને
દેવી આણ, અને મારી ઈચ્છાનુસાર વર્ત તું.

સમૃદ્ધના સ્વરો

ઉદ્ભામ જલને સ્વસ્થ આણ દેનાર કોણ તું ?
એથિની

પેલેસ એથિની છું હું પુત્રી સર્વસમર્થની.
સ્વરો

શી ઈચ્છા તુજ છે ? તારો વિરોધ કરવા અમે
નથી સમર્થ ; સંત્રસ્ત બુમરાણ મચાવતાં
હેયાં અમ હરી જતાં તારા આરસ શા પદે.

એથિની

જગાડી દ્વા તમારા આ ભીમ પોસેઈડોનનો;
મારી સમીપમાં એને ઊઠીને આવવા કહો.

સ્વરો

સૂમસામ શમ્યો છે એ : તારા ફરજ પાડતા
અવાજથી જ સંબોધી કર જગ્રત એહને.

એથિની

સીમારહિત હે સિન્ધુ ! ઊઠ, આવ પ્રકાશમાં
નીલી લટોતણો એધ ઝીણ સાથ મિલાવતો.

(સાગરદેવ પોસેઈડેન પાણી ઉપર દેખા દે છે.)

મને અહૃત ઊંડાળે ખડક્યા ખડકોતણા
ઓશીકાથી બળે કોનો શાન્ત સ્વર જગાડતો?

સ્વરો

શુભતા એક, છે શક્તિ એક આકાશમંદલે.

પોસેઈડેન

કેવી તું શુભ છે! કેવી શાન્ત છે સુપમાભરી!
અને છનાં ય કેવી તું વાધા ધારે તુઝનના!
તારી ઉપરનું બોમ કંપે ગ્રણિત વિદ્યુતે
ભયપ્રેરક ને શાન્ત તાર આ ચરણો થકી
હે હેવી! દૂર ભાગે છે પારાવાર અપાર આ,
કરે છે મુજને કુબ્ધ તારી સુસ્થિર શાંતિ આ;
જ્યોતિની વસનારી હે! કોણ છે તું? કહે મને.

ઓથિની

ઓથિની મુજને જાણ.

પોસેઈડેન

ભયાવહ કુમારિકા,
સુનદરી, કરતી જૂના જગને કોલથી ભર્યું!
શાશ્વત વિશ્વ આ સેવે સેવ્યભાવ મનુષ્યનો
એવું સહેવ તું માગે; શૈલો હયમચાવતાં
ભૌમકાય અમારાં સૌ ચલનોને લગામમાં
બલાત્કારે લઈ લેવા, તાર મસ્તિષ્ક મધ્યથી
સ્કુરતાં દર્શનો કેં કેં પ્રભાવી તું પ્રયોજની.

ઓથિની

નિજત્માથી મને સર્વશક્તિમાને સુજેલ છે
અમરાત્મા મનુષ્યનો દૈરવા, અનુશાસવા,
કે જેથી આખરે થાય એ વ્યવસ્થિત ને લલે
ભવ્ય પ્રભુત્વ પોતાના સૌ બાધ જગની પરે.

પોસેઈડેન

તું મારી પાસથી, બોલ, શું માગે છે કરાવવા?

ઓથિની

અધીન ભાવ ઊંઝે ધારી ભૂ-શક્તિઓ બધી
ચૂમે છે ચરણો મારા, અંડણી રૂપ અર્પાતી

ઓલિવો, ધાન્ય; ને વૃક્ષો ફળ વિવિધ ધારતાં,
પેટાળેથી પહડોના રૂપું, આરસ ને અયસ્;
અહિન સેવા કરે મારી, પોસેઈડોન! કિન્તુ તું,
ને તને મળતા દેવો, ઉદામ પાંખ વાયુની
વિરોધ આદરે મારો: આ તારી નીલમી લટો
ચાંપવા ચરણે છું હું આવી, ઓ ખડકોતશા
ધૂજવનાર પાથોથિ! સેવ આ તુજ સેવને.

પોસેઈડોન

અશ્વાટ સાગરો કેદું સ્વચ્છંદ રાજ્ય માહદું;
શિરઃસંકેતથી મારા, હે ભયંકર એથિની!
સંચાલિત કરું છું હું તરંગ-ઓધ એમના.
દુર્બલ માનુષી પાય ચિહ્નન ત્યાં કેં ન મૂકતા,
માનવ ભાવિની સત્તા ચલ વીચિ પરે નથી.

એથિની

સન્ધાન કરવા જેનું ચાહું છું તે મનુષ્યનો
વિરછેદ કરતાં તારાં વેરાનો ન મપાયલાં;
પણ દોરી જવાની છું તેને તારાં જળો પરે,
ઉદ્ધત ગર્જનારા હે! પેલાં ભંગુર વૃક્ષમાં
તારા તુંગ તરંગોનો તિરસ્કાર કરી કરી.
વિશ્વાસ મુજમાં રાખી, ભીડી અમિત સાગરો
સાહસે હિંદની સાથે પાશ્વાત્યોને મિલાવશે.
કંટાળી હિમથી દ્વીપ ઓતરાતા પહેંચશે
વસ્યા જે મુજ નર્તની ઊજળી ઢાલની તળો.
સફ્ટેક આગથી સજજ, રુષ વારિ પરે ધસી
શત્રુને નાખશે રેંસી, જ્યાં તિમિગળ પામતો
મૂર્છાવસ્થા તરંગો બે અફળાઈ પડે તહીં.
બલિષ્ઠ નીલ હે સિન્ધુ! પોસેઈડોન! જંપ ના,
કરાળ ગર્જનાઓ આ તારી ના બંધ પાડતો.
ઊલટો પડજે સામો, એની કૂચ નિરોધજે;
કુમ કે કષ ને મૃત્યુ કેરા આધાતમાં થઈ
મનુષ્ય કરશે પ્રાપ્ત પોતાના દેવભાવને.

પોસેઈડોન

એથિની! તો કહે ત્યારે, શો તારો અભિલાષ છે?

એથિની

અતિથિદ્રુપી ઓ પેબે ડિનારે પૂર્વ દેશના
હૂર સાહસ જેડીને વેપારી આવો ને ચડે,
કે અંદ્રાંટિકનો લેવા લાભ ટાયરના જનો,
ત્રિશૂળો તેમને તારો કરી આકુળવ્યાકુળ
તું હંતશૂળ થા પેલા ખડકોએ ફુગાવતો,
ને બચી જય ને ત્યાંથી તેમની બર્જરો બની
મોજુલા સિરિયાવાસી રક્તે રક્તિમ વેહિએ
વધેરીને કરે હત્યા ઘૃણાભાવ જગાડતી,
એ તને તોપવા માટેઃ સિરિયાના તટે તને
પોસેઈડોન મોલેક નામે લોક પિછાનતા,
ગાજામાં નામ ઉગોન, એવા હે બહુનામના
બહુ પ્રકૃતિના દેવ! બહુ શક્તિસ્વરૂપ હે!
ભય ને ત્રાસ હેનારા! તારો અમલ ચાલતો
ફિલિસ્ટિયા થકી છેક ઓતરાના પ્રદેશ એ;
લોખંડી રાજ! કેવાનું લોહી હે બંધ તું કરી,
રહે પ્રસન્ન નેવેદ્યો સ્વીકારી સૌમ્ય કોટિના,
અને માનવને હે તું રહેવા મૃદુતા ધરી.
પોસેઈડોન

જો, એથિની! જ્લો મારાં ફેનધવલ મસ્તકો
ઉંચકી આકળા વેગે વ્યોમથી વ્યોમ આકમે;
વખાણ એમની શક્તિ, વખાણ વેગ ગર્જતો
સફેદ દેશવાળી ને લીલુડી ખરીએ પરે
પદાકાન્ત કરતાં સૌ કેવાં એ ઊછળી ધસે!
એથિની! મુજ વિકાન્ત વિરાવો ભુવનો ભરે
સ્વેચ્છાચારી અને લભ્ય એવા ને મુજ સાગરો
તેમને માર્ગનું રૂપ લેતા થવા દર્શા હું?
શાહી ગર્વિષ શું સિન્ધુ થશે વ્યાપાર-સાધન?
તારા ક્ષણિક મન્યોનાં નૌ-તલો ભાંગણાં જ ને
તે પૃષ્ઠ પર દેશે શું ચાસ પામર પાડવા?
કુદ્ર માનવ જીવો શું જીતીને અમિતાભિને
કરશે વશ? દું હું તો પૂર્વના સુધિકાળનો,
સ્વભાવે ન મૃદુ પશ્ચાત્ પ્રકટેલ સુરો સમો;

લેમૂરિયા અને આદિ એટલાંટિસ ખાડ જે
શ્વી'તી તેમણે મારે માટે રક્તિમ વેદિઓ;
ને બૃહત્, નાસિકારનંદે મારે છે ગંધ રક્તની,
જેને માટે સ્કુરેટાં એ, જો આ, ને સ્વર્ગની પ્રતિ
પાછી, ચેલેસ એથિની ! જો તું, હું મુજ ગહ્યવરે.

એથિની

તો મારી ઢાલની સામે તારા તુંગ તરંગને
યુદ્ધમાં અફળાવા હે ! મહાસાગર ગહ્યવરે
શોચતો ન છુપાવાનું; પુણ્યિવી પરથી તુજ
પાણીડાંને હઠાવીને હાંકી મુક્તીશ, ને પછી
તને પ્રકાશમાં વખણીન બુદ્ધો કરીશ હું.

ચોસેઈડેન

ભયંકર કુમારી હે ! સૈન્યો સામે સમર્થ તું !
હું તારી સાથ ના માગું યુદ્ધે ઊત્તરવા સવયમ्.

એથિની

તો કો પ્રતિનિધિ તારો યોધ સંયોજ ચાલ તું
મારા પ્રતિનિધિ સામે, ચોસેઈડેન ! એમના
યુદ્ધથી આપણું યુદ્ધ ન્યાય નિર્ણય પામશે.

ચોસેઈડેન

તારો પ્રતિનિધિ વીર કોણ છે તે જણાવ તું.
એથિની

પુત્ર ઓલિભિયા કેરા દેવનો, નામ પર્સિયુસ,
કાંસાના હૃદ ડિલ્લામાં એકિશ્યય કુમારિકા
દાનાઈએ ધર્મો સ્વર્ગ સ્વર્ગનો ગર્ભ, તે થકી
જન્મેલો જ્યોતિ-વર્પામાં કુમાર સુપમા-સજ્યો.

ચોસેઈડેન

પિતાનો જે થવાનો'તો હત્યારો તે ? પરન્તુ આ
મારા સાગર-દૈત્યાની દાઢો ને શ્વાસ આગના
થવા દેશે ન હત્યા એ; એથિની ! છે વિદ્યાય તો.

એથિની

વિદ્યાય; જ્યાં સુધી તારી ભૂરી ભીપણ યાળ પે
ચંપાય ચરણો મારા ને મારા વધતા જતા
સામ્રાજ્યમાં ઉમેરાય મહાસાગર ત્યાં સુધી,

(પોસેઈડન સાગરમાં અદૃશ્ય થઈ જાય છે.)

મારે એ દૂબકી ઊડી, વિલક્ષત જગ્યા ગાજરનાં
ઘોર શિર પરે અના ઘોંઘાટ કરતાં મળો.
હિમે છાઈ ઉત્તરથી પાંખો ઉપર ઊડતો
આવે તું પર્સિયુસ્ સૂર્યદીમ આ ભોમની પરે,
કરો માર્ગ નિશા વેળા, તેનું ભાનેય ના તને;
ઉપા પરંતુ આવે ને દૂર ક્ષિતિજની પરે
ઊંઠ છે મંડલાકાર શૂર્ય, નાયોતિઃ સ્વરૂપ તું
નેવા ઉદ્ય પામીશ સિરિયાના પ્રદેશ ચે,
ને તારી યુલના ઈંલ નેવી અન્દ્રામિયા પરે.
વીર વિખ્યાત ! આનંદ પામ, પ્રેમ પ્રસન્ન થા,
મોજ જીવનની માણા; છે તારે હદ્યે વસ્તું
સામર્થ્ય શાન્ત ને શુદ્ધ પેલેસ અથિની તાણું.

(એ પ્રકાશમાં વિલીન થઈ જાય છે.)

મુક્તિદાતા પર્સિયુસ

અંક ૧ : દૃશ્ય ૧

(ભૂભંગ કરતી વિપમ ટેકરીઓની દીવાલથી ઘેરાયેલી ખડકાળ ને મોજાંના મારાવાળી જમીનની કિનાર)

[સિરિયાસ, ડિયોમિડી]

સિરિયાસ

ડિયોમિડી ! તું આટલી વહેલી ને તેથી આ વીજેલી સ્વેચ્છાચારી ઋતુમાં ?
ડિયોમિડી

ઋતુનો હું કશો વાંક કાઢી શકતી નથી, સિરિયાસ ! એ તો જીબક ભરી અને રમતિયાળ છે.

સિરિયાસ

વરસાદ રડી રડીને પરવારો છે અને સૂરજે ઉવાડમાં આવવાની હિમત કરી છે; પણ પવન પાગલની માફક બૂમબરાડા પાડી રહ્યો છે ને સમૃદ્ધ હજુય જબરદસ્ત આવેશમાં ઊછળી રહ્યો છે. તો શું તારી માલકિન અંનડોમિડાએ પોસેઈડોન માટેના પ્રભાત-નૈવેદ્ય સાથે તને મોકલી છે, કે પછી દરિયાના પવનને સંપાદે તારા ગાવ પરના ગુલાબને વધારે લાલ બનાવવા માટે તું અહીં ફરવા નીકળી પડી છે ?

ડિયોમિડી

તમારા ગમળીન વંદ્ય જેવી ભમ્મરવાળા પુજારી પોલિઓનની હું જેટલી પરવા કરું છું તેટલી મારી માલકિન તમારા પોસેઈડોનની પરવા કરે છે. પણ તું, સિરિયાસ ! તારા લાલ નાકને દરિયાના પવનના સાટકાથી વધારે લાલ બનાવવા માટે કે મંદિરના મહારાજના હંડાએ પાડેલા સોળને એનાથી શમાવવા માટે અહીં ફરી રહ્યો છે ?

સિરિયાસ

મંદિરમાંના ભૂરા વાળવાળા એ પુરાણા મહાશયને પોતું ફેરવી સાછ કરવા માટે દરિયાના પાણીની ડેલો ભરીને મારે ઉપર લઈ જવી પડે છે. જલાનમમાં જય એ જબરદસ્ત, તોદ્ધાનોથી અતણવિતળ થતો પાછ જીવ ! આ અદ્દાર વરસથી હું એને ધસીધસીને સાછ કરતો, સ્નાન કરાવતો ને સજવતો આવ્યો છું, પણ હજુ સુધી એણે એના દરિયામાંથી લાભ કરવે એવો તૂટેલા વહાલુનો ટુકડોય

મારે માટે મોકલ્યો નથી; કોઈ ડુબી ગયેલી રાજકુમારીના હાથમાંથી નીકળી પડેલું રત્નભરિત સુવર્ણકંકણ, કે રોડજના વેપારીઓ દ્વારા લઈ જવામાં આવેલી સીલબંધ અમૂલ્ય કળશવાળી મખમલની કિનારીથી સુશોભિત કોઈ મંજૂષાય મારા હાથમાં આવી નથી. આ મને આપીને શું એ બિખારી થઈ જવાનો હતો? ને એ અલ્પસ્વલ્પથી તો હું મારો છુટકારો વેચાતો લઈ શક્યો હેત!

દિયોમિતી

કદાચ એનો જ એને ભય હતો; કેમ કે આવો કાર્યકુશળ અંગસેવક ગુમાવવાનું કોણ દીદ્ધે? મારા સિરિયાસ!

સિરિયાસ

અરે પ્રભુ! મને એનો વિચાર આવ્યો હેત તો એની ધોયા વગરની પીઠ પખવાડિયા સુધી એ ખંજવાણ્યા કરે એવી રહેવા દેત. પણ આ દેવો ન છંછેડવા જેવા હરાયા સાંદ જેવા છે. એમના તબેલામાં વધારાના ઘણા ઘણા હૈન્યો સંધરી રાજેવા છે, અને અપરાધીઓને હળવા નાસ્તા માટે ફૂડી ખાવાના કામમાં એમને કેળવેલા છે.

દિયોમિતી

ને, સિરિયાસ! બલિદાનોની આબાદી કેવીક ચાલે છે? આશા રાખું છું કે આ ઉનાળાની મોસમમાં તું તારા દેવને મનગમતી સ્વાદિષ્ટ વાનીઓથી નરાયણો રાખે છે, ખરું ને?

સિરિયાસ

અદ્દોસ! બિચારો બુઝો પોસેઈડેન! અને દિયોમિતી! હિનિશિયાના માણુસો ખાવાને ટેવાગેલી એની જીબને માટે કંગાલ કહેવાય એવાં બકરાને બીજાં દરિયાઈ પ્રાણી વિના એને કશું મળતું નથી. એ એનો પોતાનો જ વાંક છે; એણે વધારે છૂટથી વહાણો ખરાબે ચંદ્રવાં જોઈએ. પણ કાળા મેંના પોલિઝોનનું મોં રોજરોન વધારે કાળું થતું જાય છે. ભુશિર પરના ચાઈબેલના સાંદ જેવા એ થોડા સમયમાં મદોન્મત બની જશે. પગોપળ મને વ્રાસજનક લય રહે છે કે કોઈ વહાણ-ભાંગ્યા હિનિશિયનને બદલે એ મને વેહિ ઉપર દાળો અને જમાનાનો ખાવિલો એ કાળમુજ્જો માણું હદ્દ્ય શોધી કાઢવા માટે પોતાનાં ધાર્મિક હથિયાંથી મારી ઉપર કાપકૂપ ચલાવે.

દિયોમિતી

તારે અગાઉથી એને જગ્યાવી રાખવું જોઈએ કે તારું હદ્દ્ય તો તારા મોટા પેટની વીસ શેર ચરબીની નીચે છે, જેથી એને અપવાની ઓછી કસરત કરવી પડે ને તારોય સહેલાઈથી નિકાલ આવી જાય.

સિરિયાસ

નીકળ બહાર ! તું એવું ચાહે છે કે એક જલદેવતાના ખાળું માટે મને ચીરી નાખવામાં આવે ? મારી પ્રતિનો તારે તેમજ ભાવ શું આવે ન કે ?

ડિયોમિડી

ભગવાન એવું ન કરો ! વહાલા સિરિયાસ ! તું અકાળે બદલ્યું હુનિયામાં ચાલ્યો જય તો સિરિયા પોતાની અડધી બદમાસી ગુમાવી કેસે.

સિરિયાસ

હૂર થા અહીંથી, ઓ લંબી ચબરાકિયાણ ! તોઝાની કટાકની તીશી ધાર ! પણ બે, મને પહેલાં યોડા મહેલના સમાચાર આપ. કહેવાય છે કે રાજ ફિનિયુસ રાજકુમારી અન્દ્રોમિડાને પરાપુશે.

ડિયોમિડી

હા, પણ રાજકુમારી અન્દ્રોમિડા રાજ ફિનિયુસને પરણે ત્યાં સુવી નહિ. પેલો શાનો અવાજ છે ?

સિરિયાસ

અત્યંત વેદના અનુભવતા અનેક માણસોનો એ પોકાર હતો.

(એ એક અડક ઉપર ચઢે છે.)

ડિયોમિડી

અરે પ્રભુ ! કેવો દુઃખાકોશ હતો ! જરૂર સિદેન કે નાઈલનું કોઈ જબરદસ્ત મોટું રાજવી વહાણ આ ખડખયડ સમુદ્રતટને ચૂંભી ચૂક્યું હશે.

સિરિયાસ

ફિનિયિયાનું એક મોટું વહાણ વમગાતાં મોંજાંમાં રાપડાયું છે, અને એના માણસો મરાગયા થઈને એળે જતાં હલેસાં મારી રદ્દા છે. જુઓ, એ કડાક સાથે જળ અડકેની લોખાંડી દાઢ ઉપર ધસે છે ને એનાં નાજુક પદ્ધાંમાં ફ્લાટ પડે છે. કોઈ રિબાતી ખીની માફક ધૂરકતાં મોંજાંના મારે ચીતકાર કરતું એ ઘોળું વહાણ અડકો ઉપર કેનું અફણાય છે ! બધીય બાળુઓ ઉપરથી, ઝૂટતી ભૂગળી-માંથી તડનડ કરતા વટાણા કૂદી પડે તેમ માણસો ખંખેરતા બહાર હેંકાય છે. આ કેટલાક ધુર્ઘાયમાણ તરણોમાં ગરક થઈ જાય છે; પેલા બીજા કંચરતા ને દીર્ઘવિદીર્ઘ થતા વિષમ અડકો ઉપર અથડાય છે.

ડિયોમિડી

ત્યારે તો એ એક યાદગાર બની જય એવું દૃષ્ટ હોવું જોઈએ. સિરિયાસ ! મને ઉપર ચઢવામાં મદદ કર તો.

સિરિયાસ

નહિ, નહિ; મારે દોડતા બદલ્યે કાળમુખાણા પુરાણા પૂજરીને સમાચાર

આપવા જોઈએ કે ભૂખ્યા ભયાનક પોસેઇઝોનને માટે અહીંથાં તાજું ખાણું તૈયાર છે.

(એ નીચે ઊતરીને બહાર દોડી જાય છે.)
દિયોમિડી

ઓ વિધિયકારી કુતરા ! અઠાર મહિને આ પહેલવહેલું વહાણ ભાંગે છે
ને મારે તે નહિ જોવાનું ! મારી ગરદનને ને પગને હડ ભરવો પડે તો પણ હું
ગોળ ફરી ટેકરી ઉપર પ્રયત્ન કરીને ચઢીશ. (સામેની દિશામાં એ બહાર જાય છે.)

[સ્થળ : પૂર્વનું. પાંખાળી પાવડી ઉપર
ઉડતો પરિસ્થિતિસ મેઘમંડળમાંથી જિતરે છે.]

પરિસ્થિતિસ

દરિયાએ કોરી કાઢેલી બહાર પડતી જમીન ઉપરના ખડકો ! આસમાની આકાશમાં પ્રવેશતા વિશાળ પુષ્ટદેશયુક્ત ઊંઘની ઊંચી કરાડો ! અને અનેકવિધ ધૂઘવતા જંગી મહાસાગર ! સ્વસ્તિ ! આ નિષેધ કરતા કિનારાઓની કિલ્લેબંધી પાઇળ જે કોઈ પ્રદેશો આવેલા હોય તેમાં જે માણસોનાં સુખસાભર ઘરબાર હોય, ઉદ્ઘાસના અસ્યભર્યા આવાસો હોય, ગોઠડીઓ કરતી કુમારિકાઓ જેમાં હંડા ઘડા ડુબાડની હોય ને જેના વહેણુમાં જૌર ચરણોથી છબ્બછબ્બયાં કરતી હોય, જે ત્યાં વૃક્ષરાજીઓ હોય ને લીલા વાદ્ય સજાતા હોય, લાલો ઝણીઓ ઉપર તમરંનો તમતમાટ હોય ને પંખીઓનો કલોલભર્યો કિલકિલાટ હોય, તો પછી આ પ્રદેશ સિરિયા લો કે ઈન્જિન, કે ગ્રીસમાંના આયોનિયાના કિનારા હો, તોય લાંબા સમયથી કરાના મારા નીચે રહેતા, હંડા ઓસથી ભીજતા, ને હિમે ભર્યા ઉત્તરના પવનવાળા બરફ નીચે દટાયેલા પ્રદેશમાં લાંબી મુસાફરી કરીને આવેલો હું દાનાઈનો પુત્ર પરિસ્થિતિસ તમને સ્વસ્તિપૂર્વક વધાવું છું. હિમપ્રદેશની કઠોર નીરવતથી સીલબંધ થઈ ગયેલા કાનવાળો હું તરંગોના રોષે ભર્યા બુમરાણનું સ્વાગત કરું છું. રે ! માનવીના હુઃખનો પોકાર પણ એ અસ્ય ચુપકીની જગાએ હું પસંદ કરું છું, કેમ કે કંઈ નહિ તો એ માનવી તો છે. હે પૃથ્વી માતા ! તારું ને તારા સંરક્ષક સમુદ્રનું હું સ્તવન કરું છું. ઓ ઉખાવંત દક્ષિણાના સૂર્ય ! માણસોના મનોહર જીવનને તું પોપે છે, તો તારું પણ સ્તવન કરું છું. મધ્યમાખી-ઓના ગુંજારવથી ભરી વાડીઓમાં ને જેતરોમાં હું નીચે ઉત્તરીશ ને ધાન્યમાં પુરષો અને સ્ત્રીઓનો સમાગમ કરીશ, અને પરિચિત ભોજન કરીશ. પણ પ્રથમ તીક્ષ્ણાંતરાળ ખડકો ઉપર શીર્ષવિશીર્ષ થઈ ગયેલા આ મોટા જલધારની વહારે ધાવા ઉડીને જઈશ. ઓ હસતાં, રહતાં માનવમુખો ! તમે મને ખારાં થઈ પડ્યાં છો; તમે ઉદ્ઘાસથી હરોફ્રો છો, જીવમાન છો, બરફની પારની દેત્યોની દુનિયાનાં ગોરેનિ દરશનો જેવાં તમે નથી. અમાનુષી જલપૂરનાં જડસાં મોણાઓમાં હું તમને વિનાશ પામવા નહિ છું.

(અહૃદય એ જિતરે છે. ઈનોબેયુસ સિરિયાસ,
ટેર્સ્ટિસ અને સૈનિકો સાથે પ્રવેશે છે.)

ઇયોલેયુસ

સેનિકો ! આ ભેખડોનો અંદર છુપાઈ રહીને છાપા માટે તૈયારી કરો; પરંતુ સંકેતની સાથે ખડકોમાંની બોડો છોડીને, અધિયાળા ભાલા નમાવીને એમને ઘેરી બેઝો.

સિરિયાસ

ઓ પોસેઇડોન એનોસિગેઇઓસ ! માણસોને ગળી જનારા, ધરતીના ધૂજવનારા અઢાર વરસથી હું તને નવાડતો આવ્યો છું. મારી પ્રાર્થના છે કે એ બધાં સ્નાનોના મૂલ્યનો સરવાળો કરી તું મારી સાથે અપ્રામાણિકતાથી કે કૃપણું તાથી નહિ વર્તે. અઢાર ગુણ્યા ત્રણસૌ પાંસઠ ગુણ્યા બે — એમ એ સરવાળે થાય છે, અને ઓ મહાન પોસેઇડોન ! વચ્ચે વધારાના એક દિવસવાળાં વર્ષો આવે છે તેમને ય હિસાબમાં લેવાનું ભૂલતો નહિ.

ઇયોલેયુસ

સંતાયેલા રહો; એમના આવવાનો અવાજ થાય છે.

(તેઓ છુપાઈ જાય છે; પરિસ્યુસ ટાયનેઉસ અને સ્મર્દાસ સાથે પાછો ફરે છે.)

પરિસ્યુસ

કાલિયાના વેપારીઓ ! મારવા માટે બાજ શિકાર ઉપર ઊતરે છે તે વખતની એની જડપ નેટલી મારી જડપ થઈ હોત તો કેવું સાચું થાત ! આટલાં બધાં માણસોનાં ઊછળતાં મોઝમાં ગુમ થઈ ગેયેલાં સુંદર શરીરો, અત્યારે બુજાઈ ગેયેલી સુખ માટેની કેટકેટલી આનુર આશાઓ સૂર્યપ્રકાશને આનંદિત કરી શકી હોત. તેમ છતાંય જગતના સંગવળાટ તથા ગતિને માટે જે એ આહુલાદક જીવનો હું બચાવી શક્યો છું તે બદલ આપણને સહાય કરનારા હેવાનું ગુણગાન કરું છું.

ટાયનેઉસ

સૌનંદર્યમાં કોઈ એક આનંદિત દેવ સમાન દર્શનીય ઓ પ્રભાવશાળી યુવક ! શરીરના જીવનનું ગમે તે મૂલ્ય હોય, છતાં તેં આ શરીરને બચાવ્યું છે તે બદલ તારો આભાર માનું છું. સ્મર્દાસ ! તારાં પોપચાંથી કમનસીબ આંસુ પાડવાં છોડી હે. ધન નાશ પામ્યું છે, પણ ધનનો સંગ્રહ કરવા માટેનું સબળ સાધન એવું તારું શરીર તો નાશ પામ્યું નથી; અને તારા પરિશામને સમયોચિત માર્ગદર્શન કરવી દોરનારું તારું મન પણ અનામત છે.

સ્મર્દાસ

કીમતી સોનાની ત્રણ હજાર લગડીઓ, ઉત્તમ રત્નોથી ઠાંસી ઠાંસીને ભરેલા પૂરા ચાળીસ પટારાઓ — બધું જ નાશ પામ્યું, એક કાણમાં નાશ પામ્યું !

આપણે ભીખ માગતા થઈ ગયા છીએ.

ટાયનેંઉસ

સ્મર્દાસ ! હસ્તબળ અને બુદ્ધિબળમાં હજુ આપણે લિખારી નથી થયા.

સ્મર્દાસ

પરિશ્રમથી લાથપોથ જેડૂત પાસેય આટલું તો હોય છે.

પરિસ્થિતિ

તારી આ નુકસાનીથી દિવગીર છું. બધી સુનંદર વસ્તુઓ ઉજવણ દિવસમાં જળહળવા માટે સર્જાઈ છે, અને બેકદર મોંઝાં એમની સાથે રમત કર્યા કરે એ જાણી દુઃખ થાય છે. છતાંય સૌથી સુનંદર એવું જીવન તારી પાસે રહેલું છે. શું કેવળ સૂર્યપ્રકાશ કંઈક નથી ? ને શવસોચ્છવાસ બેવા એ શું આનંદ નથી ? દેવોની આગળ ધીરજ ધારીને રહે, એમને બંડ્યોરી ગમતી નથી, ને એને તેઓ નવા સાટકાઓ મારવા પકડી પાડે છે.

સ્મર્દાસ

ઈચ્છણું છું કે સમુદ્રે મને પણ ગણી જઈને મારા વદાલા ખજના સાથે બોટાવ્યો હોત ! સિરિયન જુવાન ! જોલ, આ પ્રદેશમાં ડૂબકી મારનારા મળે છે કે નહિ, ને ઉંડાગુમાંથી મારી રાંપત્તિ બહાર કાઢી લાવે ?

પરિસ્થિતિ

કાલિયાના વેપારી ! હું આ દેશનો નથી, પણ તારી જેમ પહેલવહેલો એના કિનારાનાં મોંઝાનો ધૂઘવાટ સાંભળું છું.

સ્મર્દાસ

આપણને આ કિનારા નજીક આણુનારી ક્ષણને ધિક્કાર હો ! ઓ નિર્દ્ય સમુદ્રદેવ ! મારા આત્મારૂપ મારું ધન તારે જોઈતું હતું તો જીવનને મધુર બનાવનાર સર્વસ્વથી વંચિત બનાવેલા આ ખાલી લિશ્કું શરીરને છોડી દેવામાં તેં કૂર દ્વારા દર્શાવી છે. અનેય સર્વની સાથે લઈ લે.

ઇયોલેયુસ

(આગળ હગલું ભરીને) તારી આ પ્રાર્થના મંજૂર થઈ છે, ઓ બનિલોનિયન !

(સૈનિકો પ્રકટ થાય છે અને પરિસ્થિતિ તથા વેપારીઓને ધેરી વે છે.)

સિરિયાસ

બધી જ માલદાર ચીને ડૂબી ગઈ ! અરે ઓ બેનસીબ સિરિયાસ ! ઓ ખાલી પોસેઠડોન !

સ્મર્દાસ

અમારું રક્ષણ કરો ! આ શી ભયપ્રેરક લાલાની અણોઓ !

ટાયને'ઉસ

હુદ્દે'વની. આ એ આતિથિવિમુખ સમુદ્રતટ, જ્યાં ખરાબાના લોગ બનેલા મુસાફરને એના પોતાના જ ઊના લોહીનું અતિથિસનાન કરાવવામાં આવે છે. (તરવાર જેંચે છે.) મૃત્યુના પાસા હજુ તો નાખવાના છે.

ઈયોલેયુસ

નિરથી જેંચે છે. દેવોની સામે મથતો મા. આ એ કિનારો છે, જેની પાયમાં કોરી કાઢેલા ખડકના પોતાના તમિસ્ન મંદિરમાં હાથીદાંત શાં અંગવાળો પોસેઠેઓન બેઠેલા છે ને લોહીથી તરબોળ થયેલા વહાણવટી ઉપર પોતાના શ્યામલ કેશકલાપનું અવધૂનન કરે છે. તમે ત્રણ આથી ચઢ્યા છો. ઓ સુખભાગ મુસાફરો! લાંબા વખતથી સૂકી રહેલી વેદિ ઉપર તમારું બલિદાન આવકાર યોગ્ય છે. તમે સીધા જ સ્વર્ગ પહોંચશો.

પરસિયુસ

સિરિયાના ઉદ્ઘરતા જુવાન! તમારા દેશમાં તમે પાપપૂર્ણ કૂર ધર્મ પાળો છો; પણ એ ધર્મ છે તે માટે તારો સંકલ્પને અનુરૂપ શક્તિ તારમાં હોય તો તારી ઈચ્છા પાર પાડ. અને છતાંય હું એમ માનું છું કે મૃત્યુના પ્રશાંત પ્રદેશની મુલાકાતે હું જાઉ તે પહેલાં મારે ધણ્યાય લાંબા માર્ગો પર પગલાં ભરવાનાં છે.

ટાયને'ઉસ

(પોતાની તરવાર હૂર ફેંકી દઈને) પકડો મને. મારા નસીબના હજના ચાસ નીચે હું દેવોને ખુશ કરવા માટે નાઈલાજ કરસોડા ખાવા માગતો નથી. (તેઓ ટાયને'ઉસને પકડે છે.)

સ્મર્દસ

ઓ હુરાત્મા મુર્ખ! એ તરવારથી તું મારું રક્ષણ કરી શક્યો હોત. અરે ઓ જુવાન! ઓ પ્રભાવશાળી પરદેશી! મારી સહાય કર, તું શક્તિશાળી છે.

પરસિયુસ

હજુથ, ઓ વેપારી! તું જીવવા માગે છે?

સ્મર્દસ

આ ચકમક કરતા તરસ્યા ભાલાઓના ત્રાસથી હું મહું થઈ ગયો છું. ઓ રે! આ લોકો મારી જીવતી છાતીમાથી ઉનમત ઉછાળા મારતા મારા હદ્યને કોરી કાઢીને લોહી નીગળની સ્થિતિમાં એને ભયાનક વેદિ ઉપર ફેંક્શે. વીર! મને બચાવી લે.

પરસિયુસ

તારે ખાતર હું દેવો સામે યુદ્ધ કરવાનો નથી. ભડભડતી આગમાંથી

મંજુલિકા

ચીતકારી ઊઠની નહિ.

[અનુષ્ટદ્ય]

દેવોની આંખ શી એની આંખો ભવ્ય વિમતે સુહે,
ને એનો સ્વર ઓચિતા સાદ જેવો વરસંતના.

વાસવદરા॥

મારા પોતાના આત્મા જેવી પ્રિય ! પહેર આ.

(પોતાની કંઈમાલ એને પહેરવી દે છે.)

મંજુલિકા

એ તો મારું સુખ છે; તારા ઉપહાર રહેવા દે.

વાસવદરા॥

મારો સ્નેહ જ તારા કંઈની આસપાસ છે એવું માની લેજે. સાચે તે
એને જોયો છે ? મારા વિત્તાની વંચના કરવા માટે તો એમ બોલી નથી ને ?
ઓ મારી વહાલામાં વહાલી ! તેં ત્યાં જોયું હોય તે બધું જ મને કહે. આ
બધી બાબતોની મને બહુ પરવા છે માટે નહિ, પણ ખાડી જાળવા
માટે પૂછું છું.

મંજુલિકા

(પ્રવેશ કરતા ગોપાલક અને વત્સને બતાવીને) તો તારી આંખો પરવા
ન કરવી હોય તો છો ન કરે, પણ નિખાળ.

વાસવદરા॥

મારો ભાઈ ! મારી પાસેથી દૂર ગયે તને લાંબો વખત થયો.

ગોપાલક

તારે માટે જ હું દૂર ગયો હતો. બહેન ! અત્યાર પહેલાં મેં તારે ચરણે
ધૌષુંધ શલવ્યું છે, પણ તેમાંનું કશુંધ તારી પ્રસન્નતાને યોગ્ય માન્યું નથી—
સૌરાષ્ટ્રની આ વિજિતા રાજકુમારી સુધ્યાં. પણ આજે તો તને ખરેખર કંઈ
આપું છું. જો આ એ વિઝ્યાત વત્સ ઉદ્યન, કૌશામ્ભીનો મહારાજ : તારી
સેવામાં એને રજૂ કરું છું; એ છે તારો દાસ, રાજવી પરિચારક, સંગીત-
વિશારદ, ગાયક, બિદમતગાર. એની ઉપર દૃષ્ટિપાત કર અને કહે કે હું
યોગ્યતા ધરાવું છું કે નહિ.

વાસવદરા॥

વારી જાઉં, વહાલા ભાઈ ! નહિ કે આપણા જેવાને માટે કોઈ પણ
જતી આણેલી વસ્તુ હું મૂલ્યવાન મારું છું, પણ તારો પ્રેમ એને મૂલ્યવાન
બનાવે છે.

અજાહુયાંના ચરણો માટે નિષિદ્ધ છે. (સસ્ત્રિમત) સિવાય કે તારી પાવડી પરની પેલી જળહળતી પાંખો તને આકાશમાર્ગ લાવી હોય.

પર્સિયુસ

શું એવાય નથી કે જેમને પગ મૂકવા માટે નક્કર જમીનની જરૂર ન પડે, કે જેમને જવાઆવવા માટે ખારા જળના પૂર ઉપર તરણીની આવશ્યકતા ન હોય? કદાચ એમનામાંનો હું એક છું.

ઈયોલેયુસ

એમનામાંનો તું એક નથી. એવો ફૃષ્ટ માટે કાં તો કાળમાંઠ ભયંકર હોય છે, યા તો દેદીઘ્યમાન સ્વરૂપે હોય ત્યારેય દૂરવર્તી, ભવ્ય અને પ્રતાપથાળી હોય છે, પણ તું તો અમારા સિરિયાના નીલ અંબરો જેવો ઝુલ્લો અને રઢિયાળો છે, ને તારું પ્રભાવથાળી પૌરુષપૂર્ણ શરીર બોયનોને લલચાવે છે. અધીન થા! સંભવ છે કે ઈશ્વર તને બચાવી લે.

પર્સિયુસ

આ તારા રીઢા યોજ્ઞાઓને મારી ઉપર છૂટા મૂક, જીવતા રહેલા એ મને જીવતાને પકડી લે તો બલિદાન બનીને રક્ત રેઝવા હું ઝુશીથી તેયાર છું.

ઈયોલેયુસ

એકમાત્ર તરવારથી સો ભાલાઓને મારીને પાછા હઠાવે એવો તું શું કોઈ અર્ધદ્વિ છે?

પર્સિયુસ

મારી તરવાર મારા હાથમાં છે ને એ જવાબ આપશે. શબ્દોથી હું કંટાળ્યો છું.

ઈયોલેયુસ

દેસેટિસ! થોબ. આનું મુખ સ્વર્જના નેવું સુંદર છે. ઓ કાળુડા પોસે-ઈડેન! ખારાં પૂરનાં અંધારાં ઊંડાળો નીચેની તારી ભેન ભરી ગુફાઓમાં તું આનું શું કરવાનો છે? મારે માટે અને સૂર્યપ્રકાશ માટે આને તું જતો કર.

(પોલિલેયોન અને ફિનિયુસ પાછળથી પ્રવેશે છે.)

ડેસેટિસ

કુમાર! હુકમ આપો.

ઈયોલેયુસ

આ જુવાન સૂર્યદ્વિ જીવતો રહો!

ડેસેટિસ

એની મનાઈ છે.

ઈયોલેયુસ

પણ હું એને રહેવા દઉં છું.

પોલિટેઓન

(આગળ આવીને) અરે એંસ સિરિયન ઈયોલેયુસ ! સ્વર્ગલિકે તને કયારનો દેવ જનાવી દીધો છે કે તું પોસેઈડોનના ફરમાન વિરુદ્ધ અભિમાનપૂર્વક તારું ફરમાન કરે છે ? મહાસાગરના મોટા દેવે ને આદેશ આપ્યો છે તેનું તું શું અંડન કરશે ?

ઈયોલેયુસ

પોલિટેઓન—

પોલિટેઓન

પૃથ્વીલોકના રાજવંશીનું નામ તારા મૂર્ખતાભર્યા મર્ય અભિમાનને શું એટલું બધું બહેકવી નામે છે કે તું ઓલિમ્પિયાના દેવોની બરોબરી કરવા મંડી પડ્યો છે ? સાવધાન ! આ પહેલાં વધેરવાના ભૂરા ખડુગમાંથી રાજઓનું રકત ટપક્યું છે.

ઈયોલેયુસ

અમારું રકત ! ધૂષ્પ પૂજારી ! મને ધમકાવવાની હિમત કરે છે ? પાણે ફર તારી લોહીથી ખરડાયેલી શ્વાનશાળામાં ! આ વેદેશિકને હું મુકત કરું છું.

પોલિટેઓન

નાયક ! બનનેને પકડ. પાછો પડે છે ? ને રાજકુમારના નામની સાથે આ રમત રમી રહ્યો છે તેનાથી તું આટલો હરે છે ? એના કરતાં તો ઘોર પોસેઈડોનના રોપથી ઊ.

ફ્રિનિયુસ

ઉહાયાસુ દાખલ, જુવાન ઈયોલેયુસ ! પોલિટેઓન ! તારો વધારે પડતો ઉત્સાહ રાજઓને ઘટતા સંમાનનું ઉલ્લંઘન કરે છે.

ઈયોલેયુસ

ટાયર-રાજ ફ્રિનિયુસ ! મને તારી રક્ષાની જરૂર નથી. આ મારો દેશ છે.
(એ તરવાર ખેંચે છે.)

ફ્રિનિયુસ

(પોલિટેઓનને જનાનિતક) એની તરવાર લોકેના દેવની વિરુદ્ધ ખેંચાઈ છે, એટલે એને અત્યારે પૂરો કરી નાખ્યો હોય તો સારો. કેમ કે પછી કોઈ દેવોનું વેર લેનારનો વાંક કાઢવાનું નથી.

પોલિટેઓન

સિરિયનો ! આ ધર્મચારને ભષ્ટ કરવાનો ભાર તમે સ્વીકારી લો છો ?
પોસેઈડોનને નામે એમની ઉપર નૂઠી પડો !

ટેર્સ્ટિસ

એમને જિરહતાર કરો, પણ મારતા નહિ. સિરિયાના રાજઓનું રક્ત રેડવાનું કોઈએથે સાહસ કરવાનું નથી.

સૈનિકો

પોસેઠુંડેન ! મહાન પોસેઠુંડેન !

પર્સિયુસ

ઈયોલેયુસ ! તારી તરવાર ભ્યાન કર : આ બધા માટે હું પૂરતો છું. (એ પોતાની ખુલ્લી કરેલી ઢાલ સૈનિકોના મુખ સામે હલાવે છે ને તેઓ પોતાની આંઝો ઢાંકી દઈ લથરપથડ પાછા પડે છે.)

ઈયોલેયુસ

ઓ દેવતાઓ ! કેવો દેવી પ્રભાવ સિરિયાને ઉજાજવલ બનાવી રહ્યો છે !

પોલિટેઓન

આશ્રય ! આ કોઈ દેવ આપણા સામનો કરી રહ્યો છે ? પાછા ફરો, પાછા ફરો !

સિરિયાસ

સ્વામીજી ! સ્વામીજી ! ભાગો, ભાગો ! ભલા ટાયર-રાજ ! સાહસ કરશો નહિ, નહિ તો ધબી જશો ! સ્વર્ગનો રાજ જિયુસ પાંખાળી પાવડી ને ફ્રેસ્ફરસની ઢાલ સાથે પૃથ્વી ઉપર ઊતરી આવ્યો છે.

(એ દોડી જય છે ને એની પાછળ ઓછી ઝડપથી ટેર્સ્ટિસ અને સિપાઈઓ નાસી જય છે.)

ફિનિયુસ

તું કે હો તે હો, છતાં મારો પરાભવ કરી શકવાનો નથી. (જેંચેલી તરવાર સાથે એ આગળ ડગ ભરે છે.) તારી પાસે સ્વર્ગનાં વજો પણ છે કે ?

પોલિટેઓન

(એને પાછો જેંચીને) પાછો ફર, ફિનિયુસ ! જવાળાની ડિનારવાળી એથિનીની ઢાલ આ વીજળીઓ વેરે છે; પાર્થિવ તરવાર અહીં ગાંડપણ છે.

(ફિનિયુસ સાથે એ જતો રહે છે.)

ઈયોલેયુસ

ઓ દેદીઘ્યમાન તેજસ્વી યુવક ! ઈયોલેયુસ તારે પગે પડે છે.

પર્સિયુસ

નહિ, ઈયોલેયુસ ! મહાન એથિની કોઈ કોઈ વાર મારા બાહુઓમાં ઉચ્છ્વાસથી દેવોનું દેવત ભરે છે, તે છતાંય હું કેવળ એક અલ્યુઝવી મર્યાદ માનવ છું.

ઈયોલેયુસ

શું તું મનુષ્યમાત્ર છે ? અહો ! તો તું મારો — ઈયોલેયુસનો મિત્ર ને પ્રેમી

બની જા, તું કે ને કોઈ બીજા કિનારેથી નિર્માણવશ મારી પાસે એકમાત્ર મારો બની જવાને આવેલો છે.

પર્સિયુસ

તારા લાથ લાવ. ઉખાલર્યા સિરિયાના સૂર્યના સુંદર યૌવનશાળી સન્તાન!

મને બેટ! મર્મર ધ્વનિ કરતાં પાણી પાસે હૂટી નીકળેલા ને સૂર્યથી પોષાયેલા
• વિજયની કલગીરૂપ લોરેલ જેવો તું છે.

ઇયોલેયુસ

તારું નામ મને કહે. કઈ યાદગાર ભૂમિએ નીલાકાશને તારું સમર્પણ
કર્યું છે?

પર્સિયુસ

હું આગોલિસનો છું. મારું નામ છે પર્સિયુસ, ને હું દાનાઈનો પુત્ર થાં.

ઇયોલેયુસ

આવ મિત્ર પર્સિયુસ! આવ મારી સાથે ધ્વજની માફક ઉજનવળ ઉદ્ઘાસ ધારણ
કરનારને તને ન ધટે એવું ઉગ્ર આતિથ્ય અમે અર્થું છે; તને વધારે માયાળુ
સિરિયાનો સમાગમ થશે. મારા પિતા સિરિયુસ તારો સત્કાર કરશે, મારી મા તને
માને ઉચિત અભિનંદન આપશે અને અમારી અન્નોમિડાનું આહુલાદક સિમત
તેં સ્વર્પનમાંય કલ્પી ન હોય એવી અનેરા સૌનંદર્યની દુનિયા છે તેની તારા
ચિત્તને ખાતરી કરાવશે.

પર્સિયુસ

તો હું તારા પિતાના ગૃહઅંડોમાં તારા સાથમાં આનંદ અનુભવીશ, ઓ
ઇયોલેયુસ! પણ હાલ હું સિરિયામાં જહેર થાં એવું દરછતો નથી. એવું કોઈ
મનોહર ગામડું નથી કે જ્યાં આસપાસ દીવાલની માફક ફળની વાડીઓ હોય,
ઉછરતા ધાન્યનાં લીલાં જેતરો હોય, ને વિલસતી વિલોલ લહરીઓ જેને
નવડાવતી હોય? એવા કોઈ ગામડામાં મારા ખારા સેરિદોસમાં કરતો હતો તેમ
હું ત્યાંના માયાળું લોકો સાથે હળીમળીને રહું ને પરોઢીયે કૂકડાનો જગાડ્યો જગ્ય.

ઇયોલેયુસ

આવું એક ગામડું અમારા હુંગરાઓ પાસે સંતાઈ રહેલું છે. ત્યાં તું
સિરિયા સમક્ષ પ્રગટ થવા માગે ત્યાં સુધી, ઓ પર્સિયુસ! મારી મમતાળુ
સાઈડેનીની સાથે આરામથી રહે. હું પણ કોઈની પૂછપરછ વગર તને મળવા
ત્યાં આવી શકીશ.

પર્સિયુસ

તો ત્યાં મને લઈ જ. શાન્ત અશાતવાસ, ઝૂંપડીઓ, મોટાઈની દરછા
વગરની સુખભર વાતો અને સરળ સાદા માણસો.....એ માટે મારા અંતરમાં

તલસાટ છે. એ બોકોના સહવાસમાં મને જે વિશ્વામ મળ્યો, તે પરિશ્રમથી ઊભાં કરેલાં રાજનગરોના ભાભકામાં, ગોંધાઈ ગયેલા અવાજેમાં અને દૃપના કસુંબલ છળવેશોમાં નહિ મળે. ત્યાં હું નિર્મળ માનવતાનું ગણન પાન કરીશ, વરસાદથી ભીની થયેલી માટીની નિર્દીષ સુગંધ લઈશ ને એ રીતે પાસ લાગ્યા વગરના ઉદાત્ત માનસ સાથે બલદાયક માટી પરથી મહાન સાહસ માટે ઊભો થઈશ.

(તેઓ નીકળી જાય છે.)

[સિદ્ધિયુસનો રાજમહેલ, રાણીવાસમાંનો એક ઓરડો. પ્રેક્સલા પાસે ડિયોમિડી પ્રવેશ કરી આવે છે.]

ડિયોમિડી

ઓ પ્રેક્સલા ! પ્રેક્સલા !

પ્રેક્સલા

એમ, તું પાછી આવી છે ? લંબૂશ બેકારી ! આ બધી વખત તું ક્યાં રસળતી હતી ? તને હમેશાં સાટકા મારી મારીને થાકી. સવારથી સાંજ સુધી લાકડાની ગાંઠો ઉઠાવવા માટે લક્કડના વેપારીને લ્યાં તને રોઝે મૂકીશ, મહેનત કેને કહેવાય તેનો તને જ્યાલ આવશે.

ડિયોમિડી

પ્રેક્સલા, પ્રેક્સલા ! ગળા સુધી હું સમાચારથી ભરાઈ ગઈ છું. વીનવું છું કે મને ચીરીને ખુલ્લી કરો.

પ્રેક્સલા

ખુશીથી. (છરી ઉઠાવીને એ એની તરફ આગળ આવે છે.)

ડિયોમિડી

(છટકીને) સત્યાનાશ ! એક સુંદર રૂપક સાંભળીને તમે તેની કદર કરી શકતાં નથી ? તમારા જૈયું જરૂરું માણુસ મેં કદી મેદ જૈયું નથી. તપેલી ને જરૂરાના વેવિશાળમાંથી જરૂરેલો જીવ તારામાં છે.

પ્રેક્સલા

તારા સમાચાર સંભળાવ. જો તે સારા હશે તો તને મારવાના ચાબખા માફ કરીશ.

ડિયોમિડી

હું સમુદ્રકિનારે બહાર નીકળી પડી હતી. મનમાં હતું કે અફ્ગાતાં મોંંં વરચે પવનમાં અવાજ કરતાં કરતાં ઊડી રહેવાં દરિયાઈ ચીલ પક્ષીઓનું અવલોકન કરું અને કાળાં ટેકરીઓનાં માથાં

પ્રેક્સલા

અને પોસેઈડોને તને તારી સ્વાભાવિક જાતિનાં ચીલમાંની એક ન બનાવી દીધી ? માણુસ કહેવાય એવા વાજબી માણુસના શરીરને ઠેકાણે તું ચીલના શરીરને માટે વધારે લાયક હતી.

ઉયોમિડી

ઓ ! ત્યારે તો સમાચાર આપોઆપ તમારી આગળ આવીને બોલશે ત્યારે
તમે સાંભળશો, બાઈ ! આખું ગામ એને ચાવી ચાવીને વાગેળવા માંડશે ત્યારે.
(એ જવા માંડે છે.)

પ્રેક્ષિસલા

થોખ, લંબુશ કાય બેઅદબી ! સમાચાર !

ઉયોમિડી

તમને સમાચાર આપું તો મારે ફાંસીએ ચઢવું પડે.

પ્રેક્ષિસલા

નહિ આપે તો તને ફટકારવામાં આવશે.

ઉયોમિડી

વાનુ, તમારી દંડિકા દેવી એક સમર્થ દેવતા છે. પૂર્વ તરફથી આવેલા
માણસોવાળું એક વહાસ મંદિરની નીચવાસમાં ભૂશિર ઉપર ભાંગી ગયું છે, અને
વેદ માટે બે કાલિયનોને જીવતા બચાવી બેવાયા છે.

પ્રેક્ષિસલા

આ તો ખરેખર જાજરમાન સમાચાર છે.

ઉયોમિડી

એમના બલિદાનનો દિવસ મહાન દિવસ બની જશે !

પ્રેક્ષિસલા

સિનોસસથી આવેલું એક લાંબું જહાજ આપણા કિનારા આગળ ખરાબે
યઢી ગયેલું ને મંદિરને રક્તનું ઉદાર સ્નાન મળેલું અને રાજના સિહાસન ઉપર
નેમ લાલ રતન તેમ ભોગમાં બેવાયેલાઓનાં હદ્યોથી વેદ ધેરી લાલ બની
ગયેલી, ત્યાર બાદ આપણે માટે આજના જેવો દિવસ આવ્યો નહોતો. એ વરસે
ઘોસેઠીઓન પ્રસન્ન થયો હતો ને એવો તો પુષ્કળ પાક ઊતર્યો હતો કે લાણણી
માટે દુંગર પારના માણસોને લઈ આવવામાં આવ્યા હતા.

ઉયોમિડી

એક ત્રીજેય ભોગ બની ગયો હોત, પણ એના બચાવ માટે કુમાર
ઇયોલેયુસે પોલિડેઓન ઉપર તરવાર ખેંચી.

પ્રેક્ષિસલા

આશા રાખું છું કે આ સાચું નથી.

ઉયોમિડી

મં પોતે એ જોયું છે.

પ્રેક્ષિસલા

એ ઉધ્ઘત છોકરો શું પાયમાલીના પ્રેમમાં પડ્યો છે? એ ભયંકર બલિદાનો દેનારો એના રૂપાળા મસ્તક માટે માગણી કરે તો ખુદ રાજ્ય એને સહાય કરી શકશે નહિ. કોઈ એક દેવ માત્ર એને બચાવી શકે. અને આ પહેલાંથી એ ઓલિદેઓનના કાળમુખા દ્રોપને કારણે ભયમાં હતો જ.

દિયોમિડી

એને ફિનિયુસના પણ.

પ્રેક્ષિસલા

ચુપ, અકુલ વગરની પગલી! ચુપ; અથવા તો છેક ધીરેથી બોલ.

દિયોમિડી

વનમાં સમસ્ત હૃદયોને વિવશ કરવા નીકળેલા વસંતના કોઈ બાલ પંખીની માફક મનોહર પગલાં ભરતી આ આવે મારી નાનકડી પ્રેમની રાણી.

(અન્દ્રોમિડા પ્રવેશે છે.)

પ્રેક્ષિસલા

તું મેડે સુધી સૂઈ રહી હતી, અન્દ્રોમિડા!

અન્દ્રોમિડા

એમ? મારા સ્વર્ણમાં સૂર્યોદિય થયો હતો. મને જગવાનો તર લાગતો હતો કદાચ, કે રખે ને ફરી પાછું બધું મારે માટે અંધકારમય બની જાય, પ્રેક્ષિસલા!

દિયોમિડી

તારી આંખોમાં તો એ ઊંઘો છે, નાનકડી રાજકુમારી! કેમ કે તેઓ સૂર્યપ્રકાશથી ભરેલી છે.

અન્દ્રોમિડા

મને સ્વર્ણ આવ્યું, દિયોમિડી! મને સ્વર્ણ આવ્યું.

દિયોમિડી

શાનું સ્વર્ણ આવ્યું?

અન્દ્રોમિડા

મને સ્વર્ણ આવ્યું કે મારો સૂર્ય ઊંઘો છે. ઓલિમ્પિયાના જિયુસ નેવું અંનું મુખ છે અને એને પગે પાંખો છે. ઓણે મારી પ્રતિ સિમત કર્યું, દિયોમિડી!

પ્રેક્ષિસલા

સ્વર્ણાં આથી યે વિચિત્ર કલ્પનાઓથી ભરેલાં હોય છે. જો ને, મેં પણ મારાં સ્વર્ણામાં ખરીવાળાં રોંધ, પાંખવાળા સિંહ અને બીજા અનેક દેત્યો દીઠા છે.

અન્દ્રોમિડા

મારો સૂર્ય એક દેદીઘ્યમાન દેવ હતો, અને બધા દેત્યોનો સંહાર કરવા

માટે એણું હાથમાં જવલાંત તરવાર ધારાય કરી હતી.

ઉયોમિડી

મને લાગે છે કે મેં આજે તારો સૂર્ય જ્યો છે, મારી બાલ સહિયર!

અન્દોમિડા

નહિ, તેં નથી જ્યો. મારા સિવાય બીજું કોઈ આંખોએ એને જુઓ
એ હું ચાહતો નથી. એ મારો પોતાનો છે, એકમાત્ર મારો પોતાનો.

ઉયોમિડી

અને છતાંય આજ સવારે મેં એને તોફાની દરિયા કિનારે જ્યો છે.

પ્રેક્સલા

તું શું કહેવા માગે છે? ઉયોમિડી!

ઉયોમિડી

(અન્દોમિડાને) તેં નથી સાંભળ્યું? આજ સવારે એક જહાજ ખડકો
ઉપર પટકાયું અને એમાંના બધા માણસો હૂબી ગયા.

અન્દોમિડા

અફ્સોસ!

ઉયોમિડી

એ એક અદ્ભુત દૃશ્ય હતું, મારી નાનકડી કીડાસખી! અને એણે ધડક
અને અહોભાવથી મારી નાડીઓમાં રકતને વધારે સમુદ્રપણે વહેનું બનાવી દીધું.
એ જંગી જહાજ આર્ત પોકાર કરતું હતું તે દરમિયાન ખડકોએ
અફાણીને એના ટુકડે ટુકડા કરી નાખ્યા, મરણિયા થઈને ચીસો પાડતા માણસો
પરસ્પર અથડાતા તરંગોના અટૂલાસ્ય વચ્ચે નીચે ગબડી પડ્યા ને મોઝાઓની
મધ્યમાં ગુંગળાઈ માર્યા ગયા, યા તો વિપમ ખડકોની પટ્ટીઓ ઉપર વિદીર્ઘ થઈ
જતાં તેમનાં વિકલ અંગ ઉછ્વષણાં મોઝાની નિર્દ્દ્ય સંભાળમાં પાછાં ઉછળાઈ
હેંકાયાં.

અન્દોમિડા

ઓ રં! હવે આગળ કશું કહેતી નહિ. નેંબે વિષે સાંભળવું પણ મારે
માટે અસ્ત્વ છે તેને તારું હૃદય કેવી રીતે જેઠ શક્યું? કેમ કે તું બોલતી હતી
ત્યારે ખડકો જાણે મારાં પોતાનાં અંગોને વિદારી નાખતા હોય ને ક્ષીર જળના
ઉછળા મને પોતાને ગુંગળાવી મારતા હોય એવું મને લાગતું હતું.

ઉયોમિડી

હું ધારું છું કે એથી એમને હુંખ તો થયું હોવું જેઈએ. હા, એ દ્યાજનક
હોવા છતાંય એક દૃશ્ય તો હતું. દરમિયાન ઊંડા જળના ઉછળાઓ વિકરાળ
વિજયી નાદથી એમનું મહાન મરણગીત ગર્જવતા હતા. આખું દૃશ્ય એક ધોર

ને જંગી અલિદાન જેવું હતું. દેવોની માફક બેઠેલા અચળ હુંગરાઓ, યજ્ઞવેદિદૃપ ભીમકાય ખડકો ને ભૂભરાં પટૃભંધનોવાળા ભયાનક તરંગો અલિદાનો દર્દી રહ્યા હતા.

અન્દોમિડા

હાય! હુંખી માણસો, અચારા ડૂબી ગયા! ક્યાંક એમનાં રનેદોચિત બાળબચ્ચાં હશે! તું એમને મરતા શી રીતે જોઈ શકી! જે હું કોઈ દેવતા હોત તો આ ઘાનક ઘટનાને બનવા દીધી ન હોત.

દિયોમિડી

તું એમને માટે કેમ રડે છે? એ કંઈ સિરિયનો ન હતા.

પ્રેક્ષિસલા

સિરિયનો નહિ, પણ અગડાંબગડ બોલવાવાળા સિન્ધુ કે અરબસ્તાનના વિદેશી બબરો હતા. હ્રદ! દીકરી! તું એમને માટે જોંય બેસી પરીને રડવા માંડી છે?

અન્દોમિડા

જ્યારે ઈયોલેયુસ ખડકો પર જબડી પડ્યો ત્યારે તો તમે મને રડતાં રોકી નહિ!

પ્રેક્ષિસલા

એ તો તારો ભાઈ છે. એ રડવું પ્રેમનું રડવું હતું, મુદુ અને ઉચિત.

અન્દોમિડા

અને આ માણસો ભાઈઓ નહિ? એમને પણ બહેનો હશે, ને મારો બહલો ભાઈ આવી હુભિયારી રીતે મરી જાય ને મને જેવું લાગે તેવું તેમને પણ લાગશે.

પ્રેક્ષિસલા

એમની પોતાની બહેનો ભલે એમને માટે રડે; આપણુને જોઈએ તેટલાં આપણાં પોતાનાં દુઃખ છે. તું નાની છે ને મુદુ સ્વભાવની છે. તને તારાં પોતાનાં દુઃખ નથી, તારાં તો માત્ર બચપણનાં જલદી સુકાઈ જતાં આંસુ છે, તેથી તું પારકાં દુઃખની મોઝ માણે છે. તેથી જ્યારે આપણે કોઈ દ્યાજનક હુરેંત દૃષ્ટય જોઈએ છીએ ત્યારે ત્યારે રંગ પૂરેલી એની વધાયોને સાચાં આંસુથી શાણ-ગારીએ છીએ. તું લગાર મોટી થશે ને રદનયોગ્ય સાચી વસ્તુઓ મેળવશે ત્યારે તને સમજશે.

અન્દોમિડા

હું મોટી નહિ થઈ. હું સમજવાની નથી. હું ખાલી આટલું જાણું છું કે માણસો હદ્યહીન છે ને તમારા દેવો કૂરમાં કૂર છે. હું એમને ખિક્કારું છું.

પ્રેક્ષિસલા

ચુપ! ચુપ! તું શું બોલી રહી છે તેનું તને ભાન નથી; તારે આવું બોલવું જોઈએ નહિ. ચાલ, દિયોમિડી! બાકી રહ્યું લોય તે એને કહે.

અન્નોમિડા

(હથથી પોતાના કાન ઢાંકી દઈને) હું તને સાંભળવા માગતી નથી.
દિયોમિડી

(એની આગળ ધૂટણિયે પરીને ને એના હથ ખસેઠી નાખીને) પણ હું
તને તારા જળહળતા સુર્યદીવ વિષે કહેવાની છું.

અન્નોમિડા

એ મારો સુર્યદીવ નથી, નહિ તો એણે એમને બચાવ્યા ડેત.
દિયોમિડી

એણે બચાવ્યા છે.

અન્નોમિડા

(છલંગ સાથે ઊભી થઈ જઈ) તો એને વિષે મને કહે.

દિયોમિડી

ઓચિતો એક માસ—એક દર્શનાકૃપ, એક જળહળ પ્રકાશ ઉદ્ય પામ્યો.
એ નીચે ઊતરો, ક્યાંથી તે હું જાણતી નથી, પણ મને લાગ્યું કે નીચ ગગને
બશબર તે ક્ષણે જ એને સુર્યપ્રકાશમાંથી સજરોં હતો. એનું વદન ને જળહળતું
શરીર ઓલિમ્પિયાના જિયુસનું અનુકરણ કરવાની આસપુણા રાખતાં હતાં, ને
એને પરે પાંચો હતી.

અન્નોમિડા

એ મારો સુર્યદીવ !

દિયોમિડી

એણે દૂબતા બે દુખિયારાએને એમના અભિભાષી જાલી જમીન ઉપર
સલામત ઉપાડી આપ્યા.

અન્નોમિડા

એ મારો સુર્યદીવ ! દિયોમિડી ! મારા સ્વર્ણમાં મેં એને જ્યેં છે.

ઘ્રણિસલા

હું ધારું છું કે પોતાની પુરાણી વેદિ માટે મરણેનો દશાંશ ભાગ કેવા
પોસેઈદેન પોતે આવ્યો હતો, કે જેથી આસમાની મોંઝ બધું જ ઓઈયાં કરી
ન જાય ને પોતે પુનન પામ્યા વગરનો ન રહી જાય.

દિયોમિડી

જહાનમાં જાય તમારો ઘોર પોસેઈદેન ! આ તો હતો એક મધુર મનોહર
મુખવાળો તેજસ્વી ને માયાળું પુરુષ, સાચો મરદ.

અન્નોમિડા

હા, હું જાણું છું, જાણું છું. બચાવવામાં આવેલા માણસો સાથે એ ક્યાં ગયો ?

દિયોમિડી

એ, તરત જ ત્યાં કુમાર દિયોલેયુસ અને એના માસુસે કૂદીને આગળ આવ્યા ને એમને પકડી લીધા.

અંન્ડ્રોમિડા

(ગુસ્સામાં) શા માટે પકડી લીધા? કયા હક્કી?

દિયોમિડી

આપણા સિરિયાના કયદા મુજબ કણ પોસેઈડોનની વેદિ ઉપર મરવા.

અંન્ડ્રોમિડા

તેઓ નહિ મરે, આ શરમાવનાંનું છે, કૂર ને કણો અન્યાય. આશર્યની વાત છે કે મારા ભાઈનો એમાં આગ હતો. મારા સૂર્યદ્વારે નેમને બચાવ્યા તે તેના પોતાના છે, તમારા તિરસકારપાત્ર દેવોના નહિ. તેઓ તેના છે ને મારા છે. હું તમારે હાથે નેમને મરવા નહિ દઉં.

પ્રેક્સિસલા

કેમ નહિ? નેમને મરવાનું છે ને તું એ થતું જેશો, મારી નાનકડી રાજ-કુમારી! તું તે જેશો. તું કયાં ચાલી?

અંન્ડ્રોમિડા

મને જવા દો. તમે આવું આવું બોલો છો ત્યારે તમારી ઉપર મારો પ્રેમ થતો નથી.

પ્રેક્સિસલા

પણ તું સિરિયાની માનવંતી મહિલા છે અને આવી ઊંચી ધર્મકિયાઓને અવસરે તારે હાજર રહેવાનું હોય છે.

અંન્ડ્રોમિડા

આવું ધાતકીપણું અમલમાં મૂકતી રાણી બનીને રાજ્ય કરું તેના કરતાં તો તમાંનું એહુંજૂહું ખાનારી બિખારીની છોકરી થવાનું હું વધારે પસંદ કરું.

પ્રેક્સિસલા

આવેશમાં આવી જયેલી બાલુડી બટકબોલી! તું બોલે છે એવો તારા બોલ્યાનો અર્થ તું નહિ કરતી હોય. બિખારીની છોકરી! તું? મલાઈ જેવી મુલાયમં તારા બિધાનાની ચાદર ઉપર પડેલી ગુલાબની પાંખડી ય તને એવી ખૂંયે છે કે તું ઉછળ્યો મારીને પાસું બદલી નાખે છે, ને એક કઠોર શર્ઝદે ય હૃદયભંગ થઈને જાણે કે આખી દુનિયામાં કશો આનંદ ન રહ્યો હોય એમ રહવા માંડે છે, તે તું બિખારીની છોકરી? તું એક નાનકડી નટડી છે, તારા પોતાના મનને એક રંગભૂમિ બનાવીને એમાં તું નાટકનો પાઠ ભજવે છે, ને હમણાં કરી રહી છે તેમ બાલીશ પ્રવચનમાં વાક્-પણુતા બતાવે છે. તું એક બિખારીની છોકરી! ચાલ,

તારા જગ્ઘળતા સુર્યદેવનું શું થયું તે સાંભળ.

દિયોમિડી

એને પણ એ લોકોએ પકડ્યો હોત, પણ એણે તરવારથી સામનો કર્યો અને પ્રશાન્ત હસતી આંખોથી એમને આભા બનાવી દીધા. પછી પોલિઓઓન આવ્યો, ફિનિયુસ આવ્યો અને એમણે એ દેદીધ્યમાન દેવની ધરપકડ કરવાનો હુકમ આપ્યો, પણ એના મહિમા પર મુખ્ય થયેલા આપણા રાજકુમારે પોતાની કુમારી તરવારથી હુમલાનો સામનો કર્યો.

અન્ન્ડોમિડા

મારા દુયોગેયુસ !

દિયોમિડી

અકર્ષમાતું, એકદમ એ અજાણ્યાની ઊંચકાયેલી ઢાલ વીજળીઓના તોફાનડુપ બની ગઈ. પ્રભાત પણ અંધ બની ગયું. દૂરના આગળ પડતા ટેકરાઓએ છલંગ મારીને પ્રકાશમાં જગ્ઘળવા લાગ્યા, તરંગમાળા બસલસ કરવા લાગી, અને ક્ષિતિજ રેખાએ પ્રભાથી પ્રત્યુત્તર વાળ્યો.

અન્ન્ડોમિડા

(તાણીઓ પાડતી) અહો ભવ્ય ! અહો મારું સ્વર્પન !

પ્રેક્સલા

તું કોઈ મહાપ્રભાવશાળી દેવની ફુનિઓની વાત કરી રહી છે, દિયોમિડી !

દિયોમિડી

અમને તો એ દેવ જણાયો, પ્રેક્સલા ! સિપાઈઓ ભયભીત થઈને ભાગ્યા, કણી વહેદીલ આંકડિયાળા ભાલાથી ધાયલ થઈ ફુલાર કરતી જતી રહે તેમ પોલિઓન જતો રહ્યો અને ફિનિયુસ સુધાં નાઠો.

અન્ન્ડોમિડા

એને મારી ન નાખ્યો ? એને મારી નાખ્યો હોત તો સારું થાત.

પ્રેક્સલા

આ તારી દયા !

અન્ન્ડોમિડા

(ગુસ્સે થઈને) હું વાધ, વરું ને વીછીઓ ઉપર દયા રાખતી નથી. દુર્ભણ મનુષ્યો ને પીડા પામતાં પશુઓ ઉપર હું દયા રાખું છું.

પ્રેક્સલા

હું તો ધારતી હતી કે બધાં જ મનુષ્યો અને જીવનાં પ્રાણીઓને તું ચાહે છે.

અન્ન્ડોમિડા

એને કદાચ મારા શિકારી ફૂતરાની માફક કે મને પોતાની યાળ પંપણવા

દેતા ઉખવનમાંના સિહની માફક હું ચાહત; પણ મારી ઈરછા વિરુદ્ધ એ મને પોતાની બનાવવા અને પોતાના પાશાવ સ્પર્શથી દૂધિત કરવા માગે છે, તેથી મારું શરીર એની ધૂળા કરે છે.

પ્રેક્ષિસલા

છદ, છદ! તું વધારે પડતી ઉગ્ર બનીને બોલે છે. ક્યાં સુધી તું આવું બાળક રહીશ?

દિયોમિડી

આપણા ઈયોલેયુસ અને પેલો પ્રભાવશાળી પરદેશી પછી ભેટયા. બન્નેએ સાથમાં સમુદ્રતટ છોડ્યો.

ઓન્ટ્રોમિડી

ક્યાં છે ક્યાં ઈયોલેયુસ? એહે આવતાં વાર કેમ લગાડી છે? મારે એને મળનું કોઈએ. મારે એને ઉભર વાતો પૂછવાની છે.

(એ બહાર ઢોડી જાય છે.)

દિયોમિડી

આ મારી ફોડાસખી એક વિચિત્ર ને અસાધારણ બાળક છે.

પ્રેક્ષિસલા

કોઈ પણ એને ચાચા વગર રહી શકતું નથી; સૌને વશ કરી લે એવી એની મોહની છે. પણ એનું મન વક ને આંટિયાળું છે. એ નેસાગિક અવસ્થામાં રહેતી નથી, એના બુટ્ટા નીરોળી નથી, ઉદામ અનિયાંત્રિત કલ્પનાઓની એ બનેલી છે, એની લાગણીઓ પવનની લહેરો અને મોઝાંએની માફક બેકાબુને સહાનુભૂતિઓ ચોણાડ પ્રકારની છે. ડેટલીક વાર એ એવી હેરત પમાડે એવી ભાલિશ પાંઠાં વાતો કરે છે કે તે સાંભળીને હું ધૂજ ઉઠું છું. અમારી ઉપર અમલ ચલાવતાં પુરાણાં ધારથીરણો ઉપર એમના કરતાં વધારે સારા છે એવા ભાવ સાથે તે પોતાના તરણો જગત ઉપર ઢોકી બેસાડવા માગે છે. ઈચ્છાનું હું કે એની માઝે એને વધારે કડકપણે કેળવી હોત; કેમ કે એને સહેવા-વારો આવશ.

દિયોમિડી

રે! એવું બોલો નહિ! આપણા સારાય સિરિયામાં એના બેવું મેં એકે બાળક જ્યેયું નથી; સૌનંદર્યમાં એની સાથે સોલામણી સરખામણીમાં ઊતરે એવું એકેય નથી. વસ્તાં હવાને હુંઝભર્યા લાડ લડાવતો હોય એવા સૂર્યકિરણોની વર્ષાના હિવસોની માફક એ મને આનંદિત કરે છે. અહો! આ આવ્યો ઈયોલેયુસ.

પ્રેક્ષિસલા

એ આવ્યો છે કે?

દિયોમિડી

એને સેનાનાયક બનાવ્યો ત્યારથી એણે જો રવ ભરી ઉમદા ચાલ ધારણ કરી છે તે ઉપરથી હું એને ઓળખી કાઢું છું.

(અન્ન્દોમિડા દોહતી આવે છે.)

અન્ન્દોમિડા

મારો ભાઈ આવે છે! મેં એને અગાથી ઉપરથી લેયો. (ઇયોલેયુસ પ્રવેશે છે. અન્ન્દોમિડા દોહતી જઈ એને લેટે છે.) ઓ ઇયોલેયુસ! તું એને મારી પાસે લઈ આવ્યો છે ને? ક્યાં છે મારો સૂર્યદીવ?

ઇયોલેયુસ

સ્વર્ગમાં, મારી બાલુડી બહેન!

અન્ન્દોમિડા

દે! મારો ઉપહાસ ના કર. ઓલિમ્પિયાના મહિમાવંત કિયુસ નેંવું જેનું મુખ છે ને જેને પગે પાંખો છે તે મારો સૂર્યદીવ મારે જોઈએ. આપણા વિષમ સમુદ્રતટ પરથી લઈ જઈને તેં એને ક્યાં રાખ્યો છે?

ઇયોલેયુસ

તું શું કહેવા માગો છે? અન્ન્દોમિડા!

દિયોમિડી

કોઈ દેવી શક્તિએ એને સ્વર્પન આપ્યું ને એમાં દરિયા કિનારે તમારે પડુંએ જે તેનસ્વી બળ પ્રકાશયું હતું તે એણે જેથું ને તેને એ પોતાનો સૂર્યદીવ કહે છે.

ઇયોલેયુસ

એવું છે કે? મારા પત્રનમાં લહેરાતા નાનકડા ગુજાર, અન્ન્દોમિડા! જે દેવલોકનો આ ઉદ્ધા હ્યે તો હું ખુશ થઈશ.

અન્ન્દોમિડા

એ ક્યાં છે?

ઇયોલેયુસ

ખબર નથી, મારી બાલ-ગુલાબી બહેન! કે મોટા દેવો કોઈ ધન્ય ક્ષણે પૃથ્વી ઉપર ઊતરી આવે છે એને પછી પાછા અદૃશ્ય થઈ જાય છે? કે, રડતી નહિ. સિરિયાએ એને ગુમાયો નથી.

અન્ન્દોમિડા

ઇયોલેયુસ! તેં બાપડા જે પરટેશીઓને પકડીને પૂજારીને હવાલે તેમ કર્યા? મારા સૂર્યદીવે એમને બચાવ્યા, તો એમને મારી નાખવાનો, ભાઈ, તને રો અધિકાર છે?

ઈયોલેયુસ

વત્સ ! મેં માત્ર સૈનિક તરીકેની મારી ફરજ બજવી છે; છતાંય એની મને ફરજ પડી તેથી દુઃખ થાય છે.

અન્દ્રોમિડા

હવે તું એમને બચાવશે ?

ઈયોલેયુસ

પણ હવે તો તેઓ ભીધણ પોસે ઈડેનના બની ગયા છે !

અન્દ્રોમિડા

એમની ઉપર શું આચરવામાં આવશે ?

ઈયોલેયુસ

એમને એ દેવની બલિદાન વેદિ ઉપર બાંધવામાં આવશે અને એની કૃધા શમાવવા માટે એમનું જીવંત હૃદય બોહિથી તરબોળ થયેલી એમની છાતીમાંથી કાપીને કાઠવામાં આવશે.

(અન્દ્રોમિડા જભભાથી પોતાનું મુખ ઢાંકી દે છે.)

એમને માટે તું દુઃખી થતી નહિ, તેઓ માત્ર પોતાનું નિર્માણ પૂર્ણ કરે છે. આ વસ્તુઓ ખેગ, કટલ, દુષ્કાળ, આગ અને ધરતીકંપની માફક જગતના ક્રમમાં આવે છે, અને એમના હજારોને મારીને જ્યારે એ આપણી આગળથી પસાર થઈ જાય છે ત્યારે મરેલાંને માટે આપણે રડવા બેસવાનું હેતું નથી, પણ જે વહાલાંઓ ઉપર આપણે પ્રેમ છે તે સિવાયના બીજા જ્વો માર્યા ગયા છે તે બદલ કૃતજ્ઞ બનવાનું છે.

અન્દ્રોમિડા

તું એમને નહિ બચાવે ?

પ્રેક્સિલા

હુભિયારી છેકરી ! આવો વિચાર કરવોય અધર્મ છે. છદ્ર ! તારા ચિત્તના તરંગ બદલ તારો ભાઈ મારો જાય એવું તું માગો છે ?

અન્દ્રોમિડા

ભાઈ ! તું એમને નહિ બચાવે ?

ઈયોલેયુસ

વત્સ ! હું અશક્ત છું.

અન્દ્રોમિડા

તો હું બચાવીશ.

(તે બહાર જાય છે.)

ઈયોલેયુસ

એ બચાવશે એવો એના કહેવાનો માયનો છે?

પ્રેક્સલા

આવા અનિયાંત્રિત તરંગો એના મસ્તિષ્કમાં હેમેશાં દોડદોડી કર્યા કરે છે.

ઈયોલેયુસ

પોસેઈડોનનો ઓછ મારા માથા પર વહેરી વેવાને હું શક્તિમાન નહોનો.

પ્રેક્સલા

વાત ભૂલી જ, નેમ એ પણ ભૂલી જવાની. એની વિલક્ષણ કલ્પનાઓ
એનાં સોનેરી જુદ્ધાંમાં પળભર પાંખ ફૂફૂવી બેપરવાઈથી ઉડીને વિસ્મૃતિની
'લીધ' નદીમાં વિલીન થઈ જય છે.

(મિરીસ પ્રવેશે છે.)

ઈયોલેયુસ

શુ છે તે? મિરીસ!

મિરીસ

કુમાર ઈયોલેયુસ! દરભારગૃહમાં મહારાજ. તમારી ઉપરસ્થિતિની અપેક્ષા
રાખે છે.

ઈયોલેયુસ

ઓમ? મિરીસ! કહે તો, પોસેઈડોનનો પૂજરી ત્યાં હાજર થયો છે?

મિરીસ

થયો છે ને નેય રોપે ભરેલો.

ઈયોલેયુસ

જ, ઓમને કહે કે હું આનું દું.

(મિરીસ જાય છે.)

પ્રેક્સલા

હાય!

ઈયોલેયુસ

તર નહિ. એ ભયંકર કાવતરાંબાજે કલ્પીય ન શકે એવું બળ મારામાં છે.
ઈયોમિરી! મારી બહેનને આ વાતની અભર ન પડે તે જોને!

(તે જાય છે.)

પ્રેક્સલા

શું યે થઈ જાય? પૂજરી જોખમકારક છે. પોસેઈડોન કોપાયમાન થયો યે હોય.
ચાલો, આપણે આપણી બાળકડીને આ આધાતની ભયંકરતામાંથી બચાવી લઈએ.

(તેઓ જાય છે.)

અંક ૨ : દૃશ્ય ૧

[સિદ્ધિયુસના મહેલમાંનું દીવાનખાનું. સિદ્ધિયુસ અને કેસિયોપિયા બેઠા છે.]

કેસિયોપિયા

શું કરશો ? સિદ્ધિયુસ !

સિદ્ધિયુસ

જે આ બન્યું છે તે મારી કમનસીભી છે.

કેસિયોપિયા

તમે શું કરશો ? આશા ચાખ્યું છું કે પૂજારીને તમે મારા ઈયોલેયુસનું સુવારું શીર્ષ નહિ આપી દો. આશા છે કે તમારો ઈરાદો અંગે નહિ હોય.

સિદ્ધિયુસ

મહાન પોસેઈડોનના પૂજારીનો પ્રભાવ આ આખા ટેંચ ઉપર પ્રવતે છે, કેમ કે ઊંચી કુંભી ઉપર વિરાળતી વેદિને ભૌજવતા ઉદાર ભાવે અપર્યિવા રક્તને કરણે આપણાં ધાન્ય પાકે છે અને તુલન થયેલો સમર્થ પોસેઈડોન રાણનાટ કરતા એસિરિયનોના ભયથી આપણી સીમાઓનું સંરક્ષણ કરે છે.

કેસિયોપિયા

તમારા ખજના ખાલી કરો, અને સોનાથી ઓચાવી દો. એનાં તામસી તોક્ષનો ઈયોલેયુસના એક પણ ગુચ્છને સ્પર્શો ને પહેલાં આપણને જિભારી થઈ જવું પડે તો તેથી જાણું.

સિદ્ધિયુસ

અત્યાર પહેલાં એનો મેં વિચાર કરી રાખ્યો છે. મિડીસ !

(મિડીસ પ્રવેશે છે.)

ઉછ્ય ચોલિડેઓન વાટ જોઈ રહ્યો છે ?

મિડીસ

હાં, મહારાજ !

સિદ્ધિયુસ

એને ને ટાયરના ફિનિયુસને બોલાવ.

(મિડીસ હરી મહાર જાય છે.)

કેસિયોપિયા

અન્ન્દોમિડના વહાલા ભાઈને આ અનિષ્ટ આપત્તિમાંથી બચાવી વેવાનું ટાયરના રાજને કહો; નહિ તો એને આપણી પુત્રી નહિ મળે.

સિદ્ધિયુસ

આ પણ મારા મનમાં કયારન્યું આવેલું છે, રાહું!

(પોલિટેઓન અને દિનિયુસ પ્રવેશે છે.)

ટાયરટાર! આસને બિરાળો; પૂજારી પોલિટેઓન! તું પણ તારું નિયત આસન વે.

પોલિટેઓન

વાનું, સિરિયાના સરકાર! મને ન્યાય મળશે? બોડોના વસવાટવાળા દેશ ઉપર તું રાજી બની રહેશે? કે પછી સર્પદેશી હૃત્યનયની દાખાણ એરિનિયેસને લોહી-નીગળના ફટફટાઈ કરતા નરકના સાટકા સાથે તારી ઉપર છોડું?

સિદ્ધિયુસ

સંતોષ રાખ. સિદ્ધિયુસ પોતાના ભય નર્માસન ઉપરથી ન્યાય સિવાય જીનું કશું આપતો નથી. તને ન્યાય મળશે.

પોલિટેઓન

થોડાક ગેસાની નછવી રકમ માટે દીનભાવે દાદ માળનાર કોઈ ભિખારા અરજટારની માફક રાજયોને બારાણે તળિયાં ધરસવાને હું ટેવાયેલો નથી. હું પોસેઈંગનો પૂજારી છું.

સિદ્ધિયુસ

તારા આચેપોના જવાબ દેવાને માટે કુંવરને અહીં બોલાવવામાં આવ્યો છે.

પોલિટેઓન

જવાબ આપવા! સિરિયાની આંજો સામે ઉદ્ઘતાઈથી કરેલા અપરાધનો શું એ ઈનકાર કરશે? સાચું છે કે એ જૂદાણાનો સામનો કરવા માટે ટાયરનો રાજ અહીં ઊભો છે.

કેસિયોપિયા

મારાં ભાગકોનાં મુખ જૂદાણાથી કદી દૂપિત થયાં નથી, અપમાનકારક પૂજારી! ને અત્યારે દૂપિત થવાનાં નથી; એની પાસેથી આપણને સત્ય જ મળશે.

સિદ્ધિયુસ

ને માની બો કે અગરાથી સ્વીકારયો, તો પછી અપરાધના પ્રમાણમાં દુષ્ટકારના દંડની રકમની નિર્ણય થવાનો.

પોલિટેઓન

આ દુષ્ટકારના દંડની રકમની વાત શાની? રાજ! શું તું એમ ધારે છે કે ધોર પોસેઈંગનું અપરાધ દાખાણ દેવત રૂપાના લપકાથી બેપાઈ જશે? ધન શું એના કિનનાને કુંઠિત બનાવશે? ધીરધાર કરનારને તાજવે શું એનો

મહિમા મપાશે ? આ ધર્માલ્લંઘનમાંથી છૂટવા માટેનો હંડ લોહી છે.

કેસિયોપિયા

અરે પ્રભુ !

સિદ્ધિયુસ

(કૃષ્ણભાવે) મારો બધીય ખજનો લઈ લે — સોનું, રૂપું, રત્નો અને અમૂલ્ય પોરફિરી, બધું જ લઈ લે.

પોલિઝેઓન

દેવોને લાંચ આપવાની નથી, રાજ સિદ્ધિયુસ !

કેસિયોપિયા

(જનાનિતક) એને માનપાન આપો, ઊંચી પદવીઓ આપો, અગ્રપૂજ આપો, મારા નાથ ! પણ મારા પુત્રનું મુખ મારા હૃદય સરસું ચલામન રહેવા દો.

સિદ્ધિયુસ

સાંભળ. તારે શું જોઈએ છે ? અગ્રપૂજ ? વેભવ ? ઊંચી પદવી ? તું ચાલે ત્યારે સેકડો ભાલાઓનો રસાલો ? માંદિરમાં તારી ને તારા દેવની સેવા કરવા માટે કણા ગુલામો ને સુંદર ખીઓ ? આ બધાં તારાં બની ગયેલાં માન. મિલબાનીઓમાં ને મોટી સવારીઓમાં ને ગૌરવશાળી રાજ્યભાઓમાં પોસેઈડોનના અનુચ્ચરો રાજની આગળ રહેશે.

પોલિઝેઓન

તું મને લાંચ આપવા માગે છે ? આ બધું પોસેઈડોન માટે હું ગ્રહણ કરું છું, પણ મારી મુખ્ય માગણીને પાછી લઈ લેતો નથી.

સિદ્ધિયુસ

તને શાનાથી રંતોપ થશો ?

પોલિઝેઓન

ધર્મિત્ર વેદિ ઉપરથી એક બલિદાનને છીનવી લેવામાં આવ્યું છે. એનું સ્થાન લેવા બીજા બલિદાન માટે મારી માગણી છે.

સિદ્ધિયુસ

હું ઈજિયત ને એસિરિયા સામે યુદ્ધે ચઢીશ ને બલિદાનમાં રાજઓ તારી આગળ રજૂ કરીશ.

પોલિઝેઓન

તારી બડાઈ હોગટની છે. પોસેઈડોનનો અપરાધ કર્યા પછી કોણ તને ઈજિયત સામે કે શક્તિતથાળી એસિરિયા સામે વિનય અપાવવાનું હતું ?

સિદ્ધિયુસ

તો સારાય રાજ્યમાં રાજકુંવરથી ઊતરતી શ્રેણિનું કોઈ ઉમદામાં ઉમદા

મસ્તક સ્વીકારી લે. એકને ગઈલે અનેક મસ્તકો લે.

પોલિઓન

તો શું અપરાધીનું ગઈલે નિર્દેખિયા મરશે? શું આ તારો ન્યાય? તારું ચાન્ય થી રીતે ટકી રહેશે?

સિદ્ધિયુસ

કંદિયોપિયા! અનું કહ્યું સાંભળ્યું? એ નમતું નહિ આપે, એ દુરારાધ્ય છે.

પોલિઓન

મારે હજુથ વાટ જોવાની છે?

સિદ્ધિયુસ

અય મિરીસ! (મિરીસ પ્રવેશ છે તેને) ઈયોલેયુસ હજુ કેમ આવતો નથી?

(મિરીસ બહાર જાય છે.)

કેસિયોપિયા

(વિકરણ બની ઉલ્લી થઈને) પૂજારી! તો એમ લાગે છે કે તારે મારા બાળકનું લોહી જોઈએ છે! તારા રાજના કુંવર સિવાયનું બીજું કોઈ તને નહિ સંતોષે?

પોલિઓન

પોસેદ્યેન રાજને કે રંકને પિછાનતો નથી. કે એની આરાધના કરે છે તેને તે રાજત્વ અને સૌભાગ્ય દ્વારાં આપે છે. ને કે કોઈ એના ભયંકર રીપને જળાડે છે તેને તે હમેશને માટે નરકલોકની વેતરરાણીમાં નાખે છે.

કેસિયોપિયા

સાવધાન! તને મારો પુત્ર નહિ મણે. રાજયોને છેલ્લી છદ્રે પદોંચાડતો પદેલાં સાવધાન બન. તારા પૂજારીપણાના અભિમાનમાં શું તું એવી આશા રાખે છે કે કિરિયાના રાજ નિઃસંતાન બને, દેવોથી ઉત્તરી આવેલો વંશ સમાન થઈ જાય? શું તું એમ ધારે છે કે આ નરમાશથી સહી બેવામાં આવશે? આ ગુમાવ્યા પછી ગુમાવવાનું બીજું શું બાકી રહે છે? ફરીથી કહું છું કે સાવધ બન. એક રાણીને પ્રભળ નિરાશા પ્રતિ પ્રેર નહિ. હું કોઈ ઝેડૂતની ગરીબઠી ઘરવાળી નથી, હું છું મહાન કાલિયાની રાજકુમારી.

પોલિઓન

(સંદેશ અટકીને) જે હું આ હૃત્ય માફ કરી દઉં તો તારા બધા ખજનાનું ને માનઅકરામનું જે વચન આપ્યું છે તે બહાર રખશે ને?

સિદ્ધિયુસ

તે તારાં બનશે.

(કિરિયોપિયાના કાનમાં કંઈ કહેવા એ હરે છે.)

દ્વિનિયુસ

(પોલિઝેઓનને જનાનિતક) મને તારો વરી ભનાવવાનું શું તું વધારે
પસંદ કરે છે?

પોલિઝેઓન

રાણીની આંખમાં ખુન્નસ દેખાય છે તે એ. આ માર્ગ ભલામત નથી;
આપણે બીજે નવો ઉપાય શોધો કાઢવો પડ્યો.

દ્વિનિયુસ

તારામાં ઉગ્ર હિસ્કતા લોવા છતાં, પુજારી! તું નામર્દ છે. પણ પહેલાં
મારાથી ડર, ને ત્યાર પછી એક ખીથી સંકોચ પામ.

પોલિઝેઓન

લલે, તો તું ચાઢે તે.

(ઈયોલેયુસ પ્રવેશ છ.)

ઈયોલેયુસ

પિતાજ! તમે મને બોલાવ્યો?

સિદ્ધિયુસ

તારી ઉપર આક્રોપ છે, ઈયોલેયુસ! હજુ સુધી હું એને માનતો નથી.
પણ સિદ્ધિયુસનો પુત્ર હેઈ તું સાચો જવાબ આપણે, પછી ને થવાનું હોય
તે થાય.

ઈયોલેયુસ

તાત! સારુ કે નરસું મં ને કંઈ કર્યું છે તેનું સર્મર્થન આખી
દુનિયા સામે કરવાની મારામાં હિમત છે. મારી ઉપર શો આક્રોપ છે?

સિદ્ધિયુસ

પોસેઈડોનની વેદિ ઉપર બલિદાનમાં આપવા માટેના માણસને આજ
સવારે તેં બચાવી લીધો નથી?

ઈયોલેયુસ

ના, બચાવી લીધો નથી.

પોલિઝેઓન

હુભાગી છોકરા! તું ના પાડવાની હિમત કરે છે? રાજ! આ ડર્પોકના
ઓઠે જૂઠું ઉચ્ચાર્યું છે. ટાયરરાજ! બોલ.

ઈયોલેયુસ

હું કહું છું તે પહેલાં સાંભળ, ઓ પુજારીના વેશમાં છુપાયેલા
જલિમ કાવતરાભાજ!

પોલિઉઝોન

ઓ રાજ ! આને સાંભળ.

સિક્ષિયુસ

શાંતભાવે બોલ, સર્વ પ્રકારની ઉગ્રતાની હું મના કરું છું. તો તારી ઉપરના આસેપનો તું ઈનકાર કરે છે?

ઈયોલેયુસ

ને શબ્દોમાં એ મારી આગળ રજૂ થયો છે તે શબ્દોના રૂપમાં હું એનો ઈનકાર કરું છું.

કિનિયુસ

સિરિયાના ભૂપાલ ! આ કાણ સુધી હું બોલ્યો નથી, ને અત્યારેય બોલ્યો ન હોત, પણ ગમે તેટલી અનિયથા હોવા છતાંય પવિત્ર સત્ય મારી જીબને બોલવાની ફરજ પાડે છે. હું ત્યાં હાજર હતો; એક વહાણ-ભાંગ્યા ખલાસીને તરવારની મદદથી બચાવતો મેં એને જોયો છે; જે કે મેં ન જોયો હોત એવું હું ઈચ્છું !

ઈયોલેયુસ

તું જૂદું બોલે છે, ટાયરના રાજ કિનિયુસ !

કેસિયોપિયા

અહ્સોસ ! તારી મા ઉપર તારામાં જરાય દયા હોય તો, બેટા ! આ ઉગ્ર આવેશમાં તારા મૃત્યુ પ્રતિ દોડતો જા નહિ. તારી ઉપરના આરોપનું શાંત ભાવે નિવારણ કર ને આમ તારા ભાઈને માટું લગાડ નહિ.

કિનિયુસ

હું ગુસ્સે થયો નથી.

ઈયોલેયુસ

જેને પકડી હેવા આપણે પ્રયત્ન કર્યો હતો તે દરિયાનો દંડ પામેલો કોઈ વહાણ-ભાંગ્યો રડતો ખલાસી નહોતો, પણ મનુષ્યના નહિ એવા ભીજ માર્ગોએ સિરિયાને કિનારે આવેલો એક પ્રશાન્ત દેવ અથવા તો મહાવીર્યવાન વીર હતો, ને એને અવિચારી તરવારે કે યુદ્ધે બચાવ્યો નથી, પોતાની ઢાલના ખાલી ભીપણ ચાલન વડે સો ભાલાપારીએને એવે પોતાની પાસેથી દૂર ભગાડી મૂક્યા હતા, ને આ તપી ગયેલો ટાયરનો મહાવીર પોતે તથા પોતાના રાજના દરભારમાં અત્યારે હિમનભેર ગર્જના કરી રહેલો ગર્વિષ પૂજારી તે વખતે તો સાવ ફિકડો પડી ગયેલો કાયર બની ગયો હતો; એવી તો એની એના પોસેઈડોનમાં શાલ્ય છે !

પોલિઓન

તો પૂરું કર્યું ?

ઈયોલેયુસ

હજુ નહિ. મેં મારી તરવાર જેંચી એ સાચું છે, ને નકદ પરી હોતી
તો દેવ કે દાનવથી મેં એને બચાવ્યો હોત, તે પણ સાચું.

પોલિઓન

બસ ! એવે કબૂલ કર્યું છે ! રાજ ! ચુકાદો આપ, ને ચાલ ફરમાવ.

સિક્ષિયુસ

પણ આ અપરાધ કર્દી એવો ભયંકર નથી !

ગોલિઓન

તારા વલાશમાં થતો ફેરફાર હું જોઉં છું. રાજ ! સ્થળ અને જળ ઉપર
અમલ ચલાવનારને સ્થાને તું તારા પુત્રને વધારે પસંદ કરે છે; તારી ગાડીને
તું દેવમંદિર કરનાં ઊંચે ચઢાવવા ને દેવોને તારા ચરણ નીચે સ્થાપવા માગે
છે. મૂર્ખ, મૂર્ખ ! તને ખબર નથી કે ભયંકર પોસેન્ડોન એક ધોર કાણમાં
તારા વંશનો અંત આણી શકે એમ છે ? જીવી શક્વાનું નથી એવું એક
ધર્મભ્રष્ટ મસ્તક એને અધીન કરી દે એટો એ નને ગીજાં ને વધારે સારાં
સંતાનો આપશે. સજ્જ ફરમાવ, નહિ તો પાગલ થા ને પ્રાણાશ પામ.

ઈયોલેયુસ

પિતાજી ! તમારા પુત્રને ખાતર નહિ, પણ તમારા સંમાનને ખાતર
આની સામે પડો. એક પૂજારીની પરવાનગીથી જગત ઉપર રાજ્ય કરવાને
બદલે રાજમુકુટ તથા જિંદગી — ઉલ્લય ગુમાવવાં એ વધારે શાચું.

પોલિઓન

સજ્જ ફરમાવ, રાજ ! સજ્જ ફરમાવ.

સિક્ષિયુસ

(નિરધાર ભાવે કેસિયોપિયાને) હું શું કરું ?

કેસિયોપિયા

ટાયરરાજ ! તો ખુશ થયેલો પ્રેક્ષક બની તું ચૂપ રહેવાનું પસંદ કરે છે ?
તે અન્યત્ર વિવાહનો વિચાર કરી રાખ્યો છે ?

ફિનિયુસ

બાઈ ! મારા મૌન ઉપર તમે ખોટું આજ ચઢાવો છો; એ તો એક
તમારી સેવામાં આ વિકટ પરિસ્થિતિમાંથી માર્ગ કાડવામાં રોકાયેલું હતું, કે
જેથી તમારા પુત્રને કોપમાંથી બચાવી શકાય ને સાથે સાથે ન્યાયને પણ
હરકત ન નડે.

કેસિયોપિયા

નિકાલનો આધાર આરોપ મૂકનારની હંચા ઉપર આધાર રાખે છે, જે એ એવેરેને જતાં કરી માત્ર પોસેઈડેનના મહિમાનું મંડન કરવાનું રાખે તો.

કિનિયુસ

કૃત્ય બધાંએ કબૂલ કરી દીધું છે. કાયદો ને તેને કેવી રીતે વાળું પાડવો એ સાંઠેણીમક બાબત બાકી રહે છે. (પોલિડેઓનને) તારો આગ્રહ છે કે પોસેઈડેનની વેદિ ઉપર એક જગા ખાલી પડી ગઈ છે ને તે ભરાઈ જવો જોઈએ, ને એને માટે તું ન્યાયપૂર્વક ઈયોલેયુસના માથાની માગાણી કરે છે. ઓણે અપરાધ કર્યો છે ને પોતાનું માણું આપી ઓળે એ અપરાધનો દંડ ભરવો જોઈએ. જેણે જગા ખાલી પડી છે તેણે પોતે એ જગા ભરી દેવી જોઈએ. ધર્મનો અપરાધી ધૂટી જ્ય તે માટે નિરપરાધીનું માણું ઉદ્ધર્ણનું સ્વર્જ નહિ સ્વીકારે.

કેસિયોપિયા

કિનિયુસ,—

કિનિયુસ

પણ બલિદાન માટેનો ગુમ થયેલો માણસ પાછો આવી મળે તો પછી તું ઈયોલેયુસ માટે દાવો નહિ કરી શકે; કેમ કે એમ થતાં ભીજાએ પૂરવાની ખાલી જગા નહિ રહે.

પોલિડેઓન

રાજ !—

કિનિયુસ

જે વધારે સરળ પ્રકારનો અપરાધ છે તે છુટકારાનો દંડ ભરીને માફ કરી શકાય. સોનું એને ટાકી શકણે. પલામિતને એ હાજર કરે એવું થવા દો.

ઇયોલેયુસ

દ્વારારિયન !—

કિનિયુસ

હું ભૂલી ગયો નથી. ખામોશ ! તું એવું પ્રતિપાદિત કરવા માણો છે કે તારો રહસ્યમય અતિથિ વહાણ-ભાંગ્યો કે વહાણવટી નહોતો, તેથી તે કાયદાની રૂએ ભોગવવાની સજાની મર્યાદામાં આવતો નથી; તો પછી તરવારની મદદથી કે વાકુ-છલથી વાતને વેગે ઉડાવી દઈને નહિ, પણ કાયદો પ્રશ્નનો નિકાલ આગે એવું થવા દે. લોકોને ન્યાય આપતી, નિષ્કળંક વેબાસમાં પ્રકાશતી ન્યાયમૂર્તિ જ્યાં વિરાજમાન છે તે સિહાસન ઉપરથી તારા મહાન પિતાના ન્યાય-નિર્ણયથી તું શા માટે ઊરે છે? જે ભૂલ કરતો નથી એવા ન્યાયના નિર્માણની શાન્ત ભાવે રાહ જો.

કેસિયોપિયા

સાચે જ તું ઉમદા સલાહ આપનાર પુરુષ છે, ને પ્રજાઓ ઉપર રાજ્ય કરવાને લાયક છે.

સિદ્ધિયુસ

હું અનુમોદન આપું છું. પુત્ર! તું હસે છે કેમ?

ઈયોલેયુસ

આખા માણસો પોતાની સુક્ષમ વિચારજળમાં પોતાના જ પગ કેવી રીતે સપડાવે છે તે જોઈને મને હસવું આવે છે. રાજ હિનિયુસ? તું ઓલિમ્પિયાના જિયુસને પકડશે ને તેની જંણર માટે ટાયરના લુહારોને બોલાવી લાવશે? કે પોલિઝેઓન! ધનુધરી ને પ્રભાવંત અંપોલો તારો મનુષ્યનો દીવિલો દંડ ભોગવે એવો એની ઉપર તું હક કરશે? હીક છે કે ભય તમારે માથે જ છે. મને ત્રણ દિવસ આપો, હું એને હાજર કરીશ.

સિદ્ધિયુસ

પૂજારી! સંતોષ થયો ને?

પોલિઝેઓન

મુદ્દતથી એક દિવસ પણ અધિક થવા દેતો નહિ, નહિ તો કાંપતા રહેવાનું છે.

સિદ્ધિયુસ

(ઉઠતાં) સુખદ નિકાલ આવ્યો. ઉઠ, કેસિયોપિયા! હવે આપણાં વદ્ય આ ચોંકાવતા ભયોમાંથી છૂટી નિરાંત અનુભવી શકે છે.

(સિદ્ધિયુસ ને કેસિયોપિયા દીવાનખાનામાંથી જાય છે.)

ઈયોલેયુસ

તારા છરાને ધારદાર રાખજે, બલિદાનના દેનારા! રાજ હિનિયુસ! તારો આભાર માનું છું ને સલાહ આપું છું કે પરણ્યા વગર તું તાબડતોડ પાછો ટાયર સિધાવે.

(એ બહાર જાય છે.).

પોલિઝેઓન

શું કર્યું તેં? રાજ હિનિયુસ! બધું જ નષ્ટ થયું!

હિનિયુસ

એ જુવાનિયાની ધમકીઓથી તારા મોતિયા મરી ગયા છે કે શું? પૂજારી!

પોલિઝેઓન

તેં એક દીમિમંત ભયાનક દેવને બલિદાન માટે માણ્યો છે. જુવાન ઈયોલેયુસને આપણે વધેરો હોત. જેની સુમતાળી ઢાંચે સો યોધ્ધાઓને ભયથી

બેબાકળા બનાવી દીધા તેને તું મારવા માગે છે?

ફિનિયુસ

પૂજારી! તું કોઈ વહેમી મૂર્ખ છે. દેવો તરવારો ને પાંજો સાથે, કે શાળ ઉપર બનેલાં અલ્પજીવી કપડાં સાથે, કે મર્ત્ય આંજો જોઈ શકે એવાં શરીરો સાથે પૃથ્વી ઉપર ઉત્તરી આવે એ માનતો નહિ. ખરેખર જે દેવો હોય તો તે તદ્દન જુદી જ રીતે અહૃષ્ય પગબે ને અહૃષ્ય ધા કરતા આવે છે. મને એ વિષે શંકા છે. મારે માટે અહૃષ્ય શક્તિઓને સ્થાન નથી. જગત જીવંત છે ને એમની મધ્યસ્થતા વિના કુદરતના કાયદાથી ચાલી રહ્યું છે.

પોલિઝેઓન

રાજ ફિનિયુસ! અમર દેવતાઓ બાબત શંકા ન રાખ. શંકાશીલોને તે ચાહતા નથી. અંધારા મંદિરના નિન્યનો ઉપાસક બનીને હું રહું છું તેમ તું જે રહ્યો હોત, ને રાતને સમગે રહેનારાં ભ્યાનક રૂપો તેં જે જ્ઞાન હોત, અને સાગર જ્યારે મધ્યરાતના એકાંતનો સહયર બન્યો હોય છે ત્યારે સ્વર્યાંદ્ર વિચરતા ઉરામણા અવાજે તેં સાંભળ્યા હોત તો તું શંકા ન ઉઠાવત. રાજઓએ જ્યારે અપરાધ કર્યો હોય છે ત્યારે ઉપરના દેવો પૃથ્વી ઉપર સેંકડો વાર જે પ્રચંડ ઉત્પાતો પાઠવે છે તે સમરણમાં રાખજે.

ફિનિયુસ

વારુ, પૃથ્વીથી દૂર પોતાના પ્રકાશમાન ઓલિમ્પસમાં ભવે એ નિર્વિવાદ રાજ્ય કર્યા કરે ને હું જે ઉમેદ રાખું છું તેની વચ્ચમાં પડવા અહીં ન આવે. તમારો ઢાલનો ધારણ કરનારો, તમારો પાંજોવાળો બેપગાળો સિલ — એ કોઈ દેવ નથી. તું ઉતાવળ કરીને મને ત્યાંથી લઈ ગયો, નહિતો દ્રાઢ ગજ લાંબું મારી તરવારનું મનેદાર પાનું એના દેવતાઈ રક્તરસની પરીક્ષા કરવા એનાં હેવી આંતરડાંમાં પ્રવેશ્યું હોત.

પોલિઝેઓન

વૌજળીની જૂલવાળી ને જવાળા કાઢની એની ઢાલનું શું? એની પાંજોવાળી પાદુકાનું શું? રાજ!

ફિનિયુસ

ઢાલ? પ્રકાશના પરાવર્તનની કોઈ યાંત્રિક કરામત, ને પાંજો? કોઈ વધારે નસીબદાર ડિલેલુસે શોધી કાઢી હોય એવી કોઈ નવી હવાઈ કરામત. ગ્રીસના લોકો અજોડ વૈજ્ઞાનિકો છે, ધૂષ્ટ પ્રયોગો કરનારા છે, શોધખોળના કર્મચારીનું રસ લેનારા છે. એ લોકોએ પ્રયોજી કાઢ્યું હોય એવું કશ્યું ન માનવા જેવું નથી. એને પોલિઝેઓન! આ માણસ ગ્રીક છે.

પોલિટેઓન

ભલે, તું કહે છે તેમ. કહો કે એ માત્ર એક માણસ છે! એના બોહીથી આપણુંને શી રીતનો ફાયદો થવાનો?

ફિનિયુસ

અહે અદ્ભુત! તું મારતાં ખમચાય છે! તું કારણો શોધે છે! બોહી શું હમેશાં બોહી નથી? કુમારી અન્ડોમિડાને પરણવાના મારા હકને હું જતો કરી શકતો નથી; સિરિયા ઉપરનો એ મારો દાવો છે. પૂજારી! કંઈક તો નસીબ ઉપર છોડ, પણ એના આગમન માટે તૈયાર રહે, ને એ છટકી જય તે પહેલાં એને પકડી લે. પુરણો માર્ગ જ ઉત્તમ છે; બોક્સમૂહને ઉશ્કેર, એમના ગાજતા ભાષણકારને ખુશ કરી લે. એક વાર ઠ્યોલેયુસનો અંત આવશે એટલે રૂપાળી અન્ડોમિડાને હકે હું રાજમુકુટની રક્ષા કરી એને ધારણ કરીશ. પૂજારી! બધું બરોબર પાર ઊતરે તો તું સારાય સિરિયાની ને મારા ટાયરના લોકોની ઉપર અમલ ચલાવનાર ધર્મધ્યક્ષ બનશો.

પોલિટેઓન

બધું બરોબર પાર ઊતરશે, રાજ ફિનિયુસ!

(તેઓ જય છે.)

અંક ૨ : દૃશ્ય ૨

[અંતઃપુરનો અક ખંડ, અન્નોમિડા, ઉયોમિડી, પ્રેક્સલા]
અન્નોમિડા

તો મારો ભાઈ હ્યાત છે?

પ્રેક્સલા

એમ જણાય છે, ટાયર-રાજનો ઉપકાર માનો.

ઉયોમિડી

એને પાછળથી ખાઈ જવા માગનાર વરુનો આભાર માનો.

પ્રેક્સલા

કોઈ એક સવારે તું તારી જ્બલ ગુમાવી બેસશે, એને વશમાં રાખ, છોકરી!

ઉયોમિડી

જેયા આ રાજઓ, આ રાજનીતિજો, આ મોટા સત્તાધીશો! આ ડાઢા આંધળા માણસો! અમારી ગુલામોની પાસે કંઈ નહિ તો પારદર્શકની પાર જેવાની આંખો હોય છે.

પ્રેક્સલા

કારણ કે આપણે સ્વાર્થી, ભયો ને આવેગોથી કુબ્ધ થયા વિના જેલાતી બાળોની બહાર ઊભાં હોઈએ છીએ.

અન્નોમિડા

એ એક વરું છે, કેમ કે મેં એના દાંત જેયા છે.

પ્રેક્સલા

ને છતાંય તારે એનો જેડે પુરાણવાનું છે, મારી નાનકડી રાજકુમારી!

અન્નોમિડા

શું, એના દાંતથી દીર્ઘવિદીર્ઘ થઈ જવા માટે?

ઉયોમિડી

હું ધારું છું કે દેવો આ લગ્ન નહિ થવા હે.

અન્નોમિડા

દેવો શું કરે તે હું જાણતી નથી, પણ ખાતરી રાખજે કે હું એ થવા દેવાની નથી.

પ્રેક્સલા

ઇટ્ટ, અન્નોમિડા! તારે તારાં માબાપને અધીન થવું જોઈએ. આ સ્વેચ્છાચારિતા બરાબર નથી. કેમ જે, તું હજુ બાળક છે! શું તું એમ ધારે છે કે તું મહાસમર્થ

મહારાજાઓની ઈચ્છાનો વિરોધ કરી શકશે? વિનયી થા ને તારા બાપનું કહું માન.
અન્નદોમિડા

હાં, પ્રેક્સલા! ને મારા પિતા મને છરી લેવાનું કહે, ને મારા માં પર
ને અંગો પર કાપા કરવાનું કહે અને એને મારી આંખોમાં લેંકી દેવાનું કહે
તો શું મારે તે કરવું જોઈએ?

પ્રેક્સલા

તારી બેકાબું કહ્યનાઓમાં પાછી કયાં ચાલી જાય છે? તારા બાપ તને
આનું કરવાનું કહેશે જ નહિ.

અન્નદોમિડા

કુમ કે તેનાથી મને ઈજ પહોંચે?

પ્રેક્સલા

હા.

અન્નદોમિડા

દ્વિનિયુસ સાથે પરણવું એ મને અથેરી વધારે ઈજ પહોંચાડનારું છે.

પ્રેક્સલા!

રે ઓ ચાલાક તર્કભાજ યુક્તિયુક્ત સોનેરી જુલફાંવાળી વાક્યતુર બાળકડી!
તારા બાપની સાથે તર્કની યુક્તિઓ લડાવજે; હું તો તારાથી થાકી.

(સિક્ષિયુસ પ્રવેશે છ.)

અન્નદોમિડા

પિતાજ! હું તમારી રાહ જોઈ રહી હતી.

સિક્ષિયુસ

શું તું? હું માનવાનો નથી. તું? (એને પંપાળતો) મારી ગુલબદન
સિરિયન! મારી પાંચ હૂટની બાઈસાહેબા! મારી નાનકડી ટાયરની ચાણી! હા, તું
દે રમી રમીને થાકી ગઈ છે. તું મારી રાહ જોઈ રહી છે!

અન્નદોમિડા

હા, હું વાટ જેતી હતી. લો, આ તમારે માટે બે બચ્ચીઓ.

સિક્ષિયુસ

ઓહે! હવે હું સમજયો. ઓ થનગનતી ઠગારી! તું બચ્ચીઓની બાબતમાં
એટલી ઉદાર નથી: મારે એની કિમત ચુકવવાની હોય છે, નાનકડ કેમેરિટ!*
શું છે હવે? બોલ, વાતો કરતી ટાયરની ઢીગલી? કે ઊરીને ચંદ્રમાની સોનેરી
કિનારે લઈ જાય એવો રેશમી પાંખોવાળો લાકડાનો મજબૂત ઘોડો?

*એક ખાઉધરું પક્ષી

અંન્ડોમિડા

આવું આવું બોલશો તો હું તમને નહિ ચુમું. હવે હું મહિલા બની ગઈ છું. આવો બાલિશ વસ્તુઓ જાણે કે મારે જોઈતી હશે, પિતાજ!

સિક્કિયુસ

ઓહો! હવે તું મહિલા બની ગઈ છે? તો હવે કોસથી આણેલો જમો, રૂંવાટી લગાડેલાં પગરખાં, કે સાવ રૂપાનો કરમરપટો તારે જોઈએ. બાલ મુત્સદી! હું તને ઓળખું છું. તારી ઈચ્છેલી વસ્તુ ખરીદી લેવા માટે તો તું આ લહેરાતા સોનેરી ધારાસારો ધારણ કરે છે; તેટલા માટે તો તેં તારા નાજુક લાલ ઓઠને મધ્યથી ભરયક ભરી દીધા છે. વારુ, વ્યાજવટિયશ! તારે શું મૂલ જોઈએ છે?

અંન્ડોમિડા

મારે જોઈએ છે — પણ પિતાજ! મારે જે જોઈએ છે તે તમે મને આપશો?

સિક્કિયુસ

બેટા અંન્ડોમિડા! તને સુખી બનાવવા સ્વર્ગમાનો જળહળતો સૂર્ય તને રમવા માટે આપીશ.

અંન્ડોમિડા

જે મોહું જહાજ આજ ખરાબે ચઢીને તૂટી ગયું છે, તેમાંના બોબિલોનિયોને હું મારા ગુલામ બનાવી રાખવા માગું છું, પિતાજ!

સિક્કિયુસ

જે એકમાત્ર ચીજ હું આપી શકું એમ નથી, તે માટે માગણી કરનારી આવો અવળચંડી જહૂગરણ કોઈ કદી થઈ'તી?

અંન્ડોમિડા

મને એ ન મળો શકે? પિતાજ!

સિક્કિયુસ

તેઓ તો પોસેઈડેનના છે.

અંન્ડોમિડા

તો તમે પોસેઈડેનને મારા કરતાં વધારે ચાહો છો? તેઓ એને શા માટે મળવા જોઈએ?

સિક્કિયુસ

છટ, છોકરી! મહાબલિષ્ટ દેવો પૃથ્વીના, સાગરના ને સ્વર્ગના સ્વામીઓ છે. જે કંઈ છે તે બધું એમનું છે. આપણે તો એમના કરભારીઓ છીએ. પણ એક વાર જે એમના હાથમાં સમર્પાયું હોય તે ત્યાર પછીથી એક પવિત્ર વસ્તુ બની જાય છે. દેવતાઓની માલિકીની વસ્તુઓ ઉપર લાલસાભરી આંખથી જે નજર સુધ્યાં કરે તે સ્વર્ગલિકની દૃષ્ટિ અપરાધી બને ને દારુણ કોપ પણ

જગાડે. અન્દોમિડા ! આ માણસોએ દેવની વેદિ ઉપર રક્ત રેડવાનું છે. એમના સંબંધમાં ફરી કશું બોલતી નહિ; તેઓ નૈવેદ્ય બની ગયેલા છે.

અન્દોમિડા

ઓ શું માણસોનું માંસ ખાનારો દેવ છે ?

પ્રેક્ષસલા

ચુપ રહે, ઓ દેવનિનંદક !

અન્દોમિડા

પિતાજી ! હુકમ કરો કે પ્રેક્ષસલાને મારા નાસ્તા માટે રાંધીને અહીં તેથાર કરે. હું પણ દેવી બની જઈશ.

સિક્ષિયુસ

પ્રેક્ષસલા !

પ્રેક્ષસલા

આ પ્રકારનું એ બોલે છે. પણ કોઈ વાર તો એને બોલતી સાંભળીને મને થરથર ધૂજવતો ટાઢિયો તાવ આવી જાય છે.

સિક્ષિયુસ

હે દારુણ દેવો ! તમે શું ધાર્યું છે ? તમારો કોપ સકારણ ઠરાવવા માટે મારાં પોતાનાં જ સંતાનોને અપરાધી બનાવી તમે મારા વંશનો વિનાશ કરવાનો ઉદ્દેશ રાખ્યો છે કે શું ? અન્દોમિડા ! મારી લાડકડી ! ફરીથી આવું બોલતી નહિ; હું તને આજ્ઞા આપું છું કે આવો વિચાર સુધ્યાં કરતી નહિ. મહાસમર્થ દેવો માણસો ઉપર અમલ ચલાવતા ધારાધીરણેથી કયાંય ઊંચે નિવાસ કરે છે, અને મત્યોની બુલ્લિના નિર્ણયો એમનું માનચિત્ર બનાવી શકે એમ નથી. પોસેઈડોનની દૃષ્ટા છે કે આ માણસોએ એની વેદિ ઉપર મરણું જોઈએ. એની સામે પ્રશ્ન ઉઠાવવાનો નથી.

અન્દોમિડા

એની સામે પ્રશ્ન અવશ્ય ઉઠાવાશે. તમારા દેવને ભૂખ્યો રહેવા દો.

સિક્ષિયુસ

હું ચકિત થાઉં છું. મારું કલ્યું તેં સાંભળ્યું નહિ? બેટા ! આજ્ઞાથી ત્રીજે દિવસે એ માણસો મરવાના. તે જ દિવસના શુભ સંધ્યાસમયે તું ફિનિયુસની સાથે લગ્નગ્રંથિથી દૂઢ જોડાવાની, ને એ તને ઘેર ટાયર લઈ જવાનો. (જનાનિતક) જે કોપ ઉત્તરવાનો જ હોય તો ભલે એ ટાયર ઉપર ઉત્તરે.

અન્દોમિડા

છેવટની એક વાર આ વાત સમજી લો કે હું એ બ્રાહ્મિલોનિયનોને મરવા દેવાની નથી ને ફિનિયુસ સાથે પરણવાની નથી.

સિક્ષિયુસ

ઓહો ! તું નહિ પરણે ? આ રહી અહીં ટાયરની ને સારી દુનિયાની રાણી ;
કેવી બંડખોર ! પોતાના પાંચ હૂંટના સોનેરી ને મલાઈ જેવા મુલાયમ ને ગુલાબ
જેવા સ્વરૂપનો મોટામાં મોટો લાભ લઈને આ બાલકડી કેવાં બાદશાહી ફરમાનો
બહાર પાડે છે ! બોલ, બંડખોર ! તું ફિનિયુસને થા માટે નહિ પરણે ?

અન્દોમિડા

એ મને ગમતો નથી.

સિક્ષિયુસ

બારી રુચિઓને કેળવ, બળવાખોર ! સિરિયાનો ટાયરની સાથે લગ્નસંબંધ
થાય એ સૌથી વધારે જરૂરી છે ને તું સિરિયાની છે.

અન્દોમિડા

જુઓ, પિતાજ ! તમે મને કોઈ રમકું આપવાના હો છો ત્યારે મને
કયું રમકું ગમશે તે પૂછો છો ! તમે મને પહેરવાનો જામો કે કોઈ કણશ
આપવાના હો છો ત્યારેય એ બાબતમાં મને શું રુચે છે તે પૂછો જુઓ છો !
તો મને જે ગમતો નથી તે નિઃસ્નેહ નયનવાળા કપટી માણસ સાથે શું મારે
પરણવાનું ?

સિક્ષિયુસ

તને નથી ગમતો ! તને નથી ગમતો ! નાદાન છોકરી ! શું તારી રુચિઓ
રાજયોની પ્રોઢ રાજનીતિ ઉપર અમલ ચલાવશે ? આ રાજનીતિ છે —
રાજયોની રાજનીતિ છે, કે જેને ખાતર આ લગ્ન જરૂરનું થઈ પડ્યું છે, ને
લાડથી બગડેલી તારી રુચિઓને કારણે એ ઝોક નહિ થાય. કેમ, તું ગમગીતન
દેખાય છે ? શૂરીલો ! તું ભવાં ચઢાવે છે ? સુણ, તું બજવે ચઢશે તો તને
ફટકારાવીશ.

અન્દોમિડા

તમે હિમત નહિ કરી શકો.

સિક્ષિયુસ

નહિ કરી શકું ?

અન્દોમિડા

અલબતા, તમે નહિ કરો. એમ કે જાણે હું તમારાથી બી જઉ દું !

સિક્ષિયુસ

તું લાડથી બગડી ગઈ છે, બગડી ગઈ છે ! તારી મા તને બગડી રહી
છે, ઓ સ્વર્ચંદ્રી સૂર્યકિરણ ! ચાલ, ઓ પ્રકોપક લાંઠ છોકરી ! ફિનિયુસને
પરણશે ને ?

મુક્તિતદાતા પર્સિયુસ

અન્ન્ડોમિડા

નહિ પરણું, પિતાજી ! જે મારે પરણવાનું જ હોય તો હું મારા દેશમાન સુધીદિવને જ પરણીશ, આ આખા જગતમાં બીજ કોઈનેય નહિ.

સિક્ષિયુસ

તારા સુધીદિવને ! બસ એટલું જ ને ? તો ઓલિમ્પસમાં એક દૂત મોકલીને એ મેઘનાદ કરનારને તને પરણવા માટે અહો ન બોલાવડાવું ? તું મહત્વાકંક્ષી નથી ?

પ્રેક્ષિસલા

એવો કંઈ એના કહેવાનો અર્થ નથી. એના ભાઈએ જે તેજસ્વી યુવકને બચાવી લીધી છે તેની એ વાત કરે છે. જ્યારથી એણે એને વિષે સાંભળ્યું છે ત્યારથી બીજ કોઈ મામૂલી વાત એને હોઠે ફરકતી નથી.

સિક્ષિયુસ

કોણ છે એ રંગીલો લાલ ? મારા સિરિયાને ચકડોળે ચઢાવવા ક્યાંથી આવ્યો છે ? એને કારણે મારો પુત્ર જીવના જેખમમાં છે, ને એને ખાતર મારી પુત્રી ટાયરને પરણવાની ના પાડે છે. હા, પોલિયેઓન ખરો છે. એ વધારે તોફાન મચાવે ને પહેલાં એને મારી નાખવા જોઈએ. અન્ન્ડોમિડા ! ત્રીજે દિવસે તું ટાયરના ફિનિયુસને પરણશે. (એ ત્વરિત બહાર નીકળી જાય છે).

દિયોમિડી

વધારેમાં વધારે વિચારવંત વિદાય વખતનો આ બહાદૂરી ભર્યો બાર છે. બંડોદાર પુત્રીઓ સાથેના વ્યવહારમાં પાથ્યનોની વ્યૂહરચના ઉત્તમ છે.

પ્રેક્ષિસલા

અન્ન્ડોમિડા ! તારા પિતાનું કદ્યું કરશે ને ?

અન્ન્ડોમિડા

તારી આગળ મારી દુષ્પી વાત કરવાની નથી. તું હદ કરતાં વધારે વફાદાર છે, ગુણિયલ ને શાણો છે, ને ગુણિયલપણે તું મને દળો દેશે. મારી અંદર એક વસ્તુ પૂરેપૂરી પરિપક્વતા પામી છે, ને પરિગ્રામથી જ તમે તેને જાણી શકશો. દિયોમિડી ! આવ; કેમ કે મારે સલાહની નહિ પણ સહાયની જરૂર છે.

(તે જાય છે.)

પ્રેક્ષિસલા

હવે એનો શો ઈરાદો છે ? પવનને જોરે ઊડતાં પાંદડાં જેવા એના મનના ફાંટા અંત વગરના છે. પણ તું એના મનની વાત જાણી લઈ મને કહેજે, દિયોમિડી !

દિયોમિડી

જાણી તો જરૂર લઈશ, પણ કહેવાની બાબતમાં મને ને મારી છાટી માલકિનને

ગમતું હશે તે પ્રમાણે થશે.

પ્રેક્સલા

તને ચાબખે ફૃટકારવામાં આવશે.

ઉયોમિડી

ઈસ !

(તે બહાર દોડી જાય છે.)

પ્રેક્સલા

છોકરી પોતે તો બગડી છે, પણ સાથ સાથ પોતાના નોકરચાકરોનેય બગાડે
છે. બેમાંથી એકેનેય વશમાં રાખો શકાય એમ નથી. (તે બહાર જાય છે).

અંક ૨ : દૃશ્ય ઉ

[સિરિયામાં સરિતા-તટે એક વૃક્ષવાટિકા : પુષ્ટ ભાગમાં એક પાર્શ્વકુટીનો ખૂણો]

[પર્સિયુસ, સાઈડોની]

સાઈડોની

(ગાય છે)

સરકટ ને વેતસમાં

સૂરજ છે કેવો !

પાંદડાંની સાથ અહો રમતો એ કેવો !

રમતો જેવા રે જેવો !

એણે જવા દેશે રવિપ્રકાશ કોણ —

રવિપ્રકાશ હૂંફાળો ?

જેઠાંને તો રડવાને માટે તો રાત રહી,

અત્યારે દિવસ રૂપાળો !

પર્સિયુસ

હા, વેતસ ને સરકટ ! અને જળહળતો સૂર્ય લહરીઓ સાથે નિભૂત વાતો કરતો થાંબ્યો છે. ને પણે જો, સાઈડોની ! સૂર્યબિભને પકડવા માટે માછલીઓ કેવી કૂદી રહી છે ! ફરી હજુ ગા, સાઈડોની !

સાઈડોની

અભોધ તમારાં આ આંસુડાંઓનું

કહેશો, શું છે પ્રયોજન ?

શા રે છે કામનાં આ સૌ તમારાં

આશા ને ભયનાં જતન ?

વેડ્ફી મારે છે એ મીઠો પ્રકાશ ;

જુઓ પ્રભાત કેદું ઉઘડી રહ્યું છે,

દુનિયા દાંપી રહી ઓઢી ઉજશ !

પર્સિયુસ

અહો ! તું સાઈડોની મધુર સૂર્યપ્રકાશમાં છે ! પણ તું એથીયે વધારે સુંદર છે.

સાઈડોની

તું ઈયોદ્વેયુસની માફક વાત કરે છે. આવ આ તારે માટેનો મુગટ. જ્યાં

ઘટે છે ત્યાં એને સ્થાપીશ.

પર્સિયુસ

મુગટો વધારે પડતા વજનદાર હોય છે, મોંધી ! એથી તો સૂર્યપ્રકાશ બહેતર.

સાઈડોની

તારે માથે બહેનના પ્રેમભાવનો હલકો રૂલ મુગટ પહેરાવું છું, વીરા પર્સિયુસ !

પર્સિયુસ

પ્રેમભાવ ! પણ પ્રેમભાવ ભારે હોય છે.

સાઈડોની

નહિ, પ્રેમભાવ હળવો હોય છે, હળવો પ્રેમ તારે માથે મૂકું છું, કેમ કે હું તને ચાહું છું ને તું ઈયોબેયુસને ચાહે છે. તું ઈયોબેયુસને ચાહે છે, માટે હું તને ચાહું છું, ને જે જગત ઈયોબેયુસને ચાહે છે તે જગતને હું ચાહું છું. ઈયોબેયુસ મારું ને તારું સમસ્ત જગત છે.

પર્સિયુસ

એક ઈયોબેયુસને માટે, સુખી સાઈડોની ! અહીં આડી પડીને નદીની સાથે કાલીધેલી વાતો કરનારી સાઈડોની ! આજો દિવસ પ્રેમ ને પ્રકાશ ને ઈયોબેયુસ, જો એ સ્થાપી રહી શકે તો ! પણ જગતમાં આંસુઓએ છે ને કોઈ દિવસ એમને વહેવડાવવાં પડે છે.

સાઈડોની

શા માટે ? પર્સિયુસ !

પર્સિયુસ

ઈયોબેયુસ જ્યારે સિરિયાનો રાજ બનશે અને અહીં બિલકુલ આવશે નહિ, ત્યારે તું શું કરશે ? સાઈડોની !

સાઈડોની

એમાં શું ? હું એની પાસે જઈશ.

પર્સિયુસ

અને કદાચ જો એ તને નહિ પિછાણે તો ?

સાઈડોની

ત્યારે એ રાત હશે. અત્યારે તો દિવસ છે.

પર્સિયુસ

મનજેની ફ્રિલસૂફી, પણ જેની પાછળ આંસુ છે એવી. હત ! પેલે પાર આવેલી અપાર ને અગાધ રાત્રિ પરથી આંખ ફેરવી લઈને તું તારી શોભાયમાન શુભ્ર પૂર્ણતાની નાની શી દુનિયામાં રહે છે. પરંતુ મેં ચંદ્રમાની નીચે આવેલા દૃત્ય જેવા દારુણ બરફના પ્રદેશો ને ગોર્ગેન રાક્ષસીઓની અંધારી ગુહાઓ

જોઈ છે. સારું છે કે મારી આસપાસના દુનિયા ઉજશભરી છે અને સમર્થ સાહસની સબળ સવેગ લહેર, પહાડો અને સાગરો ઉપર થઈને મારી જવલંત પાંખોવાળી પાદુકને ઉડાડી લઈ જય છે, ને ધાર પર તીક્ષ્ણતા ધારણ કરનારી મારી હેપ્પિસ તરવાર મારા સાથમાં છે.

સાઈડોની

તારી તરવાર, મારા વીરા પરિસ્થિતિ ! પણ એ તો ઘેરા લાલ ગુલાબોની મધ્યમાં શાન્ત પાડીને સુવાડી દેવામાં આવેલી છે ને પાંખાળી પાદુકાઓ ત્યાં એની ચોકી કરે છે. તારી પાદુકાઓ શું તને ખરેખાત આકાશમાં ઉપાડીને લઈ જઈ શકે છે ?

પરિસ્થિતિ

હા, લઈ જઈ શકે છે, સાઈડોની !

સાઈડોની

આટલી બધી કાળજીથી તાળાબંધ કરી રાખેલી તારી કોથળીમાં શું છે ? જેવા માટે મેં એને ઉધાડી હોત, પણ તેમ કરી શકી નહિ.

પરિસ્થિતિ

તે એને ઉધાડી નહિ તે સારું થયું, નહિ તો આ તારાં ઉચ્છ્વાસ બેતાં અંગ ચમત્કારી પ્રકારે એક પળમાં જ પથ્થર બની જત, ને આ તારાં સુંવાળાં જુલફાં કડક ને અકડ બની જત, ને ઓ સાઈડોની ! ઈયોલેયુસના ચુંબનથી સ્પંદમાન બની જતું તારું સુખિયું હૃદય ફૂરીથી કદી સ્પંદી શક્યું ન હોત.

સાઈડોની

એમાં ક્રોક હેત્ય રાખેલો છે ?

પરિસ્થિતિ

એમાં છે રાત્રિમાં રહેનાર ગોળેનિનું માથું. એની ત્રાસજનક જીવલેણ સુંદરતા સાપનાં ગુંચળાં જેવા વાળમાં સમાયેલી છે, ને એની સામે મીટ માંડનાર આરસપહાળમાં પલટાઈ જય છે.

સાઈડોની

અહ ! તારી આસપાસ આવી ભયાંકર વસ્તુઓ તું શા માટે રાખે છે ?

પરિસ્થિતિ

કેમ, એવા માણસો નથી કે જેમને જીવતા રહેવા દેવાને બદલે પથ્થરમાં ફેરવી નાખ્યા હોય તો વધારે સારું ?

સાઈડોની

હા, જરૂર; મારા પ્રિયતમનો દ્રોપ કરનાર ચેલા અંધકારભર્યા મંદિરનો પૂજારી એમાંનો એક છે. એની ચઠાવેલાં જવાંવાળી ભયાંકરતાને નિર્દોષ આરસમાં

ઘળી દે. (કાન દઈને) ઈયોલેયુસ આવે છે. એનો પગરવ હું પિછાનું છું, લીલા ધાસ ઉપર એ દબાતે પગલે આવતો હોય તો પણ. (ઇયોલેયુસ પ્રવેશે છે).

ઇયોલેયુસ

મારા મિત્ર, પર્સિયુસ! —

પર્સિયુસ

તું મારો માનવમિહિર છે. આવ, મારી ઉપર પ્રકાશ પાથર. તારા સૌનદ્યમય સુમુખને મારે માટે નિકટનો પરમાનંદ બની જવા દે. કાંતિમાન યુવક! મારા બાહુઓનો બની જ.

ઇયોલેયુસ

દોસ્ત! તારી ઉપર વારંટ છે, તે લઈને આવ્યો છું!

પર્સિયુસ

મારી ધરપકડ કરવા માટેનું?

ઇયોલેયુસ

જેનું દેનું તારે ચૂકવવાનું છે તે છાથી ભાગવા માટે. એમની વેદિઓને અભિપેક કરવા માટે મારા કે તારા બોલીનું એમનું જે બોલ્યું છે, મારા કે તારા હદ્યનો જે કડક હિસાબ ચૂકતે કરવાનો છે, તેને તેઓ જતો કરવા માગતા નથી.

પર્સિયુસ

બે, તું તારા કોમળ હદ્યની વેદિ બનાવ, મારા મીઠડા ઇયોલેયુસ! ને હું મારું હદ્ય આનાકાની વગર અર્પા દઈશ. આ હિસાબ માગનાર કોણ છે?

ઇયોલેયુસ

પોસેઈડોનનો કાળમુખો પૂજારી. જે બોડમાં એ ભરાઈ બેઠો છે તેના જેટલો જ તમોમલિન. પૂજારીપણાને નિમિત્ત બનાવી એ સારા સિરિયાને હાથમાં બર્દી બેવાની આશા રાખે છે.

સાઈડોની

પર્સિયુસ! એને કાળા પથ્થરમાં પવટાવી દે.

પર્સિયુસ

હા, હા, એના કાળા અને કઠોર મનોભાવ જેવા. ઇયોલેયુસ! તને જે ઈજ કરવા માગો છે તેનું પથ્થર જેણું હદ્ય દ્યામય માનવહદ્યને બદલે પથ્થરના પિડમાં વસવાટ માટે મૂક્યું હોય તો વધારે સારું.

ઇયોલેયુસ

એ ઘા કરશે ને એમાં અપરૂપ પ્રકારનો આનંદ વેશો. રવિરશિમ જેવી મારી બહેન ડેન્ન્રોમિડા હોય તો પણ તે તેનું સુકોમળ શુભ વક્ષસ્વણ કોઈ ગુલામની કે ખૂનીની છાતીને કાપી કોરી કાઢે તેટલી ત્વરાથી કોરી કાઢે.

પર્સિયુસ

અન્નોમિડા ! હદ્ય આગળ ઓજ અને માધુર્યનો ગુંજરવ કરે એવું આ નામ છે.

ઇયોલેયુસ

તું દેવ છે, તે સાભિત કરી બતાવવા માટે ત્રણ દિવસ આપવામાં આવ્યા છે ! તું તે નહિ કરી શકે તો મારા હદ્યે દેવું ચુકવવું પડ્યો. એવો એમનો ચુકાદો છે.

સાઈડેની

એમને પથ્થરમાં પલટાવી નાખ, પથ્થરમાં, એમને સૌને હદ્યહીન આરસ-પહાળમાં પલટાવી નાખ.

પર્સિયુસ

તારા પિતા આ ફરમાવે છે ?

ઇયોલેયુસ

એ આ ભયંકર પૂજારીને નિવારી શકે એમ નથી.

પર્સિયુસ

આ, હિમત કરી શકે એમ નથી ! હા, એવાય પિતાઓ છે જે પોતાનાં સંતાનો ઉપર નહિ પણ પોતાના જીવન ઉપર સ્નેહ રાખે છે. જગતે એવા જાણ્યા છે. એકદા આર્ગોસમાં આવો એક બાપ હતો !

ઇયોલેયુસ

રાજની ઉપર આટલો બધા દોષ ન મૂક.

સાઈડેની

એને પથ્થરમાં પલટાવી નાખ, પથ્થરમાં !

ઇયોલેયુસ

ચુપ, ચુપ ! સાઈડેની !

સાઈડેની

પથ્થરમાં, કર્કશ પથ્થરમાં !

ઇયોલેયુસ

કટકટિયણ ! તને ગુલાબની કાંટાળી સોટીથી ફટકારીશ.

સાઈડેની

જો તું લોહી ચૂમી લેવાનું વચ્ચે આપતો હોય તો હું જાણી જોઈને રોજ અપરાધ કરીશ.

ઇયોલેયુસ

પ્રેમના ગુલાબની સોટી ધા નથી કરતી, મારી મીઠડી સાઈડેની !

સાઈડોની

જરૂર કરે છે, ધા અંતરમાં રક્ત આરે છે.

ઇયોલેયુસ

પર્સિયુસને ભાલે છાયા છવાય છે!

પર્સિયુસ

ઉઠ, ને મારો માર્ગદર્શક બન. એ મંદિર અને પૂજારો ક્યાં છે?

ઇયોલેયુસ

અત્યારે મંદિર?

પર્સિયુસ

ઉમદા કામ કરવાનાં હોય ત્યારે વહેલામાં વહેલું તે હમેશાં રૂડામાં રૂડું.

ઇયોલેયુસ

કયું કામ?

પર્સિયુસ

બેનિબોનના પેલા માણસોને એમના રક્તની દારુણ ઉજાણીમાંથી હું મુક્ત કરીશ. બલિદાન માટે એ લોકોને બુમબરાડા પાડવા હો.

ઇયોલેયુસ

એ એમને વધારે કોપાવિષ્ટ બનાવશો.

પર્સિયુસ

તેમની ધૂર્તબાળ ભરી વિકરાળ જાંઝે તેમણે મને કોપાવિષ્ટ બનાવ્યો છે. તેમના દારુણ દેવને એ તેઓ નૈવદ્ય ધરાવવા માગતા હોય તો તેમણે તેમની ભયકર કિયાઓમાં કંઈ નહિ તો ધર્મભાવની ગંભીર સભ્યતા સાચવવી જોઈએ. પણ તેઓ રાજકરાણની ઉપ્ર ઉશ્કેરણી અંદર આણે છે, અને તેમની બર્બર વિધિને ખૂનતા એક વેપારમાં ફેરવી નાખે છે, તે કારણે તેમની કિયા કે તેમનું મંદિર — બેમાંથી એકેય આદરપાત્ર રહેતું નથી. એમને બલિદાન બનાવવા માણસો જોઈએ છે? તો તેઓ એકલા પર્સિયુસને લઈને વધેરે. મરણશીલ માણસોમાં આટલું બધું બળ અને સાહસ રહેલાં છે તે જાણી મને આનંદ થશે.

ઇયોલેયુસ

માણસો તરફથી તારે બીવાની જરૂર નથી, પણ પર્સિયુસ! પોસેઈડોનનો કોપ જગશો, ને એની હળવામાં હળવી ગતિય વિનાશક છે.

પર્સિયુસ

મારી ગતિ હાનિકારક નથી એમ નથી.

ઇયોલેયુસ

દેવોની સામે મર્યા માનવનો કોપ શું કરી શકવાનો હતો?

પર્સિયુસ

આપણે પેલા પાંડુવર્ષ બની ગયેલા વેપારીઓ સાથે વાત કરીશું. મારી જરા રહે જો, હું મારી તરવાર હેર લઈ આવું.

સાઈડોની

પર્સિયુસ ! પેલી કોથળીને — વહાલી કોથળીને છોડી જતો નહિ.

(પર્સિયુસ કુર્ટાર તરફ બહાર જાય છે).

ઇયોલેયુસ

મારી રાણી ! મને તારી રજ છે ને ?

સાઈડોની

એક ચૂમી આપી જા, કે જેથી તું પાછો આવે ત્યાં સુધીની ઘડીઓ એના સ્મરણમાં ગાળું.

ઇયોલેયુસ

(એને ચૂમીને) આ એક શું તારી ઘડીઓ ભરી દેશો ? સાઈડોની !

સાઈડોની

વધારેની માગપણી કરતાં ડું છું. તું એવો તો કંજૂસ છે !

ઇયોલેયુસ

ઓ ગુલાબી ઓછવાળી, મને બદનામ કરનારી ! વે આ ! મને વખત હોત તો તું જેને માટે પ્રાર્થના કરે છે તેનાથી તને ગુંગળાવી દઈને તારા આક્ષેપનું ખંડન કરી બતાવત.

સાઈડોની

વહેલો પાછો આવજે.

ઇયોલેયુસ

તારી અલકાવલિની અંધારી રાતમાં હું સૂરજને નમતો નિહાળીશ.

(પર્સિયુસ પાછો આવે છે).

પર્સિયુસ

ચાલ.

ઇયોલેયુસ

હું તૈયાર છું.

સાઈડોની

પથ્થર, વીરા પર્સિયુસ ! તેમને હમેશને માટે પથ્થર બનાવી દેને.

(પર્સિયુસ ને ઇયોલેયુસ બહાર જાય છે).

[ગાય છે]

“આરસનું અંગ ને હૈનું આનંદનું,

કુ આરસનું ઉર ને એ અંગ,
— બેમાંથી કોને માટે છે ઉમંગ ?
 બેમાંથી ઓકનો જ પામશે તું સંગ.”
“ જણે જણુાઈ મારાં ચુંબનોથી એ તો,
 જીવતો છે પિંડ કે છે ખાણ :
આરસનું ઉર તારું હોય તો ત્યાં, પ્રેમ ! કેમ
 ઘડકી રહ્યાં છે પ્રાગ ?
મીઠી ! તુજ સુંદર ને શીત શરીરને
 લે જવ આલિગને પ્રેમ,
હુંકે ભર્યું ને સુરખીએ ગુલાબની
 કંપી ઉંઠે છે એ કેમ ?
કબજે કરું છું તારું હેણું ને અંગોા,
 છેતરપિડી કરો તેથી.”
“વારવાર હુંકબેર ચુમાશે તો શું મૃદુ
 નહિ થાય આરસે એથી ?”

(પડ્દો પડે છે).

અંક ૩ : દૃશ્ય ૧

[મહેલમાં અંતઃપુર : અન્દોમિડા, ડિયોમિડી]

બધું તૈયાર છે. ચાલો, ઉપરીએ.

ડિયોમિડી

અન્દોમિડા ! મારી છોટી માલકિન ! તારી ઉપર મારો પ્રેમ છે, ને એ પ્રેમથી પ્રેરાઈ હું તને આજીજી કરું છું કે એ માટે કોણિશ કરતી નહિ. અહા ! એ કોઈ એવી નજીવી સ્વેચ્છાચારિતા નથી કે માણસો જેણે હસી કાઢવાનું ચાહે ને કોમળભાવ ને શિખામણુરૂપ શિક્ષા કરે. આ ધર્મભ્રષ્ટતાથી ભરેલો ગુનો છે, એક એવા જોખમથી બર્યું કામ છે કે સાહસિક અને પોલાઈ સ્વભાવના પુરુષોય સ્વર્ણમાં પણ એની કલ્પનાથી આભા બની જાય. શું તું એમ ધારે છે કે તું બાળક હોવાથી તને માફી મળી જશે, તું રાજકુમારી છે તેથી કોઈનો હાથ તને શિક્ષા કરવાની હિમત નહિ કરે? માણસોનાં હદ્ય કેવાં હોય છે તેનું તને ભાન નથી. તેઓ તારી ઉપર દ્યા દર્શાવવા રોકાશે નહિ, તેઓ તને જતી નહિ કરે. જાંઝે ભરાયેલા લોડો વાધની માફુક ચોગરદમ બરાડા પાડતા, કરાળ કોપથી ધાક્કી કરીને તારાં ને મારાં અંગેઅંગ દીર્ઘવિદીર્ઘ કરી નાખશે. જરા જેટલોય પોડાનો સ્પર્શ થતાં ચીસ પાડી ઊઠનારી તું એ ત્રાસજનક વ્યવહાર પ્રતિ જતને ખુલ્લી કરશે ?

અન્દોમિડા

કાર્ય કરવા જતાં તું મને રોક નહિ. આ બધું તેં પહેલાં કહેલું છે.

ડિયોમિડી

તારે એ નથી કરવાનું. હું તારી જોડે નહિ જઈ.

અન્દોમિડા

તો તું મને એકલીને જોખમ પ્રત્યે ખુલ્લી કરી દે છે, ને સોંગંદપૂર્વક લીધેલી પ્રતિજ્ઞાનો ભાંગ કરે છે; તો પછી કોઈની મદદ વગર મારે એકલીને એ કરવાનું રહ્યું.

ડિયોમિડી

હું તારી માને કહી દઈશ, બાલકબુદ્ધ ! એટલે પછી તું જઈ શકવાની નથી.

અન્દોમિડા

તો આજીથી ત્રીજે દિવસે હું મરીશ.

ઉયોમિડી

શું તું આત્મહત્યા કરશે? ને તેથે તેં જેમને કદી જોયા નથી એવા બે અજાણ્યા માણસો માટે? કુંવરી! જો તું આવું કરે તો જાણીશ કે તું ઓઈ માનુષી કરના નથી, પણ મર્યાદા લોકની બહારનો દૂરથી આવેલો કોઈ આત્મા છે.

અંન્ડોમિડા

મને જરૂર પડશે નહિ. વિકરાળ બનેલા લોકો વિદારી નાખશે એવી તું મને બીક બતાવે છે, પણ મારા માનવબંધુઓનાં દ્યામણાં હદયો યાતનાભરી ચીસોની વચ્ચે એમની છાતીમાંથી ખેંચી કાઢવામાં આવશે ત્યારે તે જોઈને હું વિદીર્ઘ નહિ થઈ જાઓ? ભયંકર ત્રાસથી ને દ્યાથી મડહું થઈને હું તારા પગ આગળ ઠણી પડીશ, ત્યારે તને આ કુરતાનો પશ્ચાત્તાપ થશે. (એ રડે છે).

ઉયોમિડી

બેટા! બેટા! છાની રહે, હું તારી સાથે જઈશ. મારે મરવું પડશે તો મરીશ.

અંન્ડોમિડા

ઉયોમિડી! મેં તારી ઉપર પ્રેમ નથી સાખ્યો? તને વહાલા થઈ પડેલા અપરધી મારી ઉપર વહેરી લઈને તારી ઉપર પડનારા ચાબખા મેં નથી જીવ્યા? રાતે મારી પથારીમાંથી છાનીમાની બહાર નીકળીને તારી છાતી ઉપર હું ઠળી નથી અને કેવળ તારી ઉપરના પ્રેમને ખાતર તારા હેયાને ને હાથને ચૂભ્યાં નથી? ને મેં માન્યું હતું કે તું મને ચાહે છે; પણ છેવટે જણાય છે કે હું જીવું કે મરું તેની તને કંઈ પડી નથી.

ઉયોમિડી

બસ બંધ કર, ચુપ! હું તને ચાહું હું, ને તારી જેડે જઈશ. મરવાનું જ તેં નિરધાર્યું હશે તો તું એકલી નહિ મરે. મારાં જૂતાં પહેરી લઈને જરા વારમાં હું તારા સાથેમાં હાજર થઈ જાઓ હું, જ, બાલકુંવરી? હું તારી સાથે હું, જ.

(તે જાગ છે.)

અંન્ડોમિડા

ઓ હુખ્યારા ધૂજ રહેલા મારા માનવબંધુઓ! ભયંકર છરી નીચે બિહામણી રીતે બંધાયેલા મનુષ્યો! તમારાં હદયોને હુંદીને બહાર ખેંચી કાઢવાની કિયાનો અત્યારથી તમે અનુભવ કરી રહ્યા હશો; પ્રયોક લાંબી પગ દરમ્યાન તમે દારુણ આગામિક સાથે પ્રતીક્ષાપૂર્વક જે કુસ્તી કરી રહ્યા છો તે બદલ મને ક્ષમા આપશો. અને બધિર આકાશોમાં માણસો ઉપર દ્યા કરનાર ને તેમને સહાય કરનાર ઓઈ દેવ હો તો હે દેવ! તું મને મદદ કરને! પણ જો તું નિષ્ઠુર ને સંવેદનરહિત હો ને દ્યાભાવને દંડ દેનારો હો, તો હું અંન્ડોમિડા — પૃથ્વી ઉપરની એક નારી મારા બંધુઓને સહાય કરીશ. પછી જો તારે

મને શિક્ષા કરવાની હોય તો સીધો ધા કરને. તારે મને હદ્ય આપવું જેઈતનું નહોનું; હવે એને થતી લાગણીનો નિષેખ કરવાનો સમય રહ્યો નથી.

(એ બહાર નીકળે છે ને એથિની દર્શન દે છે.)

આ પ્રકાશ શો? આ હિય પ્રભાવ શો? વિદ્યુતોની વચ્ચમાં ઓ શુભ્ર આરસ સમાન સુંદર વદનવાળો તું કોણ છે? મારું હદ્ય આનંદથી ભાનભૂલું બની જાય છે, મારું શરીર સકંપ બની ગણું છે, દુઃસહ મહામોદ મારી નસોમાં ધબકી રહ્યો છે. તારા સૌનદર્યો મને હેરાન અને વેદનાવિકળ બનાવી દીધી છે.

એથિની

હું એથિની છું.

અન્દ્રોમિડા

તું કોઈ દેવી છે? સિરિયામાં દૂર દૂરથી તારું નામ અમે સાંભળીએ છીએ.

એથિની

મથી રહેલા મર્યા માનવોને મદદ કરનારી દ્યામયી એવી હું છું.

અન્દ્રોમિડા

(પ્રાણમપૂર્વક) મને વંચિત કરતી નહિ. હું તારા ચરણો ચૂમીશ. અહે! કુલો આનંદ! તું છે! તું છે!

એથિની

તારું મસ્તક ઊંચું કર, મારી સેવિકા!

અન્દ્રોમિડા

તું છે! એકલું ખાલીખમ આકાશ ને નિષ્કુર પાણાણી નિયમો નથી.

એથિની

ઉભી થા, ઓ કેસિયોપિયાની પુત્રી! તો જે મત્યેને હું ચાહું છું તે આ બેબિલોનિયાના માણસોને શું તું મદદ કરશો?

અન્દ્રોમિડા

ઓમને મદદ કરું એ તો મારી જાતને જ મદદ કર્યા બરાબર છે.

એથિની

એક તને જ મેં આ જ્ઞાન આપ્યું છે. ઓ કુમારિકા! ઓ અન્દ્રોમિડા! એક બાલકન્યકામાં ધબકતા છીના ઉદાર અને ઉમદા હદ્ય દ્વારા એ તને પહોંચ્યું છે. પણ તને ખબર છે કે વિશ્વાસધાત અને દાણણ દ્રોષ જ તને બદલામાં મળશે? દેવ અને માનવ બેહદ બદનામીની વચ્ચે તને મારી નાખવા ને રિબાવવા રોપખેર પરસ્પર સાથ આપશે.

અન્દ્રોમિડા

મારા હદ્યની દ્યાજન્ય યાતનાને ઠારવી એ મારો બદલો બનશે, ને હું

શાંતિ અનુભવીશ : મરી જઈશ તો પણ અહો ! શાંતિ અનુભવીશ !

એથિની

તો તું ડર્તો નથી ને ? વત્સ ! દરિયાઈ દેતો તારો સંહાર કરે તે માટે તને ખુલ્લી રાખવામાં આવશે ને તેઓ બહાર આવીને તારાં અંગોને શીર્ષ-વિશોર્ણ કરી નાખશે.

અન્ધોમિડા

પારની બીજી હુનિયામાં પણ મારો તિરસ્કાર કરવામાં આવશે ?

એથિની

કદાચ.

અન્ધોમિડા

તું મારી ઉપર પ્રેમ રાખશે ?

એથિની

તું મારું બાળક છે.

અન્ધોમિડા

ઓ મા ! ઓ એથિની ! મને જવા દે. તેઓ આગામિક વેદનામાં વાટ જોઈ રહ્યા હશે.

એથિની

જ, બેટા ! અહૃથય રૂપે તું તારી સમીપમાં જ હોઈશ.

(એ અલોપ થઈ જય છે.)

અન્ધોમિડા હાથમાં હાથ રાખીને ઊભી છે, ને જાણે

અનંતતામાં જેતી ન હોય તેમ આંખો એંચીને જુઝે છે.]

(ડિયોમિડી પાછી આવે છે.)

ડિયોમિડી

તું હજુ ગઈ નથી ? આ શું ? રાજકુમારી ! તારી આસપાસ આ પ્રકાશ શો ? તું કેવી પલતાઈ ગઈ છે ! અન્ધોમિડા !

અન્ધોમિડા

ડિયોમિડી ! ચાલો જઈએ .

(તેઓ બહાર જય છે.)

અંક ૩: દૃશ્ય ૨

[પોસેઈડોનના મંદિરમાં. સિરિયાસ]

સિરિયાસ

મારાં તારી સાથે પાનાં પડ્યાં છે, પોસેઈડોન એનોસિન્જેઈઓસ ! મનુષ્યોના મારનારા, વહાણોના ભાંગનારા, ધરતો ધૂજવનારા, પાણીઓના પટૂરાજ ! વજાદારીથી કરેલી સેવાનો બદલો કરીય આવી ગવીય રીતે અપાયો નહિ હોય. આ બધાં વર્ષો દરમ્યાન આશ્વાસન માટે એક પણ ડ્રાઇકમા*, એક પણ પાવલી, એક પણ જોટો સિક્કોય મળ્યો નથી. ને જ્યારે તેં આશા આપીને મારો ઉપહાસ કર્યો હતો, જ્યારે એક રાજકુમારે મારે માટે જરૂરનું બધું જ આપવાનું વચન આપ્યું હતું, ત્યારે તેં ભિખારી બની ગયેલા બે બેબિલોનના વેપારીઓ આપીને મને છેહ દીધી છે. શું તું ઓચાઈ જાય એટલો, પણ મારો થવો જેઈતો હતો તે ખજનો, બુમરાણ મચાવતા અકરાંતિયાવેડા વડે પચાવી પાડીને તારા હજાર રીતે અટૃહાસ કરતા ધ્વનિથી મારો ઠઠો કરી રહ્યો છે ? આ બધાં અપમાનોને ચૂસો લે એવી શું હું વાદળી ઢું ? નહિ, મારી વાદળિયા છિદ્રાલુતા મધ્યમ પ્રકારની છે. પોસેઈડોન ! તારા ધનભંડારને તોડીફોડીને હું નાસી છૂટીશ. તારા દરિયાઈ ગ્રિફ્ફિનોને** મારી પૂછે પાછવાનો ઘ્યાલ રાખતો નહિ, કેમ કે હું લોબેનોન પર્વતને શિખરે જઈને રહીશ, ને તારા દૈન્યો મારી પૂછ પકડ્યો તો ખાલી ઈંઝાડા મારીને, દાંત બતલાવીને, શ્વાસોચ્છ્વાસ માટે વલખાં મારતા બની જઈને, હારેલા ને દમિયલ બનીને તારી પાસે પાછા ફરશે.

(એ બોલતો હોય છે ત્યાં ઈયોલેયુસ ને પર્સિયુસ પ્રવેશે છે.)

ઈયોલેયુસ

કેમ, સિરિયાસ ! તું નાસી છૂટવા માગો છે ? હું કહું તેમ તું કરે તો તારાં પગરખાંને પાંખો આવે એટલું સોાનું હું તને આપ્યું.

સિરિયાસ

આ છાનામાના મને સાંભળી ગયા લાગે છે ! મારું આવી બન્યું ! મને કોસ પર ચઢાવશે ! મારાં આંતરડાં બહાર જેંચી કાઢશે !

ઈયોલેયુસ

સ્વસ્થ થા, સિરિયાસ ! મૂર્ખ ! હું તને સહાય કરવા આવ્યો છું.

*ગ્રીક રૂપિયો **તાક્ષી સિલો

સિરિયાસ

સાચે જ, સહાય કરવા ! માનું છું કે તેમણે તને માણસોના મનની વાત જાણી લેનાર દેવ બનાવ્યો છે. પરંતુ પુરાણ પિતા જિયુસે તારા નવજાત દેવત્વને ચારેને મદદ કરવા ને ભાગેડુયોને પાંખો આપવા કરતાં વહારે સારું કામ નથી બતાવ્યું ? ખરેખર ! તું મને મદદ કરશે ? દેવ ઈયોલેયુસ ! તો હું તારા આવકારવા જેવા રક્ષણ નીચે છાનોમાનો સરકી જઈ શકું ? પોસેઈડોનની બચત ઉછીની લઈ શકું ને ભાગી જઈ ?

ઈયોલેયુસ

ચોરી કરતો નહિ. તારી મુક્તિ, એતર, ગુલામો અને ઢોરઢાંખર ખરીદવા માટે જોઈએ તેટલું સોનું તને મળશે.

સિરિયાસ

રાજકુમાર ! શું તેં દાનેશ્વરીનું ગ્રત લીધું છે ? કે તું મરવાની તૈયારીમાં હોવાથી તારી માલમિલકત્ત અધિકારી અપ્રામાણિકતાને દાનમાં આપી દેવા માગે છે ? મારી હાંસી કરતો નહિ, કેમ કે એક વાર આશાઓ જગાડીને પછી તું તેમને તોડી પાડ્યો તો મારે ગળે ફાંસો ખાવાનું જ રહેશે.

ઈયોલેયુસ

હું તારી હાંસી કરતો નથી, તું ઓચાઈ જાય તેટલું ધન તને મળશે.

સિરિયાસ

મારે શું કરવાનું છે ? એતરો અને છુટકારા માટે હું તને મારાં નાક-કાન આપીશ.

પસિયુસ

ને પાથને કાપી નાખવા મારી તરવાર સર્વર્થ છે તેને છોડવા માટે આ ગુલામને લાંચ શા માટે આપે છે ?

ઈયોલેયુસ

એ ભયંકર દેવના મંદિરમાં જબરનસ્તી કરતાં હું અચકાઉ છું.

સિરિયાસ

જિયુસ ! તારી પાંખો ને ફોસ્ફરસ સાથે તું અહીંથાં છે ? મારા ભલા ને ભાસ્વંત વહાલા જિયુસ ! મારી પ્રાર્થના છે કે તું મારી કમાણીની આડે આવતો નહિ. આગ્રહપૂર્વક નીતિપાલક બનતો નહિ. નિઘ પ્રકારે કરકસરિયો બનતો નહિ. તારા પગ પરની પાંખોને સોગને તને પ્રાર્થના કરું છું.

ઈયોલેયુસ

સિરિયાસ ! ખાટકી પોલિઝેઓનની છરીની વાટ જોઈ રહેલા આંકંદ કરતા દુભિયારા કેદીઓને તું બહાર કાઢી લાવશે ? અમે અમની સાથે વાત

કરવા માળીએ છીએ. બહાર કાઢી લાવશે ?

સિરિયાસ

લાવશે ! લાવશે શું ? એ કુદ્ર હદ્યના, ઉધમાત મચાવનારા વહાણોના વિનાશકને હાનિ પહોંચાડવા માટે જે કંઈ કરવાનું હોય તે બધું હું કરીશ. કશો બદલો ન મળવાનો હોય તો પણ કરું, તો પછી આટલા બધા સોના માટે શું હું નહિ કરું ?

ઇયોલેયુસ

ને તારે તારી આંખો બંધ રાખવાની છે.

સિરિયાસ

આંખો ! મોં, નાક અને કાન પણ બંધ રાખીશ, ને વધારાની એક અધેલીયે નહિ માગું.

ઇયોલેયુસ

તને બીક નથી લાગતી ?

સિરિયાસ

જવા દો એ આસમાની વાળવાળા હાઉની વાત ! અદાર વરસથી હું આ મંદિરમાં રહું છું, પણ હાથીદાંત ને નીલમો વગર બીજનું કશું જ જોયું નથી. એવો વિચાર મને આવવા માંડ્યો છે કે એ પાણીની બહાર શ્વાસ લઈ શકતો નથી; બેશક, એ કોઈ એક જાતની માછલી છે ને એના પુંછડાને ટેરવે ચાલે છે.

પર્સિયુસ

બસ થયું, બેન્ફિલોનિયન બંદીઓને બહાર કાઢી લાવ.

સિરિયાસ

આ દોડ્યો, જિયુસ ! હું આ દોડ્યો ! પણ પોલિઝેઓન વણગોલાયો ને વગર-દોલ-ગીઠ્યે પાછો આવી ચડે તો તેની સામે થવા તારો સળગાવેલો ફોસ્ફરસ હાથમાં સજજ રાખજો.

(એ બહાર દોડી જય છે.)

પર્સિયુસ

માણસના જેવા રૂપમા મૂર્તિ થયેલી ઓ ભયંકર સ્થિરતા ! વેદિ ઉપર રોપપૂર્ણ ભવાં ચઢાવી રાખનારા ઓ ભયાનક પોસેઈડોન ! શું ખરેખર તું તે દેવ છે કે જે એક આંગળીને છશારે સમુદ્રને શાંત બનાવી હે છે ને છદ્ધા થાય ત્યારે એક સહજ શ્વસનથી સાગરોને ઉછાળા મારતા બનાવી હે છે ? અથવા ખરું કહીએ તો શું તું આ બોકોની એક હત્યારી લાલ કદ્યના માત્ર નથી, બોલી માટેનું સ્વર્ણ આવતાં જેણે આ અંધકારનો આશ્રય લીધો હોય તેવી કોઈ ભૂતની છાયા નથી ? જે તું કોનોસનો પુત્ર પોસેઈડોન છે તો હું કોનોસનો

પૌત્ર પર્સિયુસ છું, અને મારા આત્મામાં વિદ્યુત સહ એથિની સંચાર કરે છે.

ઇયોલેયુસ

હું ઘસડતી સાંકળોનો અવાજ સાંભળું છું.

(સિરિયાસ ટાયનેયુસ ને સ્મર્દસને લઈને આવે છે.)

પર્સિયુસ

સ્મર્દસ ને તું ટાયનેયુસ, ફરી એક વાર આપણે મળીએ છીએ.

સ્મર્દસ

મને બચાવો, હજુ મને બચાવો.

પર્સિયુસ

તું તેને યોગ્ય હોય તો બચાવું.

સ્મર્દસ

તને સોનું મળશે. હું તેને યોગ્ય છું. બેબિલોનિયાની સારી સંપત્તિ તારી કોથળીમાં ખાલી કરીશ.

પર્સિયુસ

અત્યંત ભયથી તું પાગલ થઈ ગયો છે કે શું ? બોલવાનું બંધ કર ! તારી આંખોમાં ધીરતા છે, ટાયનેયુસ !

ટાયનેયુસ

મેં મારાં દુર્ભાગ્યો સાથે મારા આત્માનું સમાધાન કરી દીધું છે. તો પછી શા માટે દિલગીર થઉં ? નસીબે મારી સાથે ઉદાર વર્તાવ કર્યો છે. ત્રણ વાર હું ભાંગ્યા-વહાણનો ભોગ બન્યો, બે વાર રણમાં જોટે રસ્તે દોરવાઈ ગયો, છ વાર જર અને જીવન માટે જંગલી માણસો સાથેના યુદ્ધમાં ઘવાયો. મેં રાજઓને ય ખરચામાં પાછા પાડ્યા છે; મેં ખજના ગુમાવ્યા છે ને જમા પણ કર્યો છે. રાજઓ મારા દેવાદાર બનેલા છે, મારી અઢગક આમદાનીના એક અંશમાંથી થોડું મળવાને કારણે, કે થોડું ન મળવાને કારણે રાજ્યો જિતાયાં છે, કે ગુમાવાયાં છે. અને હવે નસીબે મને આ કરુણાંત છતાં મહિમારહિત નહિ એવું મૃત્યુ આપ્યું છે. હું એક દેવનું નૈવેદ્ય બનીશ. એ યોગ્ય છે, યોગ્ય છે, ને હું એનો અફ્સોસ નથી કરતો.

પર્સિયુસ

પણ, ટાયનેયુસ ! નરકની ઠંડીગાર નિત્યતાના નિસ્તરણમાં આ બધું તને સહાય કરશે ? શ્વાસોચ્છ્વાસ બેતા જીવનના મહિમાની આ સ્મૃતિ અપાર નીરવતામાં રાહતરૂપ બનશે ?

ટાયનેયુસ

પણ આ બોકની પાર જન્મદગીઓ છે, અને લીલેરી પૃથ્વી આપણી

માગણી કરે ત્યાં સુધી આપણે વ્યોમની હવાઈ વસ્તુઓની વચ્ચમાં મૃદુ મૃદુ સંચરણ કરીએ છીએ.

પર્સિયુસ

(પોતાની તરવારના સ્પર્શથી એની શુંખલાઓને કાપી નાખીને) હજુ ય આ હરિયાળી પૂઢ્હીનો ખુલ્લે ભાવે યથેચું ઉપભોગ કર, વ્યાપારી ! સૂર્યગ્રકાશ તને ગુમાવવાની ઈચ્છા રાખતો નથી.

સ્મર્દાસ

ઓ પ્રકાશમાન ઉપકારી યુવક ! ઓ દીપિતના દુલારા ! હું જીવન પુનઃ પ્રાપ્ત કરું છું.

પર્સિયુસ

પ્રાપ્ત તો કરે છે, પણ શુંખલામાં રહીને, સ્મર્દાસ !

સ્મર્દાસ

પણ તારી ભલી તરવાર એને તુરંત કાપી નાખશે.

પર્સિયુસ

બદલામાં બોબિલોનિયાની બધી જ સંપત્તિ તું મને આપશે ?

સ્મર્દાસ

વધારે, વધારે, એથીય ધારી વધારે.

પર્સિયુસ

પણ તે લઈ આવવા માટે તારે બોબિલોન જવું પડશે, પણ પછી તું મને તે આપશે એની બાયધરી શી ?

સ્મર્દાસ

મારો ભાઈ કહી શકાય એવા આ ટાયર્નેયુસને અહીં રાખ. હું પાછો આવીશ ને તને સોનું — ધાણું સોનું આપીશ.

પર્સિયુસ

તું આને અહીં છોડીને જશે ? જોખમમાં છોડીને ? એની શોધ કરતી છરીની ને ગુસ્સે થયેલા ભયંકર પોસેઈડોનની પાસે ?

સ્મર્દાસ

ઓ યુવક ! વીર્યવાન પ્રભાવશાળી યુવક ! તારા સહારામાં એને જોખમ શાનું ?

પર્સિયુસ

તો તું મારી સાથે રહે, અને એ કાલિયા જઈને છુટકારા માટેની રકમ લઈ આપશે.

સમર્દ્દસ

અહીં? અહીં? ઓ રે ભગવાન! તેઓ ફરીથી મને પકડી લેશે ને
કાપીને મારા હદ્યને બહાર કાઢશે. વહાલા યુવક! મને જવા હે, રે મને જવા
હે! હું તને બમણું સોનું આપીશ.

પર્સિયુસ

ઓ કર્પીણ દગાબાજ ભયના પૂતળા! તારા અધમ જીવ જેવા કુર્ડ
લાભ માટે હું સાહસ કરવાનો નથી; તેમ જ જોખમની સાથે ગુમાવવાના
સોદા કરવાનો નથી.

સમર્દ્દસ

ઓ રે! મશકરી કર ના! મૃત્યુની ને ભયની સાથે મશકરીએ ચઢવું
સારું નથી.

પર્સિયુસ

હું મશકરી નથી કરતો.

સમર્દ્દસ

ઓ ભગવાન! તું કરે છે.

દિયોમિડી

(બહારથી) સિરિયાસ!

સિરિયાસ

(કૂદકા સાથે) કોણ? કોણ? કોણ?

ઈયોલેયુસ

કોઈ ક્રીનો અવાજ નથી? અંધારી છાયામાં પાછા હઠી જઈએ.
અચાનક છાપા સામે તરવાર જેચેલી રાખો. આ તરફ, ટાયનેયુસ!

દિયોમિડી

સિરિયાસ! કયાં છે તું? એ... હું છું.

સિરિયાસ

આ છે મહેલની લુંડી દિયોમિડી. પદેગ થાઓ ઓને. ઓણે મારા હૃદાને
કેવું ફરજાવી માર્યું!

ઈયોલેયુસ

અમારા વિષે કશું બોલતો નહિ, નહિ તો મરવું પડશે. (ઈયોલેયુસ,
પર્સિયુસ અને ટાયનેયુસ મંદિરના અંધારા ભાગમાં ખસી જાય છે. અન્દોમિડી
અને દિયોમિડી પ્રવેશે છે.)

સિરિયાસ

રાજકુંવરી અન્દોમિડી!

પર્સિયુસ

(જનાનિતક) અંન્ડોમિડા ! ઈયોલેયુસની ગુલબદન બહેન ! સ્વર્ગમાંથી અબધરી ઊતરી આવેલી ઓ બાલદેવતા ! ઓ અદ્ભુત ! દેવબોકની ઘુતિ હજુય તારા વદન ઉપર વિરાજ રહી છે !

ઈયોલેયુસ

મારી બાળકરી બહેન અહીં આ ઉરમાણ મંદિરની હદમાં, કે જેની છાયાઓથી એ એટલી બધી બીતી હતી !

અંન્ડોમિડા

સિરિયાસ ? મારી દાસી ઇયોમિડી તારી સાથે એક સોદાની વાત કરવાની છે. તું પણે જશે ?

(સિરિયાસ ને ઇયોમિડી વેગળાં જઈ વાત કરે છે.)

અમારા તોતિગ તરંગોએ જીવતો રાખેલો, પણ માણસો જેને મારી નાખવા માગે છે તે આ સાંકળો ઉપરથી ઓળખાઈ આવતો શોકજનક બલિદાન માટેનો માણસ તું છે ને ? પણ તારી સાથે એક બીજે પણ નહોતો ? તારા ગમગીન બંદીખાનામાંથી તેમણે તને એકલાને મંદિરમાં આણ્યો છે ?

સમર્દ્દિસ

એ,—એ,—

અંન્ડોમિડા

શું તારી જીબ ઉપર ધ્રાસકાએ એટલો બધી કબજો જમાવ્યો છે કે તે તેનું કામ પણ કરી શકતી નથી ? ધીર્ય રાખ. રક્ત-બયે તને પકડમાં લઈ લાધી હોવા છતાં હિમતથી હું તને કહું છું કે આશા છે.

સમર્દ્દિસ

શી આશા ? ઓ રે દેવ ! શી આશા ? અન્યારેય છરી જાણે મારા હૃદયને કાપી રહી હોય એવું મને લાગે છે. જો તું મારે માટે આશા લાવી હોય તો જાણીશ કે તું તોઈ એક દેવી છે ને ભક્તિભાવથી હું તારી આરાધના કરીશ.

અંન્ડોમિડા

ધીર્ય રાખ. હું તારે માટે આશા કરતાંય કંઈક વધારે લાવી છું. સિરિયાસ !

સિરિયાસ

તું મને સોનાની સેરો આપ્યો ? તું મને જવેરાત આપશે ?

અંન્ડોમિડા

તારે માટે મારું પોતાનું ચોરાને જેટલું લાવી શકું તેટલું બધું જ.

સિરિયાસ

હિમત કરીને ચોરાને, ઓ મધમીઠી ચોરની મૂર્તિ ! ચોરાને ને ડરતી

નહિ. બધું જેતાં લાગે છે કે આજના સુંદર સવારે હું સારા નસીબને માટે ઊઠ્યો છું. ઓ પોસેઈડેન ! તારી સેવા કરતાં અસેવાથી વધારે મળવાનું છે એવું જે મેં જાણું હોત તો આ વાંઝિયાં અફાર વરસો મેં નકામાં બગાડ્યાં ન હોત.

અન્દોમિડા

આ દુખિયારા બંદીનાં બંધનો છોડી નાખ.

સમર્દસ

શું મને જીવતદાન મળશે ? શું એ સાચું છે ?

અન્દોમિડા

થોબ, સિરિયાસ ! હું પોતે સાંકળ છોડીશ. મને એથી લાગશે કે મેં એને છૂટો કર્યો છે. હજુ આટલું બધું છોડવાનું બાકી રહ્યું છે ? અહો ! પોતાના માનવબંધુઓને બાંધવા, ઈજ પહોંચાડવા અને મારી નાખવા માણસોએ કેવી કેવી કરામતો કરી છે !

સમર્દસ

આ સ્વપ્ન નથી, એ ધાક સ્વપ્ન હતો. મારી ઉપર એ સિમત સારે છે, આનંદ અને માયાળુતાનું અદ્ભુત પ્રસન્ન સિમત, સૂર્યનો પ્રકાશ પાથરતું સિમત ! અરે ! લગાર વધારે ઉતાવળ કર, વધારે. જ્યાં મેં ધાસ્તીનું જ ખાનપાન કર્યું છે ને જ્યાં હું મોતને સોડમાં લઈને સૂતો હતો તે નરકમાંથી મને છૂટો થઈ જવા દે.

અન્દોમિડા

જે મિત્ર આંસુ અને જ્યાંમાં તારો ભાગીદાર હતો તેની પ્રત્યે તું આટલો બેદરકાર છે ? એ ક્યાં છે ? સિરિયાસ !

ટાયનેંયુસ

(આગળ આવીને) ઓ સમેરાનનાં બાલદેવી ! આ રહ્યો એ, કાલિયાનો ટાયનેંયુસ, નિહાળ એને.

અન્દોમિડા

(સમર્દસને બાંધીલી સાંકળ પડતો મૂકીને) અત્યાર પહેલાં મુક્ત થઈ ગયેલો ! કોણે અગાઉથી આ કામ કરી દીધું છે ?

ટાયનેંયુસ

કુમારી ! મને મુક્ત અવસ્થામાં જોઈને તને બેજરી થાય છે ?

અન્દોમિડા

સ્વર્ગલોકે મારે માટે સખેલું સાંકળો છોડવાનું સુખી કાર્ય તારા જે પરિત્રાયકે કર્યું છે તેની મને ઈર્ધા થાય છે. મારી આંગળીઓમાં થઈને લોઢાના

હડા ને કહોર અંકોડા છૂટીને નીચે સરી પડતા અનુભવવા એ કેવું આનંદ-
દાગક બનત! કોણે તને છૂટો કરો?

ટાયનેયુસ

ઓ દયાળુ માધુર્યમૂર્તિ! તારા જેવા પ્રભાવશાળી એક દેવ.

અંન્ડોમિડા

એનો મુખમુદ્રા ઓલિમ્પિયાના કોઈ દેવ જેવી હતી, નહિ વારુ? શું
એ હર્મિસ અને ફિબસ જેવો દેદીઘ્રમાન નહોતો?

ટાયનેયુસ

જરૂર, એવો જ હતો. તો તું તેને ઓળખે છે?

અંન્ડોમિડા

સ્વપ્નોમાં હું એને મળી છું. શું એ હમણાં જ અહીં હતો?

ટાયનેયુસ

કુમારી! એ ધ્યાનમાં સરકી ગયો છે.

સ્મર્દાસ

જાણે મૃત્યુએ હજુય પોતાનાં આંગળાં મારી ઉપર ન રાખ્યાં હોથ તેમ
તું મને બદ્ધ અવસ્થામાં છાડીને વાતો કેમ કર્યા કરે છે?

અંન્ડોમિડા

(છોડવાનું કામ પાછું આરંભોને) મને માફ કરજે! ટાયનેયુસ! તારી
શુંખલાને કાપી કાઢનારો તે તેજસ્વી યુવક આ બિચારા પાંડુવર્ણ બની ગયેલા
ને કાંપી રહેલા માણસને મદદ કરવાનું ભૂલી ગયો તો?

ટાયનેયુસ

આણે પંડની જ દયા તાકતી અધમ ભીતિ એટલી બધી બતાવી કે એણે
આને એના નસીબની ઉપર છાડી દીધો.

અંન્ડોમિડા

અફ્સોસ! બાપડો મનુષ્ય જીવ! આપણુ સૌમાં જેનો જવાબ આપવો
પડે એવાં કેટલાં બધાં પાપ છે! ને આપણને જે નિષ્ઠુર ન્યાય જ આપવામાં
આવે તો તે કેવું ભારે થઈ પડે! આપણા પોતાના દોષોને યાદ રાખીને આપણે
એકબીજના દોષો પ્રતિ દયાભાવ રાખવો જોઈએ. એક આંસુભર્યુ મુખ જોઈ
એના સંતાપનું શમન કરવું, એટલું શું પૂરતું નથી? કે પછી એ સુંદર છે કે
અસુંદર તેનો તોલ બેવા બેસણું જોઈએ? હું ધારું છું કે એક પીડા પામતો
સર્પ પણ મને એની વહારે જવા લોભાવશે—એ પાછળથી મને કરડવાનો છે
તે જાણતી હોઉં તો પણ! પણ જેણે આ કર્યું છે તે એક દેવ છે ને એની

નિષ્કલંક દ્યુતિ આપણા હુર્ભલતર સ્વભાવોની મહિનતાનો કદાચ તિરસ્કાર કરતી હશે.

સમર્દ્દસ

અહો ! હું બંધનરહિત બની ગયો ! ઓ મુક્તિદાયિની દેવી ! હું પ્રાણમીને તારા જમાને ચૂમું છું.

અન્દ્રોમિડા

આ જગાખેથી તમારે તુરેંત જતા રહેવું જોઈએ. તમારું વધારું જ્યાં ખરાબે ચઢી ભાંગી ગયું હતું તે પેલા નિર્દ્દ્ય ખડકોની નજીક એક સીધા ચઢાવવાળી ટેકરી છે, ત્યાં એક પથ્થર-ફેંક લેટલે અંતરે ઉપરવાસમાં એક ગુફા છે. હું અને ડિયોમિડી જ્યારે નાનાં હતાં ત્યારે સૂર્યપ્રકાશના, પવનની લહેરોના તથા હળવનયલનના મધુર આનંદમાં આવી જઈ, અંગની પ્રતિ બેપરવાઈ બતાવીને આરોહણ કરતાં કરતાં અમને એ મળી આવી છે. બીજા કોઈને અની કલ્પના પણ નહિ આવે. ત્યાં મેં પૂરતા પ્રમાણમાં ખાવાનું ને પીવાનું સંઘરી રાખ્યું છે. એના ઢંગ-બેઢંગ પથરાઓની પાઇણ લપાઈને સંતાઈ રહે. તમારાં હૃદ્ય સૂર્યપ્રકાશ માટે તલસાટ કરે તો પણ બહાર આવવાનું સાહસ કરતા નહિ, નહિ તો મુન્યુ પાછું તમને પકડમાં લઈ કે એવું થવાનો સંભવ છે. જ્યારે તમારી શોધખોળ માટેનો ગરમાગરમ પ્રયત્ન થાકીને હંડો પડી જાય ત્યારે તમને તમારા કાલિયામાં લઈ જાય એવી સોનેરી પાંખ તમને પ્રામ કરાવી આપીશ.

સમર્દ્દસ

પાણીમાં ડૂબી રહેલા ખડકોએ બંદી બનાવી રાખેલા અમારા માલને સુરક્ષિત બહાર કાઢી આપે એવા ડૂબકી મારનારા તમે ન મેળવી આપો ?

ટાયનેથુસ

ત્રાસજનક હત્યાકંડમાંથી તું બચ્યો છે, છતાં હજુ તારા તુચ્છ જીવેરાત વગર બીજા કશાનાં સ્વર્ગન સેવતો નથી ! તું આપણાં માથાં ઉપર સ્વર્ગનિા કોપ પાછો વહોરી લાવશો.

સમર્દ્દસ

રસ્તે ભીખ માગતા માગતા આપણે હૂરના કાલિયા પહોંચી શકીશું નહિ.

અન્દ્રોમિડા

ત્યાં ડૂબકી મારવી જોખમકારક છે. પેસા ખાતર હું માણસોની જિદગીએ જોખમમાં નહિ મૂકું. મારી પાસેનું બધું જ મેં સિરિયાસને આપવાનું વચ્ચે આપ્યું છે. છતાં તમેય સાધનસામગ્રી વગરના નાલ જાઓ, હું મારા ભાઈ ઈયોખેયુસ પાસે યોડા પેસાની યાચના કરીશ અને તમને કાલિયા પહોંચાડી દેવામાં સહાયભૂત બનીશ.

સમર્પણ

ઓ મારાં વહેલાં વિરો ! સિરિયાના જલતરંગો નીચે ડોળાઈ રહેલાં
તમે શું સંભાળ પામ્યા વગર પડ્યાં રહેવાનાં ?

અંદ્રોમિડા

(દિયોમિડીન) આમને ગુફામાં લઈ જ. ગુફાનું છૂટ્યું મુખ સિરિયાસને
જતાવન્ને. આપણો જે જરો છે, તેના ભૂખરા મુખમાંથી મીઠું જગ ખળખળ
કરતું જીજરાય છે ત્યાં પહેઢાના હોળાવ નીચે હું તારી વાટ કેતી ચંકમાણ
કરતી હોઈશ. વેપારીઓ ! જાઓ; એથિની તમારું રક્ષણ કરો !

ટાયનેયુસ

જતાં પહેલાં પ્રથમ ધૂંટણિયે પરીને ભક્તિભાવપૂર્વક નમ્ર હસ્તથી તારા
ચરણનો સ્પર્શ કરીશ, ઓ દ્યામથી માનુષી દેવતા ! અહો ! કેવી તું તારી મીઠી
મમતાથી પ્રેરાઈન વગર બોલાયે, અમારા ઓણખાણપાળખાણ વગર તારા
સુરક્ષિત ને હુંઝાજા ગૃહાંદુમાંથી, ભયંકર મુન્યુ જ્યાં નિજ આવાસમાં જૂમી
રહ્યું છે ત્યાં અહીં બે અણાદીઠા, અજાણ્યા, સ્નેહવંચિત પરદેશીઓને બચાવવા
આવી; ને ક્રી હોવા છતાં વાર ન લગાડે એવા મુન્યુથી ત્રી નહિ, અને બાળક
હોવા છતાં પ્રભુના અંધકારથી તથા અમારી ઉપર ઘેરાયેલા જગતના સંતત
રહેતા ત્રાસથી કંપી નહિ. વિમલ-વિલોચના અંદ્રોમિડા ! જે આ પ્રદેશમાં
તારો જન્મ થયો છે ત્યાં જરૂર કોઈ દેવી આવિર્ભાવ થશે અને હૃદયની
મીઠાશભરી શાન્તભાવી દ્યા જગત માટે પ્રકટશે ને ફૂરતર દેવો પોતપોતાના
પાતાળમાં પીગળી જશે.

સમર્પણ

તું લવરી કરી રહ્યો છે, એટલામાં એલો દાખાણ પૂજરી ગમે તે કણે
આવી પદોંચશે તો મારા ખાત્મા પકડી વેશે. ચાલ ! ચાલ ! અય ગુલામડી !
દોરી જ અમને, અભાગપુરી ! રસળી કેમ રહી છે ?

અંદ્રોમિડા

મારી સેવિકાને વડે નહિ, બેંબિલાનિયન ! જ, દિયોમિડી ! જયક વારમાં
અંધારું ઢાંકણાની માફક આ ખરુખચડા દરિયાકાંઠા ઉપર ઢળશો અને આ લોકોને
ચાલતાં ઢોકરાશે. સિરિયાસ ! જ.

(દિયોમિડી ને સિરિયાસ ને તેમની પાછળ પાછળ વેપારીઓ પણ જાય છે.)

ભયંકર પોસેઈડોન ! એકલી હું તારી સામે ખડી છું — અહીં તારા
અંધકારમાં, રિબાતાંનાં તુદનની ને બલિદાનમાં દેવાયેલાંઓની માનુષી ચીસેની
વિદાક સમૃતિ જોગે. જળવી રાખી છે તે આ તારી વેદિની સમીપ મારી મેળે
આવીને ખડી છું, અને તારી વોહિયાળી નિકટતાથી મારો આત્મા અભડાય

છે, છતાં અહીં ખડી રહીને હું તને કહું છું કે હું તને પિંકારું છું, તારો તિંકસ્કાર કરું છું, તને પડકારું છું. હું કેવળ એક અલ્પજીવી નારી છું, છતાં તારો કરતાં વધારે દેવતાઈ છું, કેમ કે હું દ્યા દર્શાવી શકું છું. તારી દાઢમાંથી મેં તારે માટે નિર્મિત થયેલા શિકારને બલાર એંચી કાઢ્યા છે. લોકો કહે છે કે તું નું અપમાનનો ભયંકર બદલો બે છે, હે પોસેઈડોન ! તારાથી વેર વેલાય તો બે.

(તે બહાર જય છે. પર્સિયુસ ને ઈયોલેયુસ આગળ આવે છે.)
પર્સિયુસ

મારી સહયરી થવાને લાયક તું છે, અન્દ્રોમિડા ! મારી ઉત્સુક પાહુકાઓ મને તારી ને સિરિયાની સમીપ અનિરુદ્ધપણે શા માટે વહી લાવી તેનું કારણ હવે મને સમજય છે.

ઈયોલેયુસ

આ અન્દ્રોમિડા હતી, ને અન્દ્રોમિડા ન'તી. આ પળ સુધી એની અંદર રહેલું નારીત્વ મેં કદાપિ જોયું નહેઠાનું.

પર્સિયુસ

જે બાલિકાને તું આટલી બધી ચાહતો હતો તેને તું આટલી ઓછી પિછાનતો'તો, ઈયોલેયુસ !

ઈયોલેયુસ

કેટલીક વાર જેમને આપણે સૌથી વધારે ચાહતા હોઈએ છીએ, ને જેમની સાથે સતત હળતામળતા રહીએ છીએ તેમને સૌથી ઓછું ઓળખતા હોઈએ છીએ.

પર્સિયુસ

કેવી નાજુક ને નમાણી એ ચાલતી હતી, જાણે કે પોતે જેને ચાલતી હતી તે હાથ તેના અલક ઉપર હોય ને એ મીઠડા મહેમાનને પોતે ચમકાવતાં ડરતી હોય !

ઈયોલેયુસ

એ પર્સિયુસ ! પર્સિયુસ ! એસે એક શક્તિજીવી ને ભયંકર દેવને પડકારો છે ને ભયંકર પ્રકારે એ એનું વેર વાળશે.

પર્સિયુસ

મિત્ર ઈયોલેયુસ ! હું નથી ધારતો કે એચિનીએ મને આ સુખિયા કિનારાઓ ઉપર વગર વિચારે અકસ્માત् આણ્યો લોય. એમણે અન્દ્રોમિડા અને ઈયોલેયુસ. જેવી બેલીને જન્મ આપ્યો છે, તો શું હું એમના સૌનદર્યને ધૂર્ત પૂજારીએ અને રક્તલિમ દેવાને હાથે મૃત્યુવશ થતું જોઈશ ? ઘટનાથી ડરતો નહિ. એચિનીની તીક્ષ્ણ તરવાર મારા હાથમાં છે.

(ઉભય નિષ્કાંત.)

અંક ૩ : દૃશ્ય ૩

[અંધકાર : પોસેઈડેનનું મંદિર. પોલિઓન પ્રવેશે છે.]
પોલિઓન

સિરિયાસ ! અરે ઓ સિરિયાસ ! સિરિયાસ ! બદમાસ ! હું તને બોલાવું છું ! એ સેતાને દાડુ પીધો છે કે એ સૂઈ ગયો છે ? સિરિયાસ ! ઓ સિરિયાસ ! મારો સાદ મંદિરના ચોલાણમાંથી પડ્યો બનીને પાછો આવે છે ને બધું નિર્જન છે એમ કહે છે. આ દારૂંદિયો ક્રાંતિ છે ? આ અમાનુષી મંદિરમાં એકલા ઉભા રહેવું એ ભયંકર છે ! ચાળીસ વરસોથી એને વાપરું છું, છતાં એની મૂક ધમકામણીથી હજુ ટેવાયો નથી. બલિદાનમાં અપાયેલા મૃત માણસો આ પથ્થરની આસપાસ અદૃશ્ય છતાં સ્પર્શગમ્ય ભાવે બિહામણાં મોં લઈને જાણે અહીં ધૂમી રહ્યા હોય એવું મને લાગે છે. અને કોઈ ધાયલ થેલો દેવની માફક મહાસાગર અમારા ખડકણ પાયા સામે અફળાતો ઊંચે સ્વરે આકોશ કરી રહ્યો છે ને રાતના તો એનો અવાજ ન સમજાય એવી ગૂઢ વિચિત્રતા ભર્યો ચાલુ ને ચાલુ આવ્યા કરે છે. હું જઈને શુંખલાબદ્ધ કાલિયનો સાથે વાત કરીશ. આ ચુપકીદીને બદલે તો એમના મને પ્રિય લાગતા આકોશ અને શાપો વધારે સારા.

(એ બહાર જાય છે ને થોડી વારમાં અસ્તબ્યસ્ત બનીને પાછો આવે છે.)

જગ, સૂતેલા સિરિયા ! જગ, તારી વિસ્તુર અપરાધ થયો છે. તારું હદ્ય બહાર કાપી કાઢવામાં આવ્યું છે : તારી ઉપર અપમાન ભર્યો જુલમ ગુજર્યો છે, જુલમ, સિરિયા ! તારાં ધાન્ય, તારી સલામતી ને તારાં સંતાનોનું ખૂન થઈ ચૂક્યું છે ! ભયંકર ભ્રષ્ટાચાર ! આ પાપકર્મ કરવાની કોણે હિમત કરી હો ? અરે ! નહિ, એ તો પેલો અભિમાની ને દેવતાદ્રોષી સિક્ષિયુસનો પુત્ર ઈયોવેયુસ, અને અમારા પુરાણા ધર્મના પાયાઓને ઉથલાવી મૂકવા અપવિત્ર હવામાં થઈને આવેલો પેલો વેગવંત વિદેશી. કાલિયનોને એમણે બચાવી લીધા છે. ને એમના પાપકર્મની રોકી શક્યો હોત તે સિરિયાસ કટાય ખૂનનો લોગ બનીને ધુધવાટાથી ઘેરાયેલી કરાડો ઉપર પડ્યો હો. સિરિયાની ઉપર જયારે દાસણ આપત્તિ આકમણ કરી આવે છે ત્યારે જ માત્ર વગાડવામાં આવતો ધાંટ હું વગાડીશ. (એ બહાર ધસી જાય છે. થોડીક કાળ્યો ધાંટનો અવાજ થાય છે, ને પહેલાં કરતાંથી વધારે અસ્તબ્યસ્ત અવસ્થામાં એ પાછો આવે છે.) જગો ! જગો ! વાધની ત્રાડ નેવી ધમકી સાથે કરાડો નીચે રોષે

ભગ્યેલા પોસેઈડોનની ગર્જનાઓ તમે નથી સાંભળતા? તમારે સંહાર કરવા માટે ખડકોની કિલ્બેઅધી ઉપર ગર્જના કરતો એ આવી રહ્યો છે; મેઘનાદ કેમ જેખમની ધોપણું કરતાં, જેખડો ઉપર મંદિતાં એનાં પગલાનો ધ્વનિ તમે નથી સાંભળતા? અહા! નગર જગ્યી ઉઠાયું છે. વધતી જતી વરાનો, પોકારોનો ને તુમુલ ડેલાહલનો ઉછળા મારી આવતો અવાજ હું સાંભળું છું. મારી ઉપર સંચાર કરી રહેલો યાં અંધકાર શાનો? ઓ દેવતાઓ! મૂર્તિ ક્યાં છે? આ ભધંકર દેવસ્વરૂપ કેનું?

(પોસેઈડોનનું છાગાસ્વરૂપ દેખાય છે,—આરંભમાં અસ્પષ્ટ અને ઉચ્ચાવતું, પછી સ્પષ્ટ અને અંધકારમાં ભયાનક ભાસતું.)

પોસેઈડોન

મારે માટેના બલિદાન, પોલિદેઓન! મને મારાં બલિદાન આપ.

પોલિદેઓન

(સાફ્ટાગપાત કરીને) એ હું નહિ, હું નહિ પણ બીજી હતા.

પોસેઈડોન

મારાં બલિદાન, પોલિદેઓન! મને મારાં બલિદાન આપ.

પોલિદેઓન

ઓ ઉગ્ર અપરાધિત દેવ! મારી ઉપર તારા અવાજ કરતા ચાબખા પડો મા! હું નિર્દોષ છું.

પોસેઈડોન

કાલિયનો છટકી ગયા પણી તું નિર્દોષ કેવી રીતે? મારાં બલિદાન મને આપ, પોલિદેઓન!

પોલિદેઓન

એ કેવી રીતે છટકી ગયા તે હું જાણતો નથી. ઓ પ્રભુ! મારી ઉપર તારા બોહિયાગા દાંત કચકચાવ નહિ, તારી જગતી આંઝોથી મને મારી નાખ નહિ. ગંભીર લયરૂપ તારો અવાજ મારા અંતરની આરપાર ગડગડાટ કરે છે.

પોસેઈડોન

નાલાયક પૂજારી! સાંભળ. તું તારા પોતાના સ્વાર્થના કુદ્ર ને મર્યા ઉદ્દેશો પાર પાછવા માટે કારસ્તાનો કરવામાં બહાર રોકાયેલો હતો તે દરમ્યાન મારા જ ધામમાં મારું અપમાન થયું છે, ગુલામોએ મારો ઉપહાસ કર્યો છે, બાળકોએ હાનિકારક અપરાધ કર્યો છે, મારી ભીખણું પ્રતિમા જેતી જ રહી, ને જે તે હાથે મારા પોતાના છાપણ નીચેથી મારાં બલિદાનો ઝુંટવાઈ ગયાં છે, કેમ કે કોઈ એનું વેર બેનાર નથી.

પોલિટેઓન

તારી હચ્છા પ્રગટ કર, ગ્રબો ! એ પાર પાડવામાં આવશે.

પોસેઈઝેન

એ માટે હું જગીથ, હું જિલ્લો થઈથ, અને હું દેવ છું તેનું તમને ભાન થશે. આજે જ હોકાર કરતા એસિદ્ધિનો જબરદસ્ત ઘોડાપૂરની માફક તેડતા હોડતા ને ત્રાડો પાડતા, રોપલયા ઘોડાઓની ખરીઓ પડધાવતા આ દેશ ઉપર ચઢી આવશે. સિરિયાનો આ સુભદ્રાયક પ્રદેશ વસતિ વિનાનો બની જશે. ડેમાસ્કસમાં વરુઓનો વિરાવ વ્યાપશે, અને ગાજા અને યુદ્ધેટિસ પર રણની રેતી ફરી વળશે. પ્રતિદ્વનિત થના મારા સાગરો કિનારાની ખડકમાળને કૂદી જઈને કાળી ફાળાઓવાળા ફિલુનાતા જલતરંગો સાથ તમારાં એશાઓરામનાં ઊંચાં આસનો ઉપર આંદોહશે અને એમને ગુંગળાવી દઈ, ધોઈ નાખી ખીલુમાં ખતમ કરશે. એમિફ્રાઇટ નેમને ચરાવે છે એવાં મારાં ખાઉધરાં હિસ્ટ વૃદ્ધિ તમારા માર્ગો ઉપર ભ્રમણ કરશે, તમારી કન્યાઓનું ને નાનાં બાળકોનું ભક્ષણ કરશે, દુર્બળ હસ્ત શ્વીઓની માફક નિઃસાહાય ચીત્કાર કરતા તમારા શબ્દધારી બળવાન માણસોને વિદારી નાખશે, અને બધાં ભરણશરણ થશે ત્યારે જ છોડશે. અને તું, ઓ પ્રમાણી પૂજારી ! ટાર્ટેરુસ નામના નરકમાં જીવતો જિતરો જશે અને ત્યાં જવાલામય અણ્ણીઓવાળી છરીઓ હમેશને માટે તારી છાતી ચીરતી રહી હમેશાં નવતા પામયા કરતા તારા હદ્યને બહાર જેંચી કાઢશે; જગતનો અંત નહિ આવે ત્યાં સુધી તારી યાતનાનોય અંત નહિ આવે.

પોલિટેઓન

ઓ ભયાંકર ભગવાન !

પોસેઈઝેન

જે તું આ દાદુલ દેવનિર્માણને દૂર રાખવા માગતો હોય, ને સિરિયાને સલામત રાખવા માગતો હોય તો બ૱બિલોનિયન બંદીઓને બચાવનારને શોધી કાઢ અને મારા સાગરવાસી દેલ્યોની મીઠી મિજાબાની માટે અને ખુલ્લો કરીને મૂડ. ઉધ્માભરી જીવંત અવસ્થામાં દ્યોદેયુસનું હદ્ય નૈવેદ્યમાં અહીં અર્પણ કર, અને એના સુંદર શરીરમાંથી ખળખળ કરતા રક્તને રેડાવા દેં જે વીર ઉપરના પ્રેમને ખાતર એણે મારા ઉગ્ર રોપ સામે સાહસ કર્યું છે તે વીરને એના હજુય પ્રાણરહિત ન બન્યું હોય એવા વક્ષણથળ ઉપર વધેર, ને ધર્મનું ઉલ્લંઘન કરનારા સિફ્કિયુસના વંશને પ્રકાશમાંથી પ્રલીન થઈ જવા હે. તારા અધમ ઈરાદાઓને તારા હદ્યમાંથી વિદાય કર : નિર્ભય બનવાનું યાદ રાખ. જે તું વાયક નીવહશે તો તને પાછો તારે સ્થાનકે સ્થાપીથ.

(ગાડગાટ સાથે એ અદ્ધ્ય થઈ જાય છે.)

પોલિઝેઓન

જરૂર, મારા નાથ ! શુ તારી ભયંકર ઈચ્છાને પાર પાડવામાં નહિ આવે ?
(હિન્દિયુસ અને એના ટાઈથનો મશાલો સાથે પ્રવેશ કરે છે.)

હિન્દિયુસ

આ રાતે ધંટનો અથુભસૂચક ધ્વનિ શા માટે થયો ને સિરિયાને ભયભીત
બનાવી દીધો ? અહીં ટૂટિયું વાળોને બેઠેલો તું પોલિઝેઓન છે કે ?

પોલિઝેઓન

(ગિલો થઈને) ભલે પંધાર્યા, રાજ હિન્દિયુસ !

હિન્દિયુસ

કોણ છે તું ? ત્રાસથી ભરી તગતગતી તારી આંખો જોળ જોળ ધૂમરાય
છે અને છલાંગ મારવાની તૈયારી કરતા કોઈ ભૂખ્યા સિંહની કેશવાળી હોય તેવી
તારા અંધારધેર્યા વાળની લટો તું હલાવે છે. બોલ, પોલિઝેઓન !

પોલિઝેઓન

હા, હું બોલીશ : ધર્મના અધમ ઉલ્લંઘન વિષે અને રક્ત વિષે, એના
ભયંકર બદલા વિષે ને દેવલોકના કોપ વિષે—બોલીશ.

(ડેર્સટિસ અને સિરિયન સિપાઈઓ, થેરેપ્સ, પેરિસુસ ને સિરિયનોના
ટોળા સાથે સિક્ષિયુસ પ્રવેશે છે. કોડીબંધ મશાલો પણ બળો છે.)

સિક્ષિયુસ

તરતની કઈ આફ્તે સારા સિરિયાને કંપાવનાર ધોર વિનાશક ધંટનો
નાદ જગાડ્યો છે ? મશાલના અજવાળામાં દેખાય છે તે તારું મુખ કોઈ
ભીપણ ભૂતના આક્ષેપકારી મુખ જેવું કર્યાંથી ? આ ધંટ તેં શા માટે વગાડ્યો ?

પોલિઝેઓન

આ ધંટનો નાદ તારા ને તારા વંશના વિનાશની ધોખળા કરે છે.

સિક્ષિયુસ

મારા વિનાશની ?

હિન્દિયુસ

(જનાનિતક) કોઈ એક અસરકારક કાવતરાની મને જાંખી થાય છે, અને
તેની અજવણી પણ ઢરી રીતે થઈ રહી છે.

પોલિઝેઓન

ભયંકર પોસેઈઓનને બલિદાનમાં આપવા માટે રાખેલા માણસોને મુક્ત
કરવામાં આવ્યા છે, ને આમાં તું ને તારું લોહી અપરાધી છે.

સિક્ષિયુસ

તું પાગલ છે !

પોલિટેઓન

જેણે હળવે હેયે પોસેઈડેન વિરુદ્ધ અપરાધ કર્યો છે તે તું ને તારી સંતતિ પાગલપણાની પકડમાં આવી ગયાં છો.

સિક્ષિયુસ

ઓ! તું મને આભો બનાવી દે છે. આ ઘોર અધકારમાં દુર્દેવના ધંગનાદ સમે તારો અવાજ મારી સામે શા માટે ગાજ રહ્યો છે?

પોલિટેઓન

અંધારી રાતે સ્વરૂપધારી પોસેઈડેન મારી સામે પ્રગટ થયો ને ઉચ્ચ સ્વરે ગર્જતાં મોઝાના જેવા અવાજથી એણે તારી ઉપર આક્ષેપ મૂક્યો. તું અને તારું બોહી વિનાશ પામશો.

ફિનિયુસ

સિક્ષિયુસ! તપાસ થવા દો. સંભવ છે કે બલિદાન માટેના માણસો દૂર નહિ ભાગી ગયા હોય, ને હજુય બધાંને બનાવી બેવાય.

સિક્ષિયુસ

બારીક શોધ કરો, નાયક! ભાગેહુઓ માટે સારા સિરિયાને શોધી વળો. ઊર્સ્ટિસ! તું ને તારાં માણસો કિનારા સુધીની એકેએક જેખડને જોઈ વળો. બહાર પડો, મેરિયોનિસ, ડેલિયાસ, એરિડેમાસ ને પેરિકાર્પસ! ગામડાંના પ્રદેશને ઘેરી વળો, હથિયારણાંથ સિપાઈઓનાં ચકવ્યુહ રચી દો, ધરેધરમાં ધૂસો, ખાનગીમાં ખાનગી ઓરાડાઓને, ઊંચે નીચે, બધે જ હુંડુંડો, ગમે તેમ કરીને એમને પકડી લાવો.

(ઊર્સ્ટિસ અને હવાલદારો પોતપોતાના સિપાઈઓ બઈને બહાર નીકળે છે, બોકો એમને માટે માર્ગ કરે છે.)

પોલિટેઓન

સિરિયાના બોકો! સાંભળો, સાંભળો! આ ધર્મના ઉલ્લંઘન માટે પોસેઈડેન જમીનમાર્ગ ઓસિરિયનોને ઉત્ભા કરે છે અને દરિયાઈ માર્ગ પોતાના તરંગો ને તીક્ષ્ણ-હંતળ દૈયો. તમારા મરદોને ચીરી નાખવામાં આવશે ને તેમનાં આંતરદાં બહાર ચેંચી કાઢવામાં આવશે, તમારી સીઓને બલાત્કાર કરી ભ્રષ્ટ કરવામાં આવશે, તમારા શત્રુઓ તમને રેંસી નાખશે ને દરિયાઈ કૂતરા ભથુંકર રીતે તમને ભક્ષી જશે, ને જે બાકી રહ્યું હશે તેની ઉપર પાણીનાં પૂર ફરી વણશે.

(ચીતકારો ને રુદ્ધનરવો)

અવાજે

અમને જતા કર, પોસેઈડેન! અમને જતા કર, દારુણ દેવતા!

પોલિટેઓન

તમે બચી જવા માગો છો? તો હે બોકો! પોસેઈડેન કહે છે તેમ કરો.

થેરોપ્સ

તું અમારો રાજ છે, અમને ફરમાવ.

પોલિડેઓન

એ કીને — કાદિયાની કેસિયોપિયાને ને તેની છોકરીને હાજર કરો, અમને કહો કે સિરિયાનો રાજ અમને અહીં હાજર થવાનું ફરમાવે છે.

(થેરોપ્સ અને બોજા એની આજાનો અમલ કરવા બહાર નીકળે છે.)

ફિનિયુસ

તારા મનમાં શું છે? પૂજારી!

સિફિયુસ

મારી રાણી અને રાજકુમારીને અહીં શા માટે?

પોલિડેઓન

હું ભીધણું પોસેઈડેનની ઈચ્છાનો અમલ કરું છું. તું અને તારું લોહી નાશ પામશે.

ફિનિયુસ

તો તું યાગલ થઈ ગયો છે! મેં ધાર્યું હતું કે આ ઝેઈ ચાલાક રમત હતી. શું તું એમ માને છે કે મારે માટેની કન્યા, કુમારી ઔન્ટોમિયા પ્રત્યે હું જંગલી વ્યવહાર થવા દર્શા અને આવા અવસરે બોકેનો પ્રકોપ ને ખૂનખાર રૂપ બે તેની પ્રત્યે ખુલ્લી થવા દર્શા?

પોલિડેઓન

ફિનિયુસ! તું શું થવા દેશે તે હું જાણુતો નથી; ભધકર પોસેઈડેન ને દર્શા છે તે જ એક જાણું છું.

ફિનિયુસ

પોસેઈડેન! જરૂર વહેમી મૂર્ખ! શું રાતે તે ઓછાયા ક્લેયા છે ને તેમને તું કોપેલા દેવો માની બેદો છે?

પોલિડેઓન

અધર્મનાં અપવિત્ર વચ્ચનો કાઢતો બંધ થા, નહિ તો તને પણ દુર્દેવ સંકળમાં લઈ બેશે.

ફિનિયુસ

અપવિત્ર કર્મ કરતો તું અટક, નહિ તો ટાયરની સો તરવારો તારી ગુમ થયેલી બુદ્ધિને ચોધી કાઢવા તારા મગજમાં ધૂસશે.

પોલિડેઓન

(પાછળ સંકોચાઈને) ધીરજ રાખ, રાજ ફિનિયુસ! સંભવ છે કે બીજા ઉપાયો દ્વારા તારી સમગ્ર ઈચ્છા તારે માટે પાર પડશે. (સેર્ટિસ પાછો આવે છે.)

ઉસેટિસ

નારી ગયેલાઓમાનો એક પકડાયો છે.
પોલિઝેઓન
કયાં? કયાં?

ઉસેટિસ

જ્યાં વધાણ હૂબી ગયું હતું, ત્યાં અંધકારના ઢાંકપિછોડા નીચે સમુદ્રથી
ચુમાતા ખડકો ઉપર લપાઈને સરકતો અને પોતાના ગુમ થયેલા ધનને માટે
બોલુપનાપૂર્વક લવરી કરતો એ મળી આવ્યો છે.

પોલિઝેઓન

હવે આપણે ધર્માલ્લંઘન કરનારા હસ્ત વિષે જાણીશું: કાંપ, રાજ સિક્ષિયુસ! કાંપ.

સિક્ષિયુસ

(જનાનિતક) હું ઘેરયેલો છું, બરબાદ થઈ ગયો છું. જરૂર મારા અવિચારી
મગજવાળા ઈયોદ્ધુસે અમને બધાંને પાયમાલ કરી નાખ્યાં છે.

(સિપાઈઓ સ્મર્દસને અંદર ધકેલતા પ્રવેશો છે.)

સ્મર્દસ

(વિલાપ કરતો) મને પાછો નરકમાં જેંચી જવામાં આવ્યો છે. મારું
આવી બન્યું. હવે કશું જ મને બચાવી શકે એમ નથી.

પોલિઝેઓન

કાલિયન! તારી પસંદગીની વાત છે. જોલ, તું તારી જિલ્દણી બચાવવા
માગે છે ને એક વાર ફરીથી તારા દેશનાં હરિયાળાં ખેતર જોવા માગે છે, ને તારી
પત્નીને તથા બાળબચ્ચાનાંને ચુમવા માગે છે?

સ્મર્દસ

તમે મારો ઠણો કરવા માગો છો, ઠણો?

પોલિઝેઓન

નહિ, ભલા આદમી! કિમત આપોને તું છુટકારો મેળવશો, ને તે નહિ તો
મફતની રિબામણી.

સ્મર્દસ

કિમત? કિમત? હું કિમત આપીશ.

પોલિઝેઓન

જેઓના અપવિત્ર હસ્તે તેને છૂટો કર્યો છે, તેઓનાં નામ આપ: જે એ
તું નહિ આપે તો તારે મરવું પડ્યો, ભીપણ દેવના નેવેઘરૂએ નહિ, — કેમ કે
એ બીજાં બલિદાનો માગો છે, — પણ દારુણ રિબામણી નીચે કચરાઈ જઈને.

સ્મર્દસ

ભલા ભગવાન ! દયા દાઓ ! એ મધુરતાનું સિમત ને એ દયાળું આંખો,
શું મારે એને મૃત્યુને હવાલે કરવી પડશે ? આ એક દારુણ પસંદગી છે ! હું
એ નહિ કરી શકું !

પોલિડેઓન

આ કરનાર કોઈ રીતી છે ને ?

સ્મર્દસ

આથી વધારે કથું નહિ કહુ.

સિક્ષિયુસ

ફરીથી આશ્વાસ લઉં છું. એ ઈયોલેયુસ નહોતો.

પોલિડેઓન

પકડો એને, એને વેદનાની ગાંઠો વળો એમ એને આમળી નાખો ! એના
એકેએક હાડનો કૂટો કરી નાખો, એકેએક સનાયુને ચુંથી નાખીને બેઠોળ
બનાવી દો, ને એના માંસનો તસુએ તસુ આગવી ચોસ પાડી ઉડે એટલી
હદે એને રિબાવો.

સ્મર્દસ

ઓ રે ! મને જતો કરો, જતો કરો ! હું બધું કહી દઈશ.

પોલિડેઓન

સાચું કહી દે, એટલે હું તને મણબંધ સોાનું આપીશ ને કાલિયા જવા
મારે જહાજમાં બેસાડી દઈશ.

સ્મર્દસ

સોાનું ? સોાનું ? મને સોાનું મળશે ?

પોલિડેઓન

હા, મળશે.

સ્મર્દસ

(જરા અટકીને) સમુદ્રતટ ઉપર તમે જેને પકડી બેવા માગતા હતા તે
યુવક આવ્યો ને એણે પોતાની તરવારથી મારી બોલથુંખલા કાપી નાખી.

પોલિડેઓન

બે મોઢે બોલતો નહિ, બોલ એની સાચે કોણું હતું ? તને સોાનું મળશે.

સ્મર્દસ

યુવાન ઈયોલેયુસ.

સિક્ષિયુસ

અરેરે !

ફિનિયુસ

અત્યાર સુધીનું તો રહ્યું છે.

પોલિડેઓન

ચાલાકીથી વાત બદલતો હોય એનું તારી આંખ પરથી જગ્યાઈ આવે છે. તું કોઈ એક સ્થિતીની વાત કરતો હતો. શું એ રાણી હતી? તેં બધું જ કહ્યું? એનું મેં ફિક્કનું પડી જય છે. રિબાવો એને.

સમર્દસ

(રડતો રડતો) હું બધું કહીશ. તો સોગન વો કે મને સોનું ને સલામતી મળશે.

પોલિડેઓન

અધંકર પોસેઈડોનના માથાના સોગન લઉં દું.

સમર્દસ

ઓ નિષ્ઠુર આવશ્યકતા! રૂપાળી બાલા રાજકુંવરી અન્દ્રોમિડા પોતાની જુવાન દાસી સાથે આવી, ને એ છે મારી છોડણહારી.

(અચંબાભર્યું ઊંઠું મૌન)

ફિનિયુસ

હું આ નહિ માનું! એ સૌભ્ય બાલિકા શું આવા જાબરદસ્ત ચાહસની યોજના ધડે ને એને અમલમાં મૂકે? તું જૂઠું બોલે છે. કોઈ મેલા કાવતરાનું આ એક અંગ છે.

પોલિડેઓન

એના વચનમાં ઈચ્છાવિરુદ્ધ ઉચ્ચારાયેલા સત્યનો સ્વરભાર છે. ફિનિયુસ! એ મુત્યુની વધુ છે, તારી નહિ. એ વિધાદ્યુક્ત વિવાહમાં તું વરનો સાબેલો બનશો ને? ધીરજ રાખ ને પોસેઈડોનની ઈચ્છાની રાહ જો.

ફિનિયુસ

(ધીરથી) સિરિયા મને મળશે?

પોલિડેઓન

તને આપવા માટે જ્યારે એ મારું બનશો ત્યારે.

(ઘેરોપ્સ પાછો આવે છે.)

ઘેરોપ્સ

રાણી આવે છે.

પોલિડેઓન

આ વેપારીને અહીંથી લઈ જાઓ.

(સિપાઈઓ સમર્દસને પાછલા ભાગમાં લઈ જાય છે. અન્દ્રોમિડા, ડિયોમિડી, નેબાસાર ને કાલિદ્યન રક્ષકોની સાથે કેસિયોપિયા પ્રવેશે છે.)

કેસિયોપિયા

તમારી તરવારો પર હાથ તૈયાર રાખજો, કાલિયનો ! આ થાની ખાંધલ છે ? આવી અંધારી ઘડીએ ને આવા ગુસ્ગંભીર સ્થાનકે આપણુંને શા માટે ઓલાવવામાં આવ્યાં છે ?

પોલિઝેઓન

સિરિયાના દેવોની હિમતથી અવજ્ઞા કરવા પરદેશી તરવારો સાથે તું આવી છે, કેમ ? કેસિયોપિયા ! એનો પરિલ્યાગ કરો, કાલિયનો ! તમારી તરવારોના મંડળ-મધ્યના માથાનું આવી બન્યું છે.

કેસિયોપિયા

કયારનો તું સિરિયામાં હુકમો આપતો અને રાહુલીએને સજ ફરમાવતો થયો છે ? મારો પતિ અને તારો રાજ પાસે ઉભો છે, તેને બોલવા હે.

પોલિઝેઓન

બોલે; આ ઉભો એ.

કેસિયોપિયા

સિરિયાના સરકાર ! રાજને ઉચિત નહિ એવી રીતે એક સામાન્ય માણુસની પેઢે માથું નીચું કરીને તારી આંઝો શા માટે સંતાડે છે ? તારી ઉપર શું દુઃખ ફરી વળ્યું છે ?

પોલિઝેઓન

જોયું ? એ બોલતો નથી. સિરિયામાં મારી હુકૂમત ચાલે છે. મારા પ્રજાનનો ! બોલો, એવું છે ને ?

થેરેઅન

હા, એવું જ છે.

પોલિઝેઓન

અન્ડ્રોમિદા ! આગળ આવ.

કેસિયોપિયા

મારી કુંવરીનું શું કામ છે ? આ હું એને બદલે ઉભી છું.

પોલિઝેઓન

પાપી ધર્માલિંઘનનો એની ઉપર આરોપ છે, ને એને મરવાનું છે.

કેસિયોપિયા

(કંપી ઉઠીને) મરવાનું ! કોણ એની ઉપર આરોપ મૂકે છે ?

પોલિઝેઓન

પેખા કાલિયનને લઈ આવો.

દિયોમિડી

ઓ રે ! એ વેપારી પકડાઈ ગયો છે ને બધું ભધાર પડી ગયું છે.
અનેનો ઈન્ફાર કરજે, મારી મીઠી માલકિન ! ને હજુ પણ આપણે બચી જઈશું.

અંન્ડોમિડી

અહો ! બિચારો, બિચારો વેપારી ! તને મેં બંધનમાંથી છૂટો કરો તે
અણે ગયું ?

દિયોમિડી

કશું ય કહેતી નહિ.

અંન્ડોમિડી

ને દિયોમિડી ? હું એ શા માટે દુપાવું ? જે કરવાનો લિમત મારા
દેવામાં હતી તેનો ઓકરાર કરવાની લિમત પણ જરૂર હોઈ શકે છે.

દિયોમિડી

પણ તેઓ આપણને બનનેને મારી નાખશે.

અંન્ડોમિડી

હું રાજકુમારી છું. હું શા માટે જૂઠું બોલું ? ઉથી ? પણ હું
હતી નથી.

(આ દરમિથાન સિપાઈઓએ સ્મર્દસને શમક્ષમાં આપ્યો છે.)

પોલિડેઓન

જો, વેપારી ! તને કોણે બચાવ્યો તે બધાંની આગળ જોવ. આ
હતી ને ?

સ્મર્દસ

હા, એ. ઓ....! પેઢા વિષાદભર્યા સિમત સાથે મારી તરફ નિહાળ નહિ.
મને ફરજ પડી છે.

પોલિડેઓન

ગુલામ છોકરી તે આ કે ?

સ્મર્દસ

હા, એ.

કેસિયોપિયા

આ દુરાત્મા તારા કહેવાથી જૂઠું બોલે છે. એની તપાસણી થવા હો.

પોલિડેઓન

એની હું રજ આપવાનો નથી.

પેરિસસ

કેમ નહિ? એ તો કાયદો છે, ભલા આદમી! અમારી નાનકડી રાજકુમારીએ આ ગુનો કર્યો છે તે અમે માનશું નહિ.

કેસિયોપિયા

સિરિયનો! આ લુચ્યાઈ કરતા પૂજારી તરફ નજર કરો. તમે નથી જોતા કે આ એક કાવતરું છે, અને આટલું બેફાટ જૂહું બોલનાર આ માણસ એનું ઓળાર છે? એ આની તપાસણી થાય એનું માગતો નથી. બેશક, ઓળે પોતે જ આ માણસને ધૂટો કર્યો છે, નહિ તો જ્યાં મનુષ્ય પદસંચાર કરતાં તે એવા આ ધોર દેવસ્થાનમાં બીજું કોણ એ કરી શકવાનું હતું? પોતાના પડ્યાંત્રને છુપાવવા માટે એ મહાન પોસેઈડેનના નામનો ઉપયોગ કરે છે. સિક્ષિયુસના વંશનો ઉચ્છેદ કરી એ સિરિયા ઉપર રાજ્ય કરવા માગે છે.

પેરિસસ

આ સંભવિત જાણાય છે.

અવાજો

પોસેઈડેનના નામનો એ હુદુપયોગ કરે છે? બલિદાનોને મુક્ત કરે છે? મારો એને!

કેસિયોપિયા

હે પ્રજાનનો! જુઓ, એ કેવો હિક્કો પડી જાય છે! જે મહાન પોસેઈડેનની ભીપણ ધમકીએ એને હવાલે કરવામાં આવી હોય તો એ દેવના નામનો હંદેરો પીટનારો શું આવો દેખાય? બનાવટી ને કલિપત વાનોઓ એ તમને પીરસી રહ્યો છે.

પોકારો

એનું ગળું દબાવી દો!

ફિનિયુસ

આ એક રાજ્યી રમણી છે.

પોલિડેઓન

ભલે ત્યારે, વેપારીની પૂછપરછ થવા દો.

પેરિસસ

આવ, વેપારી! થોડો ગુંઘવણીમાં પડ. હું ખાટકી છું. આ મારો છરો જુઓ છે ને? હું તને રહેમતથી રિબાવીશ.

સ્મર્દાસ

ઓ હે! મને મદદ કર, મને બચાવી લે, દયાળું અન્દ્રોમિડા!

અન્ધોમિડા

ઓ ! તમારા કૂર હાથ અને પકડો ના. મેં અને છૂટો કરો છે.
કેસિયોપિયા

અહાહ ! વત્સ અન્ધોમિડા !

પેરિસસ

ઓ નાનકડી રાજકુમારી ! તે આ શા માટે કર્યુ ?

અન્ધોમિડા

કેમ કે કે લોહી-તરસ્યા દેત્યને તમે દેવ માની પૂજે છો, ને જેને માટે મનુષ્યોનાં હદ્યોને નિર્દ્યપણે મૂળમાંથી જેંચી કાઢવામાં આવે છે તે મને પસંદ નથી; કેમ કે મને દુઃખની લાગણી થાય છે, ને તેને લીધે બીજાંઓને થતી દુઃખની લાગણી અનુભવી શકું છુ ! આને માટે જેમની ઉપર મારો પ્રેમ છે તે તમે મને મારી નાખવા માગતા હો તો મારી નાખો. હું એકલી જ ગુનેગાર છુ.

પોલિડેઓન

હો, કેસિયોપિયા ! તું ચૂપ થઈ ગઈ છે, રાણી ! જુઓ, સિરિયનો ! જુઓ,
મારી બનાવટી ને કલિપત કથાઓ ! જુઓ, આ મારાં પાપી કારસ્તાનો ! બસ,
ત્યારે પોસેઈડોન ઈચ્છે છે કે ગુનેગારને દરિયાકંઠે બાંધવામાં આવે અને દરિયાઈ
દેત્યો આવીને એના ટુકડેટુકડા કરી નાખો, અને સિરિયાના સારાય પુરાણા
રાજવંશનું રક્ત આ પાપ થાવા અને દેવના કોપનું સાંત્વન કરવા છૂટે હાથે
રેડવામાં આવે.

કેસિયોપિયા

કાલિયનો ! ભ્યાનમાંથી તરવારો કાઢો ને તમારા રાજનું રક્ષાર કરવા ચકબ્યૂદ્ધ
રચો. સામે પડવા આવે તે બધાને વાડી નાખીને તમારો માર્ગ કરો ! આવ
મારા બાહુઓમાં, બેટા અન્ધોમિડા ! આખી દુનિયા સામે મારી પુત્રીને મારા
હૃદય સરસી સલામત રાખીશ.

પોલિડેઓન

તું શું કરે છે ? બોબિલોનિયન !

કેસિયોપિયા

રાજમહેવ પ્રતિ ચાવો, મારા વફાદાર દેશજનો !

પોલિડેઓન

સૌનિડો ! આમની સામે થાઓ. દેવના વાજબી રોપનો લોગ બનેલાં પાપના
બોન્જવાળાં મસ્તકોથી તેઓ તેને વંચિત કરે છે.

ડેસેન્ટિસ

અમે નાની સંખ્યામાં છીએ, અને રાજકુટુંબને અમે કેવી રીતે પકડીએ ?

પોલિટેઓન

નેભાસાર ! તું દેવોની વિરુદ્ધ વર્તવાનો હિમત કરે છે ?

નેભાસાર

મારી તરવારના માર્ગથી દૂર રહે, પૂજારી ! તું મારી ફરજ બળનું દુષ્ટ.

પોલિટેઓન

તરવાર જેંચ, યાખર-રાજ !

દ્વિનિયુસ

આ મારી જધો નથી, પૂજારી !

(રાજારાણીને, અન્નામિલા અને ડિયોમિલાને લઈને જેંચેવી તરવાર જાથે નેભાસાર અને કાદિયનો મંદિર અદાર નોકળી જાય છે.)

પોલિટેઓન

સિરિયાના બોકો ! તમે તેમને પસાર થઈ રહ્યા દીખા છે ! તો તમે પોસેઈડોનના કોપથી ઉરતા નથી, ખરું ?

પેરિસસ

પાગલ પૂજારી ! શું તું અમને કાદિયનોની તરવારોમાં પરોવી દેવા માગે છે ? શું તું અમને માંસભર્યા જનવરના અંગની માફક કપાવી નાખવા માગે છે ? દૂલ્ધાની માફક ઉછળી મારવા માગે છે ? અમારી પાસે હથિયાર નથી. કાલે અમે રાજમહેલે જઈશું ને કે કરવાનું છે તે કરીશું, પણ એકના ગુના માટે અનેકને મારી નાખવામાં આવે અને સિરિયાના રાજવંશનું નિકંદન કાઢવામાં આવે એમાં ન્યાય નથી. બહાદુર ને આબરૂદર વેપારીઓ ! સંઘાડ અને એરણ પર કામ કરનારા શૂરવીર રામાન્ય માસુસો ! પેરિસસને અનુસરો, મારા દોરાયા દોરાઓ અને મારા કદ્યા પ્રમાણે કરો. આજ રહેતે હું તમને તમારી સુંવાળી સુભશ્યાયાઓએ લઈ જઈશ ને આવતી કાલે રાજમહેલે.

(થોરાપ્સ અને પેરિસસથી દોરાતા બધા સિરિયનો જાય છે.)

દ્વિનિયુસ

આ બાબતમાં તો મૂર્ખાઈ ભર્યું વર્તન કર્યું છે. પૂજારો ! તો આવશ્યક એવું એકમાત્ર ઈયોબેયુસનું માથું માર્ગયું હેત તો બધું જાહેવું થઈ જત. અન્નામિલાની સુકુમાર સુંદરતા બળાત્કારે અનુતાપ કરાવે છે, અને ધૂષ્પ જની નિરર્થક રાજરક્ત રેવાનું કે કામ તું સોચે છે તેનાથી ચકિત થયેલા બોકો પાછા પડે છે. અન્યારથી હું મારા એકલા હથે મારે માટે કામ કરીશ ને આજની રત જેની તેથારી કરી રહી છે તે નાગરિક ખળભળાટનાં તોકનોમાંથી મારું પોતાનું હિત પાર પારી લઈશ.

(તે પોતાના દ્વારથનો સાથે બહાર નોકળી જાય છે.)

પોલિટિઓન

ઓ ભીષણ પોસેઈડેન! તું ચોતે જ પોતાના વેરની વસૂલાત કર! આ લોકો ઉપર સમુદ્રને ને અમિત્રિયનોને ઉમટાવ. તારા કથા ગ્રમાણેની મારામાં ટકી રહેવી જોઈએ તે શક્તિ ક્યાં છે? હું નિષ્ઠળ નીવડ્યો છું. (યોડી વાર એ વિચારમાં ગરક થયેલા રહે છે, પછી પોતાનું માથું ઊંચકે છે.) આવતી કાલ, ઓ સિરિયન! આવતી કાલ પોસેઈડેનનો દિવસ છે.

અંક ૪ : દૃશ્ય ૧

[ગામડાનો પ્રદેશ : સિંહિયુસના નગર નજીકની ઊંચી જમીન. કાબ્ધિયાસ, મેગાસ, બાલિટસ, પેસિથિયા, મોરુસ, ગાર્ડસ, સાઈરેક્સ વગેરેનું બનેલું સિરિયન ક્રીપુણ્યનું ટોળું.]

બાલિટસ

(થોભી જઈને ને ધૂંટાણ ઉપર છાણી પડીને) ઓરે! કઈ તરફ દોડીએ, કે નથી કોષેલો પોસેઈડોન આપણુને પહોંચવા પામે નહિ!

કાબ્ધિયાસ

દેશબાંધવા ! અહીં જ આપણે સૌ સંગાંધે મરીએ.

બોળા

બધા અહીં જ અટકી જાઓ, અહીં જ આપણે મરીએ.

મેગાસ

દોડો, દોડો; પોસેઈડોનના હેત્યો પછવાડે ધુરકિયાં કરતા આવે છે.

પેસિથિયા

ઓય રે ! દાટનો ને હંડોના દિવસ !

સાઈરેક્સ

અહીં આપણે ઊભાં રહીએ; આ ઊંચી જગ્યા છે, શક્ય છે કે હેત્ય આપણુને અહીં પહોંચી શક્યે નહિ. (ઉમોઅટિસ પ્રવેશે છે.)

ઉમોઅટિસ

ભયની મૂત્રિને મેં નજીક લોઈ છે, ને છતાંથી હું જીવું છું. અખા ગાઉ સુધી એ મોદ્દમાંથી આગ કાઢે છે.

સાઈરેક્સ

દરિયામાં પ્રવશેવી ઊભાં ભૂશિર નેટલો એ લાંબો છે.

ઉમોઅટિસ

એને છ ભયાંકર પગ છે.

સાઈરેક્સ

આઈ, આઈ; મેં એ જોયા છે.

મેગાસ

કાબ્ધિયાસ ! તારા પદ્ધતિ ધૂંટનો અંગે પગથી પડ્યો ને ઓંક પથાર ઉપર એનું માશું અંગે તો પશાળું કે એના મગજના કુચ્ચેકુરચા ઊડી ગયા.

કાબ્ધિયાસ

ઓ રે ! મારા દીકરા ! હું પાછો જઈને હૈત્યની દાડમાં તને મળીશ.
(બીજે અને અટકવે છે.)

ઉમોઅટિસ

ઓણે તારી છોકરીને પકડી લીધી, ઓ ચેસિથિયા ! અને એનાં અંગેઅંગ વિદ્ધારી નાખ્યાં, ને એના પગ નીચે ધડ ચીસો પાડતું રહ્યું ને એ એમને ભક્તવા લાગ્યો.

ચેસિથિયા

ઓ ભગવાન ! (એ મુદ્દિત શાય છે.)

બધા

એને ઉપાડી બો, ઉપાડી બો. અફ્સોસ !

મેગાસ

આપણા ભાગ્યમાં પણ આવાં હુંઝો લોય.

બાલિટસ

હા દૈવ ! મારો દીકરો ! આ મહાત્રાસના સમાચારે મને ઊંઘમારી ઊભી કરી દીધી તે વખતે મેં એને જગાડ્યો નહોનો.

ગાર્ડિસ

મારી જી ને મારી નાની દીકરી મારી જૂંપડીમાં છે, જ્યાં કદાચ આ હૈત્ય બારણા સામે આગિયો ઉચ્છ્વાસ બલાર કાઢતો હશે. હું પાછો જર્દિશ.

મોરુસ

ઉમોઅટિસ ! ચાલો આપણે પાછા જઈએ.

ઉમોઅટિસ

વીસ હજાર વહુઓ અને છોકરાં માટે પણ હું પાછો જવાનો નથી. જીવન મધુર છે.

અનેક અવાજો

આપણે પાછા નહિ જર્દિએ.

(તેઓ ગાર્ડિસને અટકવે છે.)

મેગાસ

ચેલો શાનો. અવાજ છે ?

બાલિટસ

નાસો, નાસો, એ કોઈ નવો ભય છે.

(અંધાં દોડવાનું શરૂ કરે છે. થરોષ્ય પ્રવેશે છે.)

થ્રેપ્સ

દોડીને ક્યાં જશો? પોસેઈડેનનો કોપ તમારી નજીક છે, તમારી ઉપર છે, તમારી પાછળ છે ને તમારી આગળ પણ છે. દરિયાઈ કીચડમાંથી નીકળેલા એના હેત્યો આપણા કાંઠાઓને રસ્તે ધુઘવાટાભર્યા પાયમાલી કરી રહ્યા છે, અને રોપે ભરાયેલો સાગર અસામાન્ય ગર્જતાં પહાડ જેવાં મોઢાં સાથ ઊભરે ભરાયો છે, ને આકળોભૂત બની ફીણ ઉદ્ઘાટનો ટેક્કીઓ ઉપર ચઢવા માંડ્યો છે.

ટેમોએટિસ

ચાલો, સો સો કોશ દૂર દોડીને ભાગી જઈઓ ને જીવતા રહીએ.

થ્રેપ્સ

તમારી સામે બીજું મૃત્યુ છે. ગઈ રાતે એસિરિયનો ત્રણ જગાએથી સરહદ ભેટીને અંદર ધસી આવ્યા છે અને સીમારક્ષક સૈન્ય માર્યું ગણું છે. તેઓ રિબાવે છે, બાળે છે, સ્વીઓ ઉપર બગાત્કાર કરે છે. નાની છાકરીઓ, પ્રોઢાઓ, પુરુષો અને કિશોરોની કંઠથ થઈ છે. બચવાની ભારી તમારી સામે નથી, અને નાસભાગ તમને કોપેલા દેવો પાસેથી લઈને એમનાથીય વધારે નિર્દ્દય માણસો પાસે લઈ જાય છે. ઉરથી દંડમૂઢ થયેલા તમે અવાકું બની ગયા છો તેનું મને આશ્વર્ય થતું નથી. પણ દેશજનો! તમે મારું સાંભળશો? આ પ્રચંડ અનિષ્ટોમાંથી બચવાનો ઠલાજ હું તમને બતાવીશ.

અવાજો

હો! બતાવ, અમને બતાવ! તું અમારો રાજ થશે.

મેગાસ

મહાન પોસેઈડેનને પહુંચે અમે તારી મૂર્તિ પધરાવીને પૂજ્યશું.

થ્રેપ્સ

આ ગ્રાસજનક ભયોમાં તમને ગરક કરી દેનાર કોપનું બેનમૂન કારણ શું છે? શું સિક્કિયુસનો ધૃપ્ત અને અવિનીત વંશ એ કારણ નથી? તમારા પ્રેમથી અને પૂજયભાવથી, કેમનું અભિમાન હૂલ્યું-ફાલ્યું છે એવા તમારા રાજાઓ, હે સિરિયનો! દેવાનું અપમાન કરી, પોસેઈડેનનાં બલિદાનોને બચાવી લઈ, અને ધર્મભૂષયતાની હટ ઓળંગી તમારાં જીવનોને હુંખ અને મૃત્યુ પ્રતિ ખુલ્લાં નથી કરી નાખતાં? ઓ સિરિયનો! એ રાજાઓ જ તમારા બધા હુંખનું મૂળ છે, એમને કારણે જ આ મહાત્રાસ તમારું ભક્તાણ કરી રહ્યો છે.

પોકારો

એમને દૂર કરો! એમને દરિયામાં ફગાવી દો, પોસેઈડેન ભલે એમને ઓઈયાં કરી જાય.

થોરોપ્સ

પણ જેનો હું સૌથી વધારે વાંક આહું છું તે છે તમારી ઉપર અમલ ચલાવનારી અધમ કાલિયન છે. આ સિક્ષિયુસ તો રાજના પોશાકમાં સજાયેલું અને એના તરંગોથી પ્રેરાતું ને નાચ કરતું કઠપુતળું નહિ તો બીજું શું છે? ખીઓ જ્યાં રાજ્ય ચલાવે છે તે દેશ અરેખર દુઃખી છે, ને હૃદયહીન પરદેશી-ઓના શિકાર થઈ પડેલા દેશ એથીયે વધારે દુઃખી છે. પણ ઓ દુભાગી સિરિયા! તેં તો એક જ પાપમાં બે ખરાબમાં ખરાબ અનિષ્ટેને આશાય આપ્યો છે. ઉપરછલ્લી કાલિયનને તમારા દેવોની, તમારાં જીવનોની, તમારા પુત્રોની, તમારી પુત્રીઓની શી પડી છે? તમારા કઠોર પરિશ્રમમાંથી મળતી મહેસૂલ ઉપર એ એશારામમાં રહે છે. માનીતાઓનું, હા ઉપરતિઓનું અવલંબન લે છે: અને જાણો છો, ખીઓ શા માટે માનીતાઓ રાખે છે? બોજ કશ માટે નહિ, કેવળ એમની કામવાસનાને સંતોષવા માટે ને? — અને એ તમારા દેવતાઓનું અપમાન કરે છે. શું તમે એમ નથી માનતા કે એ પોતાના દેશના હતા, માટે એણે કાલિયનોને બચાવી લીધા ને એ માટે પોતાની બાબ પુત્રી એન્ટ્રોમિડને હથિયાર બનાવી કે એની બાબોચિન ચિત્તાહારી સુંદરતા કોપ અને શંકાને નિઃશબ્દ બનાવે. અને પછી જ્યારે પાપ પ્રગટ થયું ત્યારે બધાંયની સામે હિમત ભીડી અને બલા પૂજારી પોલિઓનની છાતી સામે, પોસેઈડોનની આટલા બધા ઉત્સાહથી સેવા કરનાર બલા પોલિઓનની છાતી સામે પોતાના કૂર કાલિયનોની તરવારો તકાવી. દેવ તેથી કોપાયમાન થયો છે: કાલિયાની ડેસિયોપિયાને ખાતર તમારી ખીઓને, બહેનોને ને પુત્રીઓને સહન કરવું પડ્યો.

પોકારો

ચાલો એને પકડો લઈએ અને મારી, મારી, મારી નાખીએ!

ઉમોઅટિસ

બાળી મૂકીએ!

મોરુસ

ભૂજ નાખીએ!

મેગાસ

રંસીને એના લાખો ટુકડા કરી નાખીએ.

કાણ્ણયાસ

પણ શું તે આપણા રાજાઓ નથી? આપણે એમને અધીન રહેવું જોઈએ.

થોરોપ્સ

શા માટે એમને અધીન રહેવું જોઈએ? રાજાઓય મનુષ્યો છે, અને આપણી સેવા કરવા માટે, નિશ્ચે, આપણને ઈજા પહોંચાડવા માટે નહિ, એમને

એમના જેવા બીજા મન્યો ઉપર સ્થાપવામાં આવેલા છે! સિરિયનો! એમને ખાતર આપણા પુત્રા અને પુત્રીઓએ બોલી શા માટે વહેવડાવવું જોઈએ? શું આપણું બોલી એમના બોલી જેટલું જ વહાલું નથી, મૂલ્યવાન નથી, માનુષી નથી? આ રાજાઓ શા માટે કિરમજી લાલ પોશાકોમાં ને માઝમચમાં ફરે, ને તમે અલ્પસ્વલ્પ માટે પરિશામ કર્યો ને ભૂખ્યા તથા નાગા રહ્યો?

પોકારો

સાચું, સાચું, સાચું!

ગાર્ડસ

આ થેરોપ્સ, એ એક અદ્ભુત માણુસ છે. એનામાં બેજું છે, દેશજનો!

ઉમોઅટિસ

બેજું! તારા કે મારા કરતાં એનામાં વધારે અક્ષળ નથી, મોરુસ!

મોરુસ

હું પણ એવું જ ધારું છું, ઉમોઅટિસ!

ઉમોઅટિસ

આ બાબતો તો આપણે લાંબા વખતથી જાણતા હતા, અને વાયરિયા વાજ જેવો આ થેરોપ્સ આપણને એ કહે તેની જરૂર નહોતી!

મોરુસ

વારંવાર આપણે આ વિષયની વાતો કરી છે, ઉમોઅટિસ!

મેગાસ

હવે પછી આપણને રાજાઓ ન જોઈએ, દેશજનો!

પોકારો

રાજાઓ ન જોઈએં, રાજાઓ ન જોઈએ!

ગાર્ડસ

અથવા તો થેરોપ્સ આપણે રાજ થશે.

પોકારો

હા, થેરોપ્સ રાજ! થેરોપ્સ રાજ!

ઉમોઅટિસ

દેઝસાંના જોરવાળો રૂડો રાજ! ઓ મોરુસ! ચાલો, એને આપણે રાજ બનાવીએ; પછી એ ચોટામાં આટલી બધી વારંવાર વાછૂટ નહિ કરે.

થેરોપ્સ

પોસેઈડેન આપણે રાજ છે, આપણે એના પ્રજાજનો છીએ. આપણે દેવોને પૂજવા જોઈએ. આપણે માણસોને શા માટે પૂજાએ અને દેવતાઈ તાજ એમની મરણશીલ દુર્બળતાને પહેલવીએ? એમણે મહાન પોસેઈડેનની વિરુદ્ધ

અપરાધ કર્યો છે, ભયંકર ધર્માલ્લાંધનરૂપ પાપ કર્યું છે. એમનો વિનાશ થવા દો.

પોકારો

એમને મારી નાખો! પોસેઈડોનને આપણે પ્રસન્ન કરીએ.

કાબ્રિયાસ

સ્વર્ગની શક્તિને પૂજે, પણ રાજ આગળ નમો.

ઘેરોખસ

આપણને રાજઓની શી જરૂર છે? આ રાજઓ એટલે કોણ?

કાબ્રિયાસ

તેઓ દેવાનું બીજ છે.

ઘેરોખસ

તો એમને એમની જતના ઓલિમ્પિયન દેવતાઓ સાથેનો અધ્યક્ષ આપસ-આપસમાં જ પતાવવા દો. આપણે શા માટે સહન કરવું જોઈએ? અન્દ્રોમિડાને ખુલ્લામાં ઉધારી મુક્તવા દો, અને ઈયોલેયુસનું બલિદાન અપાવા દો. એમ થશે ત્યારે જ પોસેઈડોનનો કોપ પોતાના જબરનાસ્ત તરંગોના વિશાળ વિસ્તારમાં પાછો વળી જશે.

કાબ્રિયાસ

જો એવું જ કરવાનું હોય તો સ્વર્ણતાથી થયેલો ન્યાય એનો ચુકાદો આપે.

ઘેરોખસ

ન્યાય! જેમણે અપરાધ કર્યો છે તે જ ન્યાયાધીશો છે. તું શા માટે એમનો બચાવ કરે છે? તો શું તું પોસેઈડોનના શત્રુઓનો પક્ષપાત કરે છે?

પોકારો

એને — કાબ્રિયાસને પણ મારી નાખો. પોસેઈડોન, મહાન પોસેઈડોન!

અમે પોસેઈડોનના પ્રજાજનો છીએ.

ડેમોઅબેટિસ

એને એના એ માર્ગ એના પુત્રનો બેટો કરવા મોકલી દો.

મારુસ

એનું માથું હેડીને મસ્તિષ્કને બહાર કાડો, જો મસ્તિષ્ક જેવું કંઈ ત્યાં હોય તો. હો! હો! હો!

ઘેરોખસ

એને એકલો રહેવા દો, એ મૂર્ખ છે. આ આવ્યો આપણો ઉત્સાહપૂર્ણ ભલો ને માયાળું પૂજારી પોલિડેઅન. (પોલિડેઅન પ્રવેશ છે.)

પોકારો

પોલિડેઅન! પોલિડેઅન! ભલા પોલિડેઅન! અમને બચાવી લે,

પોલિઝેઓન !

પોલિઝેઓન

આહા ! હવે તમે મને તમને બચાવી લેવા બોલાવો છો ? ગઈ રાતે જ્યારે પરદેશીઓની તરવારો મારી છાતી સામે તકાઈ હતી ત્યારે તો તમે મને બચાવ્યો નહિ.

મેગાસ

અમને માફ કર, અમને બચાવ.

ટેમોએટિસ

તું અમને રાજમહેલે દોરી જા, અમારો નેતા બન.

મોરુસ

અમારે રાજાઓ જોઈતા નથી, તું દોરી જા, આગળ રાજમહેલે દોરી જા.

મેગાસ

પોસેઈડોન અમારો રાજ બનશે ને તું તેનો પ્રતિનિધિ રાજપાલ.

ગાર્ડિસ

થેરોપ્સ તારે જમણે હાથે રહો !

પોકારો

હા, થેરોપ્સ ! થેરોપ્સ !

પોલિઝેઓન

ઓહો ! હવે તમારામાં ડહાપણ આવ્યું છે, ચાબખાઓથી બોલીલુંઢાળું થયા પછી ! તમે ઘવાયા વગર સીધા થયા હેત તો ઘણું વધારે સારું થાત. પણ પોસેઈડોન માફ કરે છે ને હું તમને બચાવીશ.

પોકારો

અમર રહો પોલિઝેઓન, પોસેઈડોનનો રાજપ્રતિનિધિ પોલિઝેઓન !

પોલિઝેઓન

તો પોસેઈડોનની ઈચ્છાનો અમલ કરવાના સોગન બો.

પોકારો

અમે સોગન લઈએ છીએ.

ટેમોએટિસ

આજી આપ ને શું પરિણામ આવે છે તે જો !

પોલિઝેઓન

બોકો ! કેસિયોપિયાની જીબ હરી એક વાર તમને નહિ બદલી નાખે ?

ટેમોએટિસ

એની જીબને અમે કાપી નાખીશું અને એના કૂતરાઓને ખવડાવવા નાખીશું.

પોલિટેઓન

ઈયોબેયુસનું લોહી રેડશે? અંન્ડ્રોમિડાને ખડકો ઉપર લઈ જઈને, વખરહિત
કરી હૈત્યોને ખવડાવવા માટે નંખાશે? સિક્ષિયુસ અને કેસિયોપિયા મરણશરાગું થશે?
પોકારો

થશે, તેઓ મરણશરાગું થશે!

મેગાસ

એમાંનું ઓક પણ જીવનું રહેશે નહિ.

પોલિટેઓન

તો ચાંદો, મારાં બાળકો!

ઉમોઅટિસ

પણ પેલું જનવર? રસ્તામાં તે અમને નહિ ક્ષાડી જાય?

પોલિટેઓન

પોસેઈડોનની ઈચ્છાનો તમે અમલ કરો છો, તેથી તે તમને ઈજ નહિ
કરે. હું બાંધધરી આપું છું. હું તમારી આગળ મોખરે ચાલીશ.

પોકારો

રાજમહેલે, રાજમહેલે! અમે કાલિયનોને મારી નાખીશું, સિક્ષિયસનો ટોટો
પીસીશું, રાણીના ટુકડેટુકડા કરી નાખીશું.

પોલિટેઓન

યવસ્થાબંધ, સુંદર યવસ્થાબંધ, મારાં મીઠાં બાળકો!

(પોલિટેઓન અને થેરોપ્સની પાછળ લોકોનું ટોળું ઊમટે છે. કેવળ
ઉમોઅટિસ, કાલ્યુયાસ, બાલિટ્સ અને પેસિથિયા પાછળ રહે છે).

ઉમોઅટિસ

ચાલ, કાલ્યુયાસ! આપણું ગમ્મત આવશે.

કાલ્યુયાસ

મારો મૃત પુત્ર મને બોલાવે છે.

(એ બીજું દિશામાં ચાલી નીકળે છે.)

બાલિટ્સ

પેસિથિયા! ઊઠ ચાલ. તારી છોકરીનું ખૂન કરનારીને મરાતી તું જેશે.

પેસિથિયા

મને અહીં રહીને જ મરવા દો.

ઉમોઅટિસ

અને ઉપાડી લો, ચાલ, મૂર્ખ!

(પેસિથિયાને દોરતા તેઓ બહાર નીકળી જાય છે.)

અંક ૪: દૃશ્ય ૨

[સાઈએનીના બાગ. સાઈઓની, ઈયોલેયુસ, પસિયુસ]

સાઈઓની

પસિયુસ ! તા એને પથ્થરમાં ફેરવી નાખ્યો નહિ ?

ઇયોલેયુસ

ઓ કૂરાત્મન ! દુનિયા ભરના પોતાના માનવભંધુઓને માણસે શું પથ્થરમાં
ફેરવી નાખતા ફરજું જોઈએ ? એ સાધુસંમત નથી.

સાઈઓની

પથ્થરનું પૂતળું બનીને એ કેવો નિરુપદ્રવ બની જત !

પસિયુસ

સિરિયા ઉપર પોહ ફાટી નીકળ્યો છે, અને સૂર્ય સમાટની માફક પોતાના
નીલમનીલ સામ્યાન્ત્રયમાં આરુઢ થાય છે. અત્યારે જાળે કે મહાન વસ્તુઓ સંચલન
કરી રહી હોય ને નિર્મળ હૃદિવાળી એથિની મને ઉદાત્ત અને ઉપકારક કાર્યો
પ્રતિ પ્રેરી રહી હોય એવી હિલચાલ હું મારી અંદર અનુભવી રહ્યો છું. વાતા-
વરણમાં એક તોતિગ ધમચકડ મચી રહી હોય, મહ્લેયુછે બાજેલા દેવો અને
દાનવોનો નાટ સંભળાતો હોય એવું જણાય છે. (ડિયોમિડી પ્રવેશે છે.)

ડિયોમિડી

હાય ! રાજકુમાર !

(એનું રડવું ફાટી નીકળે છે.)

ઇયોલેયુસ

ડિયોમિડી ! શું મહારસંકટ છે ?

ડિયોમિડી

નાસી છૂટ, સિરિયામાંથી નાસી છૂટ, ને તારી જાતને બચાવી લે.

ઇયોલેયુસ

સિરિયામાંથી ! શું હું એકલો જ જીવના જોખમમાં છું ? તો તો બેસીને વાટ
જોઈશ.

ડિયોમિડી

આપણા પાપ માટે આપણને વિદારી નાખવા પોસેઈઓનના દેત્યો દરિયામાંથી
નીકળે છે. પોલિદેઓનના દોરવાયેલા લોકો ઝનૂને ચઢ્યા છે. તેઓ રાજમહેલ
ઉપર હુમલો લઈ આવે છે; ને “રાજને મારી નાખો, રાણીને કતલ કરો,
અન્ધોમિડા ને ઈયોલેયુસને મરણ પમાડો” એવા પોકરો કરે છે. ઓ રે ! મારી

મોટા કીડાસખી ! એમણે સોગન લીધા છે કે એ એને ન-વખી કરી સમુદ્રતણા ખડકો સાથે બાંધશે કે જેથી ભયાંકર હૈત્યોની દાઢો એને દીર્ઘવિદીર્ઘ કરી પેટમાં ઉતારી હે.

ઇયોલેયુસ

મારી તરવાર, મારી નરવાર, સાઈડેની !

ઉયોમિડી

અરે ! વીઝેલા ને લોહીતરસા લોકો પાસે જતો નહિ ! મારું મોં પોતાના કણા જુભભામાં સંતાતી ચાખીને પ્રેર્દિસલાએ મને ચોશીદ્ધપીઠી બહાર મેઝલી આપી છે, ને હું પવનવેગશીય વધારે વેળે તમને ચેતાવવા આવી છું. જંગલી ટોળાએ મને ઓળખી ઝાડી લોત તો તેમણે મને કાપીને મારા અસંઘ્ય ટુકડા કરી નાખ્યા હેઠ; ને જેઓ તારા નામની ચાથે મોત ને શાયો સંયોજે છે તેમની પાસે જવાનું તું સાહસ કરશે ? પોલિટેઓન તેમની નેતાગીરી કરે છે.

સાઈડેની

એ એક પદ્ધથર બની ગયો લોત તો કેવું સારું !

ઇયોલેયુસ

મારી તરવાર !

(સાઈડેની એને એની તરવાર આપે છે.
પર્સિયુસ બહાર નીકળીને કુટીરે જય છે.)

ઉયોમિડી

દશ હજારની સામે તું એકલો શું કરશે ?

ઇયોલેયુસ

મરવું સટા સહેલું છે. આ હુલ્લાદિયાઓનો મને ડર નથી. એ ડરપોકનું ટોળું છે.

ઉયોમિડી

પણ ભયે એમનામાં વિકરણતા ભરી છે. તેઓ ખતરનાક બની ગયા છે.

ઇયોલેયુસ

ઉયોમિડીને તારી સેવામાં રાખજે, ખારી ! હું જે ખપી જઉં તો તારી મા સાથે ગાજા ભાગી જાને. એની પાસે સોનું છે. ત્યાં તમે અહીંના જેવી જ સુંદર જિંદગી શરૂ કરજો. કોઈ કોઈ વાર મને યાદ કરજો.

સાઈડેની

ઉયોમિડી ! તું મારી વહાલી માને આશ્વાસન આપશો ને ? એને કહેજે કે હું તદ્દન સલામત છું, અને રાત સુધીમાં પાછી આવી જઈશ. ચુપ ! આટલું તારા કાનમાં કહું છું, ઉયોમિડી ! રાતના અંધકારને ઓથે એની સાથે છટકી નીકળજે, કેમ કે હું પાછી આવવાની નથી. તું એની પુત્રી બની જાને, અને

એના એકલવાયા હુભિયારા ઘડપણમાં એને આશ્વાસન આપજે, ડિયોમિડી !
ઈયોલેયુસ

તારા મનમાં શું છે ? સાઈડોની !

સાઈડોની

તું તેથાર છે ને ? તો આપણે ચાલવા માંડીએ.
ઈયોલેયુસ

આપણે ? મીઠડી ગાંડી !

સાઈડોની

તેં ધળ્ણો વાર કહ્યું છે કે તું અને હું એક છીએ, એ ખરું હતું કે નહિ
તે હવે હું જાગૃથ.

ઈયોલેયુસ

જેને મેં આટલી બધી વાર ચૂભ્યું છે તે તારા સુંદર શરીરને તું અણુધડ
હુલ્લવડખોરોની વિકરણ હિસકતાને અધીન નહિ કરે. મારી આજા તું નહિ માને ?

સાઈડોની

નહિ.

ઈયોલેયુસ

આ સ્થાન તારે છોડવાનું નથી.

સાઈડોની

મને શી રીતે તું અટકાવશો તે હું સમજતી નથી.

ઈયોલેયુસ

અવળયંડી ! તને બાંધીને અટકાવીશ. બધું પૂરું થઈ જય ત્યાં સુધી તું
અહીં કોઈ જાડને થડે તારાં સ્વેચ્છાચારી કાંડાંએ બંધાયેલી રહેશે.

(પર્સિયુસ શાખ સજ્જને પાછો આવે છે.)

સાઈડોની

જાડ ને બધું સાથે લઈને હું તારી પાછળ પાછળ આવીશ.

ઈયોલેયુસ

ઓ હરક્યુલિસ ! તું કંઈ કરશો ?

પર્સિયુસ

એને મના કરતો નહિ, ઈયોલેયુસ ! એના એક વાળનેય ઊની આંચ
નહિ આવે. હું જગી ઊભા થયો છું, અને તોઝને ચઢેલું તમારું સારુંય સિરિયા
મને જિયુસના પુત્ર તરીકે પિછાનશે.

ઈયોલેયુસ

પર્સિયુસ ! શું તું ખરેખર કોઈ દેવ છે ? તું એકલો આખા દેશના લોક-

સમૃહની સામે શું કરશે? તારી પાસે શો ઉપાય છે?

પર્સિયુસ

આ બોલવાનો કે યોજનાઓ ઘડવાનો નહિ, કાર્ય કરવાનો અવસર છે. મારા હદ્યમાં એક સાનિધ્ય વિરાજમાન છે, ને તે પ્રત્યેક પળની જરૂરિયાત જુઓ છે, ને તેને પહોંચી વળવાનો માર્ગ શોધી લે છે. કશાથી ઉરનો નહિ; સહાય કરવા અને બચાવી લેવા હું અહીં હાજર છું.

ઈયોલેયુસ

હું ગ્રાયઃ વીસરી ગયો હતો; જે શક્તિ તેં પ્રગટ કરી છે તે પૂરતી પ્રતીતિ કરાવે છે.

સાઈડેની

હું પાછી આવીશ, ડિયોમિડી!

પર્સિયુસ

હર્ષ તરવાર પર મારી પકડ હૃદ છે, એથિનીની ઢાલ મારા કાંડાની રક્ષા કરે છે; સમર્થ, સર્વશક્તિમાન અને પ્રશાંતવદના દેવી પોતે પોતાના જેબી સંકલ્પ અનુસાર મારી ગતિને સંચાલિત કરે છે. મારામાં વિશ્વાસ રાખ. મારી પ્રકાશમાન પાંખોવાળી પાદુકા ઉપર રહી સંચરતો હું અહૃદ્યપણે હળવી વાયુ-લહરીઓ પર તારા માર્ગમાં સાથે રહીશ.

(ઇયોલેયુસ અને સાઈડેનીથી અનુસરાતો એ બહાર નોકળે છે.)
ડિયોમિડી

હું એટલી બધી થાકી ગર્દ છું કે મારાથી એમનું અનુસરણ નહિ થઈ શકે. લોકેની નંગલી જાનવરોના જેવી ગર્જનાગ્રામોથી હું અતિશય ભયભીત થઈ ગર્દ છું. અહીં મને છુપાઈ રહેવા દો. દેવોની આ લડાઈ માટે ને મિથ હદ્યા મારી રાજકુમારી માટે શું પરિણામ લાવે છે તેની હું અહીં રહીને વાટ જોઈશ. ઓ મારી અન્નોમિડા! ઓ મારી બાલસખી!

(રડતી રડતી એ કુટીં તરફ જાય છે.)

અંક ૪: દૃષ્ટિ ઉ

[મહેલના બહારના પ્રાંગણમાં સામેની બાજુએ
ઉંચ આવેલો એક ઝાડ. નેભાસાર, પ્રેક્સિસલા]

પ્રેક્સિસલા

મેં ધારણા ઉપરથી અમને જોયા છે. કંઈ નહિ તો દસ હજાર માણસો
વીચીઓમાં થઈને આગળ વધી રહ્યા છે. નમે અમનો કોલાહલ નથી સાંભળતા?
અસંખ્ય ભમરાઓના ભયંકર અવાજની માફક ધીરે ધીરે આપણી નજીક આવી
રહેલો નથી લાગતો?

નેભાસાર

ને એ એટલા બધા હશે તો રાજકુમારીને બચાવવો મુશ્કેલ થઈ પડશે.

પ્રેક્સિસલા

અને બચાવવી! કોઈને બચાવી ન શકાય એટલું મોંદું થયું છે.

નેભાસાર

મનેય એ રૂ છે.

પ્રેક્સિસલા

પણ જેનો રોટલો આપણે ખાધો છે તે માલિકોના વશદાર સેવકોની માફક
મરવું, અમાં કદીય મોંડ પડાતું નથી, કંઈ નહિ તો અમે ઘરની સ્ત્રીઓ તમને
કાલિયનોને માર્ગ દર્શાવીશું.

નેભાસાર

અમે યોગ્યાઓ છીએ, પ્રેક્સિસલા! અને પ્રથમથી જ રંભાવના ઉપર આંખ
સામે રાખીને અમે ને માર્ગ પર પગલાં ભરીએ છીએ તે માર્ગ ઉપર અમને
દીર્ઘાણીની જરૂર નથી. હું મારા રક્ષક રિપાઈઓને લાવીશ.

(પ્રતેશ કરતી કેસિયોપિયાને સલામ કરી એ બહાર નીકળે છે.)

કેસિયોપિયા

જરૂરી હિયોમિડી અત્યાર પહેલાં પહેંચ્યો ગઈ હશે, પ્રેક્સિસલા!

પ્રેક્સિસલા

એવી આશા રાખું દું, રાણીસાહેબ!

(એ અંદરના અંતમાં જાય છે.)

કેસિયોપિયા

તો ઠણેલેયુસ સલામત છે. મારા દુઃખિત લદાને એટલું તો આશ્વાસન

છે. ઓ મારી અન્દ્રોમિડા! મારી બાળકડી અન્દ્રોમિડા! તું મને તને નહિ બચાવવા હે. તું પણ ગઈ હોત તો તેમની કુર આંગળીઓ મને ચીરી નાખત તે સમયે હું મોં મલકાવત.

(સિક્ષિયુસ પ્રવેશ છે.)

સિક્ષિયુસ

હુલ્લાઝોરોનું ટોળું નજીક આવી પહોંચયું છે. મારા સિરિયન રહ્યો જવાન ભાગી ગયા છે. હવે આપણે સલામતીની આશા રાખી શકતાં નથી.

કેસિયોપિયા

તો છાપરાનાં પીઠિયાંતે વહેલી વહેલી આગ લગાડવા, ને દોસ્તી દાખવતી તરવારોને આશરે હુલ્લાઝિયાઓનો અત્યાચાર અટકાવવા સિવાય બીજું શું બાકી રહ્યું છે?

સિક્ષિયુસ

કેસિયોપિયા! ઓ કેસિયોપિયા! શું તું આવા નિર્માણ માટે સમ્માનના રાજ્યસદનમાંથી હસ્તે વઢને આવી!

કેસિયોપિયા

મારે કારગે હુંઘી ન થાયો.

સિક્ષિયુસ

ઓ રાણી, કાલિયાની રાજ્યપુત્રી! તને આવા મહાવિનાશની દશામાં આણું મુક્તનારને — મને માફ કરને. છતાંથી મારો ઈરાદો તો સારો હતો ને મેં માન્યું હતું કે મેં ઉલાપણપૂર્વક એ કર્યું હતું; પરંતુ દેવો સાવધાન નીતિને પોતાના ઉદ્દ્દેશો પાર પાડવા માટે મારી મચીને જડપી લે છે, અને આપગે શું કરવા માગતા હતા તને યાદ કરીને અને શું થઈ ગયું તે જોઈ આભા બનીને ઊભા રહીએ છીએ.

કેસિયોપિયા

તમારા રાજ્ય અને સુખોમાં ભાગીદાર બનવા હું અદ્યે હેઠે અહીં આવી નથી; તમારાં અનિયોમાં પણ તમને સાથ આપવા માટે હું પૂર્ણ હદ્દો આવી છું.

સિક્ષિયુસ

આપગે ઊચે ઊડતા આઠરોમાં શું કંઈ રહ્ય નથી? માનું શાસન વરંત જેવું સુકુમાર હતું, મુદુલ વાયુલહરીસમાન હું માયાળું હતો: કલ્યાણભાવના ન્યાયની કઠોરતાને કોમળ બનાવતી હતી, ને બંડાયાર તથા પાપાત્માને માફી આપતી હતી. દેવોનું ને રાજાઓનું જે વિરલ લક્ષણ છે તે દ્વારા હું દાખવતો હતો. આ અત્યાંત વિકટ વિશ્વમાં અને અત્યાંત અલ્પજીવી જીવનમાં સત્કર્મથી દેવોની રોતા કરવી, તે મને ઉત્તમોનમ જાણાયું હતું. રાષ્ટ્રનું સુખ મારી ઓકમાત્ર વિતા હતી; પ્રજાના પ્રેમને મેં મારા સિહાસનનો સુદૃઢ પાયો બનાવ્યો હતો, અને

મારો પસંદ કરેલો માર્ગ સાચો ને મહિમાવંત ને દેવતાઈ હતો એવાં હું સ્વપ્નાં સેવતો હતો. પરંતુ સ્વર્ગના દેવો માણસના વિચારો કરતાં જુદા જ વિચારો ધરાવે છે; એમના ગહન ઘોર ઉદ્દેશો આપણી માનવ હૃષિની મર્યાદા પારના છે. મેં જેની આશા રાખી હતી તેના કરતાં જુદું જ દેવનિર્માણ તેમણે આપ્યું.

કેસિયોપિયા

એક આચ્છાદિત અવશ્યાંભાવિતા દેવોને પણ ફરજ પાડે છે. મનુષ્યોનાં જીવન ઉપર પગલાં માંડતી તે અદૃશ્ય હેતુઓ પ્રતિ ધરે છે; આપણી કરુણાનત નિષ્ફળતાઓ એની સોાપાન-શિલાઓ છે.

સિદ્ધિયુસ

મારા પિતા હતા પ્રશાન્ત, ન્યાયી, દ્યારહિત અને કઠોર; જીવનમાં એમાંથી કોઈ કઢક દેવની માફક પાયે છોલી હુનિયા ઉપર અમલ ચલાવ્યો. પ્રશાંતા અને ભય — ઉભયનું પાત્ર બનેલા એ પ્રતાપશાળી રાજ-રૂપે મરાણ પામ્યા. આ તિરસકારપાત્ર હુદ્દેવ એ મારો અંત છે.

કેસિયોપિયા

દ્યાના ધર્મ કરતાં કોઈ બીજો જ ધર્મ પૃથ્વી ઉપર સત્તા ચલાવે છે.

સિદ્ધિયુસ

જે મેં તારું કલ્યું સાંભળ્યું હોત, એ કેસિયોપિયા! તો દેવયોગે વધારે સુંદર અને સુખદ માર્ગ લીધો હોત. તું મને હમેશાં કહેતી કે “લોકોનો પ્રેમ એ તો સરકતા સાગરમાં સરકતી અસ્થિર રેતી ઉપરના આદ્ય ચમકાર જેવો છે. આજે એ તમારા સાથમાં છે, આવતી કાલે એ બીજો કોઈ તરફ વળશે. ઉહાપણું, બજ અને નીતિના ઉપાય માત્ર નિશ્ચિત છે.” હું એમ ધારતો કે મારા સિરિયાના લોકોને હું વધારે સારી રીતે ઓળખ્યું છું. મારા સારી પેઠે પ્રેમપાત્ર બનેલા એ જ લોકો, વાધના જેવા વિકરણ કદ્યવાળું, જંગલના હિસક જાનવર માફક શુરુદુરાટ કરતું ટોળું, વોલી પીવા માટેનો પોકાર ને દ્રોગભરી ગર્જનાઓ આજ મારે બારણે નથી? ધર્મમંહિરની શક્તિ વિપે તું મને હમેશાં કહેતી કે એ રાજ્યને ધર્મકી આપતું, વધતું જતું જોખમ છે, એની મહત્વાકાંશાનો ચિત્તો તરાપ મારવાની તૈયારીમાં પેંતશે રચીને બેઠો છે, એનો સર્વ ગવિષ્ટતા ધારણ કરી રહ્યો છે, અને એના પૂજારીના ઘોરાંભીર મુખને ઓથે કૂર કાવાદાવા રહેવા છે. હું માત્ર દેવને અને પવિત્ર પુરોહિતને જોતો. ને હવે હું એ પુરોહિતની ને દેવની આગળ બલિદાનમાં નંખાયો છું. પેલા સોનેરી રણકાવાળા ચૌટાના વાક્યપંડિત થેરોઘ્સથી તું મને ડરતા રહેવાનું કહેતી, એને દંડો પાડી દેવાનું, ને નહિ તો એના પ્રભાવને મારે પક્ષે યોજવા માટે એને અનુકૂલ બનાવી દેવાનું સૂચયવતી. મારે મન એ એક ખાલી અવાજથી કશું વિશોષ નહોંતો. માનવ-વાણીમાં માણસોનાં

હૈયાંને પુલટાવી નાખવાની ને કાળના પ્રવાહને બીજી દિશામાં વાળવાની શક્તિ રહેલી છે તે છેક મોડું મોડું મને સમજાયું છે. તારી આંખો ઇનિયુસના પ્રપંચ રચતા મરિતષ્કમાં શું છે તે વાંચી શકતી હતી. અનિયાપૂર્વક ચૂકવાયેલી કિમતરૂપે મારી પુન્ત્રી આપીને હું ટાયરની શક્તિને ખરીદી વેવાનું વિચારતો હતો. એણે મારી પડતીની યોજના અમલમાં મૂકી છે, ને એ મારી યાતનાઓનું અવલોકન કરી રહ્યો છે. એકેદેક પગલે હું અંધ બનેલો હતો અને નિષ્ફળ નીવડ્યો છું. બધું જ મારી ભૂલનું પરિણામ છે. બધું જ નાથ પામ્યું છે, ને તે મારે વાંકે.

કેસિયોપિયા

તમારી જાતને દોષ ન દો. તમારે જેવા જોવું જોઈતું હતું તેવા તમે હતા, અને હોગટના પસ્તાવામાંથી હવે કદાપિ કશી મદદ મળવાની નથી. છેક મોડું, છેક મોડું; હવે તો મરવાનું જ બાકી રહ્યું છે. હેવ અને દેવો આપણને કશુંચ વધારે આપવાના નથી.

સિદ્ધિયુસ

પાણ દુર્દેવનો બેટો કરવાનું સામર્થ્ય તો આપણું હમેશાં છે જ. રાજવેશ ને મુકૃટ ધારીને આપણે આપણા પ્રજાજનો આગળ હાજર થઈશું, અને મુત્ય ને દુર્દેવની આંખો સામે આંખો માંડીશું. આ બખ્તરધારીઓના પગલાંનો અવાજ શાનો?

(નેબાસારની સરદારી નીચે કાલિયન રક્ખકો પ્રવેશ છે.)

નાયકો

મહારાજ ! કાલિયાના સુભટો અમે તમારા સાથમાં મરવાને માટે આપ્યા છીએ; કેમ કે સિરિયામાં સર્વેયે તમારો પરિત્યાગ કર્યો છે.

સિદ્ધિયુસ

સુભટો ! હું તમારો ઉપકાર માનું છું.

બાહારની બાજુ પોકારો

પોસેઈડેન ! મહાન પોસેઈડેન ! અમે પોસેઈડેનના પ્રજાજનો છીએ. અંદર ચલો, અંદર ચલો ! પાતરના પતિ સિદ્ધિયુસને મારો, કુલટા કેસિયોપિયાને ચીરી નાખો.

સિદ્ધિયુસ

ઉછત અત્યારના અવાજે હદ્યહીન લુલ્લાઝોરોના આગમનની જહેરાત કરે છે. આપણા પોતાના મહેલનાં પગથિયાં પરથી આપણે આપણા પ્રજાજનને મળીશું.

કેસિયોપિયા

આ, આ જ તમને શોલે છે, રાજન !

નેબાસાર

આ પ્રતાપશાળી રાજવીઓ આગળ શખ્ખાલને ઉદ્યત રાખીને વ્યુહબદ્ધ
ખડા રહે.

(બોકોનું ટોળું ઉછાળા મારતું અંદર ધસે છે. થેરોષ્સ અને પેરિસસ
એમને મોખરે છે. પોલિટેઓન થોડોક પાછળ છે. ડેમોએટિસ, મોરુસ અને
બીજા પણ છે. પ્રેક્સલા અને ધરનાં બીજાં દોડનાં અંદર આવે છે.)

ટોળું

તુટી પડો, ગુટી પડો! કાલિયનોના કકડેકકડા કરી નાખો!

થેરોષ્સ

થંબો, બોકો! થંબો. નકામું લાખી ન રેડાવા દો.

કેસિયોપિયા

બોકોનો આ ભાષણિયો કોમળ હદ્યનો છે.

થેરોષ્સ

સિક્ષિયુસ અને કેસિયોપિયા! તમારા હુંદેવના વિપ્યમાં વિલંબ કર્યા કરવો
એ નિરર્થક અને પાપપૂર્ણ છે. એને લોધિ તો તમે રુષ થયેલા બોકોના
રાજમહિમા સમક્ષ વધારે અપરાધી બનશો.

સિક્ષિયુસ

રાજમહિમા!

કેસિયોપિયા

નાચ્યાધ્યાયા વગરનો ને વરુની માફક ધુરધુરાટ કરતો રાજમહિમા!

થેરોષ્સ

ઉદ્ધન લી! હું તારી સાથે બોલતો નથી. સિક્ષિયુસ! —

સિક્ષિયુસ

વધારે વિનીત વાણી વાપર, હજુ તો હું તારો રાજ છું.

થેરોષ્સ

સિરિયામાં છેલવેલ્લો. કહે મને, બલિદાન માટે તારાં બાળકોને તું આપી
દેશો અને તારા ચંદ્રને તથા આ કાલિયન ર્ખાને સિરિયાની અહીં એકત્ર થયેલી
ઇચ્છાને દ્યાભાવ કે ન્યાયનિર્ણય માટે અધીન કરી દેશો?

કેસિયોપિયા

વિદારી નાખતી દ્યા ને બૂમબરાડા પાડતો ન્યાય!

પોલિટેઓન

તું આમની સાથે થા માટે માથાઝીક કરે છે? કાલિયનો! ને પ્રેક્સલા! તું,
ધરનાં બધી ખીઓ! સિરિયાની ઉપર આફતની આણનારી ધૃણાજનક, અન્દોમિડાને

બહાર કાઢો. તમે શા માટે ફોગટનાં રેંસાઈ મરો ને દુક્કટેકડા થઈ જાઓ? સ્વીઓના અવાજો

અંન્ડોમિડાને બહાર કાઢી લાવો! પાતરની છોકરીને બહાર કાઢી લાવો, બહાર કાઢી લાવો એને!

પુરુષોના અવાજો

અંન્ડોમિડા! અંન્ડોમિડા! અંન્ડોમિડા! આ હુદ્દ અંન્ડોમિડાને મરવા માટે બહાર કાઢી લાવો!

(મહેલના અંદરના ભાગમાંથી અંન્ડોમિડા બહાર નીકળી આવે છે. એની પાછળ એને આજ્ઞા કરીને અટકાવતી ગુલામ છોકરીઓ હોય છે.)

પ્રેક્સલા

(શોકગ્રસ્ત બનીને) શું અંત સુધી તું એવી ને એવી સ્વેચ્છાચારી રહેશે? કેસિયોપિયા

હાય રે! મારી દુલારી!

અંન્ડોમિડા

મા! મારે માટે રડતી નહિ. મારું મરાણ, સંભવ છે કે તમને બધાંને બચાવી લે. આ બધાં નિર્દોષ મનુષ્યો નહિ પણ, હું જ મરું એ રૂંડ. એમનો અન્યાયી દ્રોગ શેરે ભરાયો હોય તો તે મારી ઉપર.

સિદ્ધિયસ

ઓ મારી દુખિયારી દિનકર-ઘૃતિ!

અંન્ડોમિડા

(આગળ આવીને લોકો સમજ પોતાને પ્રગટ કરતી) મારી ઉપર સૌલભાવ રાખતા હતા તે હે લોકો! તમે મને બોલાવી છે ને આ હું આવી છું.

(ટોળામાંથી વિકરાળ ત્રાદ)

થેરોપ્સ

કેવી એ ભયથી બાકુળ બનીને પાછી પડે છે!

પ્રેક્સલા

પ્રભુ! કેવો અનેક કંઠે જાણ ઊઠ્ઠો દૈત્યોનો નિનાદ! એમનો આંખોમાં મૃત્યુ તગતગી રહ્યું છે. એ મનુષ્યો નથી, સિરિયો નથી. દારુણ પોસેઈડોને એમનાં હૈયાનો કબજો લીધ્યો છે, ને વિવેકબુદ્ધિના અવાજની પ્રતિ એમને બહેરા બનાવી દઈ, દયાભાવને મારી નાખી, પોતાની લોહી માટેની ભયપ્રેરક લાલસા એ સૌનાં હૈયાંમાં હૂંકી છે. પોસેઈડોનો મહાકોષ આ આંખો દ્વારા આપણી તરફ બળતી નજરે જોઈ રહ્યો છે. એની મહાસાગરની ગર્જનાએ આપણી વીધીઓને ભરી દીધી છે.

(ટોળામાંથી અવાજો)

બાલિટસ

પકડી લો એને, પકડી લો એને, પાપની પ્રસૂતિને !

શ્રીઓના અવાજે

અમારી આગળ એને નાખો ! અમારી આગળ એને નાખો ! એકેક એમ એના અંગમાંની નસો એમે ચૂંટી ચૂંટીને બહાર કાઢીશું.

ઉમોઅટિસ

અમારી આગળ એને નાખો ! કકડે કકડે એને એમે જળાવીશું.

મોરુસ

હા, એને જીવતી રંધી નાખો : નહિ, ઉમોઅટિસ ! હો, હો, હો !

પુરુષોના અવાજે

ઓણે આપણાં દીકરા-દીકરીએને મારી નાખ્યાં છે. મારી નાખો, એને મારી નાખો !

શ્રીઓના અવાજે

ઓ પોતાની પાપી માની પુત્રી છે; મારી નાખો એને !

ટોળું

એમે એને અહીંયાં જ ચીરી નાખીશું ને પછીથી વંતરીઓ એને હમેશને માટે નરકમાં ચીરતી રહેશે.

ઘરોપ્સ

આમાશ ! બોકો, આમાશ ! ઓ તમારી નથી, ઓ પોસેઈડોનની છે.

અન્નોમિડા

અરેરે ! તમે શા માટે મને શાખો આપો છો ? હું તમારે માટે મરવાને તૈયાર છું. હેત્યના આગમનની મને આજ સવારે જાણ થઈ હોત તો તમે ઊંઘતા હોત તે વેળાએ જ હું ચોતે તેની પાસે ગઈ હોત, ને જેમની યાતનાઓ મારી પોતાની જ યાતનાઓ છે એવા એ બાપાં રૂપાળાં બાળકોને મેં બચાવી લીધાં હોત. જો હું પહેલી મરી ગઈ હોત તો ત્યાર પછી મારે સહન કરવાનું થાત નહિ. ઓ મારા વહાલા બોકો ! તમે પણ મારી ઉપર પ્રેમ રાખતા હતા; તમારા ઘર આગળ થઈને જ્યારે હું પસાર થતો ત્યારે હમેશાં તમે મને આશીર્વાદ આપતા હતા; કેટલીયે વાર તમારી બાલિકાઓ અને માતાઓ મને પકડીને પોતાનાં ઉત્સુક હૃદયો સાથે ગાઢ બાંધી દઈ બંદી બનાવી દેતી, બારણે ઊભીને મને મીठીઓથી નવાજતી, અને હસમુખી મૃદુ અનિયશ્વાશી મને છોડતી. ઓ ! મને અત્યારે શાપ આપો નહિ ! તમારા શાપ સિવાય બીજું સર્વ હું સહન કરી શકું છું.

પેરિસ્સસ

અફ્સોસ ! ઓ મારી રૂપાળી બહેનાંબા ! કયા ગાંડપણે તારી પાસે એ કરાવ્યું ?

પોલિટેઓન

તમારે માથે મૃત્યુ આપ્યોને ઓળે તમારા પ્રેમનો બદલો વાળ્યો છે, અને
હવે એ પોતાનાં આંસુથી તમને પિગાળવા માગે છે, સિરિયનો!

ટેણું

મારી નાખો, એને મારી નાખો! કાલિયનોના કક્કેકકડા કરી નાખો!
આપણે એને કબજીમાં લઈશું.

પેસિથિયા

ઓ! એને ઈજા કરતા નહિ! દાનું હેત્યે જેને વિદારી નાખી તે મારી
દીકરી જેવી એ છે.

મેગાસ

બની બેઠેલી મા! જેને કારણે તારી દીકરીનું ભક્ષણ થઈ ગયું તેનું શું
તું રક્ષણ કરવા માગે છે?

પેસિથિયા

એને માર્યે શું મારું બાળક મને પાછું મળવાનું હતું?

મેગાસ

નહિ, એ વધારે માતાઓનાં બાળકોને બચાવશે.

ઉમાએટિસ

એના ચેંચેંચેંચેં કરતા મોંમાં ડૂચો મારો; જોરા મોંવાળી મૂરખી છે એ.

અવાજો

રેંસી નાખો, રેંસી નાખો અંન્ડોમિડાને! એને પકડી લો ને રેંસી નાખો!

સ્લીચ્ઝો

અમારા દાંત અને આંગળીઓ એને પહોંચે એટલી જ વાર!

નેબાસાર

તરવાર ચલાવો, કાલિયનો!

પોલિટેઓન

વ્યવસ્થા જળવો, મારાં બાળકો! વ્યવસ્થા! કાલિયન! અંન્ડોમિડાને અમારે
હવાબે કર, અને તારાં રાજરાણીને બચાવી લો.

નેબાસાર

શું તું એમને જતાં કરશો?

કેસિયોપિયા

તું મારું બાળક એને નહિ આપી દેશે ને? નેબાસાર! તારી મગફૂર નથી!

નેબાસાર

રાણી! બધાને બહલે એક જાણ મરે એ વધારે સારું.

પોલિટેઓન

હું તારી આગળ સોગન ખાઈને કહું છું કે હું એમનું રક્ષણ કરીશ.

કેસિયોપિયા

એના સોગનો ઉપર વિશ્વાસ મૂકતો નહિં, એ જૂઠા ને જીવલોગ છે.
નેબાસાર

એ પૂજારી છે : એનામાં વિશ્વાસ રાખતાં આપણને કશું ગુમાવવાનું નથી,
કંઈક લાભ સંભવિત છે.

મેગાસ

તું શું કરવા માગે છે ? લોકોને આ નથી ગમતું. જો, એ ગાળગણાટ કરી
રહ્યા છે.

પોલિટેઓન

પહેલાં તેમની પુત્રીને મારી પકડમાં આવી જવા દો, દેવના પ્રિયમાં પ્રિય
બલિદાનને નિશ્ચિત થઈ જવા દો. લોકો ! હું પોસેઈડોનનો પૂજારી છું ને તમારો
સાચો મિત્ર છું. બધું મારી ઉપર છોડી દો.

પોકારો

બધું પોલિટેઓન ઉપર છોડી દો. પોતે શું કરી રહ્યો છે તે એ ભવો પૂજારી
જાણે છે.

પોલિટેઓન

સિપાઈઓ ! રાજકુમારીને સોંપી દો.

નેબાસાર

શું એ એકલા પોસેઈડોનને અર્પણ કરવામાં આવશે ? વધારે ખરાબ
અત્યાચારોથી તું એનું રક્ષણ કરશો ?

પોલિટેઓન

હા, કરીશ.

પ્રેક્સલા

જુઓ ! કેવો પૈશાચી વિજય આ વિકરાળ માણસની આંખોમાં તગતગી
રહ્યો છે. વનના શિકારી જનવરની માફક લોલુપતાથી એ એની તરફ તાકી રહ્યો
છે, અને એના મેં પર કૂર મેલું ફીશ આવ્યું છે. નેબાસાર ! એને અંન્ડોમિડા
આપતો નહિં.

નેબાસાર

બીજે કોઈ ઉપાય હોય તો ! આગળ આવ, એ રાજકુમારી ! એ અંન્ડોમિડા !

કેસિયોપિયા

મારી હુલારી ! મારી હુલારી !

અન્દ્રોમિડા

મારી માવડી ! મને એક ચૂમી હે. હું માનું છું કે આપણે હજુ ફરી મળીશું.
મારા રાજવી પિતા ! તમે જેને ચાહતા હતા ને જેને તમારું રવિરશિમ કલેતા હતા
તે અન્દ્રોમિડા તમારી વિદ્યાય લે છે. પણ ચાર્ચ મારો સત્કાર કરે છે.

સિદ્ધિયુસ

ખાય અફ્સોસ !

દેમાએટિસ

આ વિદ્યાયો કયાં સુધી ચાલશે ? એમની જરૂર નથી : મૃત્યુના દૂતો તમારા
શીર્ષ ટુકડાઓને બેળા કરી શકશે તો તમે થોડી વાર પછી મળવાનાં જ છો.

કેસિયોપિયા

ઓ કૂર સિરિયનો ! એક યાતનાઓ અનુભવતી માના — મારા શાપ તમારા
પ્રદેશ ઉપર પથરાઈ જાઓ ! અંસિરિયનો ચઢી આવો અને તમારી જીવતી
ચામડી ઉત્તરડી લો, તમારા પુત્રોને થૂળીઓ ચઢાવો, ને તમારી વેદનાચ્યાકુલ
આંખો સામે બળાત્કાર કરી તમારી દીકરીઓને રેંસી નાખો અને કંલ કરી
મારી નાખવા માટે મારી પાસેથી મારી દીકરીને ઝૂટવી લેવાનું જે લયકર કૃત્ય તમે
કરી રહ્યા છો તેનાથી ઉપજતા મહાત્રાસનો અનુભવ તમને કરાવો. આ મારો
તમને શાપ છે, સિરિયનો !

અન્દ્રોમિડા

મોં બંધ કર, મા ! મા ! તેઓ જેની માગણી કરે છે તે વાજબી છે.

નેબાસાર

રાજરાણીને મહેલની અંદર પાછાં લઈ જાઓ, શ્રીજનો ! અમે પણ આ
સ્વીકારેલા શોકજનક રસર્પણ આગળથી અમારી આંખો ખસેડી લઈશું.

કેસિયોપિયા

હું નહિ જરૂર. લોકો ભલે એને મારી આંખો સામે રેંસી નાખો. ત્યારે તો
જરૂર દેવલોક મારા વેરનો બદલો વેશો.

સિદ્ધિયુસ

ચાલ, કેસિયોપિયા ! ચાલ; આપણા મૃત્યુને થોડી પળોની જ વાર છે. હું
એને રહેંસાતી જોવા માગતો નથી.

(સિદ્ધિયુસ એને પ્રેક્સિલા જબરાઈથી કેસિયોપિયાને દોરીને અંદર
લઈ જાય છે. તેમની પાછળ બાંદીઓ ને તે પછી નેબાસાર એને

કાદિયનો જાય છે. અન્દ્રોમિડા પગથિયાં ઉપર એકલી બાકી રહે છે.)

(આગળ ઉમટી આવતા ટોળાના પે.કરો) ધસડી લાવો એને, મારી નાખો
એને, એ આપણી છે.

પોલિડેઓન

થેરોપ્સ અને તું, પેરિસસ ! આગળ આવી ખડા થઈ જાઓ, અને બોકેને દૂર રાખો, નહિ તો તેઓ અને રેંસી નાખશે અને પોસેઇડેનને દશો દેશે.

પેરિસસ

ઉત્સાહ રાખ, કુંવરી ! તને સફાઈથી મારી નાખવામાં આવશે.

થેરોપ્સ

સિરિયાના બોકો ! જે પોસેઇડેનનું છે તને તમે ઝૂટવી બો નહિ. અના કોષને પાણો વાળવાનો આ ઉપાય નથી.

અવાજો

બરાબર છે, બરાબર ! પોસેઇડેન માટે અને અનામત રાખો; દરિયાઈ દૈત્ય માટે અને લઈને ચાલો.

ગાર્ડસ

થેરોપ્સ હમેશાં ખરો હોય છે.

દ્રોમેટિસ

પછેલાં આપણે અને હવાલે લઈશું. દૈત્યના ખાણા માટે આપણે અને તૈયાર કરીશું: આપણને કોઈ ના નથી પાડવાનું.

મોરુસ

ભલે, એક ઉત્તમ વાની કેવી હોય છે તે આપણે પોસેઇડેનને દેખાડીશું. હો ! હો ! હો !

મેગાસ

નહિ, નહિ, નહિ ! અને લઈને ખડકો તરફ ચાલો ! અનાં કપડાં ઉતારી બો, ચારુ ચંગ્ઠી રાજકુમારીનાં, અને ખડકને મોઢે અને સાંકળથી બાંધી લટકાવો.

એક શ્રી

અનાં કપડાં ઉતારી બો ! એનો જરિયાન જભલો અને રેશમી કુરતું દૂર કરો ! જે મારી દીકરી ખડબચું ઊન પહેરતી હોય તો એણે શા માટે આવું પહેરવું જોઈએ ?

એક શ્રી

(મુઢી વાળીને હવાવતી) બળ્યું તારું ગોરું નાનું મોં ! આણે સિરિયાનું સત્યાનાશ વાળ્યું છે. મર, કુતાની બર્યી.

દ્રોમેટિસ

નેણે આપણાં આટલાં બધાને મારી નાખ્યાં છે તને શું એક જ વાર મરવાનું ? કહું દું કે અને આમાંના એક થાંભલા સાથે બાંધી અને એ ટળી પડે ત્યાં સુધી અને ફટકારો.

મોરુસ

બરાબર છે એ. ચાબખાથી એની ચામડી ઉત્તરી લો. દેત્યને માટે એને છોલકા વગરની જનાવી દો. હો! હો! હો!

બાલિટસ

એને છાડી દો. નરકની યાતનાઓ હિસાબનો મેળ મેળવી વેશે.

પોલિટેઓન

બંદોબસન રાખો, બાળકો! બધું વ્યવસ્થિત રીતે થવા દો.

થેરોસ

આમની બદ્ધુવાઓની નીચે કુચરાઈ ગયેલા ફૂલની માહક એ છુંછુંછું થઈ ગઈ છે ને બરફના બુંદ ઉપર ચમકતા ઓસની માહક બાપડીના હિક્કા ગાલ ઉપર આંસુંઠઠી છે. મેં આમાં હાથ ઘાલ્યો તે બદલ હવે મને અફ્સોસ થાય છે.

ઓન્ડ્રોમિડા

બીજાઓના કરતાં તમારાં બન્નેનાં મુખ ઓછાં ફૂર છે. હું મરવાને રાજુ છું, અરે! આટલો બધો ધિક્કાર પામવાને માટે જીવવાનું કોણ ચાહશે? પણ તેઓ મારી બેઈજનતી ન કરે એને મને રિબાવે નહિ તે જોણો.

પેરિસસ

દૂર હઠો, દૂર હઠો! બુઝલ કુતરાઓ! માટેથી ભૂકતા ગથીડાઓ! અહીંયાં આ શું કરી રહ્યા છો, ભસવાનું ને ભૂકવાનું? પોસેઈડોનના માણસભાઉ શિકારી સારમેયને શું જોડખાંપણવાળું ખાવાનું આપવું છે? મને તમે શું નથી ઓળખતા? તમે પેરિસસ વિષે નથી સાંભળ્યું? પેરિસસ ખાટકીને તમે કદી નથી જોયો? પોસેઈડોનના ભાગ્યાની હું સંભાળ લાઉં છું. એના એક પણ કોળિયાને ને અહુક્ષે તેને આ મારા મોટા છરાથી આણુમાં પલટાવી દઈશ, હું પેરિસસ છું, હું એ જાળીનો ખાટકી છું.

અવાજો

આ તો પેરિસસ છે, ભલો, ધનવાન ખાટકી. એ ખરું કહે છે. છોકરી સાથે ખડકો તરફ વળો.

લ્લીઓના અવાજો

એને પહેલાં બાંધો. અમે એને બંધાયેલી જોઈશું.

પેરિસસ

બીજ બધામાં આટલું તો વાજબી છે. હું તમને મનગમતું એ કરીશ. દોરદું કર્યાં છે?

પોકારો

દોરદું? કેની પાસે દોરદું છે?

ઉમોઅટિસ

આ રહ્યું એક, પેરિસસ ! એ ખડબચું, મજબૂત અને ખાતરીદાર છે.

પેરિસસ

આવ, તારાં કંકળ પહેર.

અન્દ્રોમિડા

ઓ રે ! મને આટલી સજજડ બાંધતા નહિ ! તમે મારાં કંડાં કાપો છો.

(એ ૨૩ છે.)

પેરિસસ

તું છેક નરમ ને નાજુક છે. વે, આંખાને કોરી બનાવ, પણ તે, ઓ તનકડી !
તું નહિ કરી શકે. જો, મેં તને બહુ હળવેથી બાંધી છે. કહેતી નહિ કે આ પણ
તને નકલીફ આપે છે.

અન્દ્રોમિડા

હું તમારો આભાર માનું છું. તમે માયાળું છો.

પેરિસસ

માયાળું ! હું થા માટે માયાળું ન થઈ ? હું કસાઈ છું, પણ તેથી શું મારામાં
હદ્ય નથી ? હિમત રાખ, બાલ કુંવારી ! દરિયાઈ હેત્ય સિવાય બીજું કોઈ તને
ઈજ કરી શકશે નહિ, અને મને ખાતરી છે કે તે પણ તારાં કૂણાં હાડકાને
કોમળતાપૂર્વક ચાવશે. એ માયસખાઉને આ પહેલાં કચડી ખાવાને આવાં મીઠાં
હાડકાં કદી નહિ મળ્યાં હોય. અફ્સોસ થાય છે, પણ ઈલાજ કર્યાં છે ?

પોલિદેઓન

હું એને દરિયાકાંઠે લઈ જાઓ, અને એનો દડ ભોગવવા માટે એને
ખડકો ઉપર સાંકળથી બાંધા. પેરિસસ ! આગળ થઈને એને લઈ જ ! અમે
તારી પાછળ પાછળ આવીશું.

પોકારો

હું નહિ ! હું નહિ !

ઉમોઅટિસ

અમને તું મારી નાખવા માગે છે ? પોલિદેઓન ! પોસેઈડેનનો પ્રકોપ
દરિયાકિનારે આંટા મારે છે.

પોલિદેઓન

વિકરાળ દરિયાઈ વ્યાળ તમને ઈજ નહિ કરે, મિત્રો ! કેમ કે તમે તો
ઘોર ખડકાળ વેદિ ઉપર પોસેઈડેનને માટે બલિદાન લઈને જાઓ છો. હું તમારું
રક્ષણ કરીશ.

પોકારો

અમે પોલિડેઓન સાથે જઈશું, ભલા પોલિડેઓન સાથે !

પોલિડેઓન

એરિસસ ! તું આગળ જ, અમે તરત આવીએ છીએ.

એરિસસ

રહ્સ્યો કરો ત્યાં, રહ્સ્યો કરો, નહિ તો મારા છયાથી રહ્સ્યો કરીશ.
બાલકુંઘરી ! હિમત રાખ, કોઈ તને ધૂશે નહિ, હિમત રાખ.

(એરિસસ અને બીજા અંન્ટૂરોમિડા સાથે માર્ગ કરીને બહાર નીકળે છે.)

પોલિડેઓન

ઘેરી લો, લોકો ! લાખોની સંઘામાં મહેલને ઘેરી લો. આપણે સિફિયુસને
ને અભિમાની ડેસિયોપિયાને બહાર જેંચી લાવીશું.

પોકારો

પાતરના પતિ સિફિયુસને મારી નાખો ! પાતર ડેસિયોપિયાને ચીરી નાખો !

થેરોપ્સ

આ તારા પવિત્ર સોગન ? નેબાસાર સાથે તારે બોલી નથી થઈ ? પૂજારી !

પોલિડેઓન

મેં પોસેઈડેનને નામે સોગન નથી ખાધા. તું મારી વિનુલ્લ પડ્શે ?

થેરોપ્સ

તારા જૂઠા સોગન મારી અંગત ઈચ્છાઓને અત્યંત અનુકૂલ છે. છતાં
મારા અંતરાત્મા ઉપર આવું જૂઠાણું લઈને હું તારા જેવો બનવા ન ચાહું.

પોલિડેઓન

ભલો, થેરોપ્સ ! તું છે તેવો જ રહે, પણ તે છતાં તું સિરિયામાં કંઈક
મહાન બની જશો.

ટેમોએટિસ

ઈયોલેયુસ ક્યાં છે ? શું એ પણ નહિ મરે ?

પોલિડેઓન

બહુ લાંબા વખતથી એ ભુલાઈ ગયો તો. જેની ઉપરનો ટ્રોપભાવ
મને પ્રિયમાં પ્રિય છે, તે આમ ભુલાઈ ગયો તે કેવું ! અત્યાર સુધીમાં તે ક્યાંક
છુપાઈ ગયો હશે અથવા નાસી ધૂટગો હશે; જેને હું મારા મનમાં ખાસ રાખતો
હતો તેણે મને થાપ અવડાવી.

થેરોપ્સ

અરે ! ઓ ! અમને ન્યાય કરો ! સિરિયાના મહાન રાજવંશો કદી કાયરતા
બતાવી નથી. સાહસિક તરવાર લઈને બચાવવા માટે આ તરફ આવતો રાજ-

કુમાર રસ્તામાં મોટી સંખ્યાથી ઘેરાઈ જઈ પકડાઈ ગયો છે, એનું આપણી પાઇળ આવેલો આ લિગાટાસ કહે છે. એને દેવાલયમાં લઈ જવામાં આવ્યો છે.

પોલિઝોન

એનું સાંભળ્યું છે?

ટેણું

હુરિયો!

બાલિટસ

પણ આ આપણા ભલા પૂજારીને શું થઈ ગયું? એની નસો બહાર તરી આવી છે ને મોં બોહિના જેનું લાલ બની ગયું છે!

ઉમોઅટિસ

એનાથી જરવી ન શકાય એટલો મોટો આ આનંદ છે.

પોલિઝોન

હું દેવ છું. બોહિનો ને ગર્જન કરતા વિજયનો હું દેવ છું. ઓહો! બોહિની નદીઓ! એની છાતીમાંથી બહાર કાઢેલું એનું હદ્ય! ને એનું અવલોકન કરવા માટે એની મા ત્યાં હાજર! અને એની માનો ઉપહાસ કરવા, હા, ઉપહાસ કરવા હું ત્યાં ઉપસ્થિત!

થેગોષ્ય

આ ચિત્તની સ્વસ્થતા નથી.

પોલિઝોન

(જબરા પ્રયત્નથી જતને કાબૂમાં રાખીને) સિક્હિયુસનો ધર્મથી ભાષ્ટ થયેલો વંશ નાબૂદ થઈ ગયો. એમાનો એક પણ જીવનો ન રહે એવો. એમનો અંત આવો! અપરાધ કરવામાં સૌથી વધારે હિમત બતાવનાર અન્દ્રોમિડા નરકના માર્ગનું મંદાણું કરે છે, ત્યાર પછી એનો ભાઈ વેદિ ઉપર ચીસો પાડેશે; અને છેવટે સિક્હિયુસ અને એની રાણી —

પોકારો

ચીરી નાખો એને, કાલિયાની કુલટાને મરવા દો.

પોલિઝોન

એને ચીરી નાખવામાં આવશે! પણ તે જે એની દુલારી હતી તેનાં અવશેષો એણે નજરોનજર જોયાં નથી ત્યાં સુધી નહિં; એની તાકી રહેલી આંખો તળે એના દુલારા દીકરાનું હદ્ય એની છાતીમાંથી ખેંચો કાઠવામાં આવ્યું નથી ત્યાં સુધી નહિં, ત્યાં સુધી એને મરવાનું નથી, પણ ત્યાર પછી શહેરની એકેએક વીથીમાં એના શરીરના ટુકડાઓ વેરણે.

પોકારો

સાંભળો, સાંભળો, પોસેઈડેનના પ્રતિનિધિને, ભલા પોલિઝેઓનને સાંભળો !

મેગાસ

અંદર, અંદર ધૂસો ! એમના થાડાક પરહેણી તરવારિયાઓને કાઢ્યો નાખો.

પોકારો

અંદર, અંદર ધૂસો ! એકે કાલિયનને જીવતો રહેવા ન હો.

(હુલ્લિયાઓનું ટોળું મહેલની અંદર ધસે છે; થેરોસ અને પોલિઝેઓન બહાર રહે છે.)

પોલિઝેઓન

જ, થેરોસ ! કેસિયોપિયાની સારી સંભાળ બેને, નહિ તો એ અતિશય દ્યાળુપણે જલદી મરણ પામશે.

થેરોસ

(જનાનિતક) બધું પર્તી ગયા પછી આ દાચુણ ને દ્યાહીન જનવર અમારો રાજ થાય તે શી રીતે સહ્યું જશે ? એનામાં માણસાઈ નથો.

(એ મહેલમાં અંદર જાય છે.)

પોલિઝેઓન

મેં પોસેઈડેનનો પ્રચંડ પ્રકોપ માણસોનાં હદ્યોમાં સ્થાપ્યો છે; એનો કાળો અને કરાળ પ્રભાવ મારી અંદરથી વહી નીકળો છે. પોસેઈડેન ! તું એક જબરનસ્ત દેવ છો, ને જબરનસ્ત શીતે તેં તાણું વેર વાળ્યું છે. નાટક લગભગ પૂરું થયું છે. હવે તો ભયંકર ગર્જનાઓની ને કરાળ, નિષ્ઠુર લાલ કંલની વચ્ચે રાજસાહીનાં પાત્રોને ઘેરો લઈને બહાર કાઢવાં એ એનો મહાન અંત ! ત્યાર પછી, ત્યાર પછી હું રાજ જનીશ. (બોલતાં બોલતાં એ વધારે ને વધારે નંગલી ચાળાચેચા કરે છે, ને ગાંડપાળનો પ્રભાવ એનામાં વધારે વ્યાપી જાય છે.)

ઓ કમનસીબ ફિનિયુસ ! મારા જ્વા નસીબદાર માણસને તારા સહાયક મિત્ર તરીકે રાખવાનું તેં શા માટે છોડ્યું ? રાજ પોલિઝેઓનને જગત દીર્ઘ કાળ યાદ કરશે. હું ચિરિયાને બોહીથી લાલ લાલ અભ્ય રંગીશ. મારા નગરના માર્ગોને ને મારા મહેલનાં ભૂમિતલોને લાલ રંગવા માટે રોજબરોજ સેંકડો માણસો મરશે, કેમ કે હું રાતા રંગમાં ચાલવાનો છું. લાઈલેકના છોડને બદલે મારા બાળોમાં હું માથાં રોપીશ. સંખ્યાબંધ માણસો એકી સાથે નરમેધમાં સમપણી ને એમનાં હદ્ય મારા આનંદ માટે આંકંદ કરતાં બહાર નીકળી પડ્યો, ને બોહીની લાલ નદીઓ બની વહેશે. વહાણોના ભાગવાની હું વાટ જોવાનો નથી. એસિરિયન ડેદીઓ અને મારી પ્રજામાંથી અમીર ઉમરાવો, ગુલામો, પુરુષો અને પુરંધીઓ, કુમારો અને કુમારિકાઓ સવારે ને સાંજે ગર્જના કરતા મહાસાગર પાસેના મારા

આલેશાન મહામંદિરમાં મારે માટે વધેરવામાં આવશે. રોજ રાતના હું ખીઓને મારા જોગ માટે કુબળે લઈશ અને બીજે દિવસે તે બધી મરશો ને ઘેરા લાલ રંગથી મારી આંખને આનંદ આપશે. મારું હદ્ય શબ્દસમૂહ બનીને બડાર પડે છે! મારી અંદર શાનો સંચાર થઈ રહ્યો છે? મારામાં તલસાટ જાગ્યો છે, જબરજસ્ત તલસાટ, ને તેથી રાતા દેવતાઈ મદ્ય માટેનો. આ તરસ મારામાં ક્યાંથી આવી? પહેલાં તો એ નહોતી. એ તું જ છે, તું જ, ભવ્ય ભયંકર પોસેઈણ! તેં મારા અંતરમાં તારું રાતનું આસન જમાવ્યું છે, ને તું હું-રૂપ બન્યો છે. હું પોલિઝેઓન નથી, હું દેવ છું, જબરજસ્ત ભયંકર દેવ, સમુદ્રને સહસ્રવિધ સંચાલિત કરનારો, ધરતીને ધૂજવનારો દેવ. હું પોસેઈણ છું, ને ત્રણ વિરાટ વિક્રમોમાં મારાં ધૂઘવતાં પાણીડાં સાથ પહોંચે ઉપર ચઢી જઈશ, ને મારા વ્યાખોને મારી વેરી અન્નોમિશ્રાનું ભક્તશ્રદ્ધ કરી જતા વિલાકીશ. મહેલની અંદર યુદ્ધનો તુમુલ નાદ ગાજ રહ્યો છે! મેં પોસેઈણને એ ઉત્પન્ન કર્યો છે. ઓ મારા મોટા ભાઈ! વાટળમાં રથારુદ્ધ થઈને તું બેઠેલો છે? નીચે નજર કરીને જો, ઓ ભાતા જિયુસ! મારાં અદ્ભુત કર્માનું અવલોકન કર! એ તારી અમર દૃષ્ટિનાં અધિકારી છે.

(એ મહેલમાં જય છે.)

અંક ૪: દૃષ્ટિ ૪

[દરિયાકિનારાને રસ્તે: ફિનિયુસ ને એના ટાયરનો]

ફિનિયુસ

કોઈ મહાસમર્થ શક્તિ અમારી રાજનીતિને ગડબડગોટાળામાં નાખી દે છે. શું એ હેવલોક છે? શું એ હેવ છે? મારે માટે જે બાકી રહ્યું છે તે હું લઈ લઈશ. સારામાં સારું તો એ છે કે કુમારી અંન્ડોમિડાને નિર્ણય ટોળામાંથી બચાવી લઈને ઘેર ટાયર લઈ જવી. જ્યારે બધા બૂમબરાડા પૂરા થઈ જશે ત્યારે સિરિયાની ભાંયબેગી થયેલી ગાદી ઉપરના મારા દાવારૂપ એ બની જશે, ને રાજનીતિથી નહિ તો બળથી એને પુનઃપ્રતિષ્ઠ કરવામાં આવશે એને ટાયર સિરિયાનું પાટનગર બનશે. જંગલી હુલ્લડુલ્લાઝોરોનાં ખુંદતાં પગલાંનો અવાજ સંભળાય છે.

બહાર પોકારો

વધારે જડપથી એને ધસડો! ખડકો તરફ, ખડકો તરફ! મહાન પોસેઈડોનનો જય હો!

ફિનિયુસ

ટાયરનો! તેથાર થાઓ.

(પેરિસસ એને કેટલાક સિરિયનો અંન્ડોમિડાને દોરી જતા પ્રવેશ છે.)

સિરિયનો

એને લઈને ખડકો તરફ, ખડકો તરફ ચાલો! ત્યાં એને ખડકો ઉપર બાંધો હો.

ફિનિયુસ

થંબો, ટોળાવાળો! નમારો શિકાર ટાયરના ફિનિયુસને અધીન કરી હો. તારા મનોહર મુખને ઊંચું કર, અંન્ડોમિડા! કેમ કે હવે તું ઊગરી ગઈ છે.

પેરિસસ

આ લાંબા નાક ને સાગરીદ્ધ ને ભાલાઓ સાથે આવેલા તું કાણ છે?

ફિનિયુસ

મને નથી એળખતો? હું રાજ ફિનિયુસ છું. આ સુંદર રાજકુમારી અંન્ડોમિડાને તું મારે અધીન કરી હો.

પેરિસસ

શું તું રાજ ફિનિયુસ છે એને આ લાંબું નાક તારો રાજદંડ છે? હું ખાટકી પેરિસસ છું. રાજ ફિનિયુસ! બાજુઓ હડી જા, નહિ તો રાજવી શેતે તને

મારા છરાથી કાપી નાખીશ.

ઑન્ડ્રોમિડા

ટાયરના રાજવી ! તારે મારું શું કામ છે ?

ક્રિનિયુસ

મધુર ગુલાબ ! હું તને બચાવી લેવા આવ્યો છું. મારી વધુ ! તને આ જંગલી સિરિયનોના તુમુલ બુમરાગુમાંથી દૂર લઈ જઈશ અને વફાદાર ટાયરમાં રાજ્યકર્તી બનાવીશ. તું સલામત છે.

ઑન્ડ્રોમિડા

(શોકભરો) સલામત ! મારાં માતાપિતા સલામત નથી, ઈયોલેયુસ પણ સલામત નથી, ને સિરિયાય સલામત નથી. મને — પોતાના મનપસંદ જલિદાનને પ્રાત ન કરવાથી દેવ જ્યારે પોતાના કરાળ સંકલ્પને આમની ઉપર અમલમાં મૂકવા માંડે ત્યારે શું તું મારા લોકોનું રક્ષણ કરશે ?

ક્રિનિયુસ

તું એમની ચિંતા ધરાવે છે ? એમણે તો તને બદબોઈ ભર્યા અપમાનોથી આક્ષીંત કરી છે, બાંધી છે, તારાં મનોહર અંગો ઉપર પેશાચી અત્યાચારો કરવાની ઘમકી આપી છે, અને તને મારી નાખવા માટે ઘસડી લઈ જવા માંડી છે !

ઑન્ડ્રોમિડા

પણ તેમ છતાં તે મારા લોકો છે. પેરિસસ ! મને આગળ દોરી જા. હું એની સાથે નહિ જઉં.

ક્રિનિયુસ

ઓ અવનવી સુંદર અદ્ભુત બાળા ! તારી ઈચ્છા હોય કે નહિ હોય તો પણ બળાત્કારથી હું તને મારી બનાવીશ. ઓ કાંચનવર્ણ કામણ ! તું એવી તો વિરલ છે કે બીજા તને પોતાની બનાવે તે મને નહિ પાલવે. દુરાચારી હુલ્લવડ-જારો ! ભાગો. ટાયરનો ! ધસારો કરો !

પેરિસસ

છરા ને કુહાડાઓ એમના ભાલાઓ સામે ચવાવો !

ઑન્ડ્રોમિડા

રાજ ક્રિનિયુસ ! થોભી જા ! હું સોગન લઈને કહું છું કે મારા લોકોને છોડી દઈને તારી ભાર્યા બનવા કરતાં તો હું મૃત્યુના ભીષણ આશ્લેષને વધારે પસંદ કરું છું. મારા મૃત હેઠને જ તું બચાવશો.

ક્રિનિયુસ

શું તારો નિશ્ચય અચળ છે ?

અન્નોમિડા

હા, અચળ છે.

ફિનિયુસ

મર ત્યારે ! તને માત્ર મૃત્યુને જ અધીન છોડું છું.

(એ એના ટાયર્નો સાથે બહાર નીકળી જાય છે.)

પેરિસસ

તો તું હવે ટળ્યો, રાજ ફિનિયુસ ! હિટાઈટોના હિમતબાજ દેવ ! તું હવામાં ઊરી ગયો ! તેં તારું રાજવી નાક મારા છચાવી બચાવી લીધું !

સિરિયનો

ખડકો તરફ આગે ચલો ! મહાન પોસેઈડોનનો જય હો !

(અન્નોમિડાને લઈને તેઓ જાય છે.)

અંક ૪: દૃશ્ય ૫

[દરિયાકાંડો : વીભરાયેલા વાળવાળી, ઉધાડા હાથ સાથ, જેનાં પગરખાં કાઢી બેવામાં આવ્યાં છે, ને એક આઢી કફની વિનાનાં બીજાં બધાં વચ્ચે ઉતારી બેવામાં આવ્યાં છે એવી અન્દ્રોમિડા, ટેકરીના દરિયા તરફ વષેલા એક ખડક નીચેની મોટી છાટ ઉપર ઊભી છે, ને દરિયો અના પગ નીચે છોળ્ણો ઉછાળી રહ્યો છે; એનાં કાંડાં અને ધૂટી પાછળાની બેખડ સાથે સાંકળથી બાંધવામાં આવ્યાં છે, અને બેખડના પટ ઉપર એના બન્ને હાથ પૂરેપૂરી પ્રસારિત સ્થિતિમાં રાખવામાં આવ્યા છે.

પોલિટેઓન, પેરિસસ, ડેમોઅટિસ અને થોડા સિરિયનો બેખડ પાસેના આગળ પડતા ખડકના ખુલ્લા ભાગ ઉપર ઊભી છે. અન્દ્રોમિડા જેની ઉપર ઊભેલી છે તે છાટ ખડકના સમભાગનો અંતિમ છોડો છે.]

પોલિટેઓન

ત્યાં ઊભી ઊભી દાદુણ પોસેઈડોનનાં ડરેલાં અપમાનોનું ચિત્તન કર. બહિદાનોને બચાવી બેનારી! તારી જતને બચાવ. દિલગીર છુ, મધુર અન્દ્રોમિડા! કે તારા વિવાહ વખતે બહુ થોડાંની ભાજરી છે. તારા વિરલ સાગરવર સાથેની તારી વિવાહવિધિને પ્રસંગે આખા સિરિયાની આંખ તારી ઉપર હરી હોત એવી મારી દુંઘા તો હતી. સૌથી વધારે તો તારી માઝે આહી હોણું જોઈનું હોણું કે જેથી તે પોતાની રૂપાળી રાજકુમારીને વિવાહ માટે આવી સમુચ્છિત રીતે સંજાયેલી ને એના નાજુક હાથે ને પગે આ આભૂષણોથી શાશુગારાયેલી જોઈ શકે. અને તારીદના કામ માટે જવાનું છે. અમારે તારા ભાઈ હુંયોદેયુસના હદ્ય ઉપર થોડું વાઢકાપનું કામ કરવાનું છે, કે જેથી અંદરનું બગડેલું લોહી નીકળી પવિત્ર બને, અને તારી માને અમારી આ કુશળ શર્કડિયાનું અવબોકન કરવાનું છે. રડતી નહિ, ઓ રૂપાળી! વિશ્વાસ રાખ કે થોડા સમયમાં જ જ્યાં બધાં જઈ રહ્યાં છે ત્યાંના વિશાળ આવાસમાં તેચો તને મળશે. તારો પ્રીતમ આવે ત્યાં સુધી આ વસ્તુઓના વિચારો કરતી રહેને. અલવિદા !

પેરિસસ

તું પાગલ થઈ ગયો છે કે શું? પુજારી પોલિટેઓન! અત્યાનંદમાં આવી તું કેયો વિકૃત હસીને દાંત બતાવે છે અને થોળા દાંત આગળથી કાળા હેઠ કેવા પાછા જોંચે છે! તું છેક પાગલ થઈ ગયો છે કે? હદ્યોના કુશળ કોતરી કાઢનારા! તારું સાનભાન સાવ જતું રહ્યું છે કે શું? મારા પુરાળા સહાય્યાની ને જૂના દોસ્ત!

સિરિયનો

મંદિરે ચાલો ! મંદિરે ચાલો !

પોલિડેઓન

તમારમાનો એક જણ ટેકરીની ઉપર રહો, અને વ્યાળના આવવા ને જવા ઉપર નજર રાખો. અન્નોમિડાના મૃત્યુના સમાચાર મને નહિ મળે ત્યાં સુધી બલિદાનવિધિ શરૂ નહિ થઈ શકે. કોણું રહે છે?

ઉમાઅટિસ

હું નહિ !

બધા

હુંથી નહિ ! હુંથી નહિ ! હુંથી નહિ !

ઉમાઅટિસ

અહીં રહેવું એટબે છોકરી સાથે વિદારાઈ જવું !

પેરિસસ

મારા બહાદુર બરાડનારાઓ ! તમે ધૂળ ઊઠો છો ? તમારા મરદાનગી-ભર્યા પગ વચ્ચે પુંછડી ઘાલી દેશો ? હું રહીશ, પૂજારી ! હું કુતા કે વ્યાળ એકથી ડરતો નથી. હું છું પેરિસસ, ખાટકી પેરિસસ.

પોલિડેઓન

બલા પેરિસસ ! તારી સેવાને હું નહિ ભૂલું.

પેરિસસ

તો, તું મને ઉમાસ્કસમાં તારા વાઈસરોયનો સૌથી વડો ખાટકી બનાવશો ? રાજ પોલિડેઓનની છત્રછાંય નીચે હું સાંધા કાપીશ ? સિરિયન વીરો ! જો એવસ્થાને. હું જઈને ટેકરીને માથે પલાંઠી વાળીને બેસું છું.

(તેઓ જાય છે. અન્નોમિડા એકલી રહે છે.)

[પડદો પડે છે]

[સમુદ્રતટ. ઉત્તા ખડક સાથે સાંકળથી બાંધવી અન્દોમિડા]

અન્દોમિડા

ઓ લોહ-કંઠ વિશાળ ને નિર્હય સાગર ! જાણો મારી ઉપર પ્રેમ કરતી હોય એવી તારી કિનારો શીતભાવી ચુંબનો સાથે મારા ચરણોને સ્પર્શો છે, અને છતાંય તારી અંદરથી મારું મૃત્યુ અચિર ઉપસ્થિત થવાનું અને કોઈ રાક્ષસી રૂપ લઈ મારા શરીરને વિદારી નાખતાં પહેલાં મારા હૃદયને મહાત્રાસથી વિદારી નાખવાનું. તારાં ધૂઘવતાં પાણીના પડ્યાથી પરિપૂર્ણ આ વેરાન તટ ઉપર એકાંકિની હું તારા સહવાસમાં છું. મારા માનવબંધુઓએ મને બહાર કાઢી મૂકી છે: મને મારી નાખવા માટે તેમણે મને તારા ખડકો ઉપર બાંધી રાખી છે. આ નિષ્ઠુર સાંકળોએ મારા પ્રસારેલા ખાથને વિષમ, દંડા ને દંતશૂણ જેવા પથથરો સાથે અક્કડ બાંધીને થકવી નાખ્યા છે. અંદર ઉપરાઉપરી ઊઠતા નિઃશ્વાસોને મારું હૃદય ભાગ્યે જ ધારણ કરી શકે છે; મારું હૃદય હુંખ્યથી વિદીજી થઈ રહ્યું છે; કરણ કે મારા કૃત્યથી મારાં માતાપિતા મરણશરણ થવાનાં છે, મારો માયાળું વહાંથી ભાઈ ઈયોલેયુસ કરપીણ રીતે રેંસાઈ જવાનો છે; મારા કૃત્યથી એક રાજ્ય હુંખ્યથી પ્રકારે હુર્ગાતિ પામવાનું છે. જે માનવબંધુઓને બચાવવાનો મેં વિચાર રાખ્યો; ને એમ કરવા જતાં મેં સો માણુસોને માર્યા છે. મેં જે કંઈ કર્યું છે તે સર્વમાં હું નિષ્ફળ નીવડી હું અને વિકારપાત્ર બની અધમ પ્રકારે મૃત્યુ પામું છું. એકાંકિની હું હુંખ્યથી થઈને મરું છું, મારી દ્વારા કરનાર કોઈ હૃદય નથી; કેવળ તારા વિરોધભાવી તરંગો મારા નિસાસા સુણે છે ને નિષ્ઠુર હર્ષ સાથે ભારે સાદે હસે છે. યોમ દંડે પેટે અવલોકી રહ્યું છે. છતાં મને પસ્તાવો થતો નથી. ઓ હે ભયંકર દેવ ! હા, તું ભયંકર છે, બલિષ્ઠ છે; કટાય આ જગત હમેશ માટે ખૂનનું ને રિમત કરતી કૂરતાનું જગત રહેશે, ને તું તેને યોગ્ય રાજ બની રહેશે. પણ મેં તો મારા હૃદયે મારી પાસે જે કરાવળાયું તે કર્યું છે ને મને તેનો પસ્તાવો નથી. મૃત્યુ પછી શાશ્વત કાળની યાતના અને સજ મારી રાહ કોઈ રહી હોય અને દેવો તથા મનુષ્યો દ્વૈષપૂર્વક મારી પાછળ પડ્યા હોય તો પણ હું મારી જતને ને મારા હૃદયને વજાદાર રહી છું, મનુષ્યો માટે મારા હૃદયમાં જે પ્રેમભાવ હતો તેને વજાદાર રહી છું, અને પસ્તાતી નથી.

(ચોડી વાર એ ચૂંચ રહે છે.)

હાય ! માટે દ્વારા જેવું કંઈ નથી ? આ આખા જગતમાં મને બચાવી

લે એવી લઈ માયાળુ તેજસ્વી તરખાર નથો? આકાશ પોતાનો હંડો દ્વારાલીન આસમાની વિસ્તાર લઈ મારી ઉપરનું છાપણું બનેલું છે, અને કઠોર ફૂર ખડકો મને ઘેરીને ઊભા છે. અને કાન વગરનો પ્રચંડ સમુદ્ર મારા ચરણાનો આસપાસ ધૂધવી રહ્યો છે, બધું જ પથ્થર જેવું છે, ઉખારહિત છે, ફૂર છે. તો પણ મેં અન્ય શક્તિઓનાં સ્વઅન્સ સેવ્યાં છે. વિદ્યુતના આભામંડળમાં શોભાયમાન ઓ સુનદર સિમતવદના એથિનો! તું કયાં છે? મા શું પોતાના બાળકને તજી દે છે? અને ઓ પ્રભાવશાળી વિદેશીય! શું તું સ્વઅન્સમાત્ર હતો? ભવ્ય પ્રકાશમાન તું તારા સૂર્યમંડળમાંથી નહિ ઊતરી આવે, અને મારી સાંકળોને કાપી નાખી, તારી લુઝાઓમાં મને ઉપાડી લઈ સલામતીએ નહિ લઈ જાય? હું નહિ મરું! હું છેક છોકરું છું, અને આજાકાલ જીવન પણ એવું તો સુનદર બની ગયું હતું. આ નિર્માણ સહી કેવું અતિશય મુશ્કેલ છે, અતિશય મુશ્કેલ!

(એ બોલતી બંધ પડીને રડે છે. સાઈડોની પ્રવેશે છે:
આવીને એ અન્દોમિડાના ચરણ આગળ બેસે છે.)

સાઈડોની

કેવી સુનદર છે એ, કેવી સુનદર! એનાં આંસુ એના હેયાને નવાડી રહ્યાં છે, એરે ઓ ફૂર સિરિયનો!

અન્દોમિડા

મારા ચરણને આ શાનો મૃદુ સ્પર્શ થાય છે? તું કોણ છે?

સાઈડોની

હું સાઈડોની છું. ઈયોબેયુસનો મારી ઉપર પ્રેમ છે.

અન્દોમિડા

મારો ભાઈ! શું હજુ એ જીવતો છે?

સાઈડોની

હા જીવતો છે, માંદેરા માધુર્ય! ને એણે મને તારી પાસે મોકલી છે.

અન્દોમિડા

(હરભભરી) એ એક ફૂર જૂઠાણું હતું! એ મુક્ત છે?

સાઈડોની

ના, બદ્ધ છે અને દેવસ્થાનમાં છે. રડતી નહિ.

અન્દોમિડા

હાય! ને તેં તેને ત્યાં એકલો છોડ્યો છે?

સાઈડોની

દેવો એના સાથમાં છે, બહેન! થોડા સમયમાં જ આપણે એકઠાં મળીશું
અને જરૂરી જોખમોમાંથી મુક્ત થઈ જઈશું.

અન્નોમિડા

એકઠાં અને મુક્ત ! હા, જરૂર મૃત્યુના ધામમાં.

સાઈડેનો

હું તને આશા રાખવાનું કહું છું, બાલિકા ! ઈયોલેયુસની બહેન ! તું કેવી સુંદર છે, કેવી સુંદર ! સાગરના સમીરમાં તારી આસપાસ ફરફરાટ કરી રહેલા આ તારા આધા-પાતળા સહેદ વખતમાં તું વિનોદી સહયરીઓએ સમુદ્રના વિષમ નટ ઉપર શુંખલિત કરેલી વાતાવરણની દેવતા નેવી દેખાય છે. આ વેરાન રાની ગંજવર પૃથ્વીમાં ઉપર એક ટૂકી ઘડી માટે દેવોને તારા બાલસૌનદર્યનાં દેદીખ-માન દર્શન થાય, એટલા માટે જ, ઓ બાલા બહેની ! આ બધું બન્યું હોય એવું હું માનું છું.

અન્નોમિડા

મારે માથે આ બધું હુંખ છે છતાંય તું મારા મુખને મલકાવે છે. સાઈડેનો ! તેં મને આશા રાખવાનું નથી કહું ?

સાઈડેનો

અને હવે વિશ્વાસ રાખવાનું કહું છું, કેમ કે તું રક્ષાયેલી છે.

અન્નોમિડા

રક્ષાયેલી છું. હવે હું એ અનુભવું છું.

સાઈડેનો

તારું નામ અન્નોમિડા છે ને ?

અન્નોમિડા

ઈયોલેયુસ મને ઓ નામે બોલાવે છે.

સાઈડેનો

હું ધારું છું કે એ મને છેતરે છે. તું બાલાના ઝપમાં બદલાઈ ગયેલો ઈયોલેયુસ છે. તારા સ્વરૂપને બદલી નાખીને તું મને છેતરી ગયો છે માટે ચાલ તને મૂક બનાવી હે એવું ચુંબન કરું. (એને ચૂમે છે.)

જો મારી મરજીમાં આવે એવો વર્તાવ કરવા માટે હું મારા ઈયોલેયુસને આવો રીતે હમેશાં શુંખલિત સ્થિતિમાં મેળવી શકું તો હું એને એવો તો હેરાન કરી દઉં ! કેમ કે એ મને ગાળો દે છે, ને મને વઢકણી, વંતરી, અવળયંડી ને એવાં એવાં બીજાં અસંખ્ય નામોથી સંબોધે છે, અને કારણ એ કે એ મારા કરતાં વધારે બળવાન છે અને જાળે છે કે હું એને મારી શકું એમ નથી.

અન્નોમિડા

મારી આસપાસનું જગત બદલાઈ ગયું છે.

સાઈડેની

ઉપર સ્વર્ગધામ છે. ઊંચી નજર કર અને એને નિહાળ.

અન્નોમિડા

એક સોનેરી વાદળું મારી તરફ આવી રહ્યું છે.

સાઈડેની

એ છે પર્સિયુસ, પ્રિયે! હું દેવસ્થાનમાં ઈયોલેયુસ પાસે જતું હું,—
અર્થાત् તારા દૂસરા સુંદર કુમાર-સ્વરૂપ પાસે. ચૂમ મને, ઓ મધુર બાલિકા-
સ્વરૂપ ઈયોલેયુસ! અને કશાથી ભીતી નહિ.

(એ ખડકો ઉપર થઈને બહાર નીકળી જાય છે.)

અન્નોમિડા

મને બચાવી લેવાશે! તરંગિત સાગરના હેથાને ઊંચે ઉછાળતી ને મારા
દીચણ સામે મોઝને અફ્ફાળતી આ ઓચિતી શી આફિત ડિભી શરી હે? મને
બચાવો! સાઈડેની! તું ક્યાં ચાલ્યી ગઈ? ભાસ્યગ્રસ્ત સાગર ઉપર કોનું જંગી
માથું ઊંચકાય છે! ઓ મારા રક્ષાખાર! તું ક્યાં છે? આવ! હિસ્ક પ્રાણીની
લાલસાએ ભરી એની ભોપાળ આંખો ધૂસર સમુદ્રના થાળામાંથી મારી સામે ઊંચે
તગતગી રહી છે. મોટા નીકળું ખડકો જેવા એના દાંત અગામી અંધકાર ભર્યાં
પોલાળુમાં દૃષ્ટિગ્રાયર થાય છે.

(ત્રાસગ્રસ્ત થઈ એ આંખો માંથી દે છે. પર્સિયુસ પ્રવેશે છે.)

પર્સિયુસ

ઓ સુવર્ણકિરણી અલકાવલીવાળી અન્નોમિડા! ઊંચે નજર કર. જેની
તું હવે બની ગઈ છે તે દાનાઈનો પુત્ર પર્સિયુસ તારા સાથમાં છે. દરિયાઈ
દેટ્યોથી કે પોલાદી પ્રાણીવાળા પોસેઈડેનથી, કે તને અહીં બાંધનારા એથીએ વધારે
રાક્ષસી ને પાપાળ જેવા હેયાવાળા લોકોના હુલ્લડખોર ટોળાથી જરાયે રહ્તી નહિ.
પાણીના પૂરમાંથી જે જબરન્દસ્ત વિકરાળ વેરી ઉપર આવી રહ્યો છે તેનાથી
તારે રહ્યાની જરૂર નથી. જ્યારે બધું શાન્ત હતું ને તું તારા સુરક્ષિત રોશનદાર
રાજમહેલમાં તારી માની ભુજાઓમાં ભરાગેલી જેવી સલામત હતી તેવી તું
સલામત છે. ગોરાંટે અન્નોમિડા! તારી આંખો ઉપરના લાંબા વખતથી પડેલા
પડદાઓ ઉપાડ; તારી દૃષ્ટિ આકાશને ઉજાજવલ બનવામાં સહાય કર, ઓ
સૂર્યપ્રભા! મારી ઉપર દૃષ્ટિ કર અને તારી સલામતીને નિહાળ.

અન્નોમિડા

અહે! તું મારી પાસે આવ્યો છે! સ્વર્ણમાં મેં જેણું હતું તે ખાલી
દેદીઘ્યમાન વદન નહોતું.

પરસિયુસ

ભુવનના એકમાત્ર અનુપમ રતન, મારી અન્દ્રોમિડા ! તારી રક્ષા કરવા હું સમય પર આવી પહેલોંચ્યો છું. ઘોર પોસેઈડેનની સામે થઈ હું તારા દુશ્મનની ખબર લેવા જઈ છું.

અન્દ્રોમિડા

જતાં પહેલાં મને સ્પર્શ કરું કે જેથી તું સાચેસાચ આવ્યો છે તેની ખાત્રી થાય.

પરસિયુસ

ઓ મધુરી શંકાશીલ સ્વર્પનદિશનો ! મારું ચુંબન તને પ્રતીતિ કરાવો. હવે હું જરૂરી બાજુની માફક છૂટી મોજાંઓની વચ્ચમાં મારા શિકાર પર તૂટી પડું છું. યોડી વારમાં જ હું પાછો ફરીશ અને મહાન સાહસના પારિતોષિકરૂપ તને મારા આશ્વેષમાં લઈશ.

(તે જય છે.)

અન્દ્રોમિડા

એના નામનું સંગીત મારા મગજમાં અબધારી હતું. મારે તને શું કહીને જોલાવવો ? પરસિયુસ ! દાનાઈનો પુત્ર પરસિયુસ ! પરસિયુસ ! એથિનીની અસી ! પરસિયુસ ! મારો સૂર્યહિવ ! હરએ ભરી અન્દ્રોમિડાનો માનવ દેવ ! ઓ એથિની ! મારી શાલ્વાની ઊણપને માફ કરજે. તું છે. કેવો એ ગરૂડની માફક પેલા બ્યાંકર સત્ત્વની. ઉપર ઓચિતો છાપો મારી ઊતરી આવે છે ! અને એ દેત્ય ચમકીને પોતાની જતને કેવી ઊંચી કરે છે અને દૂર સુધી લંબાયેલી તરંગોની કિનાર પર્યત પોતાની પ્રચંડ દીર્ઘકાયને કેવી ડેલાવે છે, ને રોપમાં આવી મેં ઉપરની બાળુ કેવું ઉધાડે છે ! ઓ મહિમાવંતી એથિની ! મારા પરસિયુસ સામે એ જલતા ઉચ્છ્વાસની પિચકારી છોડે છે અને એના મુખ ઉપર સાગરની છોળો અફાળે છે. સાગર પોતાની ઉપર પોતે ઉછળાય છે અને એનાં ભીમભયંકર તળ અપરિચિત દિવસની પહૂંકાઓને પકડે છે. પરંતુ પરસિયુસની દેવતાઈ ઢાલ જવાલામિશ્રાત જલપૂરને વ્યાળની આંખોમાં પાછું ફૂગાવે છે, અભિનથી માર્ગને અંકિત કરતાં બાણુની માફક દિગ્મંડલમાં એ એની વિદ્યુતો વણોડે છે. જ્યોતિથી ચકિત થયેલું જગત, ઝીણ ઊડતા ઘમસાણુના ઘેરાવામાં સમુદ્ર મધ્યે ચાલી રહેલા યુદ્ધ ઉપર ગભરાટબરી મીટ માંડી રહ્યું છે. અહો ! કેવું ભવ્ય હૃષ્ય ! માનવી આંખો માટે કેવું બેશુમાર જરૂરી અને ધાસ્તીભર્યું ! હું તો માત્ર પ્રાર્થના કરીશ. કુમારી, સૌન્દર્યધામ એથિની ! મારા આત્માની કુમારિકા માતા ! વિકટ ખડક સાથે સાંકળથી બાયેલા મારા ખાથ હું તારી પ્રતિ ઊંચા કરી શકતી નથી, પણ તેને બદલે મારા હદ્યને તારી પ્રતિ ઊંચકીને, ઓ કુમારિકા ! હું પ્રાર્થું છું કે યુદ્ધમાં તારા વીરને સહાય કરજે. જિયુસનાં દુલારી ! સૌન્યોનો સમર્થ સામનો કરનારી

કુમારિકા ! તુનથી આવ, અને એના દેવોપમ મહિસૂરીની દુરિતોનો પરાજય કરનાર સંકલ્પબળને મુક્ત કર, એક વિજયી પ્રખારમાં એને એકત્ર કરીને શત્રુ ઉપર છોડ. તું, તું જ છે તરવાર ને તું જ છે લાલ, ને એ લાલતરવારને વાપરનારી શક્તિની પણ તું જ છે, કુમારી એથિની ! ઘમસાણું બંધ પડે છે ને જ્વલનાં પૂર શરીર જાય છે. મારામાં હૃષિપાત કરવાની હિમત નથી. અને છતાંથી હું તેમ કરીશ. ઓ મૃત્ય ! તું ત્યાં નિશ્ચેષ બનીને તરતા પહડણી જેમ પાણીનાં પૂર ઉપર ઊંચું નીચું થાયાં કરે છે. ડવાઈ-પાદુકાધારી ચરણોથી તરંગોને રૂપર્ણ કરતો વિભાસ્વર અને વિજયી પરિસ્થિતિ મારી પાસે આવે છે.

(પરિસ્થિતિ પાછા આવે છે.)

પરિસ્થિતિ

અન્દ્રોમિડા ! તારે માટે ત્રાસરૂપ બનેલો દાઢુણ વ્યાળ માર્યો ગયો છે, ફરીથી તું તારાં સિમત દ્વારા સુછિને ચૂર્યરચિમઓથી સમુજ્જવલ બનાવ.

અન્દ્રોમિડા

તેં મને મુક્તિદાન દીધું છે, ઓ પરિસ્થિતિ ! પરિસ્થિતિ ! મારા નાથ !

પરિસ્થિતિ

બાલા ! જેને મેળાંબું છે તે મારું પોતાનું હું મારા બાહુઓમાં લઈ છું, અને તારા સુખી મુખને, હસતી આંખોને, પ્રરૂપલ અધરોષ્ઠને અને તારા સર્વસ્વને ચુંબનો વડે મારી સાથે રોગબંધ જોડી દઈ છું. તારું આખુંયે ગૌર શરીર એક વીરના પારિતોષિક રૂપ છે, ઓ ઉલ્લંઘન સિરિયન !

અન્દ્રોમિડા

પરિસ્થિતિ !

પરિસ્થિતિ

મધુરતાપૂર્વક તું મારાં ઉન્સુક ચુંબનોનો મનોમોહન સિમતો ને લાલ બનેલા ગાલ સાથે સ્વીકાર કરે છે અને તેમની પ્રગત થયેલી લજાલુતાથી મુદ્દિત થાય છું.

અન્દ્રોમિડા

હું શુંખલિત છું, પરિસ્થિતિ ! અને નિરાધારતા અનુભવું છું.

પરિસ્થિતિ

ઓ માધુરીના મલકાટ ! આ અણધટાં બંધનો હું નિવારી નાખું છું, ને એમના ઉષ્મારહિત બહાનામાંથી તને મુક્ત કરું છું.

અન્દ્રોમિડા

મારી શુંખલાઓ ! એ હવે મને પીડતી નથી, અને આવા સુખદ પરિત્રાણ માટે હું એકસો વાર એમને ધારાણ કરવા તૈયાર છું.

પર્સિયુસ

તું હજુથ ધૂજી રહી છે.

ઑન્ટ્રોમિડા

કોઈ મધુર ને ઓચિતા ભયે મને પકડી લીધી છે. ઓ! એ શું છે? હું તારી પ્રકાશમાન આંખો સામે જોવાની હિમત ધરાવતી નથી.

પર્સિયુસ

મધુર કંપ એનો ઉપર વ્યાપો. પર્સિયુસની સંભાળ નીચે કર્કશ ભયો તારાં ગુલાબી અંગોનો ફરી કદી પરાબવ નહિ કરે. ઓ મારી વિજયશ્રી ઑન્ટ્રોમિડા! તું કેવી મનોહર છે! મૃત્યુ સાથે નહિ, પ્રેમની સાથે સંકળાયેલા ઓ મધુર શું ખલિત શરીર! સુખભરી નિષ્કયતાપૂર્વક ફરી, ફરી એક વાર મારા સ્પર્શને સહન કરી લેનાર શું ખલિત શરીર! અને માત્ર મારાં ચુંબનોને ઉચિત ને સ્થાન હતું તે લઈ લેનારી ઓ અચેતન લોહશું ખલાઓ! હવે તમે અથડાતી કુટાતી સાગરમાં પડો. સિરિયાની રાજકુમારી! મહારાજ સિક્કિયુસની બાલકુમારી! મુક્ત થયેલી તું આગળ ડગલું માંડ.

ઑન્ટ્રોમિડા

(એને યો પરીને ને ચરણોને આલિગન દઈને) ઓ પર્સિયુસ! ઓ મારા પરિત્રાતા! મારાં વહાલોંઓનેય તું નહિ બગાવે, અને તું આપે છે તે જીવનને આચ્યા યોગ્ય નહિ બનાવે? ને બધાંને હું ચાહું છું તે મારાં માતાપિતા અને ભાતા મારે વાંકે છરીની નીચે ધૂજતાં પડાં છે.

પર્સિયુસ

એ ગૌરવવંત વાંક હતો, ઑન્ટ્રોમિડા! તારાં વહાલાને અંગે કંપતી નહિ. ઊંચે લઈ જઈ તારા સોન્દર્યથી સ્વર્ગને ચકિત કરવા માટે તારું લલિત ક્રૈવર તું મારા હાથમાં વિશ્વાસપૂર્વક સોંપશે? કે તારા આધારરહિત ચરણોથી અનેક વામ નીચે આવેલા આસમાની અસીમ સાગરને કોઈ તને હર લાગશે?

ઑન્ટ્રોમિડા

તારા સાથમાં મને હર નથી.

પર્સિયુસ

તો મને વળગી પડ, મીઠડા બોજ! અને આપણે સાથમાં રહીને આપણા શગુંઓને લેટીશું.

(પર્સિયુસ એને ઊંચકવાં માટે એને હાથ વીટાળે છે ને પડદો પડે છે.)

અંક ૫: દૃશ્ય ૨

[પોસેઈડોનનું મંદિર: પોલિડેઓન, થેરોઅસ, ડેર્સ્ટિસ, સાઈડોની, ઉમોઅટિસ, અને સિરિયન સ્ટ્રીપુરુષોની મોટી સંખ્યા. એક બાજુ થોડે દૂર ઠ્યોબેયુસ બજ્જ સ્થિતિમાં ઊભો છે. સિક્ષિયુસ અને કેસિયોપિયા સથાન માણસોથી વીટાયેલાં છે.]

પોલિડેઓન

સિક્ષિયુસ અને કેસિયોપિયા, હવે રાજ નહિ પણ કેવળ કોઈ એક પુરુપ અને સ્ત્રી; જોયું, દેવાની ઉપર યુધે ચઢનારનો શો અંત આવે છે?

કેસિયોપિયા

તારો અંત જેવાને માટે મારી આંખો કેવળ વાટ જોઈ રહી છે.

પોલિડેઓન

આમને વધારે સંભવિત કંઈક જોવા દો. પેલો પાશબજ્જ સ્થિતિમાં છે તે તારો છોકરો નથી? ને પેલો બલિદાનની વેદિ નથી? જ્યાંથી જોતજોતામાં આગ ભભૂકી ઊઠતી હતી તે તારી આંખો આંસુમાં કેવી ડૂબી જય છે! તરો ગર્વ કર્યાં ગયો? કેસિયોપિયા!

કેસિયોપિયા

તારા પોસેઈડોન સિવાય બીજા દેવો પણ છે. નેથો તને દંડ દેશે.

પોલિડેઓન

જો હું કોણ દું ને જે બાબત સૌથી વધારે રહસ્યમય છે તે તું જાણતો હત તો તું આવી વર્ષા અને મૂર્ખાઈભરી ઈરણાઓ ઉચ્ચારત નહિ. જ્યારે તારો વધ કરવામાં આવશે ત્યારે હું કોણ દું તે પ્રગટ કરીશ.

કેસિયોપિયા

તું કોણ છે તે તો તેં અત્યાર પહેલાં પ્રગટ કરી દીધિલું જ છે. તું છે ઉત્તમતા અને અમાનુષી હેતુ.

સિક્ષિયુસ

મારી રાણી! શરૂદોને સંયમમાં રાખ.

ઉમોઅટિસ

પેરિસસ આવે છે.

કેસિયોપિયા

અરે! ભગવાન!

થેરોપ્સ

જુઓ, રાણી મૂર્ખ પામે છે! ઓ! એની સંભાળ કો!

(પેરિસસ પ્રવેશે છે.)

પોલિડેઓન

હા, એને ઊભી કરો, એને ભાનમાં લાવો: અત્યારે એનું ઈન્દ્રિયક્ષાન આચાદિત ન થઈ જય એ હું માગું છું. પેરિસસ? શા સમાચાર! તારા મુખ ઉપર વ્યાકુળતા દેખાય છે ને તારી આંખો બેબાકળી બની તાકી રહી છે.

પેરિસસ

શું એ તાકી રહી છે? એ તાકે, કેમ કે એમને કારણ મળ્યું છે. તું પણ થોડા વખતમાં તાકતો બની જવાનો, વાઈસરોય પોલિડેઓન!

થેરોપ્સ

કઈ અદ્ભુત ઘટનાઓ બની ગઈ? આકાશ અસામાન્ય લાગે એનું ખળખળાટબર્યું હતું, જેકે તેમાં પહેલા ચીરા આસમાની હતા. તેં શું જોયું છે?

પેરિસસ

મેં સ્વર્ગ એને નરકને એકબીજા સાથે બન્ધાનથી કરતાં જોયાં છે.

પોલિડેઓન

નરક કે સ્વર્ગની મને શી પડી છે? તારા સમાચાર આપ! દરિયાઈ દેત્ય આવ્યો હતો એને ભક્ષણ કરીને ચાલ્યો ગયો હતો કે નહિ?

પેરિસસ

આવ્યો તો હતો, પણ પાછો ગયો નહોતો.

પોલિડેઓન

છાકરીને પકડી નહોતી?

પેરિસસ

હા, પકડી હતી, ગાડ જબરણ્ણસ્ત બાથમાં.

પોલિડેઓન

દરિયાઈ દેત્યની?

પેરિસસ

કહેવાય છે કે આપણે બધા જ પ્રાણીઓ છીએ; એમ હોય તો તે પણ એનું એક હતો, પણ એ પ્રાણી પ્રભાથી પ્રકાશનું હતું.

પોલિડેઓન

એને એ એનું પૂરેપૂરું ભક્ષણ કરી ગયું?

પેરિસસ

એક રીતે કહીએ તો એમ, જે ચુંબનો ભક્ષણ કરી જતાં હોય તો..

પોલિઓન

હા ! હા ! મારા સર્વેચ શત્રુઓ આવાં ચુંબનો યામો. એને ફાડી નાખવામાં આવી નહોતી ? શું એ એને પકડીને આખી ને આખી ગળી ગયો ?

પેરિસસ

કંઈક એવું ખરું.

પોલિઓન

તું મુશ્કેલી ભરી મંદતાથી બોલે છે અને તેથી વિચિત્ર પ્રકારે. તારી એ ઉલ્લાસપૂર્ણ બલિષ્ઠતા કયાં ગઈ ? પેરિસસ !

પેરિસસ

એ પેલા પ્રાણીની સાથે આવી રહી છે. એ એને મહાબલપૂર્વક ખડક ઉપરથી ઉપાડી આકાશમાં લઈ ગયો.

પોલિઓન

તો રાણી ! તારે માટે અન્દોમિડાનું કશું જ બાકી રહ્યું નથી.

પેરિસસ

કેમ નહિ ? હજુય એક મધુર ને મનોહર ખંડ રહેલો છે.

પોલિઓન

તારે એને અહીં લાવવો જોઈતો હતો, મારા મોજીલા ખાટકી ! આની દીકરીનો એ ખંડ.

પેરિસસ

એ આવી રહ્યો છે.

પોલિઓન

હો ! હો ! તો રાણી ! તું તારી દીકરીને દેખશો.

ઉસ્ટિસ

આ ધૂણાજનક અમાનુષી હાસ્ય છે. પુઅરી ! તારી હાસ્યવૃત્તિને વશમાં રાખ; મારી તરવાર બેચેન બની ગઈ છે.

થેરોપ્સ

પોસેઈડોનના મંદિરમાં આ કલંકરૂપ છે.

પોલિઓન

તમે મારો વિરોધ કરો છો ? (થેરોપ્સને) અવળે માર્ગ ચઢી ગયેલા મર્યા ! શું તું પોસેઈડોનની સામે થશો ?

ઉસ્ટિસ

એની આંખમાં ઉગ્રતા તગતગી રહી છે ને એનું મોં ચાલી રહ્યું છે. એનું મગજ ચસકી ગયું છે. શું આવો પાગલ આપણી ઉપર રાજ્ય કરશે ?

થેરોપ્સ

હુલ્લડોમાં જેને માફી કરી શકાય એવી હિસા અને હુરતા સારા પ્રમાણમાં થઈ ગઈ છે; પણ હવે તો વિજયની શાંત ઘડી આવી છે ને સભ્યતાએ અને દ્યાભાવેય અમલ ચલાવવા જોઈએ. આ બિયારી રાણીને અને અત્યાત હુખી થયેલા રાજને રિબાવવાથી આપણને શો લાભ થવાનો હતો?

પોલિઝેઓન

હે બોકો ! સાંભળો આને. પોસેઈડોનના દુશ્મનો ઉપર એ રહેમનજર રાખે છે. થેરોપ્સ ટ્રોહી બન્યો છે.

ઉમોઅટિસ

ભલા પૂજારીની સામે એ આકોશ કરે છે.

પોકારો

થેરોપ્સ ટ્રોહી છે!

મેગાસ

થેરોપ્સ ! તું રાજયોનો પક્ષપાતી છે? તું પોસેઈડોન અને એના બોકોનો ટ્રોહ કરે છે?

ગાડીસ

કહું છું કે થેરોપ્સને સાંભળો. એ હમેશાં ખરો હોય છે. આપણો થેરોપ્સ ! એનામાં ભેજું છે.

પોકારો

થેરોપ્સને સાંભળો, થેરોપ્સને સાંભળો !

થેરોપ્સ

એમને સજ થવા દો, પણ તે માત્ર દેશનિકાલની. હું ટ્રોહી નથી. હે બોકો ! આ જૂઠો પૂજારી ટાયરના રાજ સાથે મળીને પ્રપંચથી તમને પરદેશીના શુંખલા-પાશમાં મુક્કવા માગતો હતો ત્યારે મેં તમારે માટે કાર્ય કર્યું છે.

પોકારો

એવું છે કે? હકીકત એવી છે કે? પોલિઝેઓન ! બોલ.

પોલિઝેઓન

શું મારે મારો બચાવ કરવાનો છે? તમને વિજયે દોરી જનાર અને પોસેઈડોનના કોષેને પાછો વાળનાર શું હું નહોતો? જો મારે વિષે તમે શંકા કરતા હો તો તમે જ નિષિદ્ધ બલિદાન બનો; સિદ્ધિયુસ અને કેસિયોપિયાને રાજ્ય કરવા દો; પણ ભયંકર પોસેઈડોનના ફાડી ખાનારાઓ તમારી પૂછે ફરીથી ધુરકાટ કરતા આવે ત્યારે મદદ માટે મને બોલાવતા નહિ. હું હમેશાં માફી આપવાનો નથી.

પોકારો

પોલિડેઓન ! પોલિડેઓન ! ચોસેઈડેનના પરાકમી પ્રતિનિધિ ! થેરોપ્સને મારી નાખો, ઈયોબેયુસને વેદિ ઉપર વધેરો.

પોલિડેઓન

હરી પાછા તમે ડાખા થયા. આ થેરોપ્સને રહેવા દો. ઈયોબેયુસને અહીં વેદિ ઉપર લાવો. છરી ચલાવવા માટે એની છતી ખુલ્લી કરો.

થેરોપ્સ

ઉર્સેટિસ ! શું આ થવા દેવામાં આવશે ?

ઉર્સેટિસ

આપણે ચોસેઈડેનનો અપરાધ કરવાની હિમત કરવી જોઈએ નહિ. પણ એ જ્યારે સમામ થશે ત્યારે મારા બધા વજાદાર ભાલાધારીઓ સાથે હું ભંગાળ પાડો અંદર ઘસી આવીશ ને રાજને તથા રાણીને બચાવી લઈશ. થેરોપ્સ ! એ વિકરાળ પૂજારીનું ને એથીયે વધારે વિકરાળ હુલ્લડાઝાર ટોળાનું રાજ્ય એક ઓથાર બની જશે.

થેરોપ્સ

વધારે ઉમદાઈવાળા સર્વેના સાથમાં હું તને સહાય કરીશ.

પેરિસસ

થેરોપ્સ ! લોકસમૂહને વશ વર્તાવનારા મારા થેરોપ્સ ! ચૌટાના મારા વાક્યનુર ભાપણકાર જિયુસ ! હું જાણું છું કે પસ્તાવાની મીઠી લાગણીથી તારું વદ્ય વિશાળ બન્યું છે, પરંતુ અત્યારે એને કાર્યક્રમે ફૂટી નીકળવા દેતો નહિ. ઉર્સેટિસ ! તારા ત્વરાભર્યા તીકણ ભાલાઓને આરામની સ્થિતિમાં રાખજો, સૌ સૌનો સમય હોય છે, મારા જુવાન સેનાનાયક ! સૌ સૌની રત હોય છે. જોતો રહે અને વાટ જો. દેવોએ કામ કરવા માંડયું છે ને ઈયોબેયુસ મરવાનો નથી.

પોલિડેઓન

અમારા દેવની વિરુદ્ધ ખરાબમાં ખરાબ અપરાધ કરનારીનાં વિદારિત અંગો દ્વારા અમારો જબરદસ્ત રોપ તમને બતલાવવામાં ન આવે ત્યાં સુધીની જ અમે વાટ જોઈએ છીએ. તે વખતે, ઓ કેસિયોપિયા ! હું તારી આંખોનું નિરીક્ષણ કરીશ.

પેરિસસ

આ એને નિહાળ, પોલિડેઓન !

(પર્સિયુસ અને અન્દ્રોમિડા મંદિરમાં પ્રવેશ છે.)

પોકારો

અન્દ્રોમિડા ! અન્દ્રોમિડા ! કોણે એને સાંકળમાંથી છૂટી કરી ? આ એ

અન્નોમિડા છે !

સિફ્યુસ

આ છે અન્નોમિડાનું પ્રેત.

થોપસ

છાયાઓ કદી આવી દેદીખમાન હોતી નથી, આવા સુરોજજવલ સિમતવાળી હોતી નથી ! પૃથ્વીલોકને એ પાછી આપવામાં આવી છે : જગહજતી પાંખોવાળો દેવદૂત હર્મીજ એને પાછી લાવ્યો છે.

ઉર્મિટસ

સમુદ્રતટે જેણે અમારો પરાભવ કર્યો હતો તે જ આ. જાળાય છે કે દેવો સિરિયામાં કામે લાગી ગયા છે. સેનિકો માર્ગ કરે છે ને અન્નોમિડા દોડીને ડેસિયોપિયાને ઘૂંટણિયે વળગી પડે છે ને ચૂમીઓ કરે છે.

ડેસિયોપિયા

(અન્નોમિડાના મુખને બે હાથમાં લઈને) ઓ મારી મીઠડી ! તું જીવંત છે !
અન્નોમિડા

મા ! મા ! હું જીવંત છું અને પ્રકાશનાં દર્શન કરું છું, અને હુઃખનો અંત આવ્યો છે.

ડેસિયોપિયા

(અન્નોમિડાને ઉઠાવીને બાહુઓમાં લે છે.) તને જીવંતને મારે લૈયે ધારણ કરું છું. હવે શું હુઃખ સંભવી શકે ?

સિફ્યુસ

અન્નોમિડા ! મારી હુલારી !

પોલિઝેઓન

(તાજુભીમાંથી જગીને) ગોટાળા ! ખાટકી ! તે મને દર્જો દીધો છે. પકડો એમને ! એ બધા જ મારી ભીપણ વેદિ ઉપર ભરશે. પકડો એમને !

પર્સિયુસ

(એની સામે ખડો થઈને) પોસેઈડોનના ને મુત્યુના પૂજારી ! તે મને ત્રણ દિવસની મહેતવ આપી હતી. પણ આજે અહીં બીજે દિવસે લાજર થયો છું. તારે બલિદાનની જરૂર છે ?

પોલિઝેઓન

તું કોઈ દેવ છે ? હું વધારે માટો ને વધારે ભયંકર દેવ છું. ધૂજુ ઊંઠ ને મારી આગળથી ખસી જ. મારે તારી જરૂર નથી.

પર્સિયુસ

તારી સજાની અપેક્ષા રાખ. સિરિયો ! જુઓ મને, ભયંકર પોસેઈડોનની

વેદ ઉપરથી ઝડપી બેવાયેલા બલિદાનને. મારી તરવારે મધુર અંન્ડોમિડાને બચાવી છે, ને દરિયાઈ દૈત્યનો સંહાર કર્યો છે. તમે બલિદાનનો માટે માગણી કરો છો, ખરું ને? તો આ રહ્યો હું. કોની છરી તૈયાર છે? ઓ મારી આગળ આવે.

ઘેરોપ્સ

તું કોણ છે? ઓ મહાતેજસ્વી વીર! આ લોકો સમક્ષ તારા યશસ્વી નામનો પરિચય કરાવ, તારા અપ્રતિમ પરાક્રમોની પ્રસિદ્ધ કર. કયો ઉચ્ચ દેવ યુદ્ધમાં તને સાથ આપે છે?

પર્સિયુસ

સિરિયનો! હું પર્સિયુસ હું, જિયુસ અને દાનાઈનો મહાચકિતથાળી પુત્ર. મારી નસોમાં દેવોનું લોહી છે, મારા બાહુઓમાં દેવોનું બળ છે: એથિની મને સહાય કરે છે. જુઓ આ એની દેવી દ્વારા, જેને હું ખુલ્લી કરું તો તે તેની વિદુતેથી તમને અધ્ય બનાવી હે. આ હર્ષ નામની તરવાર, જે પુષ્ટીને ને પાતાળને ભેદી શકે છે. મેં કે કંઈ કર્યું છે તે એથિનીના સામર્થ્યથી. સેરિફિસ-માંથી આ પાંખાળી પાદુકાઓ ઉપર નિર્માળ વાતાવરણમાં થઈને ઊભેલો હું દૂરની પશ્ચિમમાં આણુણાણ દેશો, અનામી ભૂખંડો ને મનુષ્યોનાં હવેસાંઓએ જ્યાં કદી છબકારા કર્યા નથી એવા સાગરો પાર કરીને આવેલો હું. રાખના પવનોથી ભૂંજના ઉપગુક્તિબંધના પ્રદેશોને કંડે આભને ટેકી આપીને ઊભેલો, અને પોતાના પ્રચંડ મસ્તક સાથ તારાઓનો સહયર બનેલો. મહાન એટલાસ પર્વત મેં જોયો છે અને એને મેં નાની શી ટેકરીમાં ફેરવી નાખ્યો છે. પ્રકૃતિ જ્યાં વિસ્મયાવિષ્ય થઈ નીરવ બની જય છે ને ચાધન શ્વેતતતાના રૂપમાં દરી જય છે ત્યાં ઊત્તર પ્રદેશના બેશુમાર બરહું ઉપર મેં પગલાં પાડ્યાં છે; મુન્યુનો જ્યાંથી જરૂર થતો હતો ચંદ્રી ગુહાઓમાં મેં પ્રવેશ કર્યો છે: ને અંધકારમાં વસનાર ગ્રેનીએની ભૂત ને ભવિષ્યને જોનારી અદ્ભુત આંગ મેં લીધી છે: ને ભયંકર મેનુસા જોર્જોનીને મેં મારી છે ને જીવતા માણસને પદ્ધતરમાં ફેરવી નાખનાર અનું માણું મારી મુસાફરીની શેલીમાં તાલકાંધ કરી રાખ્યું છે. છેવટના નજીબન સાગરના ધૂઘવતા નરંગો આગળ સિરિયામાં માણસો કેની વાત દરહંમેશ કરતા રહ્યો એવું આ કર્ય કર્યું છે. કંબાહલ ભરી હવામાં પાંખાળે પગે ઊચ્ચ આંદોલિને નેત્નું ખડક-દંતાળ આગ ઓકૃતું મુખ તમારાં દીકરા-દીકરીઓને ઓઈધ્યાં કરી ગયું છે તે પોસેઈડેનના દૈત્યને મેં રેંસી નાખ્યો છે. તમારાં ફળપ્રુપ જેતરેને શીખફિસાટાઓથી ભરી દેનાર દરિયાના દેવનાં રાક્ષસી પગલાં હવે કયાં ગયાં? ઉછળાભેર આવતાં શેષે ભર્યાં પાણીને મેં પાણીં પદ્ધતાયાં છે. એવું મહાસાગર સામર્થ મત્યની આધીન થયું છે. હું આ બાલું હું તે દરમ્યાનેય તમારી આસપાસનું જગત પણો પામી ગયું છે. સિરિયનો! પુષ્ટી પ્રશ્નાંત બની છે, સ્વર્ગી સ્લિમતાનન છે; સમુદ્ર ઉપર

શક્તિસભર મૌન સાંભળી રહ્યું છે. આ બધું મેં કર્યું છે, ને ધ્યાનમાં નથી કર્યું, પણ એક કોઈ મહત્તરે એ કર્યું છે. ઓથિનીની ને જેઓ એની ઉપાસના કરે છે તેઓની શક્તિ આવી છે. તમે હવે મને પિછાન્યો છે, ઓ સિરિયનો! ને મારા સામર્થ્યને મેં છુપાવ્યું નથી. હવે પછી કોઈ માણસ એવી ફરિયાદ ન કરે કે હું એને છેતરપણી કરીને વિનાશે લઈ ગયો છું. બાબો હવે, તમારામાંનો કોણ બલિદાનની માગણી કરે છે?

(એ અટકે છે: મૌન વ્યાપે છે.)

કેમ? તમે બૂમબરાડા પાડ્યા છે, પાગલપણું બતાવ્યું છે, મધુર મહિલાઓને હત્યાકંડ માટે બાંધી છે, રાજકુમારોનાં હદ્યો માટે ત્રાડે પાડી છે, ને હવે તમે ચૂપ કેમ છો? કોણ બલિદાનો માગે છે? કોણ પરિષુસને વધેરવા માગે છે?

થોરાપ્સ

બાબો, છે કોઈ અક્કલનો ઓથમીર મૃત્યુનો ભક્ત?

પરિષુસ

કોઈ પણ માણસ બલિદાનોનો દાવા કરે છે?

પોકારો

કોઈ પણ નહિ, મહાન પરિષુસ!

પરિષુસ

તો આ હું અન્નોમિડાને અને ઈયોલેયુસને મૃત્યુદંડમાંથી મુક્ત કરું છું, સિરિયનો! સિક્કિયુસને એનો રાજમુકૂટ પાછો આપું છું. મારા આ કાર્યની વિરુદ્ધ કોઈને કંઈ કહેવાનું છે? સિરિયામાં અન્ય કોઈ રાજ્ય કરવા માગે છે?

પોકારો

કોઈ પણ નહિ, મહાબલિષ પરિષુસ!

પરિષુસ

ઈયોલેયુસ! મારા મીઠડા મિત્ર! મારું કાર્ય પૂરું થાય છે.

(એ એનાં બંધન કાપી નાખે છે.)

ઈયોલેયુસ

પ્રભાવશાળી પિતા! નંગલી હસ્તોએ અનુચિત માટીમાં ફગાવી દીઘિલો તમારો રાજમુકૂટ તમારે માટે ઉપાડી બેવાની મને અનુશા આપો. હવેથી એ સિથર બનીને વિરાજથો. ડેર્સેટિસ! ફરીથી તું વિશ્વારી રાખવાનો છે ને?

ડેર્સેટિસ

હમેશને માટે.

ઈયોલેયુસ

થોરાપ્સ!

થેરોપ્સ

સોગન લઈને કહું છું કે મેં બંડખારીનો ત્યાગ કર્યો છે.

ઇયોલેયુસ

તો લશકરી સવારી કરીને વાજતેગાજતે મારાં માતાપિતાને એમના આવાસમાં લઈ જ અને બોકો પોતાની ગલીચ બળવાઓરીને નમ્ર આધીનતાથી ઢાકી દે. સૌથી વધારે ગુનેગાર જે એક છે તેનું માથું તમારો હંડ ભરશે; બાકીનાં બધાં ભયનાં માર્યાં ને ધર્મના જનૂને ભરાયેલાં બળવો કરવા પ્રેરાયાં હતાં, હરેલ બુલ્લથી એમણે એ સંકલ્પ કર્યો નહોતો, તેથી તે સૌને માફી આપવામાં આવશે.

પોકરો

ઇયોલેયુસ ! ઇયોલેયુસ ! ધાણું જીવો, સિરિયાનો ઉમદા ઇયોલેયુસ !

ઇયોલેયુસ

અન્નોમિડા અને તું મારી મીઠી સાઈડોની, એમની સાથે જાઓ.

સિક્ષિયુસ

વત્સ ! તારા વચનને મારું અનુમોદન છે.

(સિક્ષિયુસ, કેસિયોપિયા, અન્નોમિડા અને સાઈડોનીને લઈને સર્સોનિક ડેસ્ટિસ, થેરોપ્સ અને સિરિયનો દેવસ્થાન છોડીને જાય છે.)

ઇયોલેયુસ

હવે, પોલિડેઓન ! —

પોલિડેઓન

બધું મેં જોયું છે ને મને હસવું આવ્યું છે. ઇયોલેયુસ ! અને તું ઓ આર્જાઈવના પર્સિયુસ ! હું કોણ છું તે તમે નથી જાણતા. મારી કરેલી સજ તમને વધારે કડવી અને કષ્ટજનક લાગે એટલા માટે મેં તમારો મૂર્ખાઈભર્યો વિજય નિભાવી લીધ્યો છે. અવસર આવ્યો છે, અવસર આવ્યો છે. હું મારા સ્વરૂપને પ્રગટ કરીશ. રાજકુમારો ! જ્યારે હું તમારાં મસ્તકો ઉપર મૃત્યુ ને મહાસાગર ઉમટાવીશ ત્યારે ત્રાસથી તાકી રહેલી તમારી આંખો મને ઓળખશે.

પરિસસ

આદમી પાગલ થઈ ગયો છે.

ઇયોલેયુસ

પરાજયે એને પાગલ બનાવી દીધ્યો છે.

પરિસસ

દોઢેક ફ્રસ્લથી એ એનામાં આવી રહેલું હોય એવું મેં જોયું છે. પહેલાં એ લુચ્યી લોંકડી હતો, પણ આ ધાંધળે એને નહોર અને સનાયુ આપ્યા અને એ વાધ બની ગયો, પરિશૂામ આ છે. કેમ, પોલિડેઓન ! મોજમાં છે ને ?

પૂજારી ! તારો આંખોને ધુમડાવતો નહિ. હું તારો દોસ્ત પેરિસસ છું, હું તારો જૂના સ્નેહાળ શાળાનો સાથી છું. શું આપણે હવે એક જ ધંધો કરનારા નથી. બની ગયા — પૂજારી ને કસાઈ ?

પોલિઝેઓન

શું તું નથી જેતો ? હું મારી આસમાની કેશવાળી ધુણાવું છું ને ધરતી ધૂંને છે. ધૂંન, ધરતી ! ઉભો થા, મારા મહાસાગર ! ધરતી ! મારા શત્રુઓને તારી પોઠ ઉપરથી ઉથલાવી પાડ. ઓ ભયંકર તલસાટવાળા સાગર ! એમને આશ્વેષમાં લઈ કે અને તારાં ચુંબનોથી નિષ્પ્રાણ બનાવી દે. મારા વહાલા દેટ્યો ! તમારા આગારોમાંથી ભક્તાણ કરતા આવો : આમના વિજયનો ઉપહાસ કરતા તમે લોહીથી ખરડાયેલી દાઢો ને આગ ઓકતા મોઢાં સાથ મારું વેર લો. ભાતા જિયુસ ! આકાશમાંથી તું શાપ વરસાવ. શું બધું ચૂપચાપ છે ? મહાસાગર ! તું મારું કલ્યુન કરે તો તને તોડીકોડીને પાણીનાં ટીપાંમાં તારા ટુકડેટુકડા કરી નાખીશ, ને તારા દૂઝતા કીચડ ભર્યા તળના અડકોને ઉધાડા પાડી રહી રહી તને નરન બનાવી રહીશ.

ઇયોલેયુસ

(આગળ ડગ ભરીને) એને પફકીને બાંધી દેવો જોઈએ.

પર્સિયુસ

થોભ. જો, એ બાચકા ભરે છે ને હિણુાય છે.

(પોલિઝેઓન જમીન ઉપર ટળી પડે છે.)

એને સંજ થઈ ગઈ.

પેરિસસ

પોલિઝેઓન ! પુરાણા ગોઠિયા ! તારો આત્મા તારી અંદર બેહદ મોઢો બની ગયો છે કે ? નાલાયક, પૃથ્વીને તું લાતો લગાવે છે ને આકાશને ઉમદા મુક્કાઓ મારે છે કે ?

ઇયોલેયુસ

એને વેળ આવો હતી ને તે પૂરી થઈ ગઈ છે. ધોળોધબ થઈને ધૂંજતો એ પાછો ટળી પડ્યો છે.

પોલિઝેઓન

(એ બોલતો હોય છે ત્યારે વચ્ચે વચ્ચે મૌન આડું આવે છે. એની આસપાસ કોણ છે તેનું એને ભાન નથી. એનો જીવ શરીરમાંથી પ્રયાણ કરી રહ્યો છે, ને એ કોઈ એક આંતર ચેતનામાં ને દર્શનામાં જીવતો હોય છે.) આ કાળ સુધી તો હું પોસેઈદોન હતો. મને અશક્ત અવસ્થામાં મૂડી એ હવે મારામાંથી વિદ્યાય થાય છે. હું જરૂરો ને પામર મર્યાદ બની ગયો છું.

(અર્ધી ઉભો થઈને)

હું નહિ પણ તું તરી ગયો'તો, દેવ! હું બોલ્યો હોત, પણ તું હીને પથ્થર બની ગયો'તો. તને શાની બીક હતી, ને તું કોનાથી બીતો હતો? મનુષ્યના ગુંડ આત્મામાં રહેલા દૈવતથી તું ઉચ્ચો હતો? કે તારા કરતાં વધારે મોટા કોઈ દૈવથી તું ગભરાઈ ગયો હતો? ક્ષમા આપ, ક્ષમા આપ! મારામાંથી તું બહાર નીકળી જતો નહિ. તારી શક્તિ જ હવે તો મારા પ્રાણુરૂપ છે ને તું ચાલ્યો જશે તો હું મારો જઈશ.....એ પોતાના અંધકારભર્યા કેશ કંપાવતો હજુ મારી બાજુએ ઊભો રહી મારી સામે તીક્ષ્ણ હૃદિએ જોઈ રહ્યો છે અને કલે છે કે કેવળ મારા પાપે અને અસત્ત મહત્વાકંસાએ એને નિષ્ફળ બનાવ્યો છે. તે મને આદેશ આપ્યો'તો તે મુજબ શું હું નિભય નહોતો? હા! એ અદૃશ્ય ને અપાર નીરવતાઓમાં ચાલ્યો ગયો છે. કેનો છે, કેનો આ જવલંત મહિમા? એને સ્થાને કોઈ એક હવે ઊભો છે અને તે મારી ઉપર નજર કરે છે. એના પ્રશ્નાન્ત ઔલિમ્પિયન મુખ ઉપર આશાત્મક પ્રભાવ વ્યાપેલો છે, એની આંખોમાંથી સાગરનાં અગાધ આસમાની ઊડાણો સ્થિર હૃદિએ જુઓ છે, એની ભવ્ય મૂર્તિના શિરોભાગે સાગરનીલ કેશકલાપ વિરાશ રહ્યો છે. એના શાન્ત સામર્થ્યના શક્તિને સ્થાને એક રહસ્યમય ત્રિશૂલ આવેલું છે. પોતાને માટે તેમ જ જગતને માટે નવો જન્મ પામેલો હોય એવો એ તરંગાને ઉગલે મારી આગળથી પાછો વળી પોતાના મહાસાગર-સાગ્રાજ્યને મેળવવા જાય છે. એનાં દુઃસહ ડગથી દિદ્ધમું બનેલી ધરતી ધૂંજુ ઊઠીને નમન કરે છે, આકાશ એના નીલબોહિત માહાત્મ્યનું દર્પણ છે.....પણ ત્યારે પેલી તમોમયી ભયંકર મૂર્તિ કેની હતી? હજુય મારી આસપાસ અંધકારની ત્રાસજનક ભીષણતા વ્યાપેલી છે, પણ મારા હૃદયમાંથી આનંદ અને ઓજ વિદ્યાય થયાં છે, અને મુત્યુ તથા દુર્દોષની દીચણને વશ વર્તનાર મર્ત્ય ગરીબ્દો માનવ બનેલો હું બાકી રહ્યો છું. પરંતુ તેનું સાનિધ્ય હજુય મારી સાથે છે, મારી સમીપ છે.....શું હું પાર્શ્વ માનવ કરતાં કંઈક વધારે નહોતો? (ચીસ પાડીને) એ છાયા, એ વિરોધી દેવ હું પોતે જ હતો. મારા પાપ-સ્વરૂપમાં મને તજી દેવામાં આવ્યો છે. અંધકાર તે એ હતો! પણ મારી જત સિવાયનું વધારે આપ્રહી, વધારે ભયંકર એવું બીજું કંઈક પણ હતું. તું જે હો તે મને જતો કર, આ હું ચાલ્યો, આ ગ્રસાયો! પોતાની પ્રયાં પકડમાં જકડી મને એ દૂર ગાઢ વાદળામાં લઈ જાય છે; મને કાળું ભૂત નરક દેખાય છે, આગની આણીઓવાળી છરીએ મારી છાતીને સ્પર્શ કરે છે. મને જતો કર, પોસેઈડોન! મને બચાવ, એ દેદીઘ્યમાન દેવ! મને ક્ષમા કર, મારું રક્ષણ કર.

(મડદું બનીને એ પૂછે હળી પડે છે.)
પર્સિયુસ

તો પોતાની જ જાતથી માણસને કોણ બચાવી શકે?

ઇયોલેયુસ

એનો અંત આવી ગયો છે. એના જ પાણે એનો વિનાશ કર્યો છે.

પરિસ્થિતિ

થોડાક કલાકો માટે આ માણસ કોઈ એક ગુફા ને જબરન્ઝસ્ત શક્તિનું વાહન બની ગયો હતો, અને એના શરીરનો આશ્રય લઈ એ શક્તિએ ભીષણ ને ભયંકર ને અમાનુષી કર્યા. પણ એનું કુદ્ર ને અંધકારગ્રસ્ત મન અને મહિન કાળું હૃદય એ શક્તિને ધારણ કરી શક્યું નહિ. એની અંદર એ પાગલ-પણામાં ને પૈશાચી પ્રચંડ લાવસાઓમાં ફેરવાઈ ગઈ. પછી તો ભગ્ન થયેલા દુર્બળ આધારને છોડી એ શક્તિ આનામાંથી નિવૃત્ત થઈ ગઈ, અને એનું બધું ઓછ આના શરીરમાંથી છલકાઈને નીકળી ગયું. પોતાના માનવ આધાર માટે અત્યંત ભયંકર અને જબરન્ઝસ્ત કોઈ આસુરી શક્તિનું આવાહન કરી એને પોતાનામાં સ્થાન આપવા કરતાં તો સામાન્ય માણસોમાં સામાન્ય માણસ બનીને મોટી આકંક્ષાઓ વગરનું મર્યાદા જીવન જીવનું વધારે સારું, કેમ કે, નહિ તો એ પીડિત અને આશ્રયચક્રિત જગતને કેવળ દુઃખી બનાવે છે ને પછી એનો ઉપયોગ કરનારને તોડી પાડે છે.

ઇયોલેયુસ

પણ દેવલોકના બાળક બનવું સૌથી સારું. દેવોનાં સંતાનો જ પોતામાં દેવોને આશ્રય આપી શકે છે.

પરિસર

ત્યારે તું ગયો? ચોલિદેઓન! વક્ષઃસ્થલો વિદારનારાઓના મારા રાજ! આ તો અનિષ્ટ અંત આવ્યો. ત્યારે માટે મારું હૃદય દુઃખે ભરાય છે, મારા ખાટકી બિરાદર!

ઇયોલેયુસ

દેવોએ એને એના અપરાધિ માટે, એની મહત્વાકંક્ષા માટે, ત્રાસમાત્ર આપવાની કળામાં પ્રવીણ એની ધૂણાજનક નિર્દ્યતા માટે દંડ દીધા છે.

પરિસ્થિતિ

વિધિસર એને અગ્નિસંસ્કાર આપો, જો એનાથી એના આત્માને અંધકાર ભર કોસાઈટસમાં સહાય થતી હોય તો, પણ હવે આપણે ચાલો ને આ ચિત્ર-વિચિત્ર ઉથલપાથલનો અંત આણો. સિરિયાસને એના સંતાવાના સ્થાનમાંથી ઇનામ માટે બોલાવો, ટાયને યુસને પણ; અને સમર્દ્દસને એના કારગારમાંથી, ને દેખાવડી લિયોમિડીને સાઈઓનીના આવાસમાંથી બોલાવી લાવો. નીચ કે ઉચ્ચ, નેમણે આપણાં દુઃખોમાં ભાગ પડાવ્યો છે કે નેઓ એ દુઃખોનાં કારણ બન્યાં છે તે સૌને પોતપોતાને જે ઘટિત છે તે તેમને આપો.

ઈયોલેયુસ

ફિનિયુસ છે ને તે કારણો માગશે.

પર્સિયુસ

અને સંતોષવામાં આવશે.

પેરિસસ

અને સંતોષી શકાશે નહિ, અનું નાક જોઈએ તે કરતાં વધારે લાંબું છે;
એ ન્યાયની વાત નહિ સાંભળે, કારણ કે એ એમ માને છે કે જે કુલ્લક
બેજાનો પોતે એક લાંબો ને કુટિલ બહિમર્ગ છે તેની અંદર આખી આવમની
અક્કલ ને વ્યવહારનીતિ ભરી રાખેલી છે.

પર્સિયુસ

પેરિસસ ! મારી સાથે ચાલ : તું મારી મનોમોહન મીઠડીને પ્રતિ માયાણ
હતો; એ યાદ રાખવામાં આવશે.

પેરિસસ

એમાં કશું અચંબો પમાડે એવું નહોતું. સસલું જેમ અંતરની નાજુકાઈથી
તેમ હું કુદરતી માયાણુપણાથી ભરયક ભરેલો છું; મારામાં દિલ છે, મહાન
પર્સિયુસ ! કેમ હું પેરિસસ નથી? શું હું એ ખાટકી નથી?

(તેઓ જય છે. પડદો પડે છે.)

અંક ૫: દૃષ્ટિ ઉ

[રાજદરભારનું સભાગૃહ, સિદ્ધિયુસ, કેસિયોપિયા,
અન્દ્રોમિડા, સાઈડોની, પ્રેક્સલા, મિડીસ.]

સિદ્ધિયુસ

પ્રસન્ન થયેલા દેવોએ ઓચિતાં ઊભાં થયેલાં અનિયોનો ઓચિતો અંત
આણ્યો છે, કેસિયોપિયા! ધ્રાસકાએ ભરાયેલા અંસિરિયનો આપણી સીમાઓ
છેઠીને પલાયન કરી રહ્યા છે.

કેસિયોપિયા

અને મને મારાં બાળકોનાં મુખ મારે હૈયે પાછાં મળ્યાં છે. જે દેવોપમ
યુવકના ઝડપો ને જવલાંત પરિત્રાણકાર્યે આવા પ્રભાવશાળી પ્રકારે નરકમાંથી
આપણો ઉદ્ધાર કર્યો છે તેનો બદલો કઈ કૃતજ્ઞતા કદીય વાળી શકે એમ છે?

સાઈડોની

ઓણે સુવર્ણરૂપ શુભ મુદ્રારૂપ પોતાનો પુરસ્કાર લઈ લીધો છે, અને વધારે
માટે એ માગણી કરવાનો નથી.

કેસિયોપિયા

તારું નામ સાઈડોની છે, બેટી! તારું મુખ અજાણ્યું છે. તું બંદી-બાલાઓમાંની
કાઈ એક નથી.

સાઈડોની

હા, હું દું! દ્ર્યોલેયુસની બાંદી, જો કે કોઈ કોઈ વાર એ મને પોતાની
શાળી કહીને સંભોધિ છે; પણ એ તો ખાલી મને ઠગવા માટે.

અન્દ્રોમિડા

ઓ મા! તારે મારી મીઠી સાઈડોનીને પિછાની બેવી જોઈએ. એનેય જો
તું તારે હૈયે નહિ લઈ કે તો હું સમજ્ઞશ કે તારો મારી ઉપરનો પ્રેમ નહિ જેવો
જ છે. કેમ કે તૂટી જતા હૈયા સાથે જત્યારે હું એકલવાણી હતી ત્યારે એકમાત્ર
એ મીઠી ભાવે ઉતાવળી ઉતાવળી મારે પાસે આવી અને ચુંબનોથી મારા આત્માને
આશ્વાસન આપ્યું,— હા સમુદ્રમાંથી ભયંકર હૈત્ય ઉપર આવી રહ્યો હતો ત્યારે
પણ પોતાના હળવા હદ્યંગમ કાલાઘેલા બોલોથી ઓણે મને એવી તો ઘેરી લીધી
હતી કે એની હાજરી જે જગતમાં હતી તાં મારે માટે દુઃખ જેવું કંઈ રહ્યું
નહેનું એવું મને લાગ્યું. ને એ ન હોત તો મારો બચાવ કરતી સહાય આવી
ને પહેલાં કયારનીય હું દુઃખથી મરી ગઈ હોત.

કેસિયોપિયા

સાઈડેની ! બાલ, તુ મારી પાસેથી શું માગે છે ? માર્યો મુગટ પણ મળશે !
સાઈડેની

વળર હપકે તમારી સમીપ ઊભા રહેવાની ને હમેશાને માટે ઈયોબેયુસની ભાંડી બની જવાની મને રજા મળે તો મારે બીજું કશુંય ન જોઈએ.

કેસિયોપિયા

ઓના કરતાંથી તુ અધિક બનશે, મારી હુલારી !

સાઈડેની

મને બે માતાઓ મળી; ઈયોબેયુસનું દુનદુ તો કયારનું યે મારી પાસે હતું.
ઓ બાલાસ્વર્દ્રપ ઈયોબેયુસ ! તુ પર્સિયુસને નહિ પરણે. તુ હવે મારી છે. અદો !
તુ શરમની સુરખી ધારતાં શીખો હેત તો !

અન્નોમિડા

(અનું મોં બંધ કરી દઈને) ચુપ, ઓ પાગલ ભડકાયા ! નહિ તો
તારા બેઝાબુ મેંને મારા મોંથી મુંજાવી મૂકીશ. (પર્સિયુસ ને ઈયોબેયુસ પ્રવેશે છે.)

સિદ્ધિયુસ

અદો સુસ્વાગત ! જળહળ જ્યથાળી પ્રતાપી પર્સિયુસ ! શિરિયાના પરિત્રાતા !
દેવોના દૂન ! કે વિધાતાએ તને અમારે કિનારે આપ્યો છે તે સાચે જ દયાળુ છે.

કેસિયોપિયા

(ઈયોબેયુસને આલિગનમાં લઈને) ઈયોબેયુસ ! મારા લાડકા ઈયોબેયુસ !
સોનેરી જુલ્હાંએ શોભતો મારો આનંદ એમણે મારી નાખ્યો હેત ! પર્સિયુસ !
તારે મા છે ન ?

પર્સિયુસ

પ્રેમમાં તારા જેવી, ઓ રાજવાણ ! પણ રાજગોરવમાં તારાથી ઉત્તરતી.

કેસિયોપિયા

તો તને તે હું શું આપી થકું ? તારી પાસે સંચાર કરવા માટે સારું જગત
છે, તારી પાસે તારું પરાક્રમ છે, પ્રભાવશાળી સૌનદર્ય છે અને મુહૂર હદ્યની
મા છે. તેમ છતાંથી તને સાધ્યકારક બને એવા આશીર્વાદ આપ્યું છું તે કે; કેમ
કે સમર્થમાં સમર્થ શક્તિઓ ભર્ણ થઈ જય છે, અને દેવી કૃપા લાંબો વખત
ટકી રહેતી નથી, પરંતુ જીવનના વિપમ માર્ગ ઉપર જેમને તું તારા દ્યાપૂર્ણ
દેવતથી સહાય કરે છે તેમના આશીર્વાદ કદી તને છેલ દર્દ શકતા નથી.

સિદ્ધિયુસ

અને ઓ દેદીઘ્યમાન દેવોના વંશજ ! હું તને શું આપ્યું ? આર્જિદવ
પર્સિયુસ ! મારા અર્ધ રાજ્યનો તું સ્વીકાર કરશો ?

પર્સિયુસ

તારું રાજ્ય હક્કી ઈયોલેયુસનું છે ને એના દ્વારા હું એનો ઉપભોગ કરીશ. તારી પાસે હતી એવી એક બક્ષિસ માટે મેં લોભ રાખ્યો હોત, પણ તે તો મારી છે જ, હે રાજન! મારી માલિકી માટે મેં એને મૃત્યુ પાસેથી મેળવી લીધી છે.

સિક્ષિયુસ

મારી આનંદમયી અંન્ડોમિડા! પણ પેલો ટાયરવાળો છે; પણ એણે તો એને મૃત્યુને હવાલે કરી દીધી હતી, એટલે એ હવે એની ઉપર ફરીથી દાવો કરી શકે નહિ.

ઈયોલેયુસ

પિતાજ! બોબિલોનના વેપારીઓ વાટ જુએ છે, સિરિયાસ પણ; લોકનેતાઓ એને સૈન્યના સરદારો અખંડ આજીવીનતા પુનઃ સ્વીકારવાને ઉત્સુક છે.

સિક્ષિયુસ

મિડીસ! જ અને એ બધાને મારી પાસે લઈ આવ.

(મિડીસ બહાર જય છે, ડિયોમિડી પ્રવેશે છે.)

અંન્ડોમિડા

ડિયોમિડા! સાહેલી! તું પણ તોફનમાં થઈને તદ્દન સલામત આવી છે. મેં ધાર્યુંતું કે આપણે બન્નેય ખરાબે ખતમ થઈ જઈશું.

ડિયોમિડા

અલબર્તા, અને હવે તું પર્સિયુસને પરણશે ને મને સતેજ રાખવા માટે પ્રેક્સલાના ચાબખા સિવાય બીજું કર્યું રમતગમતની સાહેલીને સ્થાને રાખવાની નથી!

અંન્ડોમિડા

તેથી શું તું આવી નારાજ ને ગમગીન દેખાય છે? મુખને પ્રસન્ન બનાવ, દુનિયાના દૂરના છેડા સુધી હું તને મારી સાથે જેંચી જઈશ, અને પ્રેક્સલાની ફરજ મારા હાથમાં લઈ લઈશ. એથી તને આનંદ થશે ને?

ડિયોમિડા

જોણે કે તારો નાજુક હાથ મને ઈજ કરી શકવાનો હોય! પ્રેક્સલા! જો, હું ચાલી જવાની, આર્જેલિસનાં જંબુડાં વીણવા, સાગરનાં પંખીઓનો કલરવ સુણવા, સાઈક્લેડને સાગર જાન સુણાવતો હોય તે જોવા, અવશેષ તરીકે તારે માટે એક તદ્દન નવા ચામડાનો ચાબખો ખરીદીશ, જે વડે તું કોઈ વાર મારી સ્મૃતિને ફટકારજે, પ્રેક્સલા!

પ્રેક્સલા

તો જતાં પહેલાં તું એનો સ્વાદ બેતી જશે, તમે બન્ને મનમોજપણાનું એક સુંદર જેડું બની જશો. પર્સિયુસની મને દયા આવે છે.

મુક્તિદાતા પર્સિયુસ

અંન્ડોમિડા

અમારા જતાં તને સારો છુટકરો મળવાનો, મારી કમનસીબ પ્રેક્સલા!

પ્રેક્સલા

કુંવરી! નાનકડી કુંવરી! મારા હાથ હળવા થશે, પણ મારું હેયું બેહદ
ભારે થઈ જવાનું.

(થેરોષ્સ અને ડેર્સ્ટિસ સેનાનાયકો સાથે પ્રવેશો છે;
સિરિયાસ, ટાયર્ન્યુસ અને સ્મર્દાસ પણ આવે છે.)

સર્વે

જ્યા હો! સિરિયાના પુનઃપ્રતિષ્ઠ મહાન રાજવંશીઓ!

થેરોષ્સ

હે મહારાજ! અમારો સ્વીકાર કરો, ભૂતકાળને ભુલાઈ જવા હો.

સિરિયુસ

એ ભુલાઈ ગયો છે, થેરોષ્સ! સ્વાગત, ડેર્સ્ટિસ! તારો દોસ્ત નેબાસાર
નિદ્રિત છે. એણે આજની સેવા બજવીને અનું વેતન લઈ લીધું છે.

ક્રેસિયોપિયા

અનું રક્ત સિરિયાની છાતી ઉપર ઊંદું કલંક છે.

ડેર્સ્ટિસ

કલંક તો અમને લાગેલું છે, રાણી! પરંતુ જ્યારે અમે અંસિરિયનોના
વતનમાં ઉત્પાત મચાવવા પ્રયાણ કરીશું ત્યારે અમારા પોતાના રક્તના પ્રવાહોમાં
અને વિલીન કરી નાખીશું.

થેરોષ્સ

પોતાના રાજ માટે મરવું એ પોતાના દેશને માટે મરવા કરતાં ઉમદાઈમાં
થોડુંક જ ઓછું છે. પરદેશી સિપાઈએ આ પાઠ ઊંડે ઉતરી જ્ય એવી રીતે
પદ્ધતી દીધો છે.

ક્રેસિયોપિયા

થેરોષ્સ! સિરિયામાં હજુ રાજાઓ છે કે?

થેરોષ્સ

મહારાણી! મારા અપરાધોને યાદ રાખો નહિ.

ક્રેસિયોપિયા

એ બધા, ને તારો ઉદ્ધત બળવો, તારાં નિષ્ઠુર નિન્દાવચનો પણ ઊંડાં
દટાઈ ગયેલાં જાણ, જો તું એક મિત્રની માફક મારી અને મારામાં મૂર્તિમંત
તારા લોકોની સેવા કરશો તો. શું આ તારે માટે મુશ્કેલ છે?

થેરોપ્સ

ઉમદાઈભર્યી રાણીબા ! કૃપાદાનથી તમે અપકારોનો બદલો વાળો છો !
હમેશ માટે હું તમારો છું, હું અને આ બધા લોકો તમારા છીએ.

સિરિયાસ

(હિયોમિડીને) મીઠા વડતા ડેઈએ તો આનું થાય ! આવતી ગુજરીમાં
આપણે અને રાજઓની પ્રતિની વિશ્વાસી ને માનીતાઓ રાખવાના રાણીના દિવ્ય
અધિકાર વિષે ભાષણો આપતો ચાંબળીશું.

ઇયોલેયુસ

સિરિયાસ ! પુરાણા રિશ્વતખોર ! તું જીવે છે ? પોસેઈડેન તને શું ભૂલી ગયો ?

સિરિયાસ

રાજકુમાર ! આજજ કરું છું કે મને મારી ભૂતકાળની મૂર્ખાઈ યાદ ન
કરાવો. હું સાધુ સ્વભાવનો બની ગયો છું. ફરીથી હું કદી સત્તાધીશોની ને
દેવતાઓની વિરુદ્ધ નહિ બોલું.

ઇયોલેયુસ

તું સાધુસાંન્યાસી બની ગયો છે ? તો હવે તને સોનાની કશી દરકાર રહી
નથી ? મારી થેલી હલકી બની જવામાંથી બચી જશે નેથી મને આનંદ થાય છે.

સિરિયાસ

રાજકુમાર ! મારી ઉદ્ઘરતી સાધુતાને તમારાં જૂનાં વચ્ચનોનો લંગ સહી લેવા
નહિ દઉં; કેમ કે જો પાપ કરવું ભયંકર હોય તો બીજાઓના પાપના નિમિત્તરૂપ
બનવું નેથીય વધારે ભયંકર છે.

ઇયોલેયુસ

તને સોનું ને જેતરો મળશે. એન્ટ્રોમિડાનું ને મારું વચ્ચન હું પાળીશ.

સિરિયાસ

મહાન ખુટુસ ! ઓ સુખી સિરિયાસ !

ઇયોલેયુસ

સોદાગર ટાયનેયુસ ! તું કાલિયા જવા માગે છે, ખરું ને ?

ટાયનેયુસ

જયારે આ આપદોનો સુખમાં અંત આવી જશે અને મને બચાવી લેનારી
તમારી મીઠડી રાજકુમારીનાં આનંદદાયક શુલ લળન થઈ જશે ત્યારે.

ઇયોલેયુસ

હું તને એક જહાજ આપીશ અને તારી નુકસાની ભરપાઈ થઈ જય
નેટબો માલ પણ આપીશ.

પર્સિયુસ

અને તે સાથે પ્રાર્થનાઓ; ઓ ઉત્તમ કાહિયન! જગતને તારા નેવા માણસોની જરૂર છે.

સ્મર્દાસ

(જનાનિતક) મને કંપારી છૂટે છે. તેઓ મને શું કહેશે? મને રિબાવવામાં ને કોસે ચાવવામાં આવશે. પણ અન્નોમિડા સિમતપૂર્વક મને બચાવી લેશે.

ઈયોલેયુસ

સ્મર્દાસ! ગલીય દગ્ગાખોર, કાયર જીવ!

સ્મર્દાસ

અફ્સોસ! રિબામણીની ધમકીએ મને ફરજ પાડી હતી.

ઈયોલેયુસ

અને સોનાની લાલચે પણ. તને કરવાની સજ તારા સ્વભાવ ઉપર આધાત કરશે. કૃપિકાર સિરિયાસ!

સિરિયાસ

રાજકુમાર ધનકુભેર!

ઈયોલેયુસ

આ માણસને તારા ગુલામ તરીકે લઈ જ. એ સશક્ત છે. અને તારાં જેતરોમાં અને વાડીઓમાં કામે લગાડને.

સ્મર્દાસ

ઓ રે! આ તો ભૂંડામાં ભૂંડું.

ઈયોલેયુસ

તને ઘટે છે તેના કરતાં વધારે ભૂંડું નથી. કેમ કે તું સોનાની લાલચાવાળો છે ને? એ બીજ માટે રળ. તું તારા પ્રાણ બચાવવા માગે છે? એ મુક્ત માણસની જંગમ મિલકત છે.

સ્મર્દાસ

બદેનબા અન્નોમિડા! મારે મારે કંઈ કલો.

અન્નોમિડા

વહાલા ઈયોલેયુસ! —

સિક્કિયુસ

મારી દુલારી! તું સર્વથી દ્યામયી છે; પણ ન્યાયનું એનું પોતાનું સ્થાન છે, અને એની સુનંદર સમતુલાને વધારે પ્રમાણમાં વારંવાર ડામાડોળ કરી દેવામાં આવે તો અનવસરે દશવિલી દ્યા અપરિપ્રક્ર જગતને ભગાડે છે. તારો ભાઈ મારી ઈચ્છાનું જ ઉચ્ચારણ કરે છે.

ઇયોલેયુસ

જને તેં વિશ્વાસધાત કરીને મુત્યુને હવાબે કરી દીધી હતી તેને આજ્જળ
કરીને તેં તારો અપરાધ વધાર્યો છે. શું તું તહન નિર્ભજજ છે? ગુપ રહે.

ઓન્ટ્રોમિડા

બેહદ બેહાલ ન બની જતો. સિરિયાસ તારી ઉપર દ્યાભાવ રાખશે; કેમ
નહિ સિરિયાસ?

સિરિયાસ

તારી આજ્જા છે, એટલે એના જેવા પ્રત્યે પણ હું તું કહે છે તેવો થઈથ.

(બહાર ગડબડાટ)

સિક્ષિયુસ

આપણે દરવાજે આ બીજે ભયંકર કોલાહલ શો?

(પેરિસસ છરો ધુમાવતો પ્રવેશે છે.)

પેરિસસ

બિરાદર પર્સિયુસ! તારી ચેલી તીક્ષ્ણધાર તરવાર બહાર કાઢ, અથવા તો
મને મારો છરો ચલાવવા દે.

સિક્ષિયુસ

તું કોધે ભરાયો છે? ખાટકી! તારી ઉદાત્ત સ્વસ્થતાને કોણે ખળભળાવી
મૂકી છે?

પેરિસસ

સરકાર સિક્ષિયુસ! હું કેમ કોધે ન ભરાઉં? ફરી તું શું અમારો સિરિયાનો
રાજ નથી? અને લાંબાં નાકવાળાઓ શું અમારા રાજનું અપમાન કરશે? શું
લાંબું નાક અને ઘોંઘપરોણો કરશે? પર્સિયુસ! તેં ત્યાં જૂના જમાનાના જંગી
જનવરને માર્યું છે, તું મને આ આ જમાનાના જનવરની કંતલ કરી નાખવા દેશે?

પર્સિયુસ

મારા ભલા પેરિસસ! લગાર શાંતિથી, ને શ્યાક્કસ શબ્દોમાં બોલ, આમ
લાંબા લચરક શબ્દોમાં નહિ. આ બધો કોલાહલ શાનો છે તે મહારાજને જણાવ.

પેરિસસ

મારા માલિક! ટાયરના ફિનિયુસે પોતાના લાંબા નાકવાળા રાજવીપણાને
આપણે દરવાજે આપ્પણું છે, અને એ સરકારની સમક્ષ આવવા માટેનું દબાણ કરે
છે. એની ગર્વિક્ષ બડાઈઓરીએ, મહારાજ! મારી અંદરના શાન્ત વિશાળ હદ્યને
ગરમીથી ઉકળતું બનાવ્યું છે.

સિક્ષિયુસ

એ એકલો આવ્યો છે?

પેરિસસ

ઉમોઅટિસ અને કોડીબંધ બીજ એના લાંબા નાકવાળાઓની બનેલી પૂછુંછીએ વળગેલા છે. પણ એ બધા તો હુલ્લડ્ઝોર ટોળાના ભિખારચોટ માણસો છે. એમાના એકે શહેરી ખાટકી જેવો નહિ મળે. તેઓ પોતાના તબેથાઓ ધુમાવે છે અને એમના અણિયાળા સણિયા મને ભોંકી દેવાની ધમકી આપે છે — મને પેરિસસને, ખાટકી પેરિસસને!

સિદ્ધિયુસ

હથિયારબંધ ફિનિયુસ! તોફાન પછીનો આ આવેલો ઉછાળો છે.

પર્સિયુસ

દોસ્ત! ફિનિયિયનને અંદર આવવા હે.

(પેરિસસ બહાર જાય છે.)

આમ સૂનમૂન બની જતા નહિ. આ માણસને ને એના બધા સાગરીતોને હું સહેલાઈથી સમાલી લઈશ.

(સંખ્યાબંધ સાથીએ સાથે ફિનિયુસ હોલમાં પ્રવેશે છે, એંચેલી તરવાર સાથે ટાયરના માણસો, ઉમોઅટિસ, મોરુસ અને બીજ ને એમની પાછળ પેરિસસ આવે છે.)

સિદ્ધિયુસ

સ્વાગત, ટાયર-નરેશ!

કેસિયોપિયા

તું અચાનક અમારી હજૂરમાં આવ્યો છે, ફિનિયુસ! આ ખુલ્લી તરવારો થાડી વહેલી આવી હોત તો આવકાર યોગ્ય થાત.

ફિનિયુસ

હું અહો આવકાર માટે આવ્યો નથી, આયે! જેની ઉપર મારો હક છે તે તું મને સોંપી દેશે કે પછી મારી તરવાર વડે તે લઉં?

સિદ્ધિયુસ

કુદ્રમાં કુદ્ર માણસ પણ પોતાના હકની નાનામાં નાની વસ્તુ માગે તો તેની મેં તેને ના પાડી નથી.

ફિનિયુસ

ના નથી પાડી? તો પછી એક રખડુ ગ્રીકને મારે માટેની તારી સર્વાગસુંદર કન્યા કોણ આપે છે?

કેસિયોપિયા

એ એક જોખમમાં હતી, ને તે વખતે તું નહોતો, ટાયરપતિ!

ફિનિયુસ

એ છે એક બડાઈઝોર જુવાન, નામનાને માટે ભટકતો તેજસ્વી તરવારિયો;

એ પોતાને દાનાઈનો પુત્ર કહેવડાવે છે, પણ એનો ભાગ કોણ તે તો માત્ર મધ્યરાત જાણું. પુચાણા ટાયરના મહાબળિપ્ઠ રાજનો નિરસકાર કરી એને તું ઑન્ડ્રોમિડાને પતિરૂપે આપે છે.

ફિનિયુસ

જે મૃત્યુને હવાલે આપણે એને છાડી દીખી તે મૃત્યુમાંથી તેણે એને બચાવી ને એ તેની બની છે, તેને પસંદ પડે તો તેની ઘત્ની, અથવા તો ભયંકર પોસેઈડેન પાસેથી તરવારને જોરે જીતી લીધેલી એ એ ક્ષણથી તેની, એને જે રૂપે તે લેવા માગતો હોય તે રૂપે એ તેની બની ગઈ છે.

ફિનિયુસ

એનાં પરાકરો યા તો તારી ઉપેક્ષા શું તારા વચ્ચનને ફોક કરી શકે?

દ્ર્યોલેયુસ

રાજ ફિનિયુસ! શું તું મરજીમાં આવે ત્યારે લેવાની ને મરજીમાં આવે ત્યારે તજી દેવાની ઈરદ્ધા રાખે છે? કોઈ માણુસ કીચડમાં રતન છાડી દે ને બીજો કોઈ તે રતનને લઈ વે તો શું પેલો તેની સામે ફરિયાદ કરશે?

પ્રેક્સિસલા

એને ઓન્ડ્રોમિડા કદી આની હતી જ નહિ, એ તો આને વિકારતી હતી.

ફિનિયુસ

હું કારણો સાંભળવા માગતો નથી, પણ બળજેરીથી હું એને મેળવીશ, પછી એમ કરવા જતાં ભલે એને એનાં બધાં સગાંવહાલાંઓના પ્રિયમાં પ્રિય શોણિત ઉપર થઈને ઉપાડી જવી પડે. ટાયરનો!

(ઓન્ડ્રોમિડા ફિનિયુસનો આશય કે છે.)

રાજકુમારો! જેના તો આશય લીધી છે તે જુવાનિયાની છાતીને છાડી દે. તારા ધરની બાબતમાં તો ભૂલ કરી છે, ઓન્ડ્રોમિડા!

દ્ર્યોલેયુસ

ભૂલ તો તું કરે છે, ફિનિયુસ! કે તું એને તારી વધુ માને છે, પણ એનો રૂપરી કરતાં વાર તારું આવો જાન્યુ સમજાન્ય. રાજેસમો અહીંથી ચાલ્યો જા.

ફિનિયુસ

રાજકુમાર દ્ર્યોલેયુસ! જે તરવારે પોસેઈડેન સાથેનો તારો કરાર કર્યો તે મારા કરારને કાપી શક્યો નહિ. આ કરાર તું તોડ્યો તો તારે ને તારા ભાપે એની ભરપાઈ કરવી પડ્યો.

પર્સિયુસ

ટાયરના ફિનિયુસ! માંના કે તારા હક ઉપર તારાય મારવામાં આવી છે; પરંતુ જેની ઉપર તું આક્રેપ મૂકી રહ્યો છે તેના હાથ એને માટે જવાબદાર નથી.

કન્યા એના બાપે મને નથી આપી.

ફિનિયુસ

તો એની માચે? હું ધારું દું કે સિરિયાના રાજકુટુંબમાં એ જ પુરુષ છે.

પરિસ્થિતિ

એની આગળ પણ મેં માગણી નથી કરી.

ફિનિયુસ

તો તું પોતે કન્યાનું સ્નેહસંવનન કરે છે? હજર ચુંબનો દ્વારા ઓળે તને હા પાડી હોય તો પણ તેનાથી તારું કશું વળવાનું નથી. મનોહરમુખી અંન્ડોમિડા! શું તું આ રઝણી ખાનારાને તારો પતિ બનાવશો, અને લિખારણ બની દેશપરદેશમાં ને દરિયે દરિયે રજણશે? તું ના પાઢશે તો પણ તારા સૌનદર્ય અને માધુર્યને ઉચ્ચિત નથી એવા આ દુર્ભાગ્યમાંથી હું તને બચાવી લઈશ અને ટાયરની રાણી બનાવીશ. આરોસિના દીન આશ્રિત બીજાની માલિકીની વસ્તુ હાથમાં પકડતાં પહેલાં માલિકીની વસ્તુને નહિ પણ તેના માલિકને પૂછતાં શીખ.

પરિસ્થિતિ

મેં એને પૂછ્યું નથી.

ફિનિયુસ

તો ધૃષ્ટ! કયા હક્કી તું એને તારી બનાવવા માગે છે? શા માટે એ આમ તારી ભુજાઓમાં ભરાઈ છે?

પરિસ્થિતિ

રાજ ફિનિયુસ! તું કયા હક્કી એને તારી બનાવવા માગે છે, એ પોતે ને બીજાં બધાંય ના પાડે છે છતાંય?

ફિનિયુસ

મારા પહેલાંના કરારને લકે.

પરિસ્થિતિ

તો એને મૃત્યુને હવાલે કરી હતી, એટલે એ કરાર તો તૂટી ગયો. અથવા તો જો તું તારું આપી દીવિલું પાછું લઈ લેવા માગતો હો તો મૃત્યુ પાસે જઈને એ માટેની માગણી કર. એની પાસે જવાનો માર્ગ સરળ છે.

ફિનિયુસ

તો મારી તરવારને જોરે, કન્યાને કે બીજ કોઈને ન પૂછતાં હું રાજ દું માટે એને લઈશ.

પરિસ્થિતિ

જો તરવાર જ ન્યાય નિર્ણય કરનાર હોય તો મેં એને મારી તરવારથી લીધી છે, ટાયરવાળા! એને કે બીજ કોઈને પૂછ્યા વગર, એટલે મારી એની

ઉપર સત્તા છે, હું એનો અધિરાજ છું. આ સુંવાળું સોનું મારું છે, મારા છે આ રૂપલિયા કિનારા; આ સમૃદ્ધ દેશ મારી માલિકીનો છે અને એની મધુરૂપ બધી મહેસૂલ બળથી હું લઉં છું. ફિનિયુસ! તું એને માટે વોલુપ્તા રાખે છે તેથી મને આશર્ય થતું નથી, કેમ કે સારીય દુનિયા એને માગે. ફિનિયિન! નાકાત હોય તો મારી પાસેથી એને ઝૂંટવી વે, એ એના બાપની માલિકીની રહી નથી.

(યેવી ઉધારણાં)

રાજ ફિનિયુસ! તું તૈયાર છે કે? હજુય એક વાર નીચ આકાશને ને સિરિયાની હરિયાળી ભૂમિને જોઈ વે.

ફિનિયુસ

જવાન! તેં પરાડમો કર્યા છે, ને તેમને હું ઉતારી નથી પાડતો. પણ જેમને તેં વશમાં આપ્યાં છે તે તો હંતાં એક દરિયાઈ જનવર ને હુલ્લાદિયા ટોળું. હું છું રાજવી ને રાણીવીર. તું તારી અવોકિક ઢાલથી મને ભડકાવશે?

પરિયુસ

ભડકાવીશ નહિ, પણ પૂરો કરીશ; કેમ કે તું મરાળને લાયક જનાવનાર શબ્દો બોલ્યો છે. બુલ્લામાં આગળ પડ, આ યુદ્ધ માટેનું સ્થાન નથી. તારી લડવેયાઓની ટોળકીને મારી સામે જોઈવ, ને સિરિયનોના ટોળાને એમની મદદમાં ભરાડ પાડવા હે. એમને દોરવા તું મોખરે ઊભો રહે; હું એકલો જ તેમના સામટા ધસારાનો સામનો કરીશ, ઉર્સેટિસ તો માત્ર ઊભો રહીને અવલોકશે.

ફિનિયુસ

તું પહેલાંના વિજયોથી મદમત્ત બની ગમો છે; આજની વવાણા! અટકી જ. તારી માયે તને ગમે તે રીતે ભવે મેળવ્યો હોય, તો પણ એનો એકમાત્ર આનંદ હું લૂટી લેવા માગતો નથી. મનેદાર તદદીરથી એણે પોતાના મધુર મધ્યાતના અપરાધનો ને દેવો ઉપર આરોપ કર્યો છે તે દેવો માટે ભવે એને સુજ્ઞ કરે.

પરિયુસ

હવે ચાલ, નહિ તો અહીં જ તને રેંસી નાખીશ.

ફિનિયુસ

તું મુત્યુના પ્રેમમાં પડ્યો છે, પણ મને દ્યા આવે છે, જુવાન પરિયુસ! તારે મરવાનું નથી, મારા માણસો તને જીવનો પદ્ધશે અને વાયરમાં તને ગુલામ તરીકે વેચવા માટે ફરિયાઓ ફરશે ને ત્યાં તું રાષ્ટ્રોની રાણી બનેલી ઝોન્ડોમિડાને કોઈ કોઈ વાર હૂરથી દેખશે.

પર્સિયુસ

ઓ હે દ્વારુ મુલ્ય ! પણ, વીર ! તને હું અદભુત ગ્રાકારનું મરણ, ને તું જેને યોગ્ય છે તે પથ્થર સ્મારકમાં સમર્પિશ; તેમ કે હજુ જ્યાં સુધી તું જીવે છે ત્યાં સુધી તું એક મહાન રાજ અને યશસ્વી યોધો છે. મેદાને પડ, ને મારી સાથે યુદ્ધ કર ! પછીથી તારામાં શક્તિ હોય તો અન્દ્રોમિડા માટે આવજે. તું એને પકડી જાય તેનો કોઈ વિરોધ નહિ કરે. નાયક ! મારી પૂછે રહે કે જેથી આ હુલ્લડોરો દગ્ધાનો ઘા કરવાને લવચાય નહિ.

(હિન્દિયુસ, ટાયર્થનો, ઉમોઓટિસ અને પોતાના પક્ષના સિરિયનો સાથે બહાર નીકળે છે, ને તેમની પાછળ પર્સિયુસ અને ઉર્સેટિસ, પછ્યાડે થોડે દૂર સિરિયાસ છે.)

સિરિયુસ

મારા આનંદન ! મને ડર છે.

અન્દ્રોમિડા

મને નથી, પિતાજી !

સિરિયુસ

આટલા બધા સામે એ એકદો !

ઈયોલેયુસ

પિતાજી ! હું જરૂર ને એને પડખે ઊભે રહું ?

સિરિયુસ

એ રોપે ભરાય, સાંભળ, હિન્દિયુસનો અવાજ.

ઈયોલેયુસ

એ નિઃશાંક કોઈ હુકમ આપે છે.

સિરિયુસ

ટાયર્થનો ધર્મારા માટે રાજનાટ કરે છે. એનું આવી બન્યું.

(એક ક્ષાળની સ્તર્ધાતા, બધા હુંભભર્યા ધ્યાનથી સુણે છે.)

ઈયોલેયુસ

પોકારો બંધ પડો ગયા છે, ઓચિતી ચુપકી.

સિરિયુસ

આના શો અર્થ હોઈ શકે ? આ મૌન ભયપ્રેરક છે. (ઉર્સેટિસ પાછો આવે છે.) શા સમાચાર ? કોઈ ઊંઘતાની માહક તું ચાલે છે.

ઉર્સેટિસ

મહારાજ ! તમારો રાજમહેલ સ્મારકથી ભરાઈ ગયો છે.

સિદ્ધિયુસ

તું શું કહેવા માગે છે? શું બન્યું? પરિસ્થિતિસ ક્યાં છે?

ઉસેટિસ

રાજ દિનિયુસે એ ગ્રીકને જીવતો પ્રકડી કેવાનું પોતાના માળુસોને ફરમાયું. પણ જેવા તેઓ આકમણ કરવાને ધસ્યા તેનું જ મહાન પરિસ્થિતિસે મને બૂમ પાડીને કહ્યું, “આંખો બંધ કરી હો, ઉસેટિસ! જે તારે જીવતા રહેલું હોય તો.” અને મેં એ પ્રમાણે કર્યું, પણ મેં જોઈ લીધું કે એણે અના ખભા પાછળ રાખેલી થેલીમાંથી ચાપ જેવું કંઈક કાઢ્યું. અંધ ભાવે હું મોટા અવાજ સાથે આવતા ધસારાને સાંભળતો હતો. પછી ઓચિતો એ વેળી ધસારો અટકી પડ્યો, અવાજે મૌનમાં શમ્યા અને નરી નીરવતાનું રાજ્ય છવાયું. બે ટૂંકી પણો સુધી અચંબાચે મને ગાઠ પ્રકડી રાખ્યો, પણ જ્યારે મેં મારાં સિડાયેલાં પોપચાં ઉધાડ્યાં ત્યારે મેં જોયું કે પેલા વેગથી આકમણ કરતા ચોલ્યાઓ અકડાઈને પથ્થર બની ગયા હતા, યા તો અકડાતા જતા હતા, ને તેથી હુમલા વખતની જે સિથતિમાં હતા તે જ સિથતિમાં, ઉગામેલી તરવાર સાથે, આગળ ધરેલી ઢાલ સાથે, પેતરામાં વાળેલા ઢીંચાણ સાથે, ધસવા માટે આગળ ઉપાડેલા ચગ સાથે,— જોણ જીવનું બનેલું મૌન, પથ્થર બનેલું જીવન! આ સોથી મહેલનું ચોગાન ભરાઈ ગયું હતું, એક માત્ર એ દેવતુલ્ય વિજેતા, અધર ઉપર સિમત ધારી થેલીનું મોં બંધ કરતો ત્યાં હ્યાત હતો. પછી દિદ્દમૂઢ બની જયેલા હું તે સ્થાનેથી ચુપચાપ આવ્યો છુ.

સિદ્ધિયુસ

સુભટ! એ કોઈ દેવ છે, યા તો દેવો એના સાથમાં અડું જડ ચાલે છે. એનો આવતો પગરવ સાંભળું છું. જ્ય જ્ય પરિસ્થિતિસ!

(સિરિયાસથી અનુસરાતો પરિસ્થિતિસ પાછો આ તે છે.)

પરિસ્થિતિસ

રાજન! જાંચ જ ટાયથનો મુત્ય પામ્યા છે. તમારે એમને માટે ચિતારું અહેકવાની કે ધોરણી જોદવાની જરૂર નથી. હવે પછી કોઈ પૂછે કે ક્યા સર્વોત્તમ શિલ્પીએ સિરિયાના રાજમહેલના ચોગાનમાં આ મૂર્તિએ કંડારી કાઢી છે, તો કહેલું, “અંધિમિપ્યાના દેવની કન્યકા એથિનીએ એક દિવ્ય અને અનવધાન પ્રહારથી પરિસ્થિતિસને હાથે આ મૂર્તિએ ઘડી છે. એના મહિમાનો જ્ય જ્યકાર પોકારનો.”

સિદ્ધિયુસ

એ ભીધણ વિજેતા! શું બોલવું ને શી શી તારી પ્રશંસા કરવી, તે મને સમજાતું નથી.

પર્સિયુસ

કંઈ જ બોલતા નહિ, મહારાજ ! મૌનપૂર્વક દેવોનું સ્તવન કરો, મિત્રો ! આનાથી તમે આકૃત થતા નહિ. જાણો કે કશું જ તમને ક્ષુભ્ય કરનું આડે આયું નહોનું એમ સમજી આગળ ચલાવો.

સિરિયાસ

ઓ જિયુસ ! હું તો ધારતો હતો કે તું ખાડી પીછાનો ને ઝોસ્ફરસનો જહુ કરી જાણે છે, પણ જોઉં છું કે તું જહુની બાબતમાં બોબિલોન ને મિલિયને પણ ટપી જાય એવો છે. (જતને હલમલાવીને) હજુય મને ખાતરી થતી નથી કે હું પથ્થરની પ્રતિમા નથી બની ગયો ! અહ ! આ તો એક પથ્થરિયા જહુગરી હતી.

પેરિસસ

(બહાર જઈને જે પાછો ઝર્યો છે તે) બિશાદર પર્સિયુસ ! તે શું કરી નાખ્યું ? તે એના લાંબા નાકને સર્વ સમય માટે પથ્થર રૂપે અમર બનાવી દીધું છે ! આવતી પેઢીઓ માટે આ એક દુઃખદ વસ્તુ છે; એમને હબકાવી મારવા માટે આવા શિલાવશેષને પાછળ મૂકી જવાનો તને કશીય હક નથી.

સિદ્ધિયુસ

હવે તો મધુર વયસ્કા પ્રસન્નનયના અન્ન્યોમિડાનાં પ્રભાવશાળી પર્સિયુસ સાથેના લગ્નની તેથારી સિવાય બીજું શું બાકી રહે છે ?

પર્સિયુસ

શનન ! એને જવદી થવા દ્વા, જેથી હું મારી મા જ્યાં મારી વાટ જોઈ રહી છે ને બીજાં પરાકમો મને બોલાવી રહ્યાં છે ત્યાં મારા નીલમવલયી સેરિફોસ રાપુએ સિધાવું.

કેસિયોપિયા

ઇતાંય, પર્સિયુસ ! જે તારું હદ્ય કબૂલ થતું હોય તો અમને તારા અને અમારી પુત્રીના સહવાસના ત્રણ મહિના આપ, ને પછી તું વિદાય વેને.

પર્સિયુસ

ઓ આપ્યા.

અન્ન્યોમિડા

પર્સિયુસ ! તું તો આપતો રહે છે, ને કદી કશું માગતો નથી. તારે માટે મને કંઈક માગવા હે.

પર્સિયુસ

માગ, અન્ન્યોમિડા ! અને મેળવ.

અન્ન્યોમિડા

તો માણું છું કે તારાં પ્રોઢ પરાકમો સિરિયા ઉપર પોતાની સુવર્ણરિખા

અંકિત કરેલી રહ્યે. અહીંનો દાચુણું સંપ્રદાય હમેશને માટે બંધ પડે અને એની કાળી વેદિ પર બલિદાનોનું રક્ત ન રેખાય, એને સ્થાને એથિનીનું નામ સારાએ દેશમાં ને મનુષ્યહઠદોમાં વ્યાપી જય. ત્યારે જ એક પ્રથાન્ત ને પ્રભાવશાળી પ્રભુનો સંકલ્પ પ્રવન્તશે અને વિશાળતર માનસો, ને વધારે માણણું પ્રથાઓ સત્તા ચલાવશે અને માણસો માણસાઈભર્યા, મૃદુ અને દયાળું બનશે.

પર્સિદ્ધિયુસ

મહારાજ સિદ્ધિયુસ ! આ તમે સાંભળ્યું; બોલો એનો અમલ કરવામાં આવશે ?

સિદ્ધિયુસ

વીર ! તું અમારે માટે અમારી દુનિયા પલટાવવા માટે આવ્યો છે. ઉચ્ચાર, હું એનો અંગીકાર કરીશ.

પર્સિદ્ધિયુસ

તો જે મંદિર પુઠ્ઠીના વક્ષઃસ્થળ ઉપરથી ઊંચે સૂર્યપ્રકાશમાં દૃષ્ટિપાત કરે છે તેની રક્તની રત્તી સમૃતિ ધોવાઈ જવા દો, ને તેના પરિસરમાં નિવાસ કરનાર જે ભીપણું સ્વરૂપ છે તેને પ્રકાશમાન અને દયાળું દેવમાં પરિવર્તન પામવા દો; કે જેની શક્તિ અફાટમાં અફણાઈ મરતા માણસોને સહાયરૂપ બને. ખરાબાઓના ભોગ બનેલા ખલાસીઓની વહારે ધાઓ. તમારા આબે અડતા પહાડો અને મહાસાગરના વિસ્તારોના વચ્ચગાળામાં લોકોની આરાધનાના કેન્દ્રરૂપ એક મંદિર ઊભું કરી એમાં જિયુસ અને મહિમાવંતી એથિનીની પ્રાણપ્રતિષ્ઠા કરો. એ દેવીની મહાશક્તિ તમારાં જીવનોનું રક્ષણ કરશે અને તમારા દેશને બચાવશે. તમારા માનવકલ્પન એ દેવતાના સ્વરૂપને આરસ-પલાણું મૂર્તિમંત બનાવો અને એના દ્વારા વિવેકબુદ્ધિની જ્યોતને, સિથર સ્વર્ગીય સામજન્યનિ, સુજ્ઞ અને શાન્ત જીવનના શાસનને, વ્યવસ્થા, સૌનંદર્ય તથા સામંજસ્યભર્યા વિચારોને, આવેગોના તરંગો ઉપરના પ્રભુત્વને, ઊર્ધ્વ-પ્રતિષ્ઠ સંકલ્પને, ટૂંકમાં, ઊછરતી ઉદ્ધાર પામેલી જીતના આદર્શને કંડારેલી શુભ્ર પ્રતિમામાં ગ્રગટ થવા દો. કેમ કે જેઓ એની ઉપાસના કરે છે તેમને આ એનાં વરદાનો છે. આરાધના કરો ને જેની તમે આરાધના કરતા હો તેના જેવા બનવાનો પ્રયત્ન કરો.

સિદ્ધિયુસ

અહીંયાં જે કરાલતર મહિમાનું સ્વરૂપ હતું તે આ કરવા દેશે ?

પર્સિદ્ધિયુસ

પોસેઈડેનથી ઊરો નહિ. એ બળવાન દેવ મુક્ત થઈ ગયો છે. એ સ્વર્ગીય અંધકારમાંથી બહાર નીકળી જઈને ઔલિમ્પિયન શિખરે પોતાના નૂતન

મહિમાવંત સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થયો છે.

ક્રેસિયોપિયા

અમર દેવો અને પ્રકૃતિ શી રીતે રૂપાંતર પામે?

પરિચય

એનું એ જ રહેનાર જગતમાં બધું જ બદલાય છે. કણનો જીવ એવા માણસે સૌથી વધારે બદલાવાનું છે. એના દેવોએ પણ બદલાવાનું છે ને વિશાળનર જ્યોતિમાં રહેવાનું છે.

સિક્ષિય

તો માણસ પણ ઉચ્ચતર શિખરોએ આરોહે અને એનો આત્મા દેવોનો વધારે સમીપવત્તી બને, ખરું?

પરિચય

સંભવ છે. પરંતુ અધ્યાત્મુવનની આંધળી શક્તિઓ હજુય પ્રબળ છે, અને આરોહણ ધીરું ને સમય દીર્ઘ છે. છતાંય સત્ય વૃદ્ધિ પામતું જશે અને એકરાગતા વધતી જશે. મનુષ્યો પરસ્પર નિકટતાનો અને એકત્રાનો અનુભવ જેમાં કરતા હોય એવો દિવસ આવશે. ત્યાં સુધી આગળ ભરાયેલું એક ડગ પણ કોઈ પ્રાપ્તિરૂપ છે, કારણ કે પૃથ્વીનો અંધકારગ્રસ્ત આત્મા પરમજ્યોતિમાં પ્રબુદ્ધ થાય ત્યાં સુધી એળે ધીરે ધીરે સ્વર્વોક પ્રન્યે ખુલ્લા થતા જવાનું છે.

[२]

વાસવહતા।
એક નાટ્યમથી રંગાંકથા।

લેખકની ઇચ્છા

આ રંગકથા મહાભારત યુદ્ધના એક શતક પછીની ઘટના છે; રાજધાનીનું સ્થાન બદલાઈને કોશામલી બન્યું છે. તે સમયે સામ્રાજ્ય ખાંડિત અવસ્થામાં છે, અને ભારતવર્ણનાં રાજ્યો ત્રણ સત્તાઓની છાયામાં આવી ગયાં છે, — પૂર્વમાં પ્રદોતના અમલ નીચેનું મગધ, જે ચંડ મહાસેને દક્ષિણાં રાજ્યોને તાબે કર્યાં છે તેની સત્તા હેઠળનું અવન્તી અને જ્યાં યૌગન્ધરાયણ શક્ના ને રાજનીતિના સામર્થ્યથી દાખ્લો દેવા માગતી અવન્તીની સત્તા સામે, પરીક્ષિતના રાજવંશને ટકાવી ચાખવા પ્રયત્ન કરી રહ્યો છે તે મધ્યવર્તી કોશામલી. તાજેતરમાં જુવાન વત્સરાજ રાજસિલાસને અભિષિક્ત થયો છે ને કોશામલીમાં ધ્યાન ખેંચતો આગળ આવ્યો છે, ને તેને છાયે અત્યાર સુધીના અજિન ચંડ મહાસેને નિર્ણયાત્મક નહિ તોય સખત પરાજ્યો અનુભવ્યા છે. તત્કાલ પૂરતી બન્ને રાજ્યો વચ્ચે સશ્લેષણાત્મિત છે.

અનેકાનેક કથાઓડૂપી સરિતોનો સાગર, એવા સોમદેવના કથાસરિત્સાગર-માંથી આ કથા લીધીલી છે. ભારતની રંગકથાઓએ અને નાટકોએ આમાંથી મનપરસાંદ વિષયો હમેશાં લીધા છે; પણ અહીં કેટલાંક વૃત્તાન્તો, ધર્ષી બધી ઘટનાઓ અને થોડાંક નામો બદલ્યાં છે અથવા તો પડતાં મેલ્યાં છે, ને એમને સ્થાને નવીન દાખલ કર્યાં છે. કથામાંના રાણ્ણનું નામ વત્સ છે, પણ નાટકમાં તે રાજ ઉદ્યનના પોતાના નામ તરીકે વાપર્યું છે.

વासवदता

नाटकनां पात्रा

वत्स उदयन : कौशाम्भीनो राजा

योगन्धरायण : अनो अमात्य, अत्यार पहेलानो राजप्रतिनिधि

उमाहवान : राजानो सेनापति

अलक } : वत्सराजना समवयस्क मित्रसाथीयो
वसंतक }

द्रारपाण

योंड महासेन : अवन्तीनो राजा

जोपालक } : अवन्तीना शजकुमारी
विक्री

रेख : अवन्तीनी राजधानी उज्ज्वलिनीनो नगरपाल

अवन्तीनो एक सेवक

एक सेवक

परिषुक : उदयनना राजमहेलनो परिचारक

अंगारिका : अवन्तीनी राजी

वासवदता : योंड महासेन ने अंगारिकानी गुर्ती

अंबा : अनो परिचारिका

मंजुलिका : वासवदतानी सेवामां राखेली सौराष्ट्रनी बांदी राजकुमारी
बंधुमतीनु नवु नाम

વાસવદત્તા

અંક ૧ : દૃશ્ય ૧

[સ્થળ : અવન્તીમાં અંતઃપુરનો એક અંડ. આસનસ્થ ચંડ મહાસેન, ગોપાલક.]

મહાસેન

વત્સરાજ ઉદ્યન મારા ભાગ્યને પાછું હંકારે છે. આપણાં સૌન્યબલો એક વિલાસી છોકરાને હાથે પરાજ્ય પામીને પાછાં ફ્રીં છે.

ગોપાલક

યુદ્ધમાં મેં એને નિહાળ્યો છે, અને આશર્યભાવ પ્રકટ કરવા પૂરતો જીવતો રહ્યો છું.

[શાદ્દું લવિકીડિત]

બાબા કો હસતે મુખે લુલસતી, નર્તન વેગી ગતે,
ઠેક લે શશિશુભ્ર ચારુ ચરણે, સ્વરચ્છંદ સૌનંદર્યની
સોડે લાપરવાઈથી છુપવતી કૌશલ્યવંતી કલા,
તેવા એ હળવાશની હલકથી યુદ્ધે હતો ઘૂમતો !

મહાસેન

આજનો ઊગતો દિવસ અનિષ્ટનું પ્રભાત આપણે આંગણે આણે તો આપણા સૂરજ આથમ્યા સમજવાના. છતાં હું ભવ્ય સ્વર્ણાં સેવતો હતો. અયોધ્યા ને કૌશામ્બી મારાં નકશીદાર ઊંચાં ગોપુરો હતાં. ગંગા, ગોદાવરી અને નર્મદા મારા આરામગાહેમાં ચાંદનીએ ચમકતી જઈએ અને જૂઈએને પાવન જલકણથી સીયવા સિહલંકી સ્પર્ધામાં ઊતરતી. આ સારોએ સૂર્ય-સમુજનજવલ ભારતવર્ષ મારા સૌભાગ્યની છાપામાં શાંતિથી સુઆરામમાં સૂતો હતો. પણ..... એ હતાં માત્ર સ્વર્ણાં.

ગોપાલક

એમને જીવનમાં સિદ્ધ કરી શકો એવા શું તમે મહાન નથી?

મહાસેન

દીકરા ! ધારાંયે ઉન્નતભાવી હૃદયોએ પૂર્વે પ્રયાસ કરો હશે, પૃથ્વી ઉપર કોઈ મોટી વસ્તુ સિદ્ધ થઈ શકે તે પહેલાં ધારાંયે નિર્ઝળ નીવદ્યાં હશે; તો પછી આ મારુસ જ સહૃણતા મેળવશે એવું કોણ કહી શકે ? એક યુગ સ્વર્ણાં જુઓ છે તે બીજો જીવન બનાવે છે !

ગોપાલક

[અનુષ્ટુપ]

પૂર્વની ગમ તાડીને નિશ્ચળ નિજ ભીપણ
ઉભા છે રદ્દ, તે પદારો પ્રતિ ઊંચાં કરો હૃગ.

[પૃથ્વી]

એ ન યદિ માર્ગમાં વિઘન હેવ-વેરી પહુંચાં;
નિરુદ્ધ ન નિજતમને તમ સમા બલિષ્ઠો કરે;
પ્રસારિત કરો કરો ગ્રહણ-અર્થ, ને ખૂંદવા
ભરો ડગ મહાન કો અસુરના સમા સાહસે.

મહાસેન

જીચે જીચે અત્યારે તું ઉડી રહ્યો છે; પણ તોઢાનની તરફ તારી આંખો
બંધ છે.

ગોપાલક

તો આ ગવંગોરવભયો કલહનો અંત આણવા આખરે તમે શું શત્રુઓ
આગળ સલાહની માગણી કરવાના?

મહાસેન

એ તો કદી જોવામાં નહિ આવે. એ છોકરાનું પતન થવું જ જોઈએ.

ગોપાલક

એ જુવાન છે, ઉમદા છે, સુંદર અને સાહસિક છે; છતાંય એ ભલે
પડે. પરાજ્ય આપણે કદાપિ સહન કરી લેવાના નથી.

મહાસેન

પણ, દીકરા! એ ડેવી રીતે પડશે? સ્વર્ગથી સતવાતા રદ્દ હજુથી મારાં
ઉગ્ર ને ઉધ્રી દૃષ્ટિવાળાં ભાગ્યોનું રક્ષણ કરે છે; છતાંય એના જન્મને સમયે
અનેક દેવતાઓ સસ્પિન્દ્ર ઉપસ્થિત થયા હતા.

[શાર્દુલવિકીડિત]

લક્ષ્મી આવી સુભાગ્યના સુદિવસો ડેરી લઈ સંપદો,
તેજઃપૂર્ણ ‘તથાસ્તુ’ વિષણુ વિદ્યા વેકુંઠના વ્યોમમાં,
ને આપ્યાં વચનો પદકમ વડે પૃથ્વી બધી માપવા,
અંધે અદ્ભુત શારદા નિજ કલાપનો કરે એહના.

ગોપાલક

[અનુષ્ટુપ]

કઠોર દેવતાઓ જ સર્વશ્રોષ સહાયકો,
દયા બતાવનારા ના દેવતા કામના તહો.

એની અંદર રહેલી મહાત્મા એ પુરુષ થાય ત્યાં સુધી પહોંચી શકવાની નથી. પ્રયાસની આવશ્યકતામાંથી મુક્ત, ઊંચાં મુશ્કેલ આરોહણો પર ટેકાની અપેક્ષા રાખનારાં, રંગની ભભકભરી પાંખોવાળાં પંખીઓ ધરતીની નજરીકમાં જ ઉડે છે. વત્સરાજની વીરતાની ઘડીઓ વિસારે પડવા માટેનાં આ એનાં વિરલ ઉડુયનો છે. મધ્ય, સંગીત અને નૃત્ય એના શાંતિના દિવસોને પાંખો આપતાં એના એશાચારામી આત્માની આસપાસ ભીડ કરતાં બેળાં થયેલાં છે.

મહાસેન

એમાં જ આપણી આશા રહેલી છે. બેટા ! શત્રુની સંપત્તિની અને સેનાઓની બાતમીની સાથોસાથ એના આત્માનીય બાતમી મેળવતો રહેને. એની નબળાઈ શોધી કઢવાનું નજરમાં રાખજે ને તેની પર તારા હાથનો ધાથવા હેઠે.

ગોપાલક

ક્યે પ્રકારે તમે ધા કરવા ધાર્યો છે ?

મહાસેન

પ્રકાર તો મારી પાસે છે, પણ તે ગાજરતા સમરાંગણના પ્રકાર જેવો અભિજત નથી.

ગોપાલક

એ માર્ગ બો. આપણા લક્ષ્યની પ્રતિ આપણે સીધેસીધાં પગલાં ભરતા જઈએ.

મહાસેન

તારા હાથની મદદ માટે માગણી કરવાની છે.

ગોપાલક

એ તમારી સેવામાં જ છે.

મહાસેન

કોઈ પ્રભળ યુક્તિપ્રયુક્તિ કરી એને આપણી પાસે લઈ આવો અને ઉજ્જવિનીના સેનેરી કુલેમાં આપણો બંદી બનાવી રાખો. ત્યાં એના બંદી હદ્યની તુરંગપાલિકા એને મળશે. તે એના હદ્યની ચમત્કૃતિ ભરી ચાવીઓને લઈને પોતાના ગાલવને છેડે બાંધી જુલાવની ધારણ કરશે, અને એ આનંદના બંદીગુહમાં ગાડ પુરાઈ રહેશે ને તેનો ને આપણા આજાકારી બની જશે. નહિ વારુ ?

ગોપાલક

તો શું ગરુડને માળે ગરુડના બરચા માટે એને આણી વાસવદત્તાને તેના હૈયાના બોન્યુ રૂપ એને અર્પવા છે? રાજન् ! તમારો રાહ રૂપે છે.

[શાદ્દું લવિકીદિત]

સૂતેલા શિશુ કો મહાભુજગને, આકાશથી ઉત્તરી
વેગે જાય ઉપાડી તાક્ષી, ત્યમ હું એ વત્સ રાજેન્દ્રને
બાંધીને અસહાય, હૂર ક્ષિતિને આકાશને ચૂમતાં
શૂંઝો છે જર્હી આપણાં તહીં લઈ સ્થાપીશ સેવામહીં.

આ વિચિત્ર, નૂતન ને ચૂક્ષમ બુદ્ધિચાતુર્ય ભર્યું છે તો પણ તે ઠીક જ
છે. ઘા થયો જ સમજજો, તમારો શગ્રુ પકડાયેલો ને બંધાયેલો જ માની લેજો.

મહાસેન

તારી જડપનો ને એકલક્ષ્ય છલંગનો મને પરિચય છે. એક વાર એ
અહીંથાં આવી જાય એટલે પછી એનાં ઈન્દ્રિયકરણો. પ્રત્યેક સુનદર વસ્તુના
સ્પર્શજન્ય સંવેદનનાં આફરીન ગુલામ જ બની જવાનાં. પછી એ વિકાંત
વીર મટી લલિત લીલાપ્રિય જીવ બની જવાનો. કેમલતા ભર્યા લોચનવાળો,
આમોદપ્રમોદનો રસિયો એ વિલાસી નવયુવક મધુર સૂરની ને મધુર દૃશ્યોની
લાપરવાઈ ભરી મસ્ત મોજમાં નિમજ્જ બની જશે.

[વસંતતિલક]

સંગીત, મધ્ય, સુમનો, સર્ઝુટનું પ્રભાત
કો બાલિકા-સિમતતાણું, મધુકાલ તેરી
કે સ્નિગ્ધ ને સુમ-સુકોમલ શુંખલાઓ
સર્જ નિબદ્ધ કરશે રસિકાતમને એ.

[અનુષ્ટુપ]

મજબૂત મનાયે છો બેડીઓ લોહની ઘરી,
વાસંતી મૃદુતાની આ બનશે બલવતારા.

[ઉપજાતિ]

બધુંય એનું બલ બાલિકાના
બે ઓઠથી મુદ્રિત છે થવાનું;
જુલ્મી સિતારા બની લોચનો બે
એની કને ધાર્યું કરાવવાનાં.

ગોપાલક

એકમાત્ર સહાય માટે માગણી કરું છું, રાજીન! મને તમારા રાજ્યમાંથી
દેશનિકાલ કરો.

મહાસેન

ગોપાલક! વત્સ! જ હું તને દેશપાર કરું છું; મારા પ્રચંડ સંકલ્પને
પાર પાડ્યા વિના પાછો ફરતો નહિ.

અંક ૧ : દશ્ય ૨

[કોશામ્ભીના રાજમહેલનો એક ખંડ. યૌગન્ધરાયણ, તુમણુવાન]

યૌગન્ધરાયણ

અનું બળ પુષ્પોમાં ઢંકાઈને પડી રહેલું મને હેખાય છે; અને છતાંય
અનાં સંવસરોમાં એક મહત્ત્તા છુપાઈ રહેલી છે.

તુમણુવાન

આવી મોટી આશાઓ પોતાના નહિ.

યૌગન્ધરાયણ

હું તદ્દન સારી એઠે જાણું છું આ ઉછરતી ભૂમિઓ પોતાના હરા
અંધકારમાં સર્પના વિષને પોષતી હોય છે. અને તેથી તો એ મબલક બહલાતા
ધાસમાં મધ-મોળ વિષવાળા, ભૂતળ નીચે નિવાસ કરતા, વિનાશક લય ભર્યા
વિષધરની વડાકાર ગતિને વારવા માટે સાવધાનપણે ચોંકી રાખવાની હું સંભાળ
લઉં છું. એ સર્પ છે કામસર્પ.

[મંદાકાન્તા]

માથે અને પ્રશુયમય છે રતન રાજાંત રમ્ય,
ને અને એ મુકુટમણિથી વશ્ય પૂરો બનાવી
લેવાનો છે કર-ગત કરી; ને પછી રૂપ રૂદુ
દેવાનું છે રૂરવરતાણું ઉષ્મતાએ ભરેલું.
વત્સરાજને માટે હું કોઈ કન્યાની શોધમાં છું.

તુમણુવાન

એમાં શાયુપણ છે; પણ કઈ?

યૌગન્ધરાયણ

એવી તો એક જ જીવમાન છે. એ એવી તો અનુપમ મોહની
ભરી છે કે વત્સરાજની જ્યાં ત્યાં વિહરતી ઈન્દ્રયોને એ હેકાણે રાખી શકશે;
કુદરતી બક્સિસો અને સૌન્દર્યની એની કીર્તિ દૂર દૂર વ્યાપી ગઈ છે, ચમત્કારી
દૈવયોગે કંદોર બોઢાની દાંડી ઉપર ખીલેલું એ ઝૂંબ છે.

તુમણુવાન

વાસવદત્તા, અવન્તીની રોનલ રાજકુમારી! આ પરસ્પર વિરોધી
દૈવતાઓના યોગની આશા રાખતા નહિ. નિર્સર્ગની પ્રેરણાને અનુસરો. તમારી
માનુષી નીતિરીતિથી એના સરળ ઉદેશોને વિકૃત બનાવતા નહિ.

યૌગન્ધરાયણ

પ્રકૃતિએ કલાના ને વિજ્ઞાનના પુષ્પ રૂપે પ્રહુલિત થવાનું છે; અને માણસ જે એ ન કરી શકે તો એ શા કામનો? પ્રકૃતિમાંથી માનવ પ્રભુની સંકુલતાઓ પ્રતિ સભાન બને છે, કુદરતના કાચા અને સાદા દ્રવ્યને હાથમાં લે છે અને અશક્ય લાગતી વસ્તુઓને પોતાની કુશળતાથી નિયના ચમત્કારોમાં ફેરવી નાખે છે.

રુમણુવાન

આ વસ્તુ મુશ્કેલ છે ને એમાં લાભીય શે?

યૌગન્ધરાયણ

લાભ એ કે વૃદ્ધિ માટે આપણને એ લાંબો સુર્યોજનજવલ સમય આપશે. કેમ કે પદ્ધિમના એ પોલાદી વિજેતાની સામે એ બાલિકારૂપ કોમળ ઢાલ આપણે ઊંચી ધરી શકીશું, પિતાનું રૈદ્ય આપણે સંગીન બચાવ સ્વીકારો એ પ્રચાંડ પુરુષની અંદર રહેલા રાજના મરિતાંકનો નિષેધ કરશે. ત્યાર પછી જ્યારે એ આ હુનિયા છોડીને જશે ત્યારે એના જબરનસ્ત સાહસિક પુત્રો હોવા છતાં એની મહત્વાઓના વારસો તો આપણે જ છીએ.

રુમણુવાન

પણ એ પોતાના પ્રોંક સ્વાભિમાની સ્વભાવથી પતિત થગો હશે તો જ સંમનિ આપવાનો.

યૌગન્ધરાયણ

એક બીજુ જબરનસ્ત શિક્ષણ એટલે વાસવદતા આપણી જ સમજવી.

રુમણુવાન

તો સમરના શંખ હુંકો.

યૌગન્ધરાયણ

અવસર આવે અને દેવો સાનુકુળ જણાય તેની હું રાહ જોઈ રહ્યો છું. (પ્રવેશ કરતા વત્સનો) વત્સ! તારી લીલાલહેરોમાંથી તું આજે વહેલો આવ્યો લાગે છે.

વત્સ

પ્રભાતની રંગભભકો શર્મી ગઈ છે. અલર્ક અને વચન્તકને હું શોધું છું, મધ્યાહ્નની સેનેરી નીરવતાઓનું આવાગમન થાય ત્યાં સુધી સારંગીના સુરો સાથે ગવાતી તેમની ઊમિલ ગીતિઓમાંથી મારે આરામ મેળવવો છે. નદીની નીચવાસમાંથી મેં આ નવાઈભર્ય પુષ્પ તોડ્યું છે તે જુઓ. એની પ્રત્યેક પાંખડી એક ચિત્તનરૂપ છે.

યોગનધરાયણ

અને રાજ્યની ચિંતાઓ, કોશામ્ભીના રાજ્યો?

વત્સ

શું એ તમારે માટે નથી? મારા પ્રજા માનસપિતા! મને ઠપકો ન આપતા.
તમે મહાન ને મહાજ્ઞાની થયા તે તમારો વાંક. તમે જે સર્વોત્તમ પ્રકારે સરસ
રીતે ચાંદી શકો તે હું ધ્યાની જ ભરાબ રીતે શા માટે કરું?

યોગનધરાયણ

અને હું જઈશ ત્યારે?

વત્સ

મારી મના છે, તમારે જવાનું નથી.

યોગનધરાયણ

વત્સ! તું કેવળ કોશામ્ભીનો રાજ છે, કાળનો ને મૃત્યુનો નહિ.

વત્સ

મારી પ્રભળ માગણી છે કે હેવો તમને જીવતા રાખે અને તમે મારા
પુત્રોના પરિયાંવાળા પ્રધાનમંત્રી બનો. આ એમને સાંભળનું જ પડશે. પૃથ્વી
ઉપર આપણી ધર્મ કામનાઓ પાર ન પાડે તો પણી હેવો શા કરુના?

યોગનધરાયણ

વારુ, લીલામાં તારો સમય પસાર કર. તું રાજનો કુંવર છે, અને તારો
બાલસ્વભાવ હજુ લીલારત રહેવાનું લંબાયે જાય છે, છતાંય મને વિશ્વાસ
છે કે અમારા મુખ્ય વિચારો તર્કવિતર્કથી જેને કઢી પામી શકતા નથી તેને
પ્રકૃતિનું મૂક ને વધારે પ્રજાની મગજ જોઈ જાયો શકે છે: અમે જીવનનું
વિમર્શન કરતા નથી.

[મિશ્રોપજીતિ]

છ ગૂઢ સાદો પ્રકૃતિશણ, તે
કોડા અને સુપિતનું બેઈ ઓણું
કો દિવ્ય રીતે થઈને પ્રવૃત્ત
ઘડયા કરેછેનિજ બાલ શક્તિઓ.

વત્સ

જઉ ત્યારે અલર્કની સારંગી સાંભળવા?

યોગનધરાયણ

નાની વસ્તુઓમાં તારી ઈચ્છાશક્તિને ભલે દોરી જ, ઉદ્યન! પણ મહાન
વસ્તુઓમાં જેખમભર્યા જગત સાથે કુસ્તી કરવા એને કુસ્તીબાજ બનાવજો.

વત્તસ

ઉલ્લાસ મારી ઈચ્છાનો વિષય છે. આ રાજકોણ ને યુક્તિપ્રયુક્તિઓ સુનુદર નથી.

[સ્લેઝરા]

વીરોના વ્યૂહ વ્યૂહો ચકમક કવચે શોભતાં ધોર યુદ્ધે,
ચૂમંતાં લોહ લોહાં ખાણખાણ કરતાં ગાન શશ્વત્ત્રાસ્ત કેરોં,
જુંડો ધોળા શરોનાં સમરવિહગ જ્યાં ઊડતાં જય માળે;
સૌન્દર્યો સજજ સાચે સમર પુનરપિ પ્રાપ્ત ક્યારે થશે એ?

યોગન્ધરાયણ

સંગ્રામનો સમય પાકશે ત્યારે. અને લગ્નનું શું? એને માટે ઈચ્છા નથી?

વત્તસ

ના રે ના, હમણાં નહિ! કંઈ નહિ તો અત્યારે નહિ એવું મને લાગે
છ. એક વિચિત્ર વાત કરું છું, તાત!

[ઉપેન્દ્રવજા]

વિચારમાત્રે ય વિલાસિનીની
ભુજાતણા કંપિત ચાઉ છું હું,
પ્રહર્ષણો એ, સમજું છતાંય
નથી હજ સાહસ લૂટવા એ.

[રૂતવિલાભિત]

મધુર કેં અહ કેવળ કામના;
કૃપણ કચ્ચર શું ઉપભોગનું
સુખ અસુદર અંતર લાગતું,
મધુરતા સધળીય બગાડતું.

તાત! એ ખરું છે ને?

યોગન્ધરાયણ

સંભવત: તો લબનાઓ પ્રત્યે તારામાં અભિવાષ છે, ખરું ને?

વત્તસ

છ તો બધી છીઓ પ્રત્યે, નહિ તો કોઈની પ્રત્યે નહિ.

યોગન્ધરાયણ

એક દિવસ કદાચ તું યુદ્ધ સાથે વિવાહનો સંયોગ સાધશે ને અવન્તીની ચમત્કરિયા એવી વાસવદત્તાને એના સુરક્ષિત નીડમાંથી ઉપાડી લાવશે.

વત્તસ

ઉદ્ધળીને આવતા માધુર્યનું એ નામ મેં સાંભળ્યું છે. ને કોઈ એક દિન

એનો અદ્ભુત વદનને હું અવલોકીશ, ને સ્વર્ગની સિતારીઓનો પરાજય કરતો એનો સ્વર સાંભળીશ. થોડા સમય માટે સ્વર્પનાંયે સર્વોત્તમ.

યૌગનધરાયણ

આ બાબતોનો આપણે વિચાર કરીશું.

પરિણક

(પ્રવેશતાં) જય જય મહારાજાધિરાજ ! ઉન્નતમસ્તક એક ભમતો મુસાફર આરણે છે ને પ્રવેશ માટે પ્રાર્થના કરે છે. રસ્તાની ધૂળથી ધૂસર બનેલો એ એકલો હોવા છતાંય કોઈ મહાસમર્થ રાજવીના પુત્ર જેવો જણાય છે.

વત્સ

સાંમાનપૂર્વક એને અંદર લઈ આવો. આવા અનિયિઓ મને પ્રિય છે.

યૌગનધરાયણ

પણ પહેલાં આપણે જાણું જોઈએ કે એ વિદેશો વિચરનારો જીવડો કોણું છે અને થા માટે એ આવ્યો છે.

વત્સ

એને મોઢેથી જ તે આપણે જાણી લઈશું.

યૌગનધરાયણ

રાજદરબારોમાં બહુશઃ સત્ય સાંભળવાની આશા ન રાજવી. લાલસા, આશા અને ભયથી ભરેલા માણસોના અનિરદ્ધ અધરને, સત્ય પોતાના પ્રકાશમાન જવલાંત હંડીથી ભાગ્યે જ સ્પર્શે છે. એકલા દેવોની પાસે જ સત્ય હોય છે. આપણા ગહનમાં ગહન વિચારો પણ સત્યથી વેગળી રહેવાવાળી કુટિલતા ધરાવે છે અને એના સ્પર્શથી દૂર રહેવા માટે પીડિતભાવે પોતાની સાંધ્ય ધાયાઓમાં સર્પી જય છે; અને આપણી આંખોને જેમ સૂર્ય તેમને સત્ય અસર્વ તેજસ્વી લાગવાથી ઘણી વાર તો તેઓ તેનો દ્રોષ્ય પણ કરે છે. સત્ય જો અહીં રહેતું હોય તો તે જલકુમલ જેવા આત્માઓમાં જ.

વત્સ

બધા જ માણસો કર્દી માર્ટીમાંથી સર્જયેલા નથી.

યૌગનધરાયણ

પ્રત્યેક ક્રીટમાં સ્વર્ગના સંતાનને જેતો નહિ. આસપાસ દૃષ્ટિ કર; જગત સહીસલામતી માટે સાવધ ઊભેલું જેવામાં આવશે. અહીં જીવમાત્ર કવચ ધારણ કરીને ચાલે છે, કિલ્લેબંધી રાજે છે. વત્સ ! તારા હૃદય આગળ બચાવનું સાધન રાખ.

(પરિણક જોપાલકને અંદર લાવે છે.)

ગોપાલક

મહાન કૌશામ્ભીના રાજ ઉદ્યન કોણ ?

વત્સ

આ એ અલો ઉભા છે. વત્સરાજ પાસેથી તને શાની અપેક્ષા છે ? બોલ.

યોગનધરાયણ

દુમણવાન ! આ મુખ ધ્યાનથી નિહાળ.

ગોપાલક

જય, જય ! કૌશામ્ભીના રાજધિરાજ ! કુમાર વયના કંઈ કલેવરે આ ઔશ્વર્ય શોભાવ્યું છે ! જય હો !

વત્સ

[ઇન્ડ્રોવા]

પૃથ્વીતણો કોક મહાનુભાવ
તું વાસ માટે મુજ પાસ આવ્યો;
મારો મહેમાન, વયસ્ય સાથી,
ને મિત્ર, તેથી અદકો કદાચ.

ગોપાલક

રાજન ! હું તારી સામે લડેલો છું.

વત્સ

તો તો વધારે રૂદું ! ખાતરી છે કે તું સારી પેઠે લડ્યો હોઈશ. કેમ આવનું થયું—સલાહથાનિમાં કે યુદ્ધ માટે ?

ગોપાલક

શાન્તિના ભાવમાં અને તારી પાસેથી કંઈ માગવા.

વત્સ

માગ, આપવાને હું ઉત્સુક છું.

ગોપાલક

પ્રથમ મારું નામ જાણી લે.

વત્સ

તારી આંખોનો ને મુખનો મને પરિચય છે.

ગોપાલક

હું અવન્તીરાજનો પુત્ર ગોપાલક છું. પૃથ્વી ઉપર એક વાર તારો ભયંકરમાં ભયંકર ગણુંતો શત્રુ.

વત્સ

એક મહાતેજસ્વી નામધારી તું બોલી રહ્યો છે, રાજકુમાર ! અભ્યર્થનાઓ તારે માટે અજુગતી છે; તેમ છતાં તું માગ ને એ તને મળશે.

ગોપાલક

મેં કિંબું તે બરાબર સાંભળ્યું છે ને ? હું તારા શગુનો પુત્ર છું.

વત્સ

ને તેથી તો વત્સનું હૃદય તને વધારે આવકાર આપે છે. શગુનો ! યુદ્ધમાં તેઓ આપણા રમતના સાથીઓ છે, અને તેઓ આપણી નિકટતા તથા આકંક્ષામાં ભાગ પડવનાર મિત્રો જેટલા જ વહાલા લાગવા જોઈએ. એમણે આટલે દૂર શા માટે રહેણું જોઈએ ? ને તું તો એ બધાઓમાં ઉમદામાં ઉમદા અને બહાદુરમાં બહાદુર છે. એ મહાન રમતમાં, ઓ રાજપુત ! હું તારી સાથે રહ્યો છું.

ગોપાલક

વત્સરાજ તો આ હતો ત્યારે !

યૌગન્ધરાયણ

અને મહાસેનનો પુત્ર વિરોધી કૈશામ્ભીને શા માટે શોધે છે ? પોતાના પ્રમુખ શગુની પાસે પ્રાર્થના કરતો કેમ આવે છે ?

ગોપાલક

આ મુખાકૃતિ તો હું ઓળખતો હોઈથ. આ તારા મહાનુભાવ વિચક્ષણ મંત્રીવર છે ને ? સારું થયું. હું આશય શોધતો આવ્યો છું.

યૌગન્ધરાયણ

અને તું કહે છે કે તું અવન્તીનાથનો રાજપુત છે ?

ગોપાલક

એમનો પુત્ર છું માટે તો આવ્યો છું. મારા પિતાએ મને પોતાની પાસેથી કાઢી મુક્યો છે. એક વાર મારું ગણાનું એવું કોઈ પણ સ્થળ હવે મારાં પગલાં માટે રહ્યું નથી. એટલા માટે હું આવ્યો છું. વત્સરાજ ઉદ્ઘયન ! આ ભક્તતા માથા માટે તારી ભૂમિ ઉપર એકાદ કુટીર, એકાદ કંદરા, કોઈ એક કંગાલમાં કંગાલ આશયસ્થાન આપવાની કૃપા કર. પણ આ જમાનાના સ્વભાવોમાં હોય છે તેમ તારા હૃદયમાંચ ભયનો વાસો હોય, યા ત્યાં સર્વવત્ત શંકા પોષાઈ રહી હોય તો મારા ભર્ણ જીવનને વધારે વિધાદધેરી સીમાઓ પાર વિદાય કર.

યૌગન્ધરાયણ

વત્સ ! સાવધાન ! એના શર્ષો પોતાના ઉધાડ કર્પટને છુપાવવાનો પ્રયાસ કરે છે.

વત્તસ

રાજકુમાર ! તું માગે છે તે અને માગે છે તેના કરતાંય વધારે બેશક
તારું જ છે. હવે, જે તારી ઈચ્છા હોય તો તારા પ્રચંડ પિતાના રોધનું કારણ
નાણાવ, પણ તારી ઈચ્છા હોય તો જ.

ગોપાલક

એમનો આદેશ પાર પડ્યા વિનાનો રહ્યો, ને પરિણામે મારે નિર્વાસન
અપનાવું પડ્યું.

યોગનધરાયણ

જરા વાખરે સ્પષ્ટતાથી કહે.

ગોપાલક

પૂછતા નહિ. મને શરમ આવે છે. વળી પુત્રે પિતાના દોષને પ્રકટ
કરવો જોઈએ ય નહિ.

[અનુષ્ટુપ]

જુલમગાર બને તોય, આપ્યો છે જન્મ જેમણે
તે રહે પૂજ્યમાં પૂજ્ય પાત્ર સર્વેચ્ય સ્નેહનું.

વત્સરાજ ! આ જાણ કે મને છૂધું બાણ બનાવી તે બાણ તારી સામે
તાક્યું હતું.

વત્તસ

તારા પિતાની મંત્રણા વિષે કહેવાની જરૂર નથી. જે એ મારી ઉપર
તીર છોડે ને તે તીર તું હોય તો મારી ઘડકતી છાતીની અંદર તારું સ્વાગત
કરીશ. તેં જે માર્યું છે તે બેવા હું તને વિનાંતી કરું છું. તારે આક્ષય જોઈએ
છે; તને ઘરબાર મળશે. તું પિતાથી ભાગી નીકળ્યો છે; તને ભુજપાશમાં બેવા
એક ભ્રાતા અહીં વાટ જોઈ રહ્યો છે.

યોગનધરાયણ

તદ્દન નિખાલસ, એકદમ ઉમદા !

વત્તસ

નિકટતર આવ. મહાસેનના સંતાન !

[માલિની]

ઉદ્યન નૃપનો તું ભાઈ ને મિત્ર થાણે ?
કૃપણ મુજ દીધિલા દાનની દીનતાને
મનતણી તુજ મોટી મહેરથી માન દેશે ?
વદ, વધુ પડતી આ માગણી માહરી શું ?

ગોપાલક

તારો ભાઈ બનવાની તો મારા હદ્યની ઈચ્છા હતી જ. એ આશા મને અહીં લઈ આવી છે.

વત્તસ

[મિશ્રોપજાતિ]

મિલાવ, ગોપાલક ! હથ તો, સખા !
વિલાર — શથ્યાસન — ભોજને તથા
ગલીર કાર્ય, હળવી કણ્ણોમાં,
થા તું હવેથી મુજ ભાગિયો ને
સંચાલકે, છે મુજ સર્વ તારું.

ગોપાલક

સારી પૃથ્વી ઉપર કોઈ ઉમદામાં ઉમદા હોય તો તે તારો આત્મા છે.

વત્તસ

ભવાં ચઢવો નહિ, મારા તાત ! અંનું મુખ જેતાં વાર ને ઊછળી પડયું તે મારા હદ્યને અધીન હું થઈ રહ્યો છું. જાતરી રાખજે કે મારું હેણું શાયું છે. રક્ષકનું કાર્ય કરતો માણસનો પ્રેમ પ્રેમપાત્રના વિષયમાં અજાણ્યાં જોખમોની કલ્પનાઓ કરે છે. એ માટે મારા મંત્રીવર તારા તરફથી અહિતની આશંકા રાખે છે. તો એમના પ્રેમને તું પ્રતીતિ નહિ કરાવે ને એનો આશંકાને કામ્ય નહિ ગણે ?

ગોપાલક

એ ઊડી હૃદિયાળા શાણું રાજનીતિશ છે, રાજન ! ને અત્યારે એ પોતાનું શાણપણ બતાવી રહ્યા છે. પણ હે મહાનુભાવ ! હું શર્પથ લઉં છું ને તમારી સમક્ષ સિદ્ધ કરી આપોશ કે જેની તમે સેવા કરો છો તેની પ્રતિ સર્વોન્તમ સૌખાર્દપૂર્ણ મેત્રી તથા તેને માટે ઉદારમાં ઉદાર પ્રેમનું કાર્ય જ મારી મનીધા છે. આ બસ છે ને ?

વત્તસ

મારા તાત ! સાંભળ્યું ને ? રાજઓનો પુત્ર કદી જૂઠા સોણંદ ખાતો નથી.

યોગનધરાયણ

હા, બસ છે.

વત્તસ

તો ચાલ, ગોપાલક ! મારા પ્રાસાદમાં ને મારા હદ્યમાં.

(ગોપાલક સાથે એ પ્રાસાદમાં પ્રવેશે છે.)

યૌગન્ધરાયણ

અહે ! રાજભોના જીવનની આસપાસ કેવો ધરો ધલાયેબો હોય છે !
આ શી કપટજળ છે ? કેવી ભૂરકી ! અવન્તીવાળાની આંખોમાં એક
અતથ્ય હતું.

તુમણુવાન

ઓણે પોતાના શત્રુના લાથમાં જત અર્પણ કરી દીક્ષી છે ને શપથ
લીધા છે. એ રાજપુત છે.

યૌગન્ધરાયણ

હા, પિતાના પક્ષે ખરો. પણ ગૌરવણી રાણી અંગારિકા કોઈ અણાણ
અમાનુષી પિતાની પુત્રી હતી, અને એનો વિજેતા એને ગુહાન્ધકારમાંથી બહાર
ચેંચી લાવ્યો હતો.

તુમણુવાન

આનો હવે ઈલાજ નથી. વત્સ કોઈ ઓચિતા જાહૂથી થયો હોય તેમ
પાશબદ્ધ થઈ ગયો છે.

યૌગન્ધરાયણ

એનાં પગલાં ઉપર હું ચોકી રાખીશ. એને તું પણ એ બે જાગ્યા જ્યાં
જ્યાં જાય ત્યાં ત્યાં પલાયન કરતા નિશાનને કદીય ન ચૂક્યાં હોય એવાં
ચાપ તોયાર રાખજો.

તુમણુવાન

ઇતાંય વત્સને પક્ષે તો આ ઉમદાઈ ભર્યું ન થયું છે.

યૌગન્ધરાયણ

દેવોના એ યુગમાં આવી ઉમદાઈ ઉહાપણ ગણાત; પણ તે આપણા
પતનના સમા માટે નથી. આને તો મધુર ગુણવત્તા પરાજ્યનો માતા બની
ગઈ છે, ઉગ્રતર જીવોને પૃથ્વીનો વારસો મળ્યો છે.

અંક ૨ : દશ્ય ૧

[સ્થળ : કોશામભીના રાજમહેલનો એક ખાડ.]

અલકુ

ધારુ દું કે આપરે એ કોશામભી ઉપર રાજ્ય ચલાવશે.

વસંતક

કલાકાર ! નિરીક્ષક પણ બન.. એની આંખો મુગયાના મુગની પાછળ
પડે તેમ વત્સની પાછળ પડેલી છે, ને શક્યતાનું માપ લેતી હોય એવી લાગે
છે, પરંતુ તે રાજસત્તાની કે કોશામભીની પરવાથી નહિ. રાજ્ય કરતું એ તો
એનો સ્વભાવ છે, મનીપા નથી.

અલકુ

કોઈ ઊચો ખડક ઓર્ધ્વિનો વિચારવંત પ્રાણીમાં પલટાઈ ગયો હોય એવો
આ માણુસ છે.

વસંતક

એમાં જ વત્સરાજ માટેની મોહિની રહેલી છે.

[ઉપાજન]

વસંત શા કોમલ વત્સરાજ,
મેઘે સમાકાનન્ત નસે મનોજ
મુગાંક શા મુગ્ય, દલે સ્વકીય
સુહંત જૂઠ સરખો વિલાસો.

અલકુ

આ વત્સ હવે પ્રૌઢ મુર્ખ કયારે બનશે ? રૂક્ષ માનસવાળો તુમણુવાન
ને ઊંઘાળવાળા યૌગન્ધરાયાણ રાજ્ય ચલાવે છે; રાષ્ટ્ર અને એનું સૈન્યબળ એમના
હાથમાં છે.

[સ્વર્ણરા]

ધંપાળે ને લડાવે, વળી કદી ઠપકો દે, ગમે તેમ રાખો,
લાડીલા ઢિગલાને જ્યમ લધુ વયની બાલિકા કોઈ તેમ
તે બન્ને વત્સને આ નિજ મનગમની ચાલબાળ પ્રમાણે
સંચાલે, ને ગ્રભાનું સિમત મુખ ધરતો તેથી યાલે તર્થીન.

[અનુષ્ઠાય]

આનંદનતાણું ચિત્ર લાસ્યના લયથી ભર્યું,

ઉલ્લાસી ઉરનો વત્સરાજ એવો જ આપણો.

ને હવે આપણા સૌનદર્યના ને સંગીતના ધર્મધીરણવાળા નાનકડા રાજ્યમાં આ ઉન્નત મૌન આવ્યું છે ને એને પકડમાં બે છે. આપણાં બધાં કર્યો ઉપર વત્સનો અમલ ચાલતો હતો, પણ હવે તેણે આપણે માટે એક વધારનો નિયામક વાંદ્ધ્યો છે.

વસંતક

આ રાજવી હૃદયમાં કોઈ એક સૌરિયો છે. એ સર્વેને જત આર્પી હે છે ને સર્વે તેના બની જય છે. કદાચ એ પણ શાશુપણ છે. કારણ કે અલર્ક! આ જગત આપણાં ધોરણેથી કોઈ જુદી જ વસ્તુ છે, અને એ આપણા સંકુચિત વિચારો કરતાં કોઈ વિશાળતર વિચારને અધીન વર્તે છે! કો બૃહત્સ્વરૂપ આત્માની અગાધ ઈર્ઘા એનો ગૂઢ નિયમ છે. એણે એનાં ગંગાવર બળોને અવરોધી રાખ્યાં છે, અને આપણે જ્યાં જવા માગતા હોઈએ ત્યાં નહિ, પણ એ જ્યાં આપણને લઈ જવા માગતી હોય ત્યાં લઈ જાય છે. માણસ તો પોતાની નાનકડી દુનિયા ઉપર પણ અમલ ચલાવી શકતો નથી. આપણે ડીઓ છીએ, દોષ કાઢીએ છીએ; પણ જીવન તો એના સ્વર્ઘછંદી રાહે ચાલતું રહે છે; ને આપણે એને નિગ્રહમાં રાખવા નહીએ છીએ છતાં રાખી શકતાં નથી; ને એ થોડું શરમાય છે છતાં એ પોતાની હઠ છોટનું નથી. હા, વત્સ શાશુણ છે. વસ્તુની રીત અનુસરીને તે એને મેળવવા માગે છે, તેથી તે આનંદ અનુભવે છે. અને અનાડી મૃત્યુ આદું ન આવે તે ઈશ્વરનો ચેટક આ જીવતાં પૂર્તવાંને કદાચ વધારે સારા ખેલ માટે તહીની બીજા ઓરડામાં ખરોડી ન લઈ જાય ત્યાં સુધી જો આપણે આનંદ માણી લઈએ નહિ, કોઈ મોટું મૂલ્ય આપીને આપણને ગમતી વસ્તુઓ સાધી ન લઈએ, તો પછી આપણે છીએ ય શા માટે?

અલર્ક

છતાંય આના વિચાર કરી જે. દેવા જેવા પૂર્વજીની અનંત પરંપરા ઉપર પાછી દૃષ્ટિપાત કર. પરીક્ષિત ને જનમેજ્યનો વિચાર કર, શાનાનીકનો વિચાર કર ને પછી આપણા વત્સ ઉપર નજર માંડ. હિમનદી, શીતો અને આજો શ્રોણી પર શ્રોણી એવો હિમાલય ! કેવાં ગરુડગામી શિખરો ! ને હવે કોમળ ખોણું પુણ્યત થઈ રહી છે; આમોદ-પ્રમોદની શાખાઓમાં કોકિલ ટહુકાર કરે છે, નિમનગામી પાંખોવાળી આકંક્ષાઓનો ગુજરાવ કરતો ભ્રમણ કરે છે!

વસંતક

ઈશ્વરે જગત બનાવ્યું છે તે પોતાના મનોરંજન માટે. એકલવાયો એ

ઉદાસ બની ગયો હતો, તેથી નિગૂઢ સાક્ષીને પ્રસન્ન રાખવા માટે બધી વસ્તુઓ વિવિધતા ધારણ કરે છે. અહે! કુદરત કેવી જાણકાર છે, ને ચોતાનું કાર્ય કેવી સુંદર રીતે કરે છે? કેવા કેવા તૌત્ર વિરોધાને તે સંબંધમાં આગે છે! જીવન મૃત્યુને ધારણ આપે તે માટે મૃત્યુ જીવનને પોપે છે. એની નિશ્ચિતતાઓ ફાંદાડૃપ છે, એનાં સ્વઘનાં જ ફાવી જાય છે. ને નાનાં બીજેને તે મહાનિર્માણોમાં પરિણાત કરે છે તે સસ્ત્રિત સાભિત કરે છે કે તેની મોટી વસ્તુઓ નાની હેવાની! અહીં બધી જ વસ્તુઓ ગૂઢ રીતે સાચી જ હોય છે. ઈશ્વરે ઊભા કરેલા આભાસોમાં બધું જ ઝોટું હોય છે. ઓ જગત્! કોઈ દિવ્ય ગડબડ-ગોટાળામાં તું ડહાપણથી દોરાઈ રહ્યું છે.

અલંક

મંત્રી મહાશય આ માણુસ ઉપર કેટલી બધી બારીકાઈથી ચોકી રાખે છે! એ અવશ્ય ધારતા હેવા જોઈએ કે એના મનમાં કોઈ ભયંકર હેતુ હોવો જોઈએ.

વસંતક

બધા મંત્રીઓમાં એ સૌથી વધારે દૂરદેશી છે, છાપરા ઉપર બેઠેલાં બે કબૂતરો કુદરત કરે તોપણ તે કાવતરાંની શંકા કરવાના!

અલંક

બધું જ શક્ય છે.

(વત્સ જોપાલકની સાથે પ્રવેશે છે.)

વત્સ

હા, મહાસાગરના મહાવિસ્તારો નિહાળવા ઉપર મારી પ્રીતિ છે. જ્યાં હું જાણ્યો છું ને મોટો થયો છું તે આ મહીધરોના નેટલા શું એ ભવ્ય છે?

[ઉપાયનિ]

જંગી મહાવાતતણી મહંત
બાથે બિડાઈ અમ જૂલતાં આ
વનોતણા વિસ્તૃત મમરો શો
છે શું મહાસાગરનો ય ઘોય?

કોશામ્ભીમાં તો તે અમને મળેલો છે.

જોપાલક

[ઉપાયનિ]

અંધાર-ઘેરાયલ જ્યાં અરણ્યો
અવંતિ કેરી દિશ ઊતરે છે,
વિધ્યાદ્રિનાં તે વિષમસ્થ શુંગો
બતાવશે તું? મન ન્યાળવા એ.

વત્તસ

આપણે સાથે જઈશું ને વેળો મુગેનો સાથે શિકાર કરીશું, અથવા તો આપણાં બાણથી હિસ્સ વનરાજનું રાજત્વ હરી લઈશું.

ગોપાલક

આપણે વિશાળ વિજનતાઓમાં એકલા ધૂમીએ, આપણા ધોંઘાટમાંથી એમને હૂંપિત ન બનાવીએ, પોતાની પ્રાણીઓથી પ્રાણંત સમાધિમાંથી પ્રકૃતિને વિક્ષેપવથ ન બનાવીએ, વડોમાં પુરાયેલા ચંચળ મનની ચંચળતાએ જેના વિસ્તારોને વિકિપત નથી કર્યા એવા પ્રકૃતિના જગ્રત્તસ્ત સહજ-પ્રેરણાઓના જીવનને ન બગાડીએ તો કેનું ચાચું !

વત્તસ

આ વસ્તુ માટે તો હું જંખ્યા કરતો હતો. અલર્ક ! મંત્રીવરને કહે કે અવત્તીની સરહદ ઉપરનાં વિનદ્યવનોમાં અમે શિકાર માટે જઈએ છીએ. મારી ઈચ્છા કંબુલ રાખવામાં આવે તો આ પ્રમાણે કરીશું.

(અલર્ક નીકળીને રાજમહેલના બહારના ભાગમાં જાય છે.)

વસંતક

વત્તસ ! એ તારી ઈચ્છા પ્રમાણે કરવા દેશે. રાજન ! એ તને કઈ તરફ દોરી જાય છે ?

વત્તસ

તારે માટે તો ચાનુક હાય કે તારે મોકે દાબીને દૂચા મારવામાં આવે તો ચાચું.

વસંતક

મારી આંખે પાઠ બાંધ્યા હશે તો ય ચાલશે.

વત્તસ

તો અલર્કના હાથમાં સારેંગીના સજ્જવ સૂરો જગાડીશું ? કે ગન્ધવિલોકની ચમત્કરી વીણા ઉપર જંગલનાં જનાવરોનેય પ્રલુભ્ય કરો દેનારી સ્વર્ગલિકે શિખવાડેલી સુરાવલિયો હું શરૂ કરું એવી તારી ઈચ્છા છે ?

[શાહુંલિંગીહિત]

જાહુંલ સ્વર સાંભળી વનગને ઉદ્ઘોષતો આવતો; ને નાચંત મયૂર શાદુલ પરે રંગો ભભૂશવતો; લીલા લીલમ ધાસમાં લય ભર્યો કે ડોલનો દાખતો ઊંચી નાગ કરે હાથા ચમકતી સંગીતને જંખતી.

ગોપાલક

વત્તસ ઉદ્યન ! જરાક મને એકલા વિચરવાની રજ આપ; હું વિચરાથી

ભરપૂર બની ગયો છું.

વત્તસ

એવું ન થવું જોઈએ. શું મારો પ્રેમ તારી ગુમાવેલી અવન્તીની ખોટ
પૂરી નથી પાડી શકતો?

ગોપાલક

હમેશાં એ પૂરી પાડે છે જ, પરંતુ જૂની-જાણીતી જગાઓમાંથી આવતો
એક અવાજ મારી વારંવાર મુલાકાત લે છે.

વસંતક

દેશનિકાલ કરેલા દીકરાથી હૂર એવા તારા મહાન પિતાના ઉત્કંઠિત ભાવે
પ્રતીક્ષા કરતા હદયને ગુપ્યાય સંદેશો સંભળાવવા કોઈ છાયામય મેઘદૂત તો
પાછો ફર્યો નથી ને?

ગોપાલક

તારું કટાકશવચન કૃત્રિમ છે.

વસંતક

તારી ઉત્કંઠા કંઈ ઓછી કૃત્રિમ છે?

વત્તસ

જ, તારા વિચારોને ખાતર એક લાંબા નીરસ કલાકનો લોગ આપુછું. પણ એ ઘસડાતો પસાર થઈ જાય ત્યારે, બોલ, તું કયાં મળશે?

ગોપાલક

નદીને કિનારે, જ્યાં રાતી ડાળીઓમાંથી ઝૂલ્લો નીચે વરસે છે ત્યાં, તું
વીણાનું ને ગાનનું શ્રવણ કરે તે દરમિયાન હું ત્યાં ચંકમણ કરવાનો છું.

વત્તસ

તારા વિનાની સારંગી કે રંગીત ચિત્તને ચમત્કૃત નહિ કરી શકે.

(ગોપાલક જાય છે.)

શરીર અને મનના તારો ઉપર અન્યોન્યને શોધતા ગૂઢ સંબંધવાળા
આત્માઓનો જે મેળ તે જ સંગીતસર્વસ્વ છે ને તેને માટે જ જીવનનો જન્માં
થયો છે. વસંતક! તારો સુખિયો તડતડાટ મને સાંભળવા હે; આજો દિવસ
ઉછળતો ને તડતડાટ કરતો તું કાંટાઓનો અધિન છે! વસંત! તારા
કોકિલને બોલાવ.

વસંતક

તો મને ઈન્ધન આપ, તારી બાલિશતાની ઝૂટતી ડાળીઓ મારા અધિન
માટે આપ.

વત્તસ

આખા જગતને માટે પૂરતી થઈ પડે એટલી આપું છું એવું મને લાગે છે.
વસંતક

જગતનો કબજો લઈ વેવો એ તો તારો ધંધા છે. મુર્ખાઈને ખોરાક
મળી રહે તે માટે માણુસોએ રાજઓ બનાવ્યા છે; કેમ કે એ જીવતા હોય ત્યાં
સુવી રાજસભા એમને વિષે ગુસ્પાસ કરે છે ને એ મરી જ્યારે દુનિયા,
એને વોકો ઈતિહાસ કહે છે. પણ આપણે માગુસ આ પાછો આવ્યો.

અલર્ક

મંત્રીજી કહે છે કે અહીંથાં તેમજ બધી બાબતોમાં મોજમાં આવે તે
કરેને. પરંતુ શિકાર માટે જ્ઞાનમભરી સરહદ ઉપર થઈને જવાનું હોવાથી તારા
હથિયારબંધ સુભટોની ટુકડીઓ પડ્યાડોના ગાળા સાચવણે અને નંગલી
જનાવરોથી તેમજ બીજું ને કંઈ અપાયકારક હોય તેનાથી પોતાના રાજના
પ્રાણને સાવધાન રહી સંરક્ષણ માટે પોતેય નિકટવર્તી રહેશે.

વત્તસ

એ એમની સંભાળનો વિપય છે. એ ને કરશે તે સારું જ હશે.

અલર્ક

[અનુષ્ટુપ]

સ્નેહ, વિશ્વાસ સૌનેયે મોકણે મન આપવો,
છે એ રાજત્વ હૈયાનું, નહિ કીશલ બુદ્ધિનું.

વત્તસ

મને મારો મોકો ભાઈ મળ્યો છે. એ મારો આનંદની અદેખાઈ કરતો
નહિ, અલર્ક! તું મને રૂઢી રીતે ચાલે તો છે ને?

અલર્ક

એ વિષે હવે સવાલ પુછાય છે?

વત્તસ

તો મને મારો મોકો ભાઈ મળ્યો છે તેથી મારી સાથે તું ખુશી થા,
મારા આનંદથી આનંદિત થા, મારા પ્રેમને અનુસરીને પ્રેમ રાખ, મારા વિચારો
અનુસાર વિચાર કર; અને જેમની કુટિલ નીતિએ ઈશ્વરની દુનિયાને કાર્યાલયમાં
ને બજરમાં ફેરવી નાખી છે તેવા વયોવૃદ્ધ શાળા માણુસો માટે બીજું બધું
રહેવા દે. જુવાન એવા આપણે તો હૈયાને બહલાવનું કોઈએ.

અલર્ક

તું બધાં હૈયાનું હરણ કરી લે છે ને તારું પોતાનું કાઈન્ય આપતો નથી,
ઉદ્યન! આ રાજકુમાર જોપાલક અસુરો ને મહાસેનની ઓલાદ છે ને તે

કારણે એ છે કઠોર, કડક અને નિરાળો. અમારી માફક એ તારી મૈત્રીનો બદલો વાળે છે?

વત્સ

પ્રતિદાન ન પામે છતાંય પ્રેમ પોતે જ પર્યામ મીડો છે; ને કેટલાંક હૈયાં મૌન રાખનારાં હોય છે.

વસંતક

[વસંતતિલક]

આ રૂલને પથતણા ખડકે સુખે હે
આરોહવા, કર વિરોધ નિસગની ના;
નિષ્ણાત એ નિજ કલાકૃતિના વિનોદો
સહેલાઈથી નહિ જતા કરશે કદીએ.

ધખધખતાં રણો મધ્યવતી હરિયાળા રસાળ દ્રોપને માટે આસ્પૃહા રાખે
છે, હિમશીતળ સરોવરો કુમુદોની ભભકભરી શોભા માટે કામના કરે છે.

વત્સ

એ ખડક છે ને હું રૂલ છું. વનપ્રદેશમાં તું શો પાઠ ભજવે છે?

વસંતક

લોકો નેને વત્સ કહે છે તે કામનાના સ્વર્ગમાંથી જન્મેલા ગુલાબ
નીચેના કાંટાનો.

વત્સ

અરે ઓ કવિ, કટાક્ષબાન, મનીપી! તારી બહારની બાજુ આ જે અનેક
બક્ષિસો બતાવે છે તે સિવાયની બીજી કર્દી કર્દી બક્ષિસો તેં અંદરખાને
છુપાવી રાખી છે?

વસંતક

હું તો બધી જ ઉદાહરણે ખરચી નાખું છું, તારા નેવો મધનો વેપાર
કરી દુનિયાને છેતરવાનો ધંધા કરતો નથી.

વત્સ

અહો! ધરતી મધુમય છે. એના સર્વસ્વનો મને આસ્ત્રાદ લેવા દો. ઊંચે
આરોહની શ્રોણીઓના બનેલા આ જગતના કોઈ વિરલતર શિખર ઉપર આપણે
જઈએ તે પહેલાંનાં અહીનાં આપણાં પ્રહર્ષણો અલ્પજીવી છે.

અંક ૨ : દૃશ્ય ૨

[વિનધ્યના હુંગરામોમાં એક વનમધ્યની ખુલ્લી જગા.]

વિક્રૂતિ

શિકારનો શોર તો હજુ દૂર દૂર સંભળાય છે. પણ આખા માર્ગનિ રૂંધતાં
દળ પર દળ ફરી વળ્યાં છે. ગોપાલક કર્યાં છે?

નાયક

સરહદ પરના આપણા સૈન્યસમૂહો ભેગા આપણે થઈ જઈએ તે
પહેલાંનું આપણું કામ હજુ પણ અડચણબર્યું થાય એવું વિષમ છે.

વિક્રૂતિ

એ તો હું માર્ગ છું. એ બાળનો સાણસણાટ ! હજુય મારે રણસંગીત
સાંભળવાનું બાકી છે.

નાયક

કોક આવે છે. કેમ કે જંગલી જનવરોએ નાસભાગ કરવા માંયી છે.

(તિઓ ઓથે છુપાય છે. ગોપાલક પ્રવેશ છે.)

વિક્રૂતિ

આટલી જડપથી કઈ બાજુ ? ગોપાલક ! દેશનિકાલ થયેલો તું વધારે
પડતો સરહદની નજીક આવી પહોંચ્યો છે.

ગોપાલક

મારા પિતાએ આ ગરમ મિજાજના અવિચારી છોકરાને — તને શા માટે
મોકલ્યો છે ? એમના બન્ને પુત્રો જોખમમાં આવી પડ્યો. આમાં એમણે ઉહાપણ
વાપર્યું જાણતાં નથી.

વિક્રૂતિ

શું તારે જોખમ લોવાનું ? ખુશ થકું છું. હું તો વગર કહો આવ્યો છું.

ગોપાલક

આવ્યો છે તેય પાછો કહ્યા વગર ?

વિક્રૂતિ

એમ જે.

ગોપાલક

ખાતરીથી માનજે કે હું તને ફટકારવીશ. પણ તું અહીં છે તો કહે કે
રથ કર્યાં ઊભા છે ?

નાયક

આપણે તારી બાજુએ એ વાટ જોઈ રહ્યા છે, વરાહે દંતુશળથી પહાડ જોઈ અવન્તી સુધી પાઢેલા છૂપા બોગદાના ઓથામાં, હેત્યોએ ખોદી કાઢેલી હસ્તિગુહા નામે ઓળખાતી ગુહામાં તૈયાર મશાલો સાથે હથિયારબંધ માણસો હારબંધ ઊભા છે. પરંતુ વનના બધા જ માર્ગો ઉપર શત્રુની ચોકી છે.

ગોપાલક

પણ તે રખેવાળી ન રાખી શકે એવાય કેટલાક છે. એમના બાતમીદારો કરતાં આ વનનું મને વધારે સારું જ્ઞાન છે. હું જ્યારે તમારું નામ દઈને બાંધું ને તાળી બજાવું ત્યારે તમે હથિયારબંધ મૌન સાથ અમને ઘેરી બેળે.

નાયક

એના માણસો સામનો કરે તો?

ગોપાલક

એવું નહિ બને. અમે બે એકલા જ હોઈશું.

વિક્રિએ

છટ! તો લડવાનું નહિ થાય?

ગોપાલક

ભૂત! ભાગી જ!

(તેઓ પાછા ઓથે છુપાઈ જાય છે. ગોપાલક જાય છે. પછી બીજી બાજુથી વસંતક ને અલર્ક સાથે વત્સ આવી પહોંચે છે.)

અલર્ક

આપણે અનુચ્ચરો ગુમાવો બેઠા છીએ.

વસંતક

હું ધારું છું કે તેમણે આપણને ગુમાવ્યા છે.

અલર્ક

[ઉપજનિ]

તૂટી ગયો છે રથ, ને અરણે
પડી ગયા એકલ, રાત પાસે,
કેવાક છૂપા છળ સાથ હેવ,
ન જાણું, શું કાવતરું રચે છે?

વસંતક

રુમણવાન માર્ગેની રખેવાળી કરે છે.

અલર્ક

રાત હુંકડી છે.

વત્સ

[ઉપજાતિ]

બર્થ વિશ્રાંતિ અહીં, સખાઓ !
 લીલું અને નીરવ થર્વ છે હ્યાં;
 વિહંગ ને વાયુ જ કાનમાં શાં
 કરી રહ્યાં છે કલ મર્મરાટ !

અલર્ક ! જ અને આપણા શિકારના સાથીઓને મળ; આ હરિયાળા
 છાપરાવાળા આશ્રયસ્થાન પ્રતિ એમનાં રજુણતાં પગલાંઓ વાળ.

અલર્ક

ખરાબ હોવા છતાંય એ સારામાં સારું છે. શૂરવીર નહીં એવાના હાથમાં
 તરી રહા સોંપીને જાઉ છું.

વસંતક

હું શૂરવીર નથી તે તો બધા જ જાણે છે; દોડ, ઉતાવળ કર.

(અલર્ક ઉતાવળો બહાર જાય છે.)

તું ગમે તેટલી ઉતાવળ કરશે તો પણ અવન્તીના મહાદેવની પૂજા
 કરવા માટે કોઈ ઓક જવાનો એ ચોક્કસ. કોઈનાં પગલાંનો અવાજ સાંભળું છું.
 (ગોપાલક પાછો આવે છે.)

વત્સ

ગોપાલક ! આ બધો વખત કયાં હતો ?

ગોપાલક

ચમત્કારી સૌન્દર્ય — એવું એક ધોળું હરણ હરિત ભુલભુલામણીમાં મારા
 ઉત્સુક ચરણોને હરી ગયુંતું, તેથી હું દૂર દૂર જાડીઓમાં ધૂમતો હતો.

વસંતક

સરળ ! તારે જોઈનુંતું તે ત્યાં મળ્યું ને ?

ગોપાલક

હરણ નહિ, શિકારીઓ મળ્યા, પણ તે આપણી ટોળીના નહિ. જ્યાં
 ત્યાં જતા અનેક માર્ગો રાજને જ્યાંથી દોરીને લઈ જઈ શકે છે તે આ
 લીલી વનરાજિની અમે વાત કરી, ને હું ઉતાવળો આવ્યો.

વસંતક

જવાની ઉતાવળ એથેથી વધારે છે !

વત્સ

અલર્કની પાછળ જ, ને એની સાથી પાછો આવજે.

વસંતક

[અનુષ્ટુપ]

અરણ્યની ભુજાઓમાં નંબાઈ, ભટકયા કરી
માસ્ય મારે થવાનું છે શું કાળી રાતના ? કહે.

તો અહો આવ ને મને લાંબા વખત માટેની વિદાય દઈ દે, તારી
આંખો કંઈ નહિ તો ખુલ્લી છે ને ? આમાં પ્રવર્તનાર તું પોતે જ છે ને ?
આવ, વિશેષ નહિ તો આટલું મારે તારે મોઢે સાંભળનું છે.

વત્સ

તારી પાસે આંખો છે તો પછી પૂછવાની શી જરૂર ? તું જુઓ તો
છે કે મારી આંખો ખુલ્લી છે ને હું ચાલું છું; મને કોઈ માણસ
ચલાવતો નથી.

વસંતક

ચાલે તો છે, પણ તારી સુરક્ષિત રાજ્યધાનીયી ધર્ણે હૂર.

વત્સ

શી હાનિ ?

વસંતક

અને આ રાજકુમાર ગોપાલક સાથે ?

વત્સ

તો શંકાઓ ? મારી પોતાની જ હંચણ અવન્તી જવાની છે એવી
શંકા સાથોસાથ કેમ નથી કરતો ?

વસંતક

તેથી ?

વત્સ

તેથી નહિ, પણ જે ?

વસંતક

અહો, જે ! અને જવાના કરતાં પાછું આવવાનું ધાણું ઓછું સહેલું
હોય તો ?

વત્સ

સહેલી વસ્તુઓની કોણે વાત કરી છે ? તો પછી મુશ્કેલીથી હું
પાછો આવીશ.

વસંતક

વત્સરાજ ! જાઉ છું.

વત્સ

પણ યૌગન્ધરાયણને અને ને બધા અંધ વ્યાકુલ વિચારો સેવતા હોય તેમને કહેને, “જે કંઈ મને દેવ, મનુષ્ય કે દેવતા પાસેથી મેળવવા માગતું હોય તેણે મારી ને પ્રાપ્ત કરવા માગતા સામર્થની વચ્ચે બધું છોડી દેનું જોઈએ. તમારા રાજની રજા વગર રણનાં રણૂશણાં હૂં કવાનાં નથી. વત્સ વત્સને બચાવી બેશે.”

વસંતક

હું કહીશ, પણ એ તારું સાંભળ્યે કે નહિ તે હું જાણતો નથી.

વત્સ

એમની ઉપર સત્તાધીશ ડેણું છે તે તે જાણું છે.

વસંતક

જ્ય ! જ્ય ! મહારાજ !

વત્સ

હું જ્યશાળી બનીશ, વિદ્યાય ત્યારે.

(વસંતક વનમાં અહૃથ થઈ જાય છે.)

ગોપાલક ! આપણે આપણા સંકેતસ્થાનને વફાદાર રહ્યા છીએ. પણ ટિંગાઈ જા, મારા ધનુષ ! સૂર્ય જાઓ મારાં બાણો ! હવણાં મને તમારી જરૂર નથી. આ જ, બસ આ જ વસ્તુનાં હું વાર્યવાર સ્વર્ણાં સેવતો હતો; રાજુરબારોના દબદ્દાથી દૂર, રક્ષકોથી વલયિત થયા વિના, ચિતા કરતા મિત્રોના મંદળથી મુક્ત, વનની અપાર નીરવતામાં, સરકતી સરિતાઓના સહવાસમાં, ઢળકતા પહોંની ઉપર, ને આપણી પૃથ્વી માતા હસતે મુખ પોતાનાં બાળકોના કાનમાં કંઈ કહેતી હોય એવા એકેએક ધૂમવાના સ્થાનમાં, જેની ઉપર મારો પ્રેમ છે તે એકની સાથે એકલા વિહરવાનું મને મન છે. ગોપાલક ! આ લીલમની આલમમાં જંપલાવીએ તે પહેલાં તારા જોણામાં માણું મૂકી મને જરા આરામ લઈ વેવા દે. જ્યાં પ્રભાવશાળી પ્રકૃતિ માનવીઓથી પોતાના સ્વરૂપને સંતાડી રાખે છે, ત્યાં આપણે એના લીલા છાપરવાળા નિવાસસ્થાનમાં ભ્રમણ નહિ કરીએ ? પોતાના મૌનથી આપણને સાદ દેતાં ગરવાં ગગનગામી શુંગેના મિત્રો આપણે નહીં બનીએ ? પર્વત પરનાં જળાયોમાં સ્નાન નહિ કરીએ ? છલાંગતા જતા વારિપ્રવાહો પાસે બેસી સ્વર્ણલોકમાં નહિ સંચરીએ ? રાજમહેલો કરતાં વધારે સુખભરી પણુંકુટીઓમાં હાથ શું હાથ મિલાવી ચંદ્રમા વિનાની ધીરી શત્રિઓ આપણે પસાર નહિ કરીએ ? વિકરાળ વાધની સાથે એની જ બોડમાં કુસ્તી નહિ કરીએ ? વાયુવેળી ચરણવાળા હરણની પાછળ નહિ પડીએ ? માણસોના

નગરનિવાસોમાં પાછા ફરીએ તે પહેલાં ફળભારથી લદાયેલાં ઉદાર વૃક્ષો પરથી
ઉતારી આણેલા ખારાકમાં અણુધડ વનવાસીઓના ભાગીદાર બનીશું ને ?
ગોપાલક ! આ બંનું આપણે નહિ કરીએ ?

ગોપાલક

કોઈ દિવસ જરૂર.

વત્તસ

કોઈ દિવસ શા માટે ? અત્યારે કેમ નહિ ? શું હું મારા અંગરક્ષકોથી
નિરર્થક છટક્યો છું ?

ગોપાલક

નિરર્થક નહિ.

વત્તસ

આ તરવાર ભારકૃપ બની ગઈ છે. મિત્ર ! મારી પાસેથી લઈને એને
ચેલે કિનારે હોંક.

ગોપાલક

એ હૂર છે. આ લીલા ઓકાંતમાં કોઈ નંગલી જાનવર રહે ને હુમલો
કરે, તે માટે મારાં હથિયાર હું રાખું છું.

વત્તસ

તારાં હથિયારને તેમજ મને — ઉભય રાખજે. આ વૃક્ષોમાં પાસે બીજું
કોઈ જ નહિ, એક તું જ મને સાચવનાર; અહો ! એ કેવું મળાનું !

ગોપાલક

તં પોતે તો તારી જત પૂરેપૂરી મને સોંપી દીધી છે.

વત્તસ

હા, લઈ લે મને, ભાઈ !

ગોપાલક

તારા વિશ્વાસનો હું ઉપયોગ કરીશ અને છતાં એને લાયક રહીશ.

વત્તસ

હું તને ખૂબ ચાહું છું, ગોપાલક ! તું મને કેવો ચાહે છે ?

ગોપાલક

એ કહેવું કહિન હતું, પણ હવે હું તે કહી શકું છું. મોટો ભાઈ નાના
ભાઈને જેમ સ્નેહભરી ચિત્તાથી ચાહે, મા જેમ પોતાના રૂલ જેવાં અંગવાળા
સુંદર શિશ્યને ચાહે, અથવા કોઈ વયોવૃજ કોઈ કોમળ બાલિકાને, પોતાની
નાની બહેનને, સાથીને કે બાળકને ચાહે તેમ તે બધા જ ભાવથી અને તે
ઉપરાંત અનેક ગુણ વધારે ભાવથી હું તને ચાહું છું, પણ હમેશાં સ્નેહભરી

ચિત્તાપૂર્વક ચાહું છું.

વત્સ

શા માટે ?

ગોપાલક

કેમ કે વત્સ ! તું મારો પોતાનો જ બની રહે એવું માગું છું; તારી નગરીમાં જેમ મને અજાણ્યા એવા હજારો તારી કંતિમાં ભાગ પડાવે છે તેમ નહિ. જગતનો એક પુરાણો ભાગ એવી મારી પોતાની પ્રિય ભૂમિમાં, જ્યાં તું કોઈ રાજ નહિ પણ કેવળ વત્સ હશે ત્યાં મારી ઈચ્છાઓ આવે તેમ તારી ઉપર પ્રિયમાં પ્રિય પાણો ખડકી દઈને હું તને બાંધી શકું એવું હું ચાહું છું. વત્સ ! આ મારી ઈચ્છા હતી ને તેટલા માટે તને આ વનમાર્ગમાં લઈ આવ્યો છું.

વત્સ

અને તેટલા માટે હું તારી સાથે એકલો આવ્યો છું.

ગોપાલક

તારે થોડા આગળ જવાનું છે.

વત્સ

એમ ? તો ઉતાવળ કર. ચેલાં નીરવ વૃક્ષોમાં શખાશ્વના ખણખણાટ જેવું થયું કે શું ?

(એ ઉઠવા જતો હોય એવું કરે છે, પણ ગોપાલક અને વારે છે.)

ગોપાલક

તારો રસાલો.

વત્સ

મારો ?

ગોપાલક

મારા પિતાએ તારે માટે મોકલ્યો છે. વત્સ ! હું તને પકડું છું, તું મારો છે, મારો બંદી ને જ્ય લાભ. જેવી રીતે સ્વર્ગના મહાન ગરૂડ તારી માને પોતાનાં અગમ્ય ગિરિશૃંગો ઉપર લઈ ગયો હતો તેમ હું તને દૂર લઈ જાઉં છું.

(એ બોલતો હોય છે ત્યાં હથિયારબંધ માણસો દેખાય છે.)

જલદી, નાયક ! જલદી ! મેં આ રાજકુમારને પકડી રાખ્યો છે. વરાહના બોગદા તરફ આગળ ધ્યો.

નાયક

જલદી, જલદી ! આસપાસ બધે કોલાહલ વધતો જય છે.

ગોપાલક

એની પરવા કરો નહિ, પણ મારી પાછળ પાછળ આરો અને સાચવો.
(તેઓ વૃષ્ટિમાં અદૃશ્ય થઈ જય છે. યોધી ક્ષણે પછી વસંતક આવી પહેંચે છે.)

વસંતક

જંગલ અવાજથી જીવંત છે. અનિશ્ચય મેડા પડ્યા. થવાનું હતું તે
થઈ ગયું.

(યૌગન્ધરાયણ, રમણેવાન, અલર્ક અને બીજી બધી બાજુઓથી ધસી આવે છે.)

યૌગન્ધરાયણ

વત્સરાજ કયાં છે ? કયાં ? એનું ધનુષ્ય પણે લટકે છે ! એની
તરવાર ને બાણ પડેલાં છે !

વસંતક

(ઉદાસીનતાથી) હું જાણતો નથી.

અલર્ક

નથી જાણતો ? તું તો એની સાથે હતો !

વસંતક

નહિ. એણે મને એની પાસેથી વિદાય કર્યો હતો. હું ધારું છું કે એ
અવન્તિના શિવની યાત્રાએ નીકળી ચૂક્યો છે.

અલર્ક

અને તું હસી રહ્યો છે ? કવખતના મશકરા !

યૌગન્ધરાયણ

વેગથી પીછો લો ! અવન્તિ ભાણી ભાગી જતા વનમાર્ગને ને પલડી
ઘાટોને માણસોથી રેખમછેલ કરી દો. તેઓ હજુ પણ પકડાઈ જય.

વસંતક

પ્રથમ વત્સરાજનો સંદેશો સાંભળો ને પછી હુકમ કાઢો : “ભાર્યવિધાનથી,
મનુષ્યથી કે પ્રાણીથી ને કોઈ મને બચાવી લેવા માગતું હોય તે સાંભળો કે
તમારા રાજની રજ વિના રણનાં રણથિંગાં બજાવવાનાં નથી. વત્સ પોતે જ
વત્સને બચાવશો.”

હુમણેવાન

હજુય તું મશકરી કરે છે ? કે એ ગાંધુપણ હતું ? લાપરવાઈભર્ય
લહેરીપણું ?

યૌગન્ધરાયણ

જોયું, આ બાલ સિલ કોંબ રીતે છટકી ગયો ? જેને આપણે આટલા
આરે જપતામાં રાખ્યો હતો તે હવે પોતાના યૌવનના છલંગતા હોલ્લાસપૂર્વક

આ જંગી ને ક્રેખમભર્યા જગતનું માપ કેવા કેવો ચાલ્યો ગયો ! પોતે જ એ પોતાના શત્રુઓની બોડમાં એકબો જતને હંકે છે. બધી જ બીજી સહાયને ધુતકારી કાઢે છે. એનો શો ઉદેશ છે તેનું અનુમાન કરું દું, પણ એ ઉતાવળો અવિચાર છે, અવિચાર. ધારો કે એ નિષ્ફળ થયો તો ? એક બાજુ આ કિશોર ને બીજી બાજુ વોખંડી મહાસેન ! ને છતાંય આપણે આજ્ઞાપાલન કરવું જોઈએ.

દુમણુવાન

હજુ એ સરહદ વટાવી ગયો નહિ હોય. પણ આપણે સશક્ત જઈને અવન્તીમાંથી એને કુંઠી લાવીશું. જરૂર કરો સરહદ તરફ ! એને તેઓ ઓળંગી જાય તે પહેલાં કદાચ તેમને પકડી પડાય.
(યૌગન્ધરાયણ એને અલર્ક સિવાયના બધા ઉતાવળની ધમાલમાં નીકળી પડે છે.)

યૌગન્ધરાયણ

કશું જ વજવાનું નથી, કંઈ નહિ તો મારા ગુમચરો એમના છેક અંદરના ઓરડાઓ વાંધીને પ્રવેશ કરશે; એના બંદીગુહમાંય મારી સહાય નિકટવતો હશે.

અંક ૨ : દૃષ્ટિ ઉ

[અવન્તી : મેદાન ઉપર દૃષ્ટિપાત કરતો આહીથી ભરેલો પહુંચનો ઠોળાવ. રથમાં વત્સ સાથે ગોપાલક; એમની આસપાસ હથિયારબંધ માણસો.]

ગોપાલક

રથને રોકો. મેદાનમાંથી આપણી તરફ ચઢી આવતી આગિયા શી પેલી મશાલો આપણા સૈન્યની છે.

વત્સ

(નિદ્રામાંથી જગત થઈને) આ અવન્તી કે?

ગોપાલક

એની હદ આપણે ઓળંગી ગયા છીએ.

વત્સ

વહાલા વિદ્રોહી, પહેલેથી જ તું આ યોજના કરીને આવ્યો હતો ખરુંને?

ગોપાલક

આ, અને વધારામાં જેને માટે આ યોજના કરી છે તે પણ.

વત્સ

તારા પિતાના આવસમાં મને લઈ જાય છે ને?

ગોપાલક

જ્યાં તું અમારા ઘરના વહાલામાં વહાલા ખજાનાની નિકટમાં સાવધાનીથી રક્ષાપેદ્વા રતનની માફક રહેશે. અને અમારી સાચવણીમાંથી તને લઈ જવામાં યૌગન્ધરાયણુની બધી યુક્તિપ્રયુક્તિઓમાંથી એકે ફાવવાની નથી.

વત્સ

લાગે છે કે બંદી બનાવીને સોનેરી પાંજરામાં સાચવી રાખવાનો છે,-- એક વાર કોશામ્બીમાં મારી ઉપર ચોકી-પહેરો રખાતો હતો તેમ. આમ બધા માણસો પોતાની દુરધાનુસાર મારી સાથે વર્તવા માગે છે. પણ જો, તમને બધાને હું સાવધાન કરું છું કે તમે પ્રયોજ્યાં છે તેનાથી વધારે છળથી ને બળાત્કારથી હું મારી મુક્તિ મેળવવાનો છું ને મારા મનને ક્ષાવે તે પ્રમાણે જ કરવાનો છું.

ગોપાલક

તું કદીય નહિ કરી શકે! તારી પાસે તારું ધનુષ ખોત તો જુદી વાત

વત્તસ

તે મને આસાનીથી પકડી તો લીધા છે, પણ એટલી જ આસાનીથી હું છટકી જઈશ.

ગોપાલક

તારો પગલાંની આસપાસ એવા રક્ખે રાજેલા છે કે તેમને ચુકાવીને છટકવું ભારે થઈ પડ્યો.

વત્તસ

તેમ છતાં હું છટકી જઈશ ને કૌશામ્ભીના રાજ્યમાંથી તેં હરી આણ્યું છે તેના કરતાં કુયાંય વધારે કીમતી કંઈક મારી સાથે ઉપારી જઈશ. કેમ કે હું વેર બેવાનો છું.

ગોપાલક

આજે મેં જેને હસ્તગત કર્યું છે તેના કરતાં વધારે મોંઘું ધન અમારી પાસે છે જ નહિ, એટલે તારી બડાશ નકામી છે.

વત્તસ

તે હું જોઈ લઈશ.

(વિકર્ણ પસાર થાય છે.)

આપણું રથની પાછળનો ઘોડેસવાર તારો ભાઈ હતો, ખરું ને? આ એ પસાર થાય છે; એને બોલાવ.

ગોપાલક

વિકર્ણ! અહીં આવ!

વત્તસ

પાસે આવ, ગોપાલકના ભાઈ! મને બેટ. અત્યાર સુધી એને ખાતર તને ચાહતો હતો, પણ તને જેયો ત્યારથી તો તારે પોતાને ખાતર તને ચાહતો થયો છું, મહાસેનના રાજકુમાર!

વિકર્ણ

વત્તસરાજ ઉદ્યન! આશા તો હતી કે રણને મોખરે તને બેટું અને યુધમાં તારો અધિસમોવડો નીવડી તારી પાસે પ્રશંસા કરાવડાવું; પણ આ તો વધારે નિકટની ને વધારે ઝડી બેટ છે.

વત્તસ

રવરૂપે તું સુંદર છે. તારો પિતાના બે પ્રશસ્ય પુત્રો છે, તમારા ઉદ્યોનમુખ મહાન વંશમાં બીજા કોઈ નથી?

ગોપાલક

કેવળ એક બહેન છે.

વત્તસ

જગતે એના વિષે સાંભળ્યું છે.

ગોપાલક

તું તેને નિહાળણો.

વત્તસ

અહો ! તો તો અવન્તીમાં લાભ માત્ર જ મારી વાટ જોઈ રહ્યો છે. પોતાના સૌ તેજસ્વી તારકો સહિત રાત્રિ ને જાડીમાંનાં તીણા ચીતકાર કરતાં લાખો શૃંગારો એક રાગમાં મીઠું ગીત ગર્જવો ! એ સોનેરી નગરીમાં આપણે શીધુ પહોંચી જઈશું ને ? પણ ત્યારે તો રાત હથે ને એનાં ઝ્યાતનામ મંદિરો ભાગ્યે જ જોઈ શકીશ.

ગોપાલક

ઉજાલયિની દેખાય તે પહેલાં તો ગગનના પ્રભાતે આપણા રથોને ક્યારનાયે પકડી પાડ્યા હથે. આ આગલી હરોળ આવી પહોંચી. ઓમાં જોઈએ જવાની ઉત્તરણ કરો. રુમાણવાનની ઘોડેસવાર ટુકડીઓ અડોઅડ પીછે લઈને આવતી હોવી જોઈએ.

વત્તસ

તેઓ નહિ આવે. મારી સાથે આડું મારું નિર્માણ નિર્વિદ્ધનપણે ઉજાલયિનીમાં આવવું જોઈએ.

ગોપાલક

સરદારો ! કુચ કદમ. મારતે ઘોડે સંદેશવાહકોને મારા પિતા પાસે દોડાવો, જે ગાજતે નાદે એમને ખબર આપો કે અમે વિજયલહાણ લઈને આવી રહ્યા છીએ. શિવે કૃપાસિમતથી એમને ધન્ય કર્યા છે.

વત્તસ

ને વિષણુએ મને. વિકર્ણ ! અમારે પડજે ઘોડો ચલાવ ને મારો સાથે વાતો કર.

અંક ૩ : દૃશ્ય ૧

[રાજમહેલના એક ખંડમાં મહાસેન ને અંગારિકા.]

મહાસેન

તો હજુય મારી જીત થાય છે, જો કે યશસ્વી શખાલ્કના પ્રભાવથી નહિ. એ પકડાયો છે. જુવાન વિજયી વત્સરાજ મારો — મારા હાથમાં બંદી બની ગયો છે.

અંગારિકા

(હસતી) છાયામણ પુચ્છવાળા કેનુંની માફક તમે તમારી બગલમાં સૂર્યને ગ્રહ્યો છે. હવે એનું શું કરશો?

મહાસેન

એને મારો ચંદ્ર બનાવીશ ને પૂર્વની ત્રિયામા પર એના દ્વારા પ્રકાશીશ.

અંગારિકા

પ્રકાશી શકશો?

મહાસેન

મારા ગુહની સુપ્રિય સંશયશીલા! હા, પ્રકાશીશ. ઓ મારા સૌભાગ્યની સુંદરી! તારા અંધકારદૈર્યાં જગતમાંથી તને સંગ્રહણને બાળાત્કારપૂર્વક મેં અમારા સુર્યપ્રકાશમાં, વાયુલહરમાં ને નીલાકાશમાં બહાર બેંચીને આણી ત્યારથી અત્યાર સુધી એવી કઈ મનોવાંધિત વસ્તુ છે કે જેને મેં પાર પાડી નથી?

અંગારિકા

હા, બાળાત્કારથી; પણ આ બાબતમાં બાળાત્કારથી કશું થયું નથી, તમારો પોતાનો સ્વાભાવિક માર્ગ છાણીને, ચંદ્ર મહાસેન! તમે વિજયની આકંક્ષા રાખો છો?

મહાસેન

તું મારી શકિત છે, મારું સૌભાગ્ય છે, પરંતુ મને શબાહ આપવાવણી નથી.

અંગારિકા

નહિ, હું તમને અધીન વર્તીશ ને નીરાખીશ. તમારી નવાઈની હુનિયામાં મારે મારે એટલું બસ છે. કેમ કે તમારા પ્રકાશથી હું મારી જતને દોરી શકતી નથી. મનુષ્ય સૂર્યથી અંધ બનતો ને દૃષ્ટિની ભૂલો કરતો જીવ છે;

પરંતુ તમારે મન ને અંધારી દુનિયા છે ત્યાં વિચરનારાંઓને હૃષિ હોય છે. એવાંઓમાંની હું એક છું; કેમ કે મારા આત્માને ધ્યાયાઓએ મોટો કરો છે.

મહાસેન

બોલ, તું શું જુયે છે?

અંગારિકા

કે વત્સરાજ તમારી મહદ્દી નેને પહેંચી ન શકે એવી મહત્ત્વાળો છે, તમારા છલચાતુર્યને દ્વકડ ખવડાવે એવા છલચાતુર્યવાળો છે; એ તમારા દગ્ધાણને વશ થઈ નમતું આપવાનો નથી.

મહાસેન

પણ તો તો નમતું આપ્યું છે, દાનવહુમારી! આ તો એક સુકુમાર કુમાર છે. ગ્રોઝ સમયના ઓસ નેવો મૃદુ, યા તો મંદ મંદ ચલાવતી પ્રત્યેક લહરીને વશ વર્તતા પોયાણા નેવો ચુકોમળ. વીર? એ કબૂલ; પણ બધા જ આર્ય બાળકો વીર હોય છે.

અંગારિકા

તમારી પુત્રી વાસવદત્તા એ લહરી છે, ને એ પોયાણને ખાવિત કરી દેશે!

મહાસેન

તો જેયું એ?

અંગારિકા

એ રૂંડું છે; એ વસ્તુ માટે મારું હદ્ય આસ્પુડા રાખે છે. મારી પુત્રીને સામ્રાજ્ય મળવાનું.

મહાસેન

નહિ, તારા પુત્રને.

અંગારિકા

બેમાંથી ગમે તેને મળો. યુગનો સર્વપ્રथમ પુરુષ એના હદ્યનો નિવાસી બનશે; અભિમાન અને પ્રેમ — એ એના હદ્યના બન્ને દોષ સંતોષાશે. એ સુખી થશે.

મહાસેન

મારી રાજરાણી! એને અહીં બોલાવ. એને ને કરવાનું છે તે એને શિખવાડાશે.

અંગારિકા

એનું હદ્ય જ એને શિખવાડાશે. વીજા! રાજકુમારીને મારી પાસે બોલાવી લાવ.

મહાસેન

ઓ ! હઠય ! એ લેખમ છે, ગાંડપણ છે. વિવેકગુહિને અમલ ચલાવવા દો.
અંગારિકા

અમે શ્રીઓ છીએ, મહારાજ !

મહાસેન

નહિ, રાજકુમારીઓ. મારી પુત્રીમાં ગૌરવ છે, ગર્વ છે, ઉષપણ છે,
અભિજત આશાઓ છે, પામર સ્વભાવો જેવું આચરણ એ નહિ કરે
અંગારિકા

પ્રેમ એ સૌનેય સ્થાનભૂષણ કરશે ને પોતાના કુસુમ-સુકોમળ
ચરણોએ ઢાળશે.

મહાસેન

તું હમેશાં મારા વિચારોનો વિરોધ કરવાનું પસંદ કરતી આવી છે.

અંગારિકા

જેમને આધીન રહીને પોતાના કામ કરવાં પડે છે તેમને માટે એ
વૈરશુદ્ધિ કંગાલ જ કહેવાય. તમારો શિક્ષાપાઠ, મહારાજ !

(વાસવદ્તા પ્રવેશે છે ને માતાપિતાને પ્રાગમ કરે છે.)

રાજની પ્રાક્તના ખીના મસ્તિષ્કને એના વહાલામાં વહાલા વિચારો
રાજકારણના ઉદેશ માટે વાપરતાં શિખવાએ.

મહાસેન

વાસવદ્તા ! મારી દીકરી ! મારી નંદિની ! તારા જન્મદાતા માતાપિતાની
પ્રતિનું દીર્ઘ સમયનું પ્રિય ઋણ વાળવાનો સમય હવે તારે માટે આવ્યો છે.
કહું છું તે સાંભળ; તું મેધાવિની છે, સમજ બેશે. કૌશામ્બીનો વત્સરાજ,
મારો પ્રતિસ્પદીન, શત્રુ, મારા ભાગ્યનિર્માણની આડે આવતો ઊંચો અંતરાય,
બન્દી બનીને આજે અવન્તીમાં આવે છે. મારો કહેવાના અર્થ એ કે તે
તારો પણ ને વશવતી દાસ બનશો, વાસવદ્તા ! અત્યારે ને મારો સામનો
કરે છે તે તારા દ્વારા બીજી રાજાઓની માફક મારો માંડલિક બનવો જોઈએ.
આમ થતાં તારા પિતાનાં ભાગ્ય એમની સીમાઓનું ઉલ્લંઘન કરી જશે,
તારું કુળ, તારું રાષ્ટ્ર આ આખી પૃથ્વી ઉપર શાસન ચલાવશે ! આ મારો
સંકલ્પ છે; દીકરી ! બોલ, તારોય તે છે ?

વાસવદ્તા

પિતાજ ! તમારો સંકલ્પ તે મારો સંકલ્પ, નિર્માણનોય જેમ એ જ
સંકલ્પ છે તેમ. જેને મારું પ્રદાન કરવું હોય તેને કરો. આ બાબતમાં મારો
કોઈ ભાગ હોય તો તે આજાધીનતા ચિવાય બીજે શો હોઈ શકે ?

મહાસેન

[અનુભૂતિ]

એથીયે ભાગ છે માટો, તું સહાયક છે સખા,
તું છે સાધન સોનેરી, દીકરી! કર્યા સિદ્ધિનું.

કેમ કે તારા સિવાયની વત્સરાજ ઉપર મારી બીજી એકે પકડ નથી.
વત્સે! વત્સરાજને મારો રાજગાદી સાથે બાંધી રાખનારી સાંકળ તારે ગનવાનું
છે. એના મનને જીતી લેવા માટેનો તું મારો રાજરૂત છે, એના અધીન
સંકલ્પ ઉપર શાસન ચલાવનાર તું મારો રાજપ્રતિનિધિ છે.

વાસવદરા॥

શું એ આને અધીન થશે?

મહાસેન

તું પસંદ કરે તો જરૂર.

વાસવદરા॥

પસંદગી કરી, પિતાજ! કેમ કે તમારી એવી ઈચ્છા છે.

[શ્રોદ્ધતા]

એકમાત્ર અભિલાષ કે તમે
સાર્વભૌમ અધિરાજતા લભો;
વ્યામ થાય મહિમા અવનિતનો
એ જ એક શુભ સર્વથી પ્રિય.

મહાસેન

મારા પઢાવેલા પાઠ તેં ગ્રહણ કર્યા છે, એમને ભૂલી ન જતી, સામાન્ય
જનોનો હોય છે તેવો તારો સ્વભાવ નથી, તારી પોતાની મહત્વાકંક્ષાઓને
તું આગળ નહિ કરે, તેમ જ કોલાહલ મચાવતા અંધ હદ્યને ન્યાય નહિ
ગણે એવી આશા છે.

વાસવદરા॥

મારા દેશ ને પિતાની પ્રત્યે મારી જે ફરજ છે તે જ મારી ઉપર
અમલ ચલાવશે.

મહાસેન

આ યુવકને શી રીતે ઘડવાનો છે; ને રક્તના આવેગો સામે તારા
સંકલ્પે શી શી સાવધાની રાખવાની છે તેનું શિક્ષણ તારી ખીસહજ નિપુણતાને
હું નહિ આપું. સામાન્ય છીઓ ઉપર હદ્યનો ને ઈન્દ્રિયોનો અમલ ચાલે છે;
પણ તું છે મનસ્વિની.

વાસવદત્તા॥

પિતાજી ! મારો તો આ અભિમાનનો વિષય છે કે તમે મને તમારા મહાન ભાગ્યનિર્માણ માટેનું ચંત્ર બનાવો છો; હું માત્ર એ જ છું.

મહાસેન

તો તું હઠયાભિલાઘને વશ નહિ થાય ને ?

વાસવદત્તા॥

એ કામના કરવી હોય તો કરે; પણ હું કશુંય પરખાવવાની નથી. હું તમારી પુત્રી છું. મોટામાં મોટા રાજઓએ મારી યાચના કરતાં આવતું જોઈએ અને મારી મહેરાનીને અનપેક્ષિત આનંદરૂપ લેખવી જોઈએ.

મહાસેન

તું મારી સાચી શિષ્યા છે; તારા શ્વવાણપરાયાણ માનસ ઉપર રાજનીતિના ઉપદેશનો વૃથા વ્યય થયો નથી. જુએ છે ને ? મહાદેવી !

અંગારિકા

તમે તમારી દીકરી સાથે ડોલકરાર કર્યા છે ? મહારાજ ! જાણું કે આ બાળક બધું સમજી શકે છે ! જાઓ, જાઓ, ને મારી છોકરીને મારી પાસે છોડો. કેમ કે હું એનો સાથે બીજી ભાખામાં વાત કરીશ.

મહાસેન

પરંતુ મારા અભિગ્રાયની વિસ્તાર શ્વાસ સુધ્યાં નહિ.

અંગારિકા

એનો તમને હર રહે છે ?

મહાસેન

નહિ; એનો જોડે વાત કર.

(એ ખંડમાંથી બહાર જય છે.)

અંગારિકા

(વાસવદત્તાને બાથમાં જોંચીને)

વિશામ કર અહીં, બેટા ! સ્વરૂપ સમયમાં બીજું વક્ષઃસ્થલ તારું વિશામ-સ્થાન બનશે. મહારાજનું કહ્યું તો તેં સાંભળ્યું, હવે તારી મા કહે છે તે સાંભળ. ઓ મારા પરમસુખધામ ! નારીહદ્યને બંદિગ્રાહમાં લઈ લે એવી તીવ્રમાં તીવ્ર કસોટીના તને અનુભવ થશે. ઓ મારી દીકરી ! તું અહિનાં આવાયાસ્થાન બનશે. જીવંત દેવોનાં તને દર્શન થશે; અને અત્યાર સુધી તેં જે જે ચિન્યું છે અને જાણ્યું છે તે બધું એક જવાણામાં પીગળી જશે ને પુનર્જન્મ પામશે. આ હું જે કહું છું તે અત્યારે તને નથી સમજતું, પણ અનેક રાત્રિઓ તારી આંખોને ઉજાગરામાં રાખે તે પહેલાં બધું સમજઈ જશે.

બેટા ! હૂલ ખોબે છે તે કેવળ તેના રૂલપણાને ખાતર, અને જન્મ આપનાર ક્યારાને વધારે ઉદાત્ત બનાવવા માટે નહિ. તારા પિતાને ખાતર કેઈ તારી માઝે તને જન્મ આપ્યો નથી, પણ તારી પ્રિય પ્રકૃતિના વિકાસ ખાતર, તારા હૃદયના આનંદને ખાતર, તારા કોઈ એક પતિને ખાતર અને જન્મ પામેલાં ભાગકેને ખાતર, બેટા ! તને જે આશ્રલેપમાં લે તે તારો દેવ બની જાઓ, જેથી તું પણ અની દેવી બની જાય. તમારો હસ્તમેલાપ સ્વર્ગરૂપ બની જાઓ; તેની ઈચ્છા તારી ને તારી ઈચ્છા તેની બની જાઓ; તેનું સુખ તારો રાજવેલબ બની જાઓ ! વાસવદત્તા ! જયારે તારું હૃદય જગ્યો ઊઠે ત્યારે એ તારા સર્વોપરી હૃદયને અધીન થઈ જને અને વિશ્વાદ હૃદિવાળા દેવેની ભક્તિમાં નિષ્ઠા રાખતી નહિ. અત્યારે તો તારા પિતાની ઈચ્છાનો અમલ કર; જગ્યત દેવ પોતાનું કાર્ય કરી લેશો. હા, કંપાયમાન થા, પણ કશાચી ઉરતી નહિ. તારી મા તારી ઊપર નજર રાખી રહી છે, દીકરી !

(વાસવદત્તાને અળગી કરી એ બહાર ચાલી જાય છે.)

વાસવદત્તા

માને હું સૌથી વધારે ચાહું દ્યું પણ અને સમજી શકતી નથી : મારી બુદ્ધિ મારા પિતાના વિચારોને હમેશાં ગ્રહી શકે છે. જે મારે પરણુવાનું જ લોય તો તે જેની ઊપર હું અમલ ચલાવું તેની સાથે. વત્સ ! વત્સ ઉદ્યન ! દૂરથી ફેંકયેલું નામ માત્ર મેં સાંભળ્યું છે. કોણ છે એ માણુસ ? કોઈ જવાલા ? કોઈ હૂલ ? ગોપાલક જેવો ઉન્નતકાય કોઈ ? નહિ તો કોઈ સુવર્ણસુંદર મૃહુલનયન યુવાન ? આ જાણવા માટે મારા હૃદયમાં ફરજિયાં થઈ રહ્યો છે.

અંક ૩ : દૃષ્ટિ ૨

[સ્થળ : પૂર્વનું. મહાસેન, અંગારિકા, જોપાલક, વત્સ.]

જોપાલક

અવન્તીના મહારાજ, ચંડ મહાસેન ! તમારી ઈચ્છા મેં પાર પાડી છે.
તમારો ભયાંકર શત્રુ, તમારી વિજયશાળી પરિપક્વ વયનો પ્રતિસ્પદ્ધી કુમાર,
તમારો બંદી, તમારે ચરણે અર્પણ કરું છું.

મહાસેન

જોપાલક ! તેં રૂં કાર્ય કર્યું છે. સાચે જ તું મારો પુત્ર છે. વત્સ ! —
વત્સ

અભિનનદન ! પ્રતીચીના પૃથ્વીપાલ ! આપણે સમબલ સંગ્રામમાં મળ્યા
હતા; અત્યારે બીજે પ્રકારે તમારા મહિમાનો સમાગમ મારી પ્રસન્નતા સાચે છે.

મહાસેન

તારી પ્રસન્નતા ! મિથ્યાભિમાની યુવક ! એમ કહે તે તારા કરતાં કયાંય
વધારે ભવ્ય ભાગ્યોની આમે પડવાને તું મધ્યો તેથી તારું ભાગ્ય રોપે ભરાયું છે.

વત્સ

એવું માનવું હોય તો માનો. આ રહ્યો હું. મારી સાથે શું કરવા માગો
છા ? રાજના બલાત્કારથી તમે મને તમારા આવાયમાં શા માટે આપ્યો છે ?

મહાસેન

એટલા માટે કે તું મને એકમાત્ર સ્વામી, રાજધિરાજ અને પ્રભુ તરીકે
આરાધે અને સિધુથી દક્ષિણાદેશ સુધી સૌઓ કર્યું છે તેમ મારી મહિમાવંતી
ધૂસરીને ધારણ કરે.

વત્સ

ત્યાં તમારી ભૂલ થાય છે. જોરવાંતી કૌશામ્ભીનો. મહારાજ અહીં તમારી
આગળ નથી; અહીં છે માત્ર વત્સ, દિવ્ય પૂર્વજ્ઞોના વંશજ, શતાનીકનો પુત્ર.

મહાસેન

કૌશામ્ભીનું યૌવનસંપન્ન રાજત્વ આ તારા સુવર્ણ આધારમાં નહિ તો
પછી બીજે કયાં રહેલું છે ?

વત્સ

જ્યાં મારું રાજસિંહસેન ઉચ્ચ કૌશામ્ભીમાં ઊભું છે ત્યાં. આ તમારે
જાગ્રણ જોઈએ. રાજથી અતિરિક્ત એવું એક રાજત્વ છે; વત્સ નાલાયક

નીકડે, વત્સ બંદી બને, કે વત્સ હળવાય તો પણ તે બંદી બનતું નથી, હળવાનું નથી, અમારાં કુદ્ર માનવસ્વરૂપોથી તે કયાંય પરતર વિરાજે છે, એ છે એક રાષ્ટ્રનો મહિમા. એક વાર એ હતું પરીક્ષિત—અર્જુનનું બીજા, એ હતું જનમેજય, એ જ શતાનીક ને વત્સ; અને વત્સ જ્યારે નહિ હોય ત્યારે તે બીજા સેંકડો રાજઓમાં જીવંત રહેશે.

મહાસેન

એક કાચા કુમાર જેવો તું દેખાય છે ને તેના જેલું જ તું બોલે છે. તારાં ચિંતનો ઊંચે ઊડી રહ્યાં છે. પરિપક્વ માનસો પૃથ્વીની વધારે અદની ને ખાતરીબંધ વસ્તુઓને આધારે ચાલે છે ને સ્પર્શગમ્યને પસંદ કરે છે. રાજત્વની મુત્તાક મૂર્તિ—એવા આ તારા મનોહર શરીરને અહીં મારા કબજામાં મેળવ્યાનો મને સંતોષ છે; મારે તો એનું કામ છે, તારા ઊંચા અર્દ્દ વિચારેનું નહિ.

વત્સ

મારું શરીર! એનું કરવું હોય તે કરો. એ તો જેમ તમારી તેમ મારી ચોતાની દુઃખાનુસાર તમારું બંદી બનેલું છે. વત્સનું જે કરવું હોય તે કરો, રાજન્! કોઈ પણ પ્રકારે હું કૌશામ્ભીના રાજત્વને ધરેણે મૂકવાનો નથી. પણ વત્સ તમારો છે ને તમારા હાથમાં છે. તમારા લોખંડી સંકલ્પ સામે હું એનો બચાવ કરવાનો નથી.

મહાસેન

તું મારો કેદી છે, મારા દુરાદાથી તું છટકી શકવાનો નથી.

વત્સ

હું એને બેઢું છું. માત્ર છટકી જવાની જ મારી મતલબ હોત તો હું અહીંયાં હોત જ નહિ. લોઢાના સંગ્યા કે દરવાજ મને બંધ રાખી શકે એમ નથી.

મહાસેન

પણ કુમાર! હું તારે માટે બીજા દારોગા રાખીશ. મારા થંક્રસંજન સંત્રીઓ કરતાં તે વધારે વિશ્વાસપાત્ર હો, ને એમની સામે તું તારા નિઃસહાય હસ્તને ઊંચા કરવાની હિમત નહિ કરી શકે.

વત્સ

એવા મેળવો. હું રાજુ છું.

મહાસેન

તારો અભિમાનનો આંકડો નીચો નમવા હે! તું વત્સ હો કે મહાન કૌશામ્ભીના રાજ હો, અહીંયાં તો તું મારો બંદી માત્ર છે, મારો દાસ છે.

વત્સ

તમારા કડક મહેષુણાનો હું સ્વીકાર કરું છું, જેમ વધારે પ્રજા દેવોની

દીવિલી રિથતિનો સ્વીકાર કરું છું અને મારા માનસને ને કમની તેમના સંકલ્પને અધીન કરું છું તેમ.

મહાસેન

વત્સ ! તે મારી સર્વોપરી ઈચ્છાનો વિરોધ કર્યો છે. બધા જ દેશાને હું મારી સાલિકીનું ક્ષેત્ર બનાવવા ને તેમાં મારી રાજ-ઘેતી કરવાનો અભિલાષ રાખ્યું છું. તું લડ્યો છે ને લગઠિમાં હું તારું પાણી ઉતારી શક્યો નથી; આને હું તારો અન્નેડ મહિમા ગાયું છું. મારું ઉન્નત ને અપ્રતિરોધ સહ્ભાગ્ય તને અહીં આણે છે, યુવક વીર ! બંદી બનીને તારે મારી ઈચ્છાધીનના સહન કરી લેવી પડ્યે. તું ધર્મનો નિયમ તો આણું છે કે જે કોઈ ઊર્ધ્વ વિરાજમાન દેવાને યજ્ઞરૂપે સામ્રાજ્ય અર્પણ કરે છે તેને અધીન રાજયો સેવક બનીને સેવે છે. અને જેમના ઉચ્ચ પ્રભવ દૂરું કાળમાં વિલીન થઈ જાય છે એવા અનેક ગર્વધારી ભૂપાળોએ ફરજિયાત અધીન થઈને આ કર્યું છે. પાણું હવે હું મારા રાજત્વના સર્વો દિવસોને એક ધર્મગલીર, ઉચ્ચ ને અખંડ યજ્ઞરૂપ બનાવીશ. ભરતનો વારસ, ઉચ્ચ શિહાસને આડું સમાટોનો પુત્ર અને પૃથ્વી પર માર્યે ચમોવાયા, એવો જે તું તેને તારા જીવનના સારાંથે દીર્ઘધ્યુપ સુધી મારા ઉદ્ધમ મહિમાના શાણગાર અને રાજચિહ્ન રૂપે મારા માનોન્નત કુળનો રાજવી સેવક બનાવીને રાખીશ. તારી કુમળી વયને ઘટે છે તે જેતાં, વત્સ ! તને હું મારી પુત્રીનો પરિચારક બનાવું છું: એની દાસીઓ પહેરેગીર બનીને તારી ઉપર ચાકી રાખશે, ને તારી વીરતાય તારા ચોકીદારોના સુકુમાર છતાં સુહૃદ ધેરમાંથી તને બહાર નહિ કાઢી શકે બોલ, આ કબૂલ છે?

વત્સ

એ કબૂલ છે એટલું જ નહિ, પાણ સર્વાને સાલિકાપ હું અને આવકાર આપ્યું છું, કેમ કે વાસ્વવદતાના સેવક બનલું એ તો સન્માન છે, સુખ છે, સહ્ભાગ્યની પ્રસન્નનતા છે. રાજ મહાસેન ! આ તો મારા મહિમાને ઊંચે ચઢાવશો, એને નીચે પાડી દેશે નહીં.

મહાસેન

તો જોપાલક ! આ કેદીને મારી લેટ રૂપે લઈ જ, ને તારી બહેનને ચરણે અર્પણ કર. એની પાસે દેવોને આરાધતું સંગીત છે, પ્રકૃતિને પાછી પાડી હે એવી પીછી છે, અને સ્વર્ગની દેદીયમાન ગાયક મંડળીએ શિખવાલેલું સંગીત છે. તારી બહેન આ સર્વને અંગે આજ્ઞા આપી શકે છે, અથવા તો એની પાસેથી એ સૌનું ગ્રહણ કરી શકે છે. કારણ કે આની પાસે જે કંઈ છે તે બધું તેનું છે. માં મલકાવે છે ? છાકરા !

વત્સ

તમે કહ્યું તે તદ્દન સાચ્યું છે. અને છતાં પ્રગતિ ને ગર્વિષ માનસો પોતે જે કંઈ કરે છે તે સર્વની ઉપર પ્રભુત્વ ધરાવવાનાં કેવાં સ્વાનાં સેવે છે તે જેઠીને હસ્યો.

(વાસવદત્તાના નિવાસસ્થાન તરફ અંદરની બાજુ વર્ણ જતા એક બારણામાં થઈને ગોપાલક અને વત્સ બહાર જાય છે.)

મહાસેન

અંગારિકા ! છે તો મનોમોહક છોકરો ! અભિમાનભરી બડાઈ મારે છે ને પાછો અધીન થઈ જાય છે !

અંગારિકા

એણે જે બતાવ્યું છે તે તમે જુઓ છો, મહારાજ !

મહાસેન

લગભગ કોઈ કિશોરી જેવા આ લાવૃયભર્યા કિશોરને હવે પછી તું ગહેન વિચારો ને અનુભવસિદ્ધ સૂક્ષ્મતાઓ શિખવાડવાની છે કે ? મેં દીક જ કર્યું છે, મને ઊરી પ્રેરણા મળી હતી.

(ખંડમાંથી તે મહેલના બહારના ભાગ તરફ જાય છે.)

અંગારિકા

(એમની પાછળ નજર કરતી) તમારી પાસે આ કુમાર છે ને કુમારી વાસવદત્તા છે. આપણા પોતાના ઉદ્દેશો પાર પાડવા જતાં આપણે દેવલોકના ઉદ્દેશો પાર પાડીએ છીએ.

અંક ૩ : દૃશ્ય ૩

[વાસવદત્તાના આવાસમાં એક ખંડ. વાસવદત્તા, મંજુલિકા, અંબા.]

વાસવદત્તા॥

તે એને જોયો છે ?

મંજુલિકા

છા.

વાસવદત્તા॥

તો બોલ ને, અવળથારી ! મૌનમયી કેમ બની ગઈ છે ? એમ તો તારી મરજી હોય છે ત્યારે કલબલાટ કરી મૂકે છે.

મંજુલિકા

શું કહું, ઓ મૂર્તિમંત લક્ષ્મી ! તે આ ધરતીને* ધન્ય બનાવવાની કૃપા કરી છે ત્યારથી તું હમેશાં સાંભાગ્યશાલિની છે. સૌન્દર્ય, સંપત્તિ અને સુખ તારા દિવસોમાં ભરચુક ભરાવા દોડી આવે છે, અમિત ઔદ્ઘર્થ સાથ અને હવે તે પૃથ્વી ઉપરનો મોટામાં મોટો રાજ તારી તહેનાતમાં અપાયો છે.

વાસવદત્તા॥

એ તો એ મોટામાં મોટા રાજનું મહાભાગ્ય, મારું નહિ. હવે તો હું છું તેના કરતાં મને વધારે ઊંચે યડાવનાર કશું જ રહ્યું નથી, કેમ કે મારા પિતા મોટામાં મોટા રાજઓના પણ રાજ છે. આ બધા મારે મન કંઈ જ નથી; પણ હું ને જાણવાને તલસી રહી છું તે તો તું કહેતી નથી. કોના જેવો છે એ ?

મંજુલિકા

સુવર્ણ વર્ણ માનવ શરીરધારી સાક્ષાત् કામદેવને મેં જોયો.

વાસવદત્તા॥

(પ્રશ્નન સ્વિમતપૂર્વક) એટલો બધા રૂપાણો ?

મંજુલિકા

તું છે તેવો ને તેથીયે કંઈ વધારે.

વાસવદત્તા॥

વધારે !

* તારાં કેમળ પગલાં પૃથ્વી પર પડવા માંઝયાં ત્યારથી....

મંજુલિકા

ચીતકારી ઉઠની નહિ.

[અનુષ્ટભૃપ]

દેવોની આંખ શી એની આંખો અથ રિમતે સુહે,
ને એનો સ્વર ઓચિતા શાદ જેવો વસંતના.

વાસવદત્તા

મારા પોતાના આત્મા જેવી પ્રિય ! પહેર આ.

(પોતાની કંઠમાલ એને પહેચાવી દે છે.)

મંજુલિકા

એ તો મારું સુખ છે; તારા ઉપહાર રહેવા દે.

વાસવદત્તા

મારો સનેહ જ તારા કંઠની આસપાસ છે એવું માની બેને. સાચે તેં
એને જેયો છે ? મારા વિત્તાની વંચના કરવા માટે તો એમ બાબી નથી ને ?
ઓ મારી વહાલામાં વહાલી ! તેં ત્યાં જૈયું હોય તે બનું જ મને કહે. આ
બધી બાબતોની મને બહુ પરવા છે માટે નહિ, પણ બાબી જાગુવા
માટે પૂછું છું.

મંજુલિકા

(પ્રવેશ કરતા ગોપાલક એને વત્સને બતાવીને) તો તારી આંખો પરવા
ન કરવી હોય તો છો ન કરે, પણ નિહાળ.

વાસવદત્તા

મારો ભાઈ ! મારી પાસેથી દૂર ગયો તને લાંબા વખત થયો.

ગોપાલક

તારે માટે જ હું દૂર ગયો હતો. બહેન ! અત્યાર પહેલાં મેં તારે ચરણે
ઘણુંય ઘલબું છે, પણ તેમાંનું કશુંય તારી પ્રસન્નતાને યોગ્ય માન્યું નથી—
સૌરાષ્ટ્રની આ વિજિતા રાજકુમારી સુધ્યાં. પણ આજે તો તને ખરેખર કંઈ
આપું છું. જે આ એ વિઝ્યાત વત્સ ઉદ્યન, કીશામ્ભીનો મહારાજ : તારી
સેવામાં એને રજૂ કરું છું; એ છે તારો દાસ, રાજ્યી પરિચારક, સંગીત-
વિશારદ, ગાયક, ખિદમતગાર. એની ઉપર દૃષ્ટિપાત કર અને કહે કે હું
યોગ્યતા ધરાનું છું કે નહિ.

વાસવદત્તા

વારી જઉં, વહાલા ભાઈ ! નહિ કે આપણા જેવાંને માટે કોઈ પણ
જીતી આણેલી વસ્તુ હું મૂલ્યવાન માનું છું, પણ તારો પ્રેમ એને મૂલ્યવાન
બનાવે છે.

ગોપાલક

ઉત્થયને માટે મારો પ્રેમ છે. મારો ઉપહાર મારે મન મૂલ્યવાન છે; કેમ કે મારા બાહુઓએ એને પકડ્યો તેના ઘણા વાખત પહેલાં એ મારા હદ્યનો બની ગયો હતો. તો એની ઉપર ખૂબ પ્રેમ રાખજો, કેમ કે એ રીતે તું દ્ર્ઘિગુણ પ્રેમથી મને ચહાયો.

વાસવદટા॥

(ધૂપું ધૂપું વત્સ તરફ જોતી) તો મારો દાસ હોવા છતાંય પ્રિય અને મૂલ્યવાન !

ગોપાલક

શું અમે બધા જ તારા સેવકો નથી? બહેન ! તારા આત્માની અભિજ્ઞત મનોજ્ઞતાને, ચારુતાને, સુંદરતાને, ને મધુરતાને જે ધર્ટે છે તેને માટે તો વિશાળ ને સમૃદ્ધ વિશ્વ પણ ઓછું પડે.

વાસવદટા॥

એવું છે?

ગોપાલક

મારી બહેન ! લક્ષ્મીના હદ્યમાંથી તું ઉદ્ભવી છે. અને તારા ભાઈ અમે અમારામાં નહિ પણ તારામાં આપણા પિતાના સાર્વભૌમ સિતારાને વારસો મળેલો અનુભવીએ છીએ, ને તારી કટિમેખલામાં જીતેલી પૃથ્વી પેખીએ છીએ.

વાસવદટા॥

એ હું જાણું છું, વીરા !

ગોપાલક

હા, બચપણથી જ તું જાણે જાળતી હોય એવું લાગતું હતું; સહજપણે તું સત્તા ચલાવતી હતી. પણ તું જાણે છે એટલા માટે, મહારાણી તું તારા હકની ભૂમિને છસ્તગત કરી બે, કૌશામ્ભી ને અયોધ્યાને તારા ધામરૂપ બનાવ !

વાસવદટા॥

(વત્સની હૃષિ નિવારીને તેની તરફ હૃષિપાત કરતી) એ મારો ગુલામ છે એટલે એ બધાં તો મારાં બની ગયેલાં છે જ.

ગોપાલક

નહિ, મને સમજી બે, બહેન ! તું તેમને તારાં બનાવ. વત્સ ! તું તારી સ્વામિનીને સેવને ને અધીન રહેને.

(એ બહાર જાય છે.)

વાસવદટા॥

આ તો ડેવળ કિશોર છે, સ્વર્ગવર્ણ અદ્ભુત કિશોર. જરૂર હું એના

કરતાં વયે મોટી શું! તું ઓની સાથે રમી શકીશ. બિવકુલ કર્ણો ભય નથી કે નથી કશી મુશ્કેલી.

(વત્સને) તારું નામ શું? તારે મોકે જ તું તે સાંભળીશ.

વત્સ

વત્સ.

વાસવદત્તા

તું ધૂંજે છે, વત્સ! તું બીજે છે?

વત્સ

સાંભળ છે કે અત્યાનંદમાં ભય રહેલો હોય.

વાસવદત્તા

(સિમત કરતી) મેં સાંભળ્યું નહિ. મારો ભાઈ તને ખૂબ ચાહે છે. ધારણ ધાર. જો તું એકનિષ્ઠાથી મારી સેવા કરશો તો તને દુઃખી થવા નેણું કરું જ નથી. તું કોશામ્બીનો રાજ છે?

વત્સ

એનું લોકો કહે છે.

વાસવદત્તા

અને હવે મારો સેવક.

વત્સ

મારું હદ્ય પણ એનું જ ગુનરાવર્તન કરે છે.

વાસવદત્તા

(સિમત કરીને) મેં ન સાંભળ્યું. કોશામ્બીનો રાજ, મારો દાસ, મારી પ્રસન્નતા માટે તું શું કરી શકે એમ છે?

વત્સ

[વસંતતિલક]

દૈવો પ્રશાંત પણ કંપિત થાય નથો
તે ગાનનું શ્રાવણ શું તુજ કર્ણ ચાહે?
કે આ ધરાતલ પરે સુણવા ચહે તું
સ્વલોકમાં જ જગુકાર કરેત વીજુણ?
જીવાંત સત્ય અથવા તુજ વાંધના છે
રેખામહી સુભગ રંગ સમેત મૂર્તા,
નેથી છવાયલ બધે જગ છાય છે તે
આછી બની અવનિને વિશદ્ધ બનાવે?

[અનુષ્ટુપ]

કે ગંભીર અને ગૂઢ મૌનો નિઃસીમ, તેમને
સાજવી રૂપનો સાજ બોલતાં છે બનાવવાં ?

મૂક હિમાલય ઉપર મારો નન્મ થયો ને મારું બાધ મન વિચારમાં
વિચરતું થયું ને પહેલાં આસપાસ એકાં થયેલાં કિન્નર, વિચારથર અને ગંધર્વનાં
સંકુલિત વુન્દોએ મારી અંદર સિમત કરી રહેલા નીરવ દેવને લલાણુમાં જે
વસ્તુઓ આપો હતી તે બધી જ હું તારી બનાવી શકું છું.

વાસવદત્તા

વત્સ ! એ સર્વ હું સ્વીકારું છું — તારા જીવનતાં આ બધાં આભૂપણો
મારાં બનાવું છું ને છતાંય મને નૃપિત થતી નથી.

વત્સ

મારા વિજયી ધનુષ્યથી જિતાયેલી પૃથ્વીને તું તારી બનાવવાની ઈચ્છા
રાખે છે ? તો મને યુદ્ધે ચઢવા મોકલ, પૃથ્વી તારી જની જશે.

વાસવદત્તા

પૃથ્વીનોય સ્વીકાર કરું છું ને તોય અતૃપ્ત છું.

વત્સ

તો કહે આ તારા દાસની પાસેની કઈ વસ્તુ તને પ્રસન્ન કરશે ? વત્સ
પાસેથી તું શાની ઈચ્છા રાખે છે ?

વાસવદત્તા

તે હું શું આણું ? તારી પાસે જે કંઈ છે, તું જે કંઈ કરવા સમર્થ છે,
તું પોતે જે કંઈ છે તે બધાથી કશું ય ઓછું હું વાંઘતી નથી.

વત્સ

બધું જ તારું છે.

વાસવદત્તા

હું બોલું છું ને સાંભળું છું, ને હું શું કહું છું ને તારા કહેવાનો શો
અર્થ છે તે કશું હું સમજતી નથી.

વત્સ

[અનુષ્ટુપ]

ન ગ્રહાય વિચારે તે સૌથી ગહન વસ્તુઓ;
આત્માઓ આપણા ગૂઢ અર્થ જીવાંત એમના.

વાસવદત્તા

(સ્વસ્થતા ગ્રામ કરવાનો જેમાં તે પ્રયત્ન કરે છે એવા થોડા કુષ્ઠ
મૌન પછી) આપણે આ ઢાળમાં શી શીને ઊતરી પડ્યાં તે સમજતું નથી.

આવા શબ્દો મનને ને વદ્યને બેચેન બનાવી દે છે. જવા દો ઓમને.

વત્સ

એ બોલાયા છે.

વાસવદ્તા

ઓમને આરામ લેવા દો. વત્સ ! મારા ગુલામ ! તું મને બહુ આપવાનું વચ્ચન આપે છે, મારી વસ્તુઓ મને અર્પણ કરે છે; પરંતુ હું નાની છતાંય મુશ્કેલ વસ્તુઓની તારી પાસે માગળું કરીશ. મંજુલિકા ! અંભા ! આ કિશોર મારો કેદી છે, ઓની ઉપર ચોકી-પહેરો રાખજો; તમે એનાં નેલર છો. મને એની જરૂર પડે ત્યારે એને મારી પાસે લાવજો. જા, વત્સ ! તારા ઓરડામાં.

(વત્સ નમન કરે છે ને એના ચરણને સ્પર્શ છે.)

આ શું કરે છે? એ માટેની તને રજા નથી.

વત્સ

(સ્પર્શ વિલંબિત બનાવી) આની? એ તો મુશ્કેલ છે.

વાસવદ્તા

(કૃષ્ણા) ગુલામ તરીકે તું અતિથય ધૃષ્ટનવાળો છે.

વત્સ

ઓછામાં ઓછું, તારા ચરણુતળોની મારી મને બનવા દે.

વાસવદ્તા

ઓ! આને મારી પાસેથી લઈ જાઓ. એનાથી બસ હવે. અંભા! જોને તને એ લાંય આપી લલચાવે કે એથી યે કંઈ વધારે ખરાબ કરે નહિ.

અંભા

તને ચરણરાટ થાય તે માટે હું લાંય લઈશ. એને કયાં રાખીશું? ચાંદની જ્યારે લીલા નૃષુપટ ઉપર ચોકી જાય છે ત્યારે તું જ્યાં ચંકમણ કરે છે તે અગાશીની અડેઅડના બુરજવાળા ઝંડમાં?

વાસવદ્તા

ત્યાં, એ નિકટમાં નિકટ છે.

અંભા

(વત્સનો લાથ જાવીને) ચાલ.

(તિંદો વત્સ સાથે બહાર જાય છે.)

વાસવદ્તા

સ્વિતના કામળથી મને તે ઉદ્દિષ્ટ કાર્યથી ચલિત કરશે? અહો! એ કેવો સુંદર છે! કેવો સુંદર! મને ભય રહે છે, સુખદ ભય. પણ એ મારો છે, એની આંખો મારી સત્તાનો સ્વીકાર કરતી હતી; જરૂર મારી ઈચ્છામાં આવે તે બધું

તેની સાથે કરીશ. મેં એને મારી પારોથી મોકલી દીવિંા કેમ કે એના શરીરો
મને ખળભળાવી મુક્તા હતા અને છતાંય આનંદ આપતા હતા. એમનામાં
એક પ્રકારની મોહિની રહેલી છે, — નહિ, એના શરીરોમાં નહિ પણ એના
અવાજમાં, નહિ, એના અવાજમાં નહિ, એના દિમતમાં, એના મુખમાં, એનાં
કુસુમકોમળી નયનોમાં, અને આ બધાંમાં હોવા ઉપરાંત વિશેષ એવા
બીજા કશામાં.

(માથું હલાવીને)

મને તર રહે છે કે કંઈ નહિ તો બધું મુશ્કેલ બની જશે.

અંક ૩ : દૃષ્ટિ ૪

[અગાસી પાસેનો બુરજ-અંડ. એક સુખાસન ઉપર વત્સ]

વત્સ

[અનુભૂપ]

કલણ્યું તું વા ચુણ્યું તું મેં જે એની મોહિની વિષે,
તે સૌથીય અહો ! એ તો ક્યાંય જય ગુણે બઢો.

[શાલિની]

મારી છે એ એક મારી જ મારી
સ્પર્શે મારે કંપ એને થયો'તો;
મારી આંખોમાં પરોવેલ એની
આંખો ક્રિ: સંકોચ પામી ગઈ'તી.

(પાછા એ બંધ આંખે સુઈ જય છે; મંજુલિકા
પ્રવેશે છે ને એના ચિત્તનમાં લીન થાય છે.)

મંજુલિકા

[રથોદતા]

સ્વર્ણવર્ણ અધિ કામદેવતા !
આ ધરાતલ તણો નથી જ તું;
એય રાજકુંવરીતણો બન્યો,
હું અધીન જયમ હું બની અહો !

[અનુભૂપ]

સૌ કું વાસવદત્તાનું, ને એય દિન આવશે,
જ્યારે આ પૃથિવી આખી એક એવી બની જશે.

વત્સ ! તો તું નિદ્રાધીન નથી ?

વત્સ

[અનુભૂપ]

મારી આંખો મહી અન્ય વસેલી જોઈને છબી,
ઈંધા એની કરી નિદ્રા છે પ્રતીક્ષાપરાયાણા.

મંજુલિકા

તું આજાબંગ કરે છે. તરત જ સુઈ જવાનો તને હુકમ નહોતો કરો ?

વત્તસ

નિદ્રા આજ્ઞાભંગ કરે છે, હું નહિ. પણ તુંથી જગ્યાત છે. તારાં પોપચાને ઉધાડાં રાખે એવા કોઈ વિચાર તારામાં હોવા જોઈએ નહિ.

મંજુલિકા

તે તેં કેવી રીતે જાણ્યું? હું તારો જેલર છું, ને પહેરો ભરી રહી છું.

વત્તસ

રુચિર બંદિપાલિકા! તું કારણ વગરની ઈષા રાખે છે. સ્વર્ગના સોનેરી સળિયામાંથી કોણ સટકી જવાનું હતું? તારું નામ મંજુલિકા છે, ખરું? તારું ઝ્યું પણ એનું છે — પૃથ્વીની લાવણ્યમયી વસ્તુઓનો એક મંડપ.

મંજુલિકા

મારું નામ તો બીજું હતું, પણ હવે તે રહ્યું નથી, ભૂલાઈ ગયું છે.

વત્તસ

તે સમયે તું સૌરાષ્ટ્રની રાજકુમારી હતી?

મંજુલિકા

હજુથી હું તે જ રાજબીજ છું, પણ હુદ્દિનગ્રસ્ત, કૌથામ્બીનો કેદી રાજ તું છે તેમ. યુદ્ધમાં ગોપાલકે મને પકડી આણી અને અવમાનિત ઉપહાર દ્વારા વાસવદતાને આપી.

વત્તસ

આપણાં ઉભયનાં ભાગ્ય એકસમાન છે, તો આપણે પરસ્પર સહાયકારી બનવું જોઈએ નહિ?

મંજુલિકા

કયા હિમતભર્યા હેતુ માટે?

વત્તસ

મારો કોઈ એવો હેતુ છે તે તેં કેમ જાણ્યું?

મંજુલિકા

હું પુરુષ હોત તો!

વત્તસ

તું મુક્તિ મેળવવા માગે છે? તું મને સહાય આપશો?

મંજુલિકા

નેને હું ચાહું છું ને સેવું છું તેની વિરલ્લ કશામાંથી નહિ.

વત્તસ

નહિ, પણ એને સારામાં સારી રીતે સેવવા અને ચાહવા માટે તથા એને સારા આર્થિકતાની મહારાણી બનાવવા માટેની કૂટ યોજનામાં.

મંજુલિકા

મારો પુરસ્કાર?

વત્સ

જ્યારે બધું આપણું બની જય ત્યારે તું ચોટે જ નામ પાડીને કહેને.

મંજુલિકા

સંતોષ થયો; પણ એ મોટો હશે.

વત્સ

ગમે તેટબો મોટો છોને હોય.

મંજુલિકા

હવે મારા હુલ્લાંગ ઉપર વેર લેવાશે. તારું હદ્ય શું માગે છે તે હું આણું છું. છેક ખુલ્લી રીતે તારી આંખમાં અભિલાષ લઈને તું ફરે છે. વત્સ! તને એ ચાહે છે, જેવી કોઈ:

[વસંતતિલકા]

અર્ધી બિડાયલ કળી પુલકો લહંત
થાતાં સમાગમન અદ્ભુત કો ઉધાનું,
કો સ્વર્ણલીન સમ જગ્યાન અર્ધ જોતી
આરંભ અદ્ય રવિરંજિત લોક કેરો.

[અનુષ્ટુપ]

સિદ્ધિની રાખ ના શંકા, યથા ભાવિ પરોક્ષની;
બધું યે પડ્યો પાર, ને એ તારી બની જશે.

વત્સ

આ મીઠી ખાતરી આપવા બદલ મારા હેયાના અહેસાનનો સ્વીકાર કર.

મંજુલિકા

હું લોભિયણ છું. એકલા હેયાના અહેસાનનો?

વત્સ

તારી ચાહના શું માગે છે?

મંજુલિકા

તારી આંગળી પરની વીઠી મારી બની જય એ.

વત્સ

(વીઠી એની આંગળીએ પહેરાવીને) એક વધારે રૂપાળા હાથ પર એ
વધારે સુખમાં રહેશે.

મંજુલિકા

તે મને તુર્તાતુર્ત ઉત્તમ પુરસ્કાર આપ્યો છે તેથી, વત્સ! તારા કામ

માટે મારી ઊલટ વધશે. પણ મને આપવા માટેની મોટી લાંઘ તો હજુ ભવિષ્ય માટે રાખી છે.

વત્તસ

અમારી કીશામ્બીમાં એનો દાવો કરને.

મંજુલિકા

ત્યાં જ તો, હવે સૂઈ જા.

વત્તસ

તારી શુભ સહાય છે એટલે હવે મને ઊંઘ આવશે.

(મંજુલિકા બહાર જાય છે.)

સંગીત મધુર છે; પણ સમૃદ્ધ તારવાળી માનવહૃદયની વીણાને વશવર્તી બનાવવી એ વધારે મધુર છે; કલા ઉદાત્ત છે, પણ મહાન ઉદ્દેશો સાથે એનો સંયોગ સાધવો એ વધારે પ્રભુત્વનું કામ છે; જોખમો અને મુશ્કેલીઓનો અંગીકાર કરીને આપણા સંકલ્પની સામેના ઉગ્ર ને ઊર્જસ્વલ વિરેધી તોડિફોડીને માર્ગ કરવો એ વધારે મહિમાવાન છે. ગાન દિવ્ય છે, પણ પ્રેમ એથી યે વધારે દિવ્ય છે.

અંક ૩ : દૃશ્ય ૫

[વાસવદત્તાના આવાસમાંનો એક ઓરડો]

વાસવદત્તા

હવે હું શું બોલું છું ને કરું છું તેની ઉપર બિલકુલ મારો કાળું રહ્યો નથી. શું મારી મા કહેતી હતી તે આગ આ? અહો! એ મધુર છે, મધુર. પણ હું કોઈ સમીવિયાને વશ નહિ થઈ. અધીનપણે ભલે એ મારી સેવા કરે, મોંઘામાં મોંઘા ફૂપાપ્રસાદોથી હું એના મનોમોહક મસ્તકને ભરયક ભરી દઈશ, એ મારો — મારો પોતાનો છે, મારો દાસ, મને પસંદ પડે તેવી રીતે જેની સાથે હું રમું, પણ જે મારી સાથે રમવાનું સાહસ ન કરે એવો ઢિગલો. પણ લાગે છે કે એ સાહસ કરે છે; મને કંઈ સમજતું નથી, હું ધારું છું કે એ ધૂષ્ટતા કરવાનો. એ સૌમ્ય છે, તેજસ્વી છે, ધૂષ્ટ છે, સુંદર છે. હું એને બોલાવડાવું છું, એને ધમકાવીને દાખી દઈશ, હું એને સખત ધમકાવીશ; એણે ધૂષ્ટતા બતાવવી ન જોઈએ. અરે! મારા પિતાના સંકલ્પને તો હું સાવ ભૂલી ગઈ. હા, મારો સંકલ્પ પણ એ જ હતો. હું એ પૂરેપૂરો ઝોઈ બેસું તે પહેલાં એ છોકરાને વચન આપવાની ફરજ પાડીશ. એ પૂરેપૂરો મારો બની જય તો એ કંઈ અધરું છે?

(એ બોલાવે છે.)

અંબા! કોટની કોટડીમાંથી વત્સને મારી પાસે લઈ આવ.

[અનુષ્ટુપ]

મને પોકારતા સાદ-રૂપ સંગીત એહનું;
છે એનાં ગાન સેરો, જે હેઠે એ મુજ ધારતો.

મારે એનાં ગાન વારંવાર ન સાંભળવાં જોઈએ; હું વાસવદત્તા છું ને એ અમારા ઘરનો શાગુ છે એ વાત વીસરાઈ જય છે, ને હદ્યમાં વત્સનો જ ભાવ જગે છે, વત્સના જ વિચારો આવે છે અને મારું બંદી હદ્ય વત્સમય જગતમાં ધબકે છે ને વત્સની ઉપર સર્વોચ્ચમાણ થાય છે. આ ન થવું જોઈએ.

(અંબા વત્સને લઈ આવે છે ને પાછી જતી રહે છે.)
જ, અંબા! વત્સ! મારી સામે ઊભો રહે.

વત્સ

આ મારી રાજવાળનો અવાજ બોલે છે.

વાસવદત્તા

ચુપ રહે ! આંખો નીચી કર; મારી સામે તાકીને જોવામાં એ વધારે
પડતી ધૃષ્ટા બતાવે છે, મારા દાસ !

વત્સ

મારી આંખોનો વાંક ન કાઢ, તને આરાધવાને ઉપર ઊંચકાઈ આવતા
મારા હદ્યની મૂક ગતિને એ અનુસરે છે.

વાસવદત્તા

(કૃષ્ણ અવાજ સાથે) સાચે જ તું મારી આરાધના કરે છે ? વત્સ !

વત્સ

હા, પૃથ્વી ઉપરની એકમાત્ર દેવી !

વાસવદત્તા

(મૃહુતાથી) પણ, વત્સ ! માણસો તો પોતાના આરાધ્ય દેવતાનાં થરણે
ઉપર વિનભુ નથનો રાખીને આરાધના કરે છે.

વત્સ

ઓ ! તો મને તે પ્રમાણે તારી આરાધના કરવા હે.

[શિખરિણી]

દળી તારે પાયે મુજ નયનમાં ધારણ કરું
સ્વપંતી જ્યોતસ્નાનાં કિરણ તુજ આ બે થરણુની;
ધરું સ્વર્ગ મારા કર સુમ-તલે આ તુજ ધરી,
ઉપેક્ષાંતી ઠંડી ધરણ બહુધા ધન્ય કરતા.

[ઈન્દ્રવજા]

આ દાસને હો ન મનાઈ એની,
આરાધના હે કરવા મને તું,
ને સ્નિગ્ધ સંગીત બનેલ તારી
વાણી મને હે સુણવા રસાળ.

વાસવદત્તા

વત્સ ! તારે ધૃષ્ટા કરવાની નથી.

વત્સ

તારો અવાજ અલ્પબલ હોય છે છતાંય તારો એકેએક શબ્દ મારા
આત્મામાં પહોંચી જાય છે.

વાસવદત્તા

મને તું નહિ છોડે ?

વત્તસ

હા, તારી આજા હોય તો; પણ એવી આજા કરતી નહિ.

વાસવદત્તા

(વાંકી વળીને એના વાળને પંપાળે છે.) ખરેખર, મારા દાસ રૂપે તું આરાધના કરતો હોય તો બીજું કંઈ જોઈતું નથી, હું તને નહિ ફરમાવું.

વત્તસ

'બધું જ' એવો આનો અર્થ થતો હોય તો પછી બીજું વધારે શું જોઈએ !

વાસવદત્તા

પણ જે તું મારી સેવા કરતો હોય તો તારી પાસે જે કંઈ છે તે બધું મારું નથી? વત્તસ! જે મારું પોતાનું જ છે તેનાથી મને વંચિત કેમ રાખે છે?

વત્તસ

બધું જ વે, બધા ઉપર હક કર.

વાસવદત્તા

(સ્વસ્થતા પ્રાપ્ત કરતી) પ્રથમ કૌશામ્ભી.

વત્તસ

એ તારી થશે, તારા ચરણ માટેનું રત્ન.

વાસવદત્તા

મારી ઈચ્છાનું શાસન ચલાવવા માટે તારું રાજ્ય, વત્તસ!

વત્તસ

તે તારું થશે, તારા વૈભવનો બાગ બનેલું.

વાસવદત્તા

થશે ?

વત્તસ

એ દૂર નથી? આપણે ત્યાં જવું જોઈએ, મારી રાણી! તું વે ને હું આપું તે માટે.

વાસવદત્તા

હું ત્યાં હોઉં એવું ઈચ્છાદું દ્યું, પણ ઉદ્યન! તારે પ્રતિજ્ઞા બેવી પડશે, વચનથી બંધાનું પડશે કે બીજી કોઈ કૌશામ્ભીની રાણી નહિ બને અને મારો સેવક બનીને મારી રાજગાડીને અધીન રહેવાનું તારે ગ્રત બેવું પડશે.

વત્તસ

એક તું જ મારા હદ્યની રાણી બનીને રહેશે, હાં, તારી ઈચ્છા થશે

તો મારા વિચારો, મારી આશાઓ અને આકંક્ષાઓ ઉપર તારું જોહુકમી રાજ્ય ચાલશે, પણ તને બેવફા થવાનો તું હુકમ કરશે તો તે હું નહિ માનું; ઓ મારી મીઠી એકમાત્ર અધિકારિણી !

વાસવદત્તા

(સર્વિમત) આ નિયંત્રણને હું અધીન થાઉં છું.

(ખ્યકાતી) પણ વત્તા ! મારા પિતા ચંડ મહાસેનની અધીનતા સ્વીકારીને રાજ્ય કરવાનું કહું તો ?

વત્તા

મારી રાણી ! તો તે વ્યર્થ જશે.

વાસવદત્તા

વ્યર્થ ? તો પછી તારા ગ્રતનું શું ?

વત્તા

તારા સિવાયના બીજા કોઈ અધિશરજની સેવા કરવી એ મારામાં તારા પ્રતિની બેવફાઈ નથી ?

વાસવદત્તા

(આકુલિત છતાં પ્રસન્ન) ઓ ! તું મારી સાથે રમત રમી રહ્યો છે.

વત્તા

નહિ, રાણી ! જે પૂરેપૂરું માનું છે તે પૂરેપૂરું તું લઈ લે. પણ આ તો બીજા અનેક આત્માઓની માલિકીનું છે.

વાસવદત્તા

કોની ?

વત્તા

અમની નામાવલિનો અંત નથી. પ્રથમ ભરત, આર્થભૂમિ પર જેનું શાસન ચાલ્યું હતું અને જેના નામ ઉપરથી 'ભારત' એવું એનું નામ પડ્યું છે; મહાન દુષ્પાત્ર અને પુરુષવાનો પ્રભ્યાત વીર પુત્ર અને અમની અપ્રતિમ સંતતિ, અજૂન અને પરીક્ષિત અને જેમનો રાજ્યાભિપેક કરવા પ્રભુ પધાર્યા હતા તે તેમના પુત્રો, અને આપણી પછી થવાવાળા મારા અને મને વરનાર તારા વારસો, અને એક મહિમાવંત રાષ્ટ્રના બોક્સમૂહો, કુરુ ગુરુજો અને ભાવિ વંશવિસ્તાર — એ સર્વેએ સંમતિ આપવી જેઈએ.

વાસવદત્તા

તારા વિચાર ઉચ્ચગામી છે. પણ અહીં કેદખાનામાં જ તારું જીવન જ્ય તો ? મારા પિતા અણનમ અને ઉગ્ર છે.

વત્સ

પણ ખરેખર, તું તારા હૃદયથી આ ચાહે છે? વત્સ લઘુતા પામે ત્યારે
તું પણ શું લઘુતા પામતી નથી?

વાસવદત્તા

મારા શાસનના તેં શપથ લીધા છે?

વત્સ

કોશામબીના રાજસિહાસન પર આરૂઢ હું બધી બાબતોમાં તારી આજા
માનીશ, અહીં તારા પિતાના બંદી બનીને માનવી પડે એ રીતે નહિ. ત્યાં હું
તારો જ હોઈશ.

વાસવદત્તા

છોડી દે મને, વત્સ! છોડી દે, અંબા! મારી પાસેથી આને લઈ જ.
અંબા

(પ્રવેશીને વાસવદત્તાના કાનમાં) હવે કોણ લાંય લઈ રહ્યું છે? હવે
તો આપણે બધાં જ વિશ્વાસધાતી છીએ.

(વત્સને લઈને એ બહાર જાય છે.)

વાસવદત્તા

[રથોદ્ધતા]

હોય એ મુજ બની ગયેલ ને
ચાથ સર્વ કંઈ નેહ ઓહનું,
એહની હું મહિષી ય ભૂમિની,
હર્ષ, હર્ષ! મહિમા અહો મુજ!

મારા પિતૃકુલની સામે હું બંડઓર બનું છું.

અંક ૪ : દૃશ્ય ૧

[રાજમહેલમાંનો એક ખંડ. અંગારિકા, વાસવદત્તા.]

અંગારિકા

તું સારું ગાય છે; વત્સની કલાનો ધ્વનિ તારો ગાનમાં છાનોમાનો પ્રવેશેલો છે. (વાસવદત્તાને એ જોગામાં લે છે.) મારી તરફ ઊંચી આંખે જો, મારી હુલારી! તારી આંખોમાં મને મીટ માંડી જોવા હે, અને તેમના મૌનમાંથી તારો સંધરી રાખેલા વિચારોનું જ્ઞાન મેળવવા હે. તું જાણે છે કે માનવીનાં પોપચાં વર્ષ્યે આવેલી આંખોમાં થઈને હું ધબકતા હૈયાનાં રહસ્યો વાંચી શકું છું? કઈ અદ્ભુત કરામતથી વત્સ મારી દીકરીના સ્વરમાં સરકીને પ્રવેશ્યો છે તેની શોધ હું વાસવદત્તાની આંખમાં કરું છું. પાંપણો ઢાળેલી રાખે છે? તું મને નીરખવા નહિ હે? પાણ તેવ હું વાંચી શકું છું.

વાસવદત્તા

ઓ મા! મારી મા! મને પણ નહિ. તું બધું જ જાણે છે; મને આશ્વાસન આપ.

અંગારિકા

તને આશ્વાસનની જરૂર છે?

વાસવદત્તા

હા, મારી પોતાની સામે થઈને હું મારો હદ્યને વ્યથિત કરી રહી છું.

અંગારિકા

શા માટે? જો કે જાણું તો છું. તું પોતે નહિ બાબે? બે, તો હું તારી વતી બોલીશ.

(વાસવદત્તા ગભરાઈને અંગારિકાના મોં પર પોતાનો હાથ મૂકે છે.) હૂર કર! કારણ એ છે કે તારો અમર અંશ પ્રહર્ષણપૂર્વક જેને વાંछે છે ને તારો મર્યાદાંશ જેને માટે જૂરતી અભિલાષા રાખે છે તેને તું અહીં કાબૂમાં રાખી શકતી નથી; કેમ કે તારો અભિમાની હદ્યને હજુ અધીન થઈ જવાનો માર્ગ મળી આવ્યો નથી.

વાસવદત્તા

તને ખબર હોત તો, મા!

અંગારિકા

નહિ, તારામાં ઈચ્છા છે, આવડત નથી, પ્રશ્નયની વિદ્યાર્થિની! ઓ મારી

અભિમાની અજ્ઞાન મીઠડી! રહ્યો એ પ્રાણ્ય શોધી કાઢ્યો ને તારું હદ્ય જેની આસ્પૃહા રાખી રહ્યું છે તેની પ્રતિ બલાત્કારથી જવાનો આનંદ તું અનુભવશે. આ પૂરતું છે ને?

વાસવદત્તા

ઓ મા!

(અંગારિકાની છાતીમાં એ મોં છુપાવી દે છે.)

અંગારિકા

તે તારા પિતાની ઈચ્છા અમલમાં મૂકી છે? તારો પતિ તારા પિતાનો તાબેદાર બનશે?

વાસવદત્તા

શું મારે કોઈ પિતા છે કે ઘર છે? ઓ! નથી, નથી, એક એના વિના કંઈ જ નથી.

અંગારિકા

કોઈનું પણ તારે માટે અસ્તિત્વ ન હો; તું જેને ચાહે છે તે એક જ તારું સર્વ કંઈ બની જાઓ. હું તને આજ્ઞાપૂર્વક કહું છું, વાસવદત્તા! કે જ્યારે તું દૂરની કૌશામ્ભીમાં રાજ્ય ચલાવે ત્યારે એની ઉપર આનંદના રાશિ રચવામાં ને એના હિત માટે પ્રવૃત્ત રહેવામાં તારું શાસન સમાઈ જાઓ! એના ભાગ્યને ઉદ્યોનમુખ બનાવજો, એના હદ્યને સંતાપથી સંરક્ષજો, જરૂર પડે તો તારાં આંસુનું મૂલ્ય આપીને એનું સુખ અને શાંતિને વહેરી લાવજો, સ્વાર્થનો એક પણ બુમરાણ મચાવતો વિચાર એની વિરલ્દ બળવો ન જગાડે તે જોજે!

વાસવદત્તા

મા! તું મારું હદ્ય જેઈ શકે છે. આ ત્યાં નથી શું? આમ જિતાઈ ગયા પણી ઈચ્છા હોય તોય એ બોજું શું કરી શકે?

અંગારિકા

બેટા! તારા હદ્યને બોલતું બનાવવું અને એના ઉદાત્તતર પ્રેમલ સ્વરૂપ સાથે એને સંકળાયેલું રાખતું એની સંભાળ મારે લેવાની છે. હવે આને તારા અભિમાનનો વિપ્યા બનવા દે.

વાસવદત્તા

એ છે, એ છે. પણ સત્તા ચલાવવી એ ધાર્યું મીઠડું છે, ને મા! મારા નહિ પણ એના હિતને માટે એની ઉપર સત્તા ચલાવનું તો?

અંગારિકા

તને સુધારી શકાય એમ નથી, નાનકડી રાણી! તો સત્તા ચલાવજો; જ હવે, તારો ભાઈ આવે છે.

(વાસવદત્તા પોતાના ખંડ તરફ સરકી જય છે;
બહારના બારણામાં થઈને વિકર્ષણ આવે છે.)
તારા મુખ પર છાયા કેમ છિવાઈ છે?

વિકર્ષણ

વત્સરાજને ઉજનયિનીમાં શા માટે આણવામાં આવ્યો છે? એને શા માટે બંદી બનાવી રાખ્યો છે?

અંગારિકા

તારા પિતાની મરણ; કોણ જાણે છે?

વિકર્ષણ

પણ હું જાણવા માગું છું.

અંગારિકા

તો તેમને પૂછ.

વિકર્ષણ

(માનું મોં બે હાથમાં લઈ) હું તને પૂછ્યું છું, તારે જવાબ આપવો પડશે.
અંગારિકા

તારી બહેનને પરણવા માટે.

વિકર્ષણ

એને પરણવા દો ને ધૂઠો કરી દો. આપણી કીર્તિ કંદંકિત થાય છે;
ગામમાં ગુસ્પાસ ચાલી રહી છે. વત્સની પ્રજા પુછ્યની ધમકી આપી રહી છે;
આપણે ઉદ્દેશ દૂષિત છે.

અંગારિકા

પરણતાં પહેલાં એળે આપણા તાબેદાર બનવાની કબૂલાત આપવી જોઈએ.

વિકર્ષણ

આવી રીતે તાબેદારો બનવાતા હશે? આવી રીતે સામ્રાજ્યો સ્થગાતાં
હશે? આ તો એક શરમની વાત છે. પ્રથમ એને મુક્ત કરો અને પછી યશસ્વી
યુદ્ધમાં એને હરાવી તાબેદાર બનાવો.

અંગારિકા

તારા પિતાના કડક એને આણનમ સંકલ્પને તો તું જાણે છે; એને તો
આપણે બધાંએ આધીન થવાનું હોય છે.

વિકર્ષણ

હું નહિ થઈ, અધમ બાબતોમાં તો નહિ જ.

અંગારિકા

તારા પિતાનું માન રાખ! સંતોષ પામ્યા વિના એ પોતાના શત્રુને

ધૂટો નહિ કરે. આની માગણી કરતો નહિ.

વિકારું

તો હું એને ધૂટો કરીશ.

અંગારિકા

તારા કુળને માથે જે જોખમદૃપ છે તેને ક્યે હકે તું ધૂટો કરશે ?

વિકારું

એ વીર છે ને એ મારો મિત્ર છે.

અંગારિકા

એને કેદી બનાવીને અહો લાવવામાં તો મદદ નથી કરી ?

વિકારું

વાસવદત્તા માટે. બન્નેને મારો રથમાં બેસાડીને નગરીની બહાર પહોંચોની મુક્કિતમાં હું લઈ જઈશ. મારી સામે પડશે તે સૌને વાઢી નાખીશ.

અંગારિકા

અવિચારી ને ઉજ્ર સ્વભાવના છોડરા ! આ રીતે તો તું જે ખરાબ છે તેને વધારે ખરાબ બનાવશે. વત્સ પોતે તારી સહાય માટે માગણી કરે તે ઘડીની રાહ જો.

વિકારું

એ ઘડી આવશે ?

અંગારિકા

એ મુક્ત થશે.

વિકારું

તો જવદી થવા દો, નહિ તો મારે પોતે કામ હાથ બેનું પડશે.

(એ બહાર જાય છે.)

અંગારિકા

આય રૂદું છે; અને સૌથી રૂદું તો એ કે બધાંના હૃદયમાંથી પુરાણા વીરધર્મ હજુ મરી પરવાર્યો નથી. અગવાન શિવ ! આવા પુત્રો આપી તેં મને ધન્ય બનાવી છે.

અંક ૪ : દૃશ્ય ૨

[વાસવદતાનો ગૃહભંડ. વત્સ, વાસવદતા.]

વત્સ

તાર સાથે કામ લેવામાં હજુ તાર હસ્તે કળાનૈપુણ્ય મેળવ્યું નથી.
એકલો સ્પર્શ નહિ, પણ સ્પર્શની રીતવિધ જાણત્કાર કરતા ભાવને પ્રકટાવે
છે, — આ રીતે, કો.

વાસવદતા

હું એની પર કાળુ મેળવી શકતી નથી. મારો હાથ બંડ ઉઠાવે છે.

વત્સ

તો હું એને ફરજ પાડીશ.

(વાસવદતાનો હાથ એ પોતાના હાથમાં બે છે.)

તું ઠપકો આપતી નથી.

વાસવદતા

હું ઠપકો આપીને થાકી ગઈ અને ને કિશોર ઠપકો ખાવામાં આનંદ
બે છે તેનું શી રીતે શાસત્ર કરવું ? ને આ તો ખાલી મારો હાથ છે. શું
કરી રહ્યો છે ?

(વત્સ એને બાહુ આગળથી પકડી પોતાની તરફ જાંચે છે.)

વત્સ

[ઉપજાતિ]

આદેશ આંખો તુજ આપતી'તો,
ને કેં દિનોથી મુજ હેયું યે આ
કૃષ્ણાર્થ પીડાનુભવે ભરેલું
ને કાજ કોલાહલ પૂર્ણ છે, તે.

વાસવદતા

ધૂષ ! મને અખઘતી ધૂટી કરે છે કે નહિ ?

વત્સ

તાર હદ્યની ઈચ્છા પૂરી ન થાય ત્યાં સુની નહિ.

(પ્રતીકાર કરતી વાસવદતાને એ ધૂટાણ ઉપર નમાવી લાવે છે.)

વાસવદતા

શું ધાર્યું છે ? આનો મં આજા આપો નથી. વત્સ ? શું ધાર્યું છે ?

વત્સ ! વત્સ ! મેં આની આજી નથી આપી. આ સારું નથી થતું.
(વત્સ એને વશમાં આણી હેયે સ્થાપે છે. એનું મસ્તક વત્સનો ખબે ઢોણે છે.)

વત્સ

ઓ મારી કમનીયા ! જે આનંદ ઉભયને સાદ કરી રહ્યો છે તેનો હજુ
આપણે શા માટે ઈનકાર કરવો જેઈએ ?

[ઇન્દ્રવજા]

આનંદ સામે મથ ના, મને તું
સૌ કામનાસિદ્ધ સુરાલયોના
સૌથી સુખી દેવ સમો થવાનો
દે મર્યા મીઠો અધિકાર હાવે.

[અનુષ્ટુપ]

મહિયો ! મુજ સમાજી ! ઓ હે મારી મનસ્તિવની !
માધુર્યપૂર્ણ આ તારા દે કપોલ ન હેરવી.

[રથોદ્ધતા]

યતન સર્વ તુજ છે વૃથા હવે.
રિદ્ધ જે ત્વદ્ધરોષ્ઠની પરે,
જે મને ઉચિત દીર્ઘ કાળથી,
તેહથી વિમુખ રાખ ના મને.

વાસવદ્તા॥

વત્સ ! વત્સ !

(બલાત્કારથી એ એના અધર શું અધર આણી ચુમે છે.)

વત્સ

(અનુષ્ટુપ)

અહો મધુ મુખે તારે; હર્ષ ! શું મીઠડુ વધુ,
સ્વર્ગપાન કર્યું અંતે, હો જે હોનાર લોય તે.

(વાસવદ્તા॥ છટકીને થોડે દૂર કંપની ઊભી રહે છે.)

વાસવદ્તા॥

ત્યાં ઊભો રહે, મારી પાસે આવતો નહિ.

વત્સ

(અનુષ્ટુપ)

માન્યુંતું, પૂરતું થાશે એ અનેક યુગો સુવી;
પરંતુ ધારણા મારી જોટી, એવું જગ્યાય છે.

વાસવદત્તા॥

મારી પાસેથી જ, તારા આવાસમાં.

વત્તસ

મેં એટલો બધો અપરાધ કર્યો છે? જરૂરિશ ત્યારે.

(જવાનો દેખાવ કરે છે.)

વાસવદત્તા॥

વત્તસ! હું ગુસ્સે નથી થઈ; જતો ના. બેસ; મારે તને ઠપડો આપવો પડ્યો. મારી માયાળુતાનો આવો દુરૂપયોગ કર્યો તે સારું કહેવાય? મારા વાલનનો તેં ઊલટો અર્થ કર્યો કહેવાય. પણ નહિ, હું ગુસ્સે નથી થઈ; તું હજુ કેવળ કિશોર છે. મેં તને પ્રેમ કરવાની રજ આપો હતી કેમ કે તેં કલ્યાંનું કે તેના વગર તારાથી રહેવાનું નથી. ફરીથી આ કરવું નહિ, ખાસ તો આવી રીતે.

વત્તસ

તો કેવી રીતે કરવું તે મને શિખવાડ.

વાસવદત્તા॥

(વિહૃવલ સિમત સાથે) આવો કાંકલૂદી કરનારો કોઈ ચુલામ મને કદીય મળ્યો નથી. તારે માટે કોઈ શિક્ષા મારે વિચારી કાઢવી પડ્યો.

(એ ઓનિયિતી એની પાસે આવે છે અને એને લદ્યાલિગનમાં લઈ ભાવાવેશભર્યા ચુંબન કરે છે.)

વત્તસ

જે આ જ શિક્ષા હથે તો હું ફરીથી અપરાધ કરીશ.

(વાસવદત્તા એને વળગી પડે છે, ફરીથી ચુંબન કરે છે ને પછી એને પોતાનાથી અગજો કરે છે.)

વાસવદત્તા॥

મારી આગળથી જ, જ. નહિ જાય શુ? મંજુલિકા!

વત્તસ

તારા હદ્ય વિરુદ્ધ તને મદદ કરવા માટે એ અહીંયાં નથી. પણ હું જરૂરિશ; તારી ઈચ્છા છે એટલે.

વાસવદત્તા॥

મને છોડિને જશે?

વત્તસ

કદી નહિ. આ પ્રકારે તું મારા હદ્યમાં વૃદ્ધ પામતી રહે, વાસવદત્તા!

વાસવદતા॥

અહો ! મારું સૌલ્ભાગ્ય ! એ વત્સ !

[વસંતતિલક]

આ એક નામ જ ધરા પર મીઠડું છે,
એના જ મર્મર જપો કરું મૌન હોરા;
આહ્લાદ આપ મુજને, તુજ દે સહેવા
આશ્લેષ, સુંદરતમાનન ! સર્વકાળ !

વત્સ

ઓ વાસવદતા !

[અનુભૂતિપ]

અનેક યુગ આવાં જ રહીએ બેઉ આપણે;
આવા આનંદથી શાન્ત થાઓ કણ કદીય ના.

વાસવદતા॥

વત્સ !

[ઇન્દ્રવજા]

ચાહ્યો હમેશાં તુજને હતો મેં,
એનું મને ભાન ન'તું છતાંયે;
ગૂઢે રહેવા પ્રાણ્યે ઉભેના
આહ્યો તને વ્યાં સહસા નથી શું ?

વત્સ

હવે તારા અધરોષ્ઠની ના નહિ પાડે ને ?

વાસવદતા॥

તને ? કશાયની નહીં.

વત્સ

[અનુભૂતિપ]

શમપયિલ તું હવે રાણી મારી બની જથો,
ને હું સિહાસનારૂઢ કીતદાસ જ તાહરો.

[શાર્દૂલવિકીર્તિ]

તારી જતતાણું ઉદાર હદ્યે દે દાન આ દાસને
જુલ્મી આ તુજ આંખની સતત હું માનીશ આધીનતા;
મારા જીવનના બધાય દિવસો બંદી બની, સુંદરી !

તારી સુંદરતાતાણ તુજ સદા સેવાર્થનો સાધશે.

ઓ સર્વેપરિ સુમધુર આન્મા ! આ રીતે, એક આ રીતે, મારો સ્વીકાર કર.

વાસવદત્તા॥

[અનુષ્ઠાપ]

તારી સેવા અને તારી નતિયુક્ત અધીનતા,
ને ઘેમનો કરું છું હું સ્વીકાર, મુજ રાજવી !

[ઉપઅતિ]

એ જાત મારી બદલામહો હું
ઉદાર ભાવે તુજને સમર્પુ,
તો પૂરનું એ ? મુજ નિરંગી સૌ
ભરંત તું, તેમ વદીય હુંય.

ભરી શકીશ કે ?

વત્સ

[મિક્રોપાણિ]

પ્રભાન, મધ્યાહ્ન અને પ્રદોષના
સ્વરૂપમાં બે તુજ રૂપને વણી;
સામાન્ય લ્લી ને પુણો ન આપણે
સંતુષ્ટ સ્વલ્પાંશ જ એકતા થકી;
પરંતુ કાર્યો કરતાં પૃથક છતાં
વિશાળ એકાત્મકતા જ આપણી,
વિશેષ આનંદતણા નિમિતે
વિભક્ત બે સ્નિગ્ધ ક્લેવરોમાં.

[વસંતનિલકા]

તાંકું જ રાજ્ય મુજ સર્વ પ્રવૃત્તિઓ એ :
ને કાઈ જે સુખ ભરી તુજ ધાયમાંથી
દૂરે મને લઈ જશે, સમૃતિ મિષ્ટ તારી
ત્યાં પ્રેરશે, તુંહિ થશે, સહુનીય કર્ની.

વાસવદત્તા॥

ને તારું હદ્ય મને છોડી બીજે કયાંક ભમવા માંડે તો ?

વત્સ

મારું હદ્ય એવું કદીય નહિ કરે.

વાસવદત્તા॥

તારી આંખો મને છોડી બીજે કયાંક ભમવા માંડે તો ? ઓ વત્સ !

વત્સ

બધી સુંદર વરતુઓને હું સ્વાભાવિક આનંદથી જોઉ તો તે તારે માફ કરવાનું છે, કેમ કે તું પણ એ આનંદમાં ભાગ પડાવશો.

વાસવદ્તા॥

તો ત્યાં મારે તારો સૌન્દર્યનાં દર્શન કરવાનાં.

વત્સ

આજ રાતે, મારી વહાલી ! આજ રાતે, આપણે હદ્ય પર હદ્યનો વિલંબ નહિ થવા દઈએ ને ?

વાસવદ્તા॥

આઃ ! નહિ, વત્સ ! નહિ.

વત્સ

તારું હદ્ય હા નથી પુકારતું ? આપણે પરણી ચૂક્યાં નથી ? શું આપણે સ્વર્ગની કિનાર ઉપર રમ્યા કરીશું ? પ્રિયે ! આ ઘડીએ જ સ્વર્ગના પૂર્ણ ઉપલેખને ફરજ નહિ પાડીએ ?

વાસવદ્તા॥

(મંદ સ્વરે) મંજુલિકા !

વત્સ

પ્રિયતમા ! તારી આંખો મને આજ્ઞા કરીને કહે છે કે મારે મારા સંકલ્પથી તારો પરાભવ કરવો.

(મંજુલિકા પ્રવેશનાં વત્સ વાસવદ્તાને છોડી દે છે.)

મંજુલિકા

રાજકુમારી !

વાસવદ્તા॥

મંજુલિકા ! તું કેમ આવી ?

મંજુલિકા

તે મને બોલાવી નહોતી ?

વાસવદ્તા॥

યાદ નથી. હા, હવે યાદ આવે છે. એ તો વત્સને એના કારાગારમાં લઈ જવા માટે. (ધીરેથી) માં મલકાવ, આ બધી તારો વાંક છે, તને ફરજારવાની છું.

મંજુલિકા

ઓઃ, બહુ થોડો, ચાલ, મોડું થઈ ગયું છે, ને રાજકુમારીની પરિચારિકાઓ
દેણે વળીને અંદર આવશે. અનિચ્છુ આંખોને પાછી ફેરવતો નહિ, પણ
ચાલવા માંડ.

(તે વત્સનાં બનને કાંઠાં ઘકડીને એને બહાર લઈ જય છે.)

વાસવદાટા

[દીપ્દીવજા]

છે જવાણ મારે ઉર એક જગ્યા
ને એક પોકાર થઈ રહ્યો છે;
મારી સ્પૂહાઓ સહુ પૂરપાટ
ધૂટંત, હું શીકર ઊછળું ત્યાં.

[સ્વર્ણધરા]

એના અંગાંગકરી અવિકલ સુપમા અર્થી પોકાર, મારી
ઈચ્છા ! કેવી કરે તું, તન ગર તનનો સ્પર્શ એનો લહંતી,
એના પ્રત્યુત્તારંતા મધુર રસતાણા આત્મમાં આત્મલીન,
એવી તું ચાત આખી આશુરવ હરશે કે નહિ ? બોલ, આંદે ?

અગાશી પર હું ચાંદનીમાં આંટા મારીશ, સંભવ છે કે વિશાળ મૌન
રાત્રિ મને શાંતિ આપે. કેમ કે અત્યારે તો ઊંઘ માટે ફાંઝાં મારવાં નકામાં છે.

[અનુષ્ટુપ]

બાહુ મધ્યે અહો ! એના, એના આશ્લેષમાં અહો !
દ્વાતાં વાર આ આખી અલોપ દુનિયા થશે !

અંક ૪ : દૃશ્ય ઉ

[અગાશીની બાજુ પરનો બુરજવાળો ખંડ. વત્સ સુખાસન પર સુતેલો છે; મંજુલિકા.]
મંજુલિકા

એ ઊંઘે છે, અને હવે મારા બલિને અહીં લલચાવી લાવવાનો છે.
ઓ કુમારી વાસવદતા !

વાસવદતા॥

(ભારગુણ આગળ આવીને) તેં બોલાવી ?

મંજુલિકા

હા, ચાંદનીમાંથી ચાંદની પાસે આવવા. હજુ સુધી તેં કદી એને
સુતેલો જોયો નથી.

વાસવદતા॥

એ નિદ્રિત છે !

મંજુલિકા

[અનુષ્ટુપ]

દળ્યાં છે જુલફાં એનાં સોનેરી એક બાહુ પે,
ચાંદુંબિંબ પરે જેમ શ્યામળાં હોય વાદળાં.

તું નહિ નિહાળે ?

વાસવદતા॥

મારી હિમત ચાલતી નથી. હું અહીં ઊભી ઊભી જોઈશ.

મંજુલિકા

તું ત્યાંથી નહિ જુએ. ચાલતી થા યા તો અંદર આવ.

વાસવદતા॥

તું અત્યાચારીનો પાઠ ભજવે છે. હું અહીં ઊભી રહીશ ને જોઈશ.

મંજુલિકા

(એચિયતી એને અંદર ધકેલી દઈને) અંદર ચાલી જા.

વાસવદતા॥

મંજુલિકા !

મંજુલિકા

ચૂપ રહે, એને જગાડતી નહિ.

(વાસવદતાને સુખાસનને પઢાએ ધસડી જાય છે.)

ઓ, એ સુંદર નથી ?

(એ પાછી હરી જાય છે ને એક પળ પછી ચૂપચાપ બહાર નીકળી બારાણું બંધ કરી દે છે.)

વાસવદત્તા

[અનુષ્ટુપ]

જગડુકપણે મારી ઉપરે મધ્યરાત્રિએ
જૂકતી મુજ માતાનું હેયું અનુભવાય છે.

એના અલોકિક જન્મ પછી એણે માનો કે બહેનનો પ્રેમ જાહેર નથી. ઓ મારા પ્રિયતમના સુખુમ આત્મા ! મારું આ ગ્રન સુણ, કે જ્યાં સુધી તારી વાસવદત્તા જીવે છે ત્યાં સુધી તારા હૃદયની એકે ઈરણી, તારા શરીરની એકે સુકોમલ જરૂરિયાત પુરાયા વગરની નહિ રહે.

[શાલિની]

ભાર્યા, માતા, બેન ને પ્રેયસી યે,
કીડાસંગી, મિત્ર, રાણી, વયસ્યા,
મંત્રી,— એ સૌ એકમાં એક સાથે
તારે માટે હું બનીને રહીશ.

[રથોદ્ધતા]

સ્વાર્થ ના હૃદયને બનાવશે
શૈત્યપૂર્ણ કલદે વિવાહિતે,
ઉમરે ન, નહિ રૂઢિએ થશે
પ્રેમનો અગ્ન મંદ માહરો.

મારામાં એ બળ છે, દેવોમાં હોય છે તે પ્રેમનું બળ.

(વાસવદત્તાના વાળની એક લટ વત્સના મુખ ઉપર પડે છે ને એ જાગી જાય છે.)

વત્સ

ઓ વાસવદત્તા ! તું મારી પાસે આવી છે !

વાસવદત્તા

મારી મેળે નહિ. મંજુલિકા મને અંદર ઘસડી લાવી છે. ઓ ! ક્યાં છે એ ? બારાણું ! (એ બારાણા તરફ જરૂપથી જાય છે, પણ માલમ પડે છે કે એ બહારથી આગળે વસાયું છે.) મંજુલિકા ! આ શો ઠુઠો માંડયો છે ? હું ગુસ્સે થઈ જઈશ. ઉધાડ.

મંજુલિકા

(બહારથી ગંભીરપણે) આગળો મારેવો છે.

વાસવદત્તા

દ્યાને આતર, મીઠી મંજુલિકા !

મંજુલિકા

હું મારા હિસાબ ચૂકવું છું, સુખી થા, આ હું ચાલી.

વાસવદત્તા

જતી નહિ, જતી નહિ, મંજુલિકા !

વત્સ

(એની પાસે આવોને) એ તો જતી રહી, સુખિયો સેતાન ! અને આજ રાતે તો મને આપેલું આ સુખિયું કેદખાનું તારું ય કેદખાનું છે.

[અનુષ્ટુપ]

દેવી ! નંદી બની છે તું તારા આનંદધામમાં;
શા માટે ભાગવા માગે સ્વર્ગના દ્વારમાં થઈ ?

વાસવદત્તા

ઓ ! આજ રાતે નહિ ! ખામોશ રાખ ! હું મારા પિતાને કહીશ; એ મને પરાગુાવી તને આપશે.

વત્સ

શું તું એમ ધારે છે કે જેમ કોઈ ગરીબ બ્રાહ્મણ માર્ગીને લિક્ષા કે તેમ હું તને તારા પિતાના હાથથી લઈશ ? વીરોનાં સંતાનો આવી રીતે પરણતાં નથી, વીર્યવાન રાજવંશીઓ એવું નથી કરતા.

[પ્રથમિષ્ટી]

સ્વાતંત્ર્યે વિનિમય દૃષ્ટિનો, ઉરોનાં
દાનો ઉત્તમ, સુરધામ જોર—રૂપે,
વાળેલા હદ્યતાણ જવાબ મંત્રા;
એવાં છે શુલ્ભવિધ લગ્ન એમનાં તો.

[વસંતતિલકા]

કે શાસ્વતજન વરવીર—સમુહમાંથી
ઈચેલ સ્વીકૃત બલાતૃતિ સાથ જોંચો
આણે કરી હરાણ યુદ્ધ કરી હરાવી,
ને સ્થાન હે નિજ ગૃહે સહધમણીનું.
એ રીત હુંથ, કુંવરી ! તુજને વરીશ;
પ્રાસાદ ને પુર થકી મુજ શગુઓના,
ભેટી વિરુદ્ધ પડતી ગઢ-દેવડીઓ
હું વિક્રમે જઈશ ઘેર તને ઉપાડી.

[અનુષ્ઠાન]

મનાઈ કરવા મિથ્યા માગતા અધરોઈ આ
તારા થર્થશ હું સીડી સુદીધ એક ચુંબને.

હવે તો તારા હદ્યને આનંદનું વચન ઉચ્ચારવા હે, ઓ વાસવદત્તા !

વાસવદત્તા

મારી સાથે ફાવે તેમ વર્તા, હું તારી જ છું.

અંક ૫ : દૃશ્ય ૧

[વાસવદર્તાના આવાસમાંનો એક ખંડ. વાસવદર્તા, મંજુલિકા.]

વાસવદર્તા

પાછી તેં આવવાની હિંમત કરી છે.

મંજુલિકા

હા, કરી છે. નારામાં હિંમત હોય તો મારી આંખ શું આંખ મિલાવીને
જે. તું નહિ જેઠ શકે. તો પછી?

વાસવદર્તા

તને શિક્ષાનો બિલકુલ રૂ નથી?

મંજુલિકા

તને સ્વર્ગમાં પૂરી રાખવા માટે? નથી, જરા જેટલોય નથી.

વાસવદર્તા

તેં કેવી રીતે આ હિંમત કરી?

મંજુલિકા

અભિમાની છોકરી! શજાઓને ને રાજકુમારીઓને ગુલામ બનાવવાની
હિંમત તેં ચોતે કેવી રીતે કરી? સૌરાષ્ટ્રની રાજકુમારીને અહીં ઘસડી આણવાની,
તેને તારી દાસી બનાવીને રાખવાની, તેની ઉપર બજિસોના, લાઉના, ઠપકાના
અને હુકમોના ભારા ખડકવાની, ને તેને તારી સ્વરદ્ધંદ જોહુકમી ઈચ્છાનુસાર
ચલાવવા માટેની કઠપૂતળી બનાવવાની હિંમત તેં શી રીતે કરી? તું ઓમ
ધારે છે કે મારું હૃદય અંદરભાને સંતમ નહોતું થતું? પણ હવે મેં તારી ને
તમારા બધાની ઉપર વેર વાળ્યું છે.

વાસવદર્તા

કિન્નાઓર દગ્લબાજ! હું તને મારીશ.

મંજુલિકા

અને હું હસીશ ને રાતની ખબર પૂછીશ.

વાસવદર્તા

તો કે આ તારી શિક્ષામાં.

(અને પકડીને કમરબંધની ઝૂલથી ફટકારે છે.)

મંજુલિકા

બંધ કર! ભારાથી આ સંધું જતું નથી. તેં શું કર્યું છે ને તેનું શું

પરિણામ આવશે તે જાગુયા છતાં તારા હદ્યને આમ રમતગમત કરાવતાં શરમાતી નથી? આને બદલે તો ભયંકર આવતી કાલ સામે શું કરવું જોઈએ તેનો વિચાર કરે તો સારું.

વાસવદત્તા॥

તેં શું કર્યું છે તે જો! મારા પિતાની સામે આંખોએં બું શી રીતે જોઈ શકીશ? શું કહીશ? શું કરીશ? મારા વત્સનું રક્ષણ શી રીતે કરીશ?

મંજુલિકા

તારા પિતાને આની અભર પડવી જોઈએ નહિ.

વાસવદત્તા॥

તું એમ માને છે કે મારો આનંદ બધી આંખાથી ઢાંક્યો રાખી શકશો? તારા સિવાયની મારી પાસે બીજી અનેક પરિયારિકાઓ છે.

મંજુલિકા

એમાંની એકે તને દળો નહિ હે. પણ આ બાબતની જાગુ થતાં તારા પિતાનો કોય તારા પતિ ઉપર પ્રહાર કરશે.

વાસવદત્તા॥

મારી ઉપર કરે તો વધારે સારું. એમની વચ્ચે મારું હદ્ય તેમજ શરીર બેવડી ઢાલ બનાવીને નાખીશ.

મંજુલિકા

તને એનાથી બળપૂર્વક છૂટી પાડવામાં આવશે ને વત્સને કોઈ ઊડા ભોંઘવામાં ગોંધવામાં આવશે ને નહિ તો જબરન્નસ્ત અપમાન પામેલા એ કહેર પુરસ્ના હદ્યને શાન્ત પાડવા માટે એથીયે વધારે કૂર પ્રકારે વેર લેવામાં આવશે.

વાસવદત્તા॥

હાય! તું બુદ્ધિમતી છે; મને તારી સલાહ આપ. આ અનિષ્ટ તેં પોતે ઊભું કર્યું છે, તું પોતે જ એનો ઉપાય નહિ કરે?

મંજુલિકા

તારી બહુ આજ્ઞા હશે તો હું કરીશ ને કરી શકું એમ છું.

વાસવદત્તા॥

હું તને આજ્ઞા કરીશ?

મંજુલિકા

તો તું પોતે પોતાને સહાય કર, અભિમાની છોકરી!

વાસવદત્તા॥

ઓ! તને મારા છિદ્રનો લાલ લેવાનો આ ભબો મોકો મળ્યો છે! હેર!

મારી મંજુલિકા ! હું તને આજીજી કરું છું.

મંજુલિકા

વધારે નમનતાપૂર્વક !

વાસવદત્તા

ઓઃ ! (એ ઘૂંટણિયે પડે છે.) તારા પગ પકડું છું, ઓ સખી ! અને દુઃખભર્યા આતુર ભાવે તને ગ્રાશું છું કે હવે તું મારે ખાતર કંઈ વિચારી શકે, કોઈ યુક્તિ પ્રયોગ, તારી બધી જ બુલિ મારે ખાતર વાપર. તારી પટકાયેલી અને નહિ તો અત્યંત દુઃખ બની જત એવી જિંડગીને મેં કેવી સાન્નિવના આપી હતી તે યાદ કર. ઓ મારી રમતગમતની સંગી ! મારો આનંદ બનેલી સેવિકા અને હમેશ માટેની બની ગયેલી મારી બહેન ! મને મદદ કર, મને બચાવી લે, મારા પિતાના રોપને ભુલાવામાં નાખ, ને પછી મારી પાસેથી ઠરછામાં આવે તેટલું મોઢું હનામ માગી લે.

મંજુલિકા

મારે કંઈ જ ન જોઈએ. તારા પિતા ને જોપાલક ઉપર બેવાયેલું વેર જોઈએ તેટલું મીહું છે. હવે મને સંતોષ થયો છે. પ્રથમ મને વચન આપ કે વત્સ મુક્ત થઈ જાય ત્યાં સુધી બધી બાબતોમાં તું મારું કલ્યું પૂર્ણપણે કરશે.

વાસવદત્તા

હા, વચન આપું છું. તું મારો માર્ગદર્શક ગુરુ છે, ને તારા બતાવેલા માર્ગ હું ધર્મભાવપૂર્વક ચાલીશ.

મંજુલિકા

તો કામ પાર પડ્યું માની લે.

વાસવદત્તા

(પ્રવેશ કરતા વત્સને રિમત સમર્પણી) વત્સ ! મેં તને બોલાવડાવ્યો નથી.

વત્સ

બોલાવડાવ્યો છે. મારે માટે માગણી કરતા તારા હદ્યનો ચાદ મેં સાંભળ્યો છે.

મંજુલિકા

અરે, સાંભળો ! ચોકમાં આ ઘોંધાટ ને હસહસાટ થાનો મચ્યો છે ? જુઓ, જુઓ, કોઈ એક હસામણો, ખૂંધિયો બુઢો ! કેવી ઠણબાજી !

વત્સ

અવશ્ય, એ આંખોને તો હું સારી પેઠે ઓળખું છું. મંજુલિકા ! આ એક મિત્ર છે. એને અહીં મારી પાસે લાવવો જોઈએ.

મંજુલિકા

હુંવરી ! એને અહીં બોલાવડાવો. મનેદાર મશકરો જણાય છે.
વાસવદત્તા॥

ઇદ ! આ કંઈક ઠૃણમશકરોને સમય છે ?

મંજુલિકા

(એની તરફ અર્થસૂચક દૃષ્ટિ કરીને) હા.

વાસવદત્તા॥

બોલાવ એને.

મંજુલિકા

ને તું અંદર જ.

વાસવદત્તા॥

કેમ અંદર ?

મંજુલિકા

અરે છોકરી ! તેં મારું કહું કરવાનું વચન નથી આપ્યુ ?

વાસવદત્તા॥

હા. (એ અંદર જય છે. મંજુલિકા નીચે ઉત્તરે છે.)

વૃત્તસ

યોગનધરાયણે એને મોકદ્યો છે. જાળો કોઈ દેવે બધી યોજના ધડી કાઢી
હોય તેમ તે ટકેરે હાજર થયો છે. આ જગત આપણાં કર્મ એને વિચારોની
પાછળ અતક્રિયાપણે કાર્ય કરનાર કોઈ એક મૌન સંકલ્પથી ચાલતું પૂરતું છે;
વિમૂઢ ઘટનાઓ એની અસ્પષ્ટ દોરવાણીને અનુસરે છે, ને જ્યાં તેમની
જરૂર હોય ત્યાં ટોળે મળે છે. શું એ આવું નથી ? ઓ અમારા દિવ્ય સ્વામી !
તું શાસન કરે છે ને કશાની પરવા રાખતો નથી, કેમ કે તારો આનંદ એને
તારી શક્તિ કલાતીત ઝોપે તારા પોતાનામાં જ પ્રતિષ્ઠિત છે.

(મંજુલિકા વેશપલટો કરીને આવેલા વસંતકને લઈને પાછી આવે છે.)

આ કઈ પુરાણી આકૃતિને લઈને તું આવી છે ?

મંજુલિકા

એની નામચીન ખૂંધ ને એવી જ કંઠંગી જીલ એની પાસે છે કે નહિ
તે જાળવા માટે એને અહીં લાવી છું.

વસંતક

આ યુગની એકમાત્ર લલના કયાં છે ? રાજકુમારો, ને નહિ તો ગૃહસેવકો,—

મંજુલિકા

થાડુંક બન્નેનું, મહેરભાન !

વસંતક

તો હે રાજકુમારોના સ્વામીઓ ! એમ ન ધારતા કે હું તમારા મગઢ રાજપદને તુચ્છકારું છું; પણ હવે જે કોઈ આ ભૂખ્યા ખૂદિયાને હૂર હૂર સુધી નામાંકિત થગેલી લલનાલલામ અવન્તીની આર્દ્ધભૂત બાબા પાસે લઈ જશે તો મને જે સુવર્ણલાભ થશે તેનો દથમો ભાગ તેને મળશે.

મંજુલિકા

એને ટેકાણે અવન્તીના ટેટવાલ ને કેદારાના પાસે કેમ નહિ ?
યૌગન્ધરાયણના જસૂસ !

વસંતક

(વત્સ તરફ જેતો) આ શું ? આ શું ?

મંજુલિકા

એક ઘરથા બનેલા યુવાન માટે પુણિપાડ.

વત્સ

છૂટથી તારો સંદેશો સંભળાવ. સાંભળનારા મિત્રો માત્ર છે.

વસંતક

(મંજુલિકા તરફ રમૂજભરી હંપિટ કરી વત્સને) તારી ઘડીઓ એણે ગઈ નથી. પણ ઓ રમતિયાળ રમણી ! તેં તો ભરકાવીને મારા બિયારા જુવાનીના વાળને સાચેસાચ સહેદ બનાવી દીધા. હવે છઠામથકરીનો અંત આણો અને શા માટે હું આ ઘડપણની વીજી દાદીના અને માટી ખૂંધના રાજચિહુનના ભાર નીચે વાંકો વળી ગણો છું તે સાંભળો. વત્સ ! તારી નગરીમાં બોકો બુમરાળ મચાવી રહ્યા છે, તારી મંત્રીઓને દેવી વળીને, તેમની ઊંડ શનદ્રોહનો આરોપ મૂકીને તને લાલર કરવાની સત્તાસ્વરૂપ માગણી કરી રહ્યા છે. એમના રોપને શાન્ત પાડી શકાય એમ નથી. તો હવે તારે લજુ કંઈ કરવાનું હોય તે જરયથી કરી દઈ જલદીથી છૂટી નીકળ, નહિ તો તને સેગવી લેવા માટે આ બારણાંની આસપાસ યુદ્ધનું બુમરાળ મથયો. તારો વગતો સંદેશ એની પાસે લઈ જવા માટે હું આત્મો છું. અવન્તીની સરહદ આગળની જાડીમાં ઓ છુપાઈ રહ્યો છે; અમારી મદદની તને જરૂર હોય તો તે પણ બોલ.

વત્સ

ઉજનયિનીની નજીકમાં નજીક, અવન્તીની કટિની આસપાસના જેકાન વખ્ત માટે વિશાળ કિનાર રૂપ બનેલાં અરણ્યોમાં એ મારા સૈન્યને છુપાવીને રાખે. લોકનાથની ગૃહાવાળા પહાડની તળેડીમાં એ હેરે, પણ જણાં સુધી મારો રથ આવી પહોંચે નહિ ત્યાં સુધી સીમાનું ઉલ્લંઘન ન કરે.

વસંતક

બસ, આટણુ જ ન?

વત્સ

બાજું બધું મારા પોતાના સામર્થ્યથી હું કરી લઈશ.

વસંતક

સાડું; જરું ત્યારે?

વત્સ

હા, પણ બજિસનું સુવર્ણ લઈને — તારા ગમનને રંગ આપવા માટે. પ્રિય સુહૃદ! આને માટે સુવર્ણ લઈ આવ, અથવા તો વાસવદત્તા પાસેથી રત્ન કે ઘરેણું લાવો આપ કે જેથી ઈર્ષાળું આંખોને એના વેશ ઉપર શક ન જય.

(મંજુલિકા અંદરના ઝંડમાં જાય છે.)

વસંતક

એ મારી ઉપર છોડી દો.

વત્સ

મારે ખાતર તો મોટું સાડું જેણું છે.

વસંતક

બિચારો અલર્ક આવવા માટે રોતો'તો, પણ આ કામમાં બુદ્ધિની આવશ્યકતા હતી અને એની પાસે માત્ર બુટી હિમત ને સારંગી છે. જોખમ તો કંઈ હિસાબમાં નથી; પણ આ મારી ઝૂંધ! મારાથી જલદી સીધું ચલાવાનું નથી, તેમજ તારે માટે સહી રહ્યો છું તે વફાદારીના દુખાવા જલદી મટવાના નથી.

વત્સ

મારા સુહૃદ! તું પકડાઈ જયો હેત તો તથીયે વચ્ચારે ભયંકર યાતનાએ તારા દુખાવાનો પીછો લીધા હેત. હું યાદ રાખીશ.

(મંજુલિકા સુવર્ણ અને ઘરેણું લઈને આવે છે.)

આ ઘરેણાં કે, ઉતાવળો થા, ને ઝડપીમાં ઝડપી રીતે રસ્તે પડ, કેમ કે હું તારી પાછળ પાછળ જ આવું છું.

(વસંતક જાય છે.)

મંજુલિકા

તો શો ધાર ધડયો છે તે કહે.

વત્સ

આ કક્ષાએ ઉપર એકદમ સખત ચોકી પહેરો છે.

મંજુલિકા

પણ એક કીડોદાન છે.

વત્સ

એક સાંજના વાસ્વદર્તા એના ભાઈઓને આરામમાં આમંત્રણ આપે ને ત્યાં મધ્યની રેલમહેલ થાય. આજકાલ અજવાળી રાતો છે. વારુ, એને કેટલા દરવાજ છે?

મંજુલિકા

ત્રણ, પણ દક્ષિણનો દરવાજે કિલ્વાની નજીકમાં નજીકનો છે.

વત્સ

ત્યાં કેટલા રક્ખકો છે?

મંજુલિકા

ત્રણ હથિયારબંધ કિરતીઓ દરવાજે સંભાળો છે.

વત્સ

એમની ઉપર હું ધા નહિ કરી શકું. તું બીજે કોઈ માર્ગ શોધી કાઢ.

મંજુલિકા

એમને તો દાડમાં હુબાડી દઈશું. પણ બહારના રસ્તા?

વત્સ

એક રથ મારે માટે મેળવી આપ. વાસ્વદર્તાને હેયે લઈને મારાથી લડી શકશો નહિ.

મંજુલિકા

હું ધાડું છું કે એક મેળવી શકીશ.

વત્સ

તેમ કર ત્યારે. બાકીનું સહેલું છે, એક વિકાન્ત કાળના ધસારામાં ગઢના દ્વારરક્ષકોને જેદીને બહાર નીકળી જઈશું ને અંતર પાડી દઈશું. મહેલમાં જોઈએ તેટલાં હથિયાર તો છે.

મંજુલિકા

હું કોઈ કોઈ વાર જેનો ઉપયોગ કરું છું તે શખાગાર છે.

વત્સ

એ સ્થાનમાં એમને છુપાવી રાખજો. ના, રથમાં જ એમને મારી વાટ જેતાં રાખજો.

મંજુલિકા

આવા યુધમાં તારે બન્ને હાથનો ઉપયોગ કરવો પડશે. વત્સ! હું તારો સારથી બનીશ.

વત્તસ

સારથિ બની શકશે?

મંજુલિકા

તારા રાજ્યમાં મારાથી વધારે સારાની આશા રાખવી નહિ.

વત્તસ

તું ત્યારે યુધનો મારો સાથી! આપણું વચ્ચે જોલવાની જરૂર નહિ રહે.

(એ બહાર જાય છ.)

મંજુલિકા

આ બધું પૂરું થાય તે પહેલાં તારે માટે આથીય વધારે હું બની જઈશ. સદ્ભાગ્ય મુશ્કેલ વસ્તુઓનેથ સરળમાં સરળ બનાવી દે છે; કેમ કે એ દેવતા ભરેલે હાથે આવે છે. રાણીએ મને અર્થ કહેલા એ વિચિત્ર શબ્દનો કંઈ અર્થ થતો હોય તો તે એ કે વિકૃણા રથ એની બહેનને આનંદ અને રાજસિહાસને લઈ નશે.

અંક ૫ : દૃશ્ય ૨

[ઉજાજથિનીમાં રાજમહેલના પ્રમદકુંઝો. ગોપાલક, વત્સ,
વિકર્ણ; થાડે દૂર વૃશ્ચા નીચે અંગારિકા, વાસવદાના અને અંબા.]

ગોપાલક

[અનુષ્ટુપ]

મારા મસ્તિષ્કમાં, વત્સ ! મદિરા ગાન ગાય છે;
મારા આત્મા મહી પૂર ચઢ્યાં છે ચંદ્રિકાતણાં.

[વંશોપાજાતિ]

આ તે ઘડીઓ, પડા ચિરાય જ્યાં
પ્રાયઃ ચખો ને શ્રવણો પરે પડ્યા;
સુણાય કો અદ્ભુત જ્યોતિ—અંબરે
ગંધર્વનાં ગાન સમીરણાલકી.

[અનુષ્ટુપ]

એવો છે એક તું, વત્સ ! દૂઠી ને અર્ગલા થકી
સુણાવે મુંધ લોકોને સારંગી હસતે મુખો.

વત્સ

જેણે મને અહીં આકર્ષી આણ્યો તે તો તમારી પાર્થિવ ચંદ્રિકાએ, તેં
ગોપાલકે, વિધયની પહાડીએ, અને વાસવદાનાએ. કૌશામ્લીમાં મારી સાથે
ચાંદનીમાં બેસીને તારે ખીંવાનું છે.

ગોપાલક

વત્સ ! કયારે ? વિકર્ણ ! આજ રાતે કયા નિરંકુશ અસ્થિર ભૂતે તારા
ચરણનો કબજો લીધો છે ?

વિકર્ણ

એ આ મદ્ય છે. હું રાહ જોઉ છું.

ગોપાલક

શાને માટેની ?

વિકર્ણ

(માટેથી કર્કશ હસીને) શાને માટેની ? મદ્ય એનું કાર્ય કરે તેની.

ગોપાલક

વાસવદાના કયાં છે ? એને અહીં આપણી પાસે બોલાવો. એ અળગો.

ફર્યા કરે તો આપણને આનંદ નહિ આવે.

વિકર્ણી

મા સાથે તે પણે વૃક્ષો નીચે છે.

ગોપાલક

એમને બોલાવો. વત્સ ! તું, તે અને હું, ત્રણે પ્રેમને એક ખાલે પીશું ને મધ્યમાં પ્રતિજ્ઞા કરીશું કે આપણાં હદ્ય કદીય વિખૂટાં ન પડે. ઓ વિલંબકારી મંદ પ્રેમી ! તું દિવસોની વંચના કરી રહ્યો છે.

વત્સ

આ છેલ્લો છે. આવતી કાલ બીજા હદ્ય ઉપર પ્રકાશ પાડ્યો.

ગોપાલક

સાંદું થયું કે તેં તારા હદ્યની રચિને વાળી. મારા પિતા કડક અને અધીર બની રહ્યા છે. આ થતાં બધું ઠીક થઈ જશે.

વત્સ

આ દીન દુનિયામાં બધાંની ઈરદી મુજબ બધું થતું નથી. એના આનંદો ભર્યાદિત છે. જળાય છે કે હું નમતું આપી રહ્યો છું. તું તારા હદ્યને અનુકૂલ બનાવશો ? ગોપાલક !

ગોપાલક

શાને ?

વત્સ

આ દૂપાળી ચાંદની રાતના પરિણામને ને એને અનુસરીને કે કંઈ થાય તે સૌને.

ગોપાલક

આસાનીથી હું એનું વચન આપું છું.

વત્સ

અવશ્ય બધું રહું ન થશે.

(મંજુલિકા દરવાજાઓ તરફથી આવે છે; વિકર્ણી અંગારિકા સાથે વૃક્ષો તરફથી પાછો ફરે છે, વાસવદાચા અને અંબા એને મળવા સામે જય છે.)

વિકર્ણી

એ થઈ ગયું ?

મંજુલિકા

એ સૌ અર્દી બેભાન સ્થિતિમાં દરવાજ પાસે લથરપથર પડી છે.

વિકર્ણી

એમને બાંધીને મોંમાં દૂચા મારવા સૌથી સારું. વત્સને ખબર આપ.

(પોતે દરવાજામો તરફ જય છે.)

અંગારિકા

મંજુલિકા ! આજ રાતના છે ને એ ?

મંજુલિકા

શું ? માતાજી !

અંગારિકા

(અના ગાલ પર હળવી ટપલી મારીને) વિકાર્ણ આજ રાતના ઘોડે
ચહે છે.

મંજુલિકા

હા, આજ રાતે.

અંગારિકા

હું જાણું છું તેની એને કે બીજા કોઈને ખબર પડવી જોઈએ નહિ.
(એ બીજાંઓ પાસે પાછી ફરે છે.)

ગોપાલક

ઓ બધા ભમતારામો ! આવો. મા ! અમે પીએ તે ગહેરોં આ એક
ખાલાને તારા ચારુ ચમત્કારી હરતોશી આશિષ આપી ધન્ય બનાવ.

અંગારિકા

આનાં પીનારાં જિલ્દગીભર હદ્યનાં એક બનો, મહિમાવાન બનો, પ્રેમપૂર્ણ
બનો ! અંત સુધી ને તે પછીય પાર પાર શિવ એમને સદા પ્રસન્ન રહો, અને
લક્ષ્મી એમને ધન્યભાગ બનાવો !

ગોપાલક

પી, વત્સ ! ત્રણ હદ્ય આ ખાલામાં એકત્ર થયાં છે.

અંગારિકા

જે આને પ્રથમ પીશે તે પ્રથમ સ્થાન પ્રાપ્ત કરશે અને બધાંને બાંધી
રાખનાર બંધ બનશે.

ગોપાલક

પી, બહેન વાસવદત્તા ! સર્વની રાજરાજેશ્વરી !

અંગારિકા

મારી હુલારી ! તું મહારાણી બનશો, જેવી તારા હદ્યમાં છે તેવી તારા
પ્રેમમાં અને સૌભાગ્યમાં.

ગોપાલક

મારું સ્થાન સૌથી છેલ્દું.

અંગારિકા

દીકરા ! તું ભલે આવું બોલે, છતાંય ધણા બધા પુરુષોમાં તું પ્રથમ છે.
ગોપાલક

ને સ્થાન હશે તે આ ગ્રંથિમાંથી મળી આવશે.

અંગારિકા

(વાસવદર્તાને ગાઢ આલિગનમાં લઈ) તારા મહાસુખમાં તારી વહાલી
માને ભૂલી ન જતી. ગોપાલક ! મારી સાથે ઘેર આવ. મારે તને ઓક વાત
કહેવાની છે, દીકરા !

ગોપાલક

આ આવ્યો. (તેઓ મહેલ તરફ જાય છે.)

વત્સ

પળ આવી કે ?

મંજુલિકા

ચેલો રહ્યો દરવાજો.

વત્સ

પ્રિયા વાસવદર્તા !

વાસવદર્તા

વત્સ ! વત્સ ! બોલ, આ રાતે હવામાં શું સળવળી રહ્યું છે ?

(વત્સ એને બાહુપાશમાં વે છે.)

વત્સ

દૂર દૂર તારું હસ્તું અને તારો હર્ષ, મારી પ્રેયસી ! તારા પિતાના
આવાસોની આંખથી વિદાય લઈ વે.

વાસવદર્તા

હાય ! આ શું અવિચારી સાહસ ? તું શખસજન નથી; રક્ષકો તને
મારો નાખશે.

વત્સ

ડરતી નહિ ! તું મારા બાહુઓમાં છે, આપણાં નિર્માણ બેવડી ઢાલ બની
ગયાં છે. તારે ડરવાનું નથી. આ રાતે તો તારે નથી કંઈ વિચારવાનું કે કરવાનું;
તું તારે કેવળ રથમાં બેસી મારા જોણામાં ઢળી પડ, અને તારી લટોમાં થઈને
સુસવાટા મારતી વાયુલહરીઓ દૂર કૌશામ્બીના કુંજેની વાતો કહે તે સાંભળ.

(વત્સ એને દરવાજો તરફ ઉચ્ચકી જાય છે, ને
પાછો વળતો વિકર્ણ એને સામો મળે છે.)

વિકર્ણ

જલદી, જલદી ! બધું તૈયાર છે.
મંજુલિકા

અંબા ! અંબા ! આમ આવ.

અંબા

(દોડતી આવે છે) ઓ રે ! આ શું ?

વિકર્ણ

આ છોકરીને બાંધવી જોઈએ નહિ ?

અંબા

એને બદલે હુકમ આપ.

મંજુલિકા

તું રોષની સામે ઊભી રહો શકશો ?

અંબા

કેમ નહિ ? મારી વહાલી માલકિનને ખાતર બન્ધું જ. રાજ મને મારી નાખશે તો માનીશ કે જેને માટે હું જન્મી છું તેને માટે હું જીવી છું ને મરી છું.

મંજુલિકા

કોટની દીવાલો તરફ કોલાહલ મચે ત્યાં સુધી કુંજેમાં છુપાઈ રહેજે; પછી ઘર ભેળી થને ને જાતને બચાવજે. ત્યાં સુધી કોઈ પણ માણસ તને ખોણી ન કાઢે તે જેને.

અંબા

આધેની વૃક્ષધટાઓમાં હું ગુમ થઈ જઈશ. સલામત પસાર થઈ જાઓ. આમાં તમે મને વિશ્વાસમાં લીધી હોત તો ?

મંજુલિકા

રડતી નહિ ! તું જીવતી રહેશો તો તને કોશામ્બીમાં બોલાવી લઈશું.

વિકર્ણ

આવ, પાછળ પાછળ આવ. એ દરવાજની નજીક છે.

મંજુલિકા

હું મારી મુક્કિત પ્રતિ, ને એ એના રાજમુકૂટ પ્રતિ.

અંક ૫ : દૃશ્ય ૩

[મહાસેન, અંગારિકા, બંધનમાં અંબા; શલ્વનારી લીઓ.]

મહાસેન

એ અહો નથી. ઓઃ, દંગો ! જો તું આમાં શામિલ હશે તો તને શૂળીએ ચંદ્રાવી મારીશ કે તારા ટુકડેટુકડા કરાવી નાખીશ.

અંબા

હું આપને આધીન છું.

અંગારિકા

મહારાજ ! લીહત્યાનું પાપ વહોરી લઈ આત્માને કલાંકિત કરવો છે ?

મહાસેન

સાચો વાત; આને અતિ કુદ્રને કયડી મારવી યોગ્ય નથી. બધા ઉદ્યાનોને શોધી વળ્યા નથી ? રસળવાની હિંમત કરનાર આ ગુલામો કોણ છે ? જો એ પકડાશે તો એને માટે મુલ્ય છે.

અંગારિકા

જો આ ભરાબ હોય તો તમે તેને વધારે ભરાબ બનાવવા માગો છો ?

મહાસેન

તું કેવું બોલે છે ? શું આ ભરાબ નથી ? મારા ઘરને શરમાવાનું થયું છે, મારો ગર્વ જમીનદોસ્ત બની ગયો છે; એક સુકુમાર કિશોર મારી સુવર્ણ નગરીમાંથી ને મારા અસંખ્યાત યોગ્યાઓની વચ્ચમાંથી મારી પુત્રીને ઉપાડી ગયો તે જોઈ સારોએ દેશ પરામબ્ર પામેલા મહાસેનનો કયારનો એ ઉપહાસ કરી રહ્યો છે. હવે પછી કોણ મારું સંમાન કરશે ? કોણ મને પૂજશે ? કોણ મારી આજ્ઞા માનશે ? કોણ મારી તરવારથી ઉરશે ?

અંગારિકા

કૌશામ્ભીનો રાજ આર્થિકનિ અનુસર્યો છે. વળી આમાં તમારી દીકરીની લાજ બિલકુલ બેવાઈ નથી, સર્વકોઈ સંમાનપૂર્વક એને લઈ જવામાં આવી છે.

મહાસેન

જો આ આર્થિક હોય તો હું તેનો તિરસ્કાર કરું છું. મારો સંકલ્પ પદાકાન્ત થયો છે; મારું સ્વાભિમાન સંરક્ષણ ને વેર વસૂલ કરવું એ યોગ્યાનો વાજબી ધર્મ છે. ઉદ્યનનું મોત છે. અથવા તો જો એ યોતાની રાજ્યધાનીએ

પહોંચી જશે તો મારાં ગાજતાં દલો આગળ ધરશે ને કૌથામ્બીને મિટાવીને આગમાં લોમશે, એ અના વિદીર્ણ ને વિમાનિન શબ્દે માટે ચિત્ત બનશે.

અંગારિકા

તમારો પુત્રીના હઠયને શું ભૂલી ગયા છો ? એનું શુભ, એનું સુખ શું તમારે મન કંઈ જ નથી ?

મહાસેન

શું એ મારી પુત્રી છે ? એના પિતાની અપકીતિ પછી એ જીવનું ઈચ્છશે ?

અંગારિકા

શું તમે એમ ધારો છો કે તે એના હઠયની સંમતિ વિના એને પકડીને લઈ ગયો છે ?

મહાસેન

જો એમ હોય ને એણે મારી ઈચ્છાની ને વંશની સામે બળવો કર્યો હોય તો ભલે એ એના વિદ્રોહના વિષયી કારણ બનેલાને વીધી નાખતા અનેક ભાવાઓનો ઉપહાસ પામતો પોતાની આંખે અવલોકે.

અંગારિકા

શું તમે આર્થ ભૂપાળ હોવા છતાં આ પ્રકારની ધમકી આપો છે ? શું પંડને માટે જ તમે પુત્રી ઉપર પ્રેમ રાખતા હતા ?

મહાસેન

ચૂધ રહે, રાણી ! સિહના કોધને પ્રજન્વલિત ન કર.

અંગારિકા

જો તમારું આવું માનસ હોય તો કોધ વાધનો છે, સિહનો નહિ.

(એક કિરાત સ્વી પ્રવેશે છે.)

મહાસેન

આવી તું, વિલંબી જોલી !

કિરાતી

મહારાજ ! બધી જ જગાઓ શોધી વળ્યાં. મોંમાં દૂચા મારેલા રક્ષણે દક્ષિણને દરવાને ઢળેલા છે. બધું જ ખાલી છે.

મહાસેન

જોપાલક કર્યાં છે ? ઓણેય હીક નવરાશ શોધી છે !

કિરાતી

કિલ્લા પરનો એક નાયક છે.

મહાસેન

હા, લઈ આવ એને. (કિરાતી અવન્તીના એ નાયકને લઈ આવે છે.) બોલ !

નાયક

વત્સ ભાગી દ્યુટ્યો છે. દરવાજના રક્ષકો ધવાયા યા તો મરી પરવાર્યા છે; એનો વિજયી રથ વાસવદાનાને લઈને હૂર મેદાનો પરની ચાંદનીમાં ઉલ્લાસ બેર જઈ રહ્યો છે.

મહાસેન

ઓ કડવા સમાચાર લાવનાર ! પીછો બો ! પીછો બો !

નાયક

હથિયારણંય માણસો સાથે રેખ કરતે હોઠે ને ધીખતે વેગે પાછળ પડ્યો છે.

મહાસેન

ઉજાજધિનીનું રક્ષણ કરનાર મારું સમસ્ત સૈન્ય વેગ વેગ બનીને એની પાછળ ઝંપલાવી જાય. બોલાવ, વિકર્ષણી બોલાવ; એની બહેનનું હરણ કરનારા વત્સને મારીને એ પોતાના શલ્લાખનો પ્રથમ યશ લઈ આવે.

નાયક

મારા શબ્દોથી મારા મહારાજને માટું ન લાગે તો કહેવા દો કે રાજકુમાર વિકર્ષણી રથ એની બહેનને લઈ જાય છે, ને એ પોતે એને પૂર્ખે રક્ષણ કરતો ધોડો દોડાવી રહ્યો છે.

મહાસેન

(ચકિત ભાવે થોડું અટકીને) મારું આખું ઘર, મારું લાહી મારી સામે બળવે ચઢ્યું છે ?

નાયક

તમારી પુત્રીની તહેનાતમાં રહેનારી દાસી, રાજકુમારી બન્ધુમતી વત્સને પડ્યે રહીને એના ધોડાઓનું સંચાલન કરી રહી છે.

મહાસેન

એનો હું વાંક નથી કાઢતો, છતાંય એને ઉપ્રમાં ઉગ્ર શિક્ષા કરીશ. નાયક ! જા; મારા રથ એકત્ર કર; એ ભાગેડુઓના તાજ પડેલ ચીલાને કચડતા એ ઝડપભેર છલંગતા દ્યુટે.

(નાયક જ્યાં જાય છે ત્યાં ગોપાલક પ્રવેશે છે.)

ગોપાલક ! પુત્ર ! સેનાઓની સરદારી બે. ગવેલી આબરુ પાછી ન આવે એવી બની જાય તે પહેલાં તારી બહેનને પાછી લઈ આવ. તારા પિતાના

જોરવનું વેર લીધા વિના પાછો ફરતો નહિ.

ગોપાલક

મારા તાત ! મને સાંભળો. આપણે યોનેવી આખી બધું ઊંચટું થઈ ગયેલું હોવા છતાંય કહેવા હો કે આ કૃત્યમાં આપણને કલાકિત કરે એવી નામોશી રહેલી નથી; પણ એક વીર વીરની કન્યાનું હરણ કરી જાય તેવું વત્સે કર્યું છે. આપણે જળ પાથરી ને એવે ઉચ્ચ પ્રકારના પરાક્રમથી પ્રત્યુત્તર વાળ્યો. આપણા ધરનું રત્ન એની સામે જૂલતું રાખીને એની લાલચે આપણે એને આપણો તાબેદાર રાજ બનાવવા ચાહ્યું હતું; પણ એ પોતાની સ્વતંત્રતા અનામત રાખી રત્નનો ઉપભોગ કરે છે. આપણે પાસા નામવાનું પસંદ કર્યું પણ આપણા પાસા પોબાર ન પડયા, આપણે હાર્યા, તો હવે ઉમદા જુગારીઓની માફક વર્તીએ; ઈશ્વરે જે વિપરીત ઘટના ઉપસ્થિત કરી છે તેને મિત્રભાવે સ્વીકારી લઈએ ને પામર મનુષ્યો કરે છે તેમ ઘવાયેલા આંધળા વિચારેને ધર ન આપીએ. આ અપહરણને અનુમતિ આપી હો; વત્સના ને આપણા ધર વચ્ચે સ્નેહભાવ હોવા હો.

મહાસેન

ઓઉં છું કે વૃદ્ધથી બધાંએ જ મારી સામે કાવતરું રચ્યું છે. તું અવન્તીનો રાજકુમાર છે, રાજ્યની ચિંતાઓમાં મારી પછીનું સ્થાન તાડું છે. તો સાંભળ ! ઉજાજિની ને મારા રાજ્યની સરહદ વચ્ચે તેઓ પકડાશો તો મારો ઉત્ત્રતર સંકલ્પ પ્રથાર કરશો. પણ જો તેઓ વિનંદ્યાચયગના મુક્ત પ્રદેશમાં પહોંચી જશો તો તું પોતે સલાહશાંતિ કરી લેજે. વાસવદ્તાનો ધરવખરો ને આ છોકરીને લઈ જા; એનું બધું જ ધન ને ધરેણાંગાંઠાં પણ લઈ જા. તું પોતે જ એને કૌશામ્ભીમાં લઈ જાને, યા તો પાછળ પાછળ ત્યાં જાને; પણ જ્યાં સુધી વત્સની મહિયી તરીકે એનો વિધિપુરાસર અભિષેક ન થાય ત્યાં સુધી પાછો વળતો નહિ. ઉદ્યનને પડાએ એ એક જ રાજસિહાસને વિગાજે તે જેને. આવું થશે ત્યારે જ બન્ને રાષ્ટ્રો વચ્ચે શાન્તિ રહેશે.

ગોપાલક

અને હું વિકાણનિ પાછો લેતો આવોશ.

મહાસેન

પુત્ર ! કદી નહિ. પોતાના નામની અને કુળની સામે બળવાઓર બનેલાને એને હું દેશનિકાલ કરું છું. વત્સને પસંદ કરનાર એ વત્સની સાથે, મારા શગુનો સેવક બનીને રહે.

(એ બહાર જાય છે ને પાછળ પાછળ રક્ષકો પણ. ગોપાલક અંબાને બંધનમુક્ત કરે છે.)

અંગારિકા

આપણે સમય આપોશું એટલે એમનો ગુસ્સો શમી જશે. પિતાનું હદ્ય
નહિ તો એમનું અભિમાન વિકારનિ ચાંદો બોલાવશે.

ગોપાલક

ઉતાવળાં થાચો, જલદી જલદી એનું ધન ને ધરવખરો બેગો કરો.
વહેબામાં વહેબો હું વેગથી ઊપરીશ. કમનસીબે વત્સ પકડાઈ જશે તો
અનિષ્ટ થશે.

અંગારિકા

હરતો નહિ, દીકરા ! આ બનનેની સામે યુદ્ધમાં ફાવે એવું એકે સૌન્ય
પૃષ્ઠી ઉપર નથી.

અંક ૫ : દૃષ્ટિ ૪

[અવન્તીનાં અરણ્યો; ચાંદની.—વત્સ, વાસવદત્તા, મંજુલિકા.]

વત્સ

તેં આજબ કુશળતાથી લગામ જાવી છે. આપણે આપણા રાજ્યની સરહદ પાસે આવી પલાંચાં ધીએ.

મંજુલિકા

પણ શત્રુઓ ઘેરી રહ્યા છે.

વત્સ

એ વાર કર્યું છે તેમ આપણે ભંગાણ પાડીને વચ્ચમાંથી નીકળી જઈશું.
(વિકર્ણ ચઢાણ ઉપર આરોહતો આવે છે.)

વિકર્ણ

વત્સ ! રેખ તારી સાથે મસ્લાત કરવા માગો છે. રજ છે ? હું એને અહીં રોકી રાખું ને તે દરમિયાન ઢંકાયેલા વનપ્રદેશના મને પરિચિત છૂપા છિદ્રમાં થઈને આપણે એમના ઘેરાના વર્તુળમાંથી ચુપચાપ પસાર થઈ જઈએ.

વત્સ

બજ વાપરનું સારામાં સારું.

વિકર્ણ

વત્સ ! મારા મનને એ વધારે ગમે; પણ આપણી વાસવદત્તાના વદ્યને ધોર ત્રાસમાંથી બચાવી લેવાની મને ઠચ્છા થાય છે. એ કશું ઉચ્ચારતી નથી, છતાં દુઃખથી સીજી રહી છે.

વત્સ

સારું ! શાંતિથી માર્ગ કરવાની તારી શીતને અમે પસંદ કરીશું.

(વિકર્ણ નીચે ઊતરે છે.)

વાસવદત્તા

વત્સ ! એ હું આગળ ઊભી થઈને એમના નેતાને કહું કે હું મારી મરજીથી જઉ છું તો તે પીછો છોડી દેશે.

વત્સ

એ રીતે તો, ઓ મારી વહાલી ! જે તારી જ છે એવી આ મારી જીત ને વિજયયાત્રા હીન બની જય.

વાસપદતા

તો એ વાત પડતી મુદ્દે, હું તારા યથને બઢ્યો નહિ લાગવા દઈ, પછી છો ને એનાં ચક્ક મારા ધરના મસ્તકને પાઠાકાન્ત કરતાં ચાલ્યાં જાય.

મંજુલિકા

(ભગાસું ખાતી) ઉંઘને માટે સંનલસ થાય એવું હું તો દરદું. આ ઘમસાણે મને સુસુન બનાવી દીધી છે.

(વિકર્ણ રેખ સાથે પાછો ફરે છે.)

વત્સ

વારુ, સરદાર! શ્રી માગણી છે?

રેખ

વત્સ! તું ઘેરાઈ ગયો છે. તાંતે થાય છે?

વત્સ

મજક કરવા આવ્યો છે! જા, પાછો ફર. તારી ત્રીજ તકલાદી સાંકળને છેલ્લી વાર તોડી નાખીશું. તારા મરેલાઓની ગાણતરી કરી છે?

રેખ

મરેલાના કરતાં જીવતા કયાંય મોટી સંખ્યામાં છે. ને ઉજનયિનીથી વધારે બલ વેગથી આવી રહ્યું છે. તો રાજકુમારી અમારે હવાલે કરી દે, ને તું પોતે મુક્ત થઈને તારા રાજ્યમાં ચાલ્યો જા.

વત્સ

સમજે છે કે આ તારો પ્રસ્તાવ સાવ ઉદ્ઘતાઈ છે?

રેખ

તો રાજ્યુત્ર! અનિષ્ટમાં અનિષ્ટની રાહ જે, જીવતો ને બાંધિબો અથવા તો મડું — અમે તને અમારી નગરીમાં પાછો લઈ જઈશું. તારી આસપાસનું મારું વર્તુળ તેં ત્રણ વાર વટાયું છે. તારા ઘોડા હેં હેં થઈ ગયા છે, ને તારી પાસે અર્જુનનો અક્ષય ભાથ્યાયે નથી. પરોઢિયું તૈયારી કરી રહ્યું છે; એને તારું છેલ્લું પરોઢિયું માની બેને.

વત્સ

બયોરે મારી સરહદની અંદર મળવાનું તને સંકેતસ્થાન આપું છું.

(રેખ જાય છે.)

વિકર્ણ

ત્વરા કરો. એનાં માગુસો પાસે એ પહોંચે ને એમને લઈને ફરી ઉપર આવે તે પહેલાં આપણે દૂર નીકળી જવું જોઈએ. મંજુલિકા! મારે ઘોડે ચહ

ને યૌગન્ધરાયણ પાસે જ ને એને એનાં દળ લઈને આવવાનું ફરમાવ. કેમ કે પણે અવન્તીનાં મેદાનો પર આપણી તરફ રોષભરી ઝડપે ગર્જના સા�ે ધસી આવતી સેનાઓ મારી નજરે પડે છે. હું રથને ચલાવીશ.

મંજુલિકા

કયાં છે ઘોડો?

વિકર્ણ

ચેલી વૃક્ષ ઘટામાં બાંધિલો છે. લગામ ડળવી રાખજો, એ ઘણો જ પાણીદાર છે.

મંજુલિકા

મને શિખવાડવું નહિ પડે. એવો એકે ઉછેરેલો વછેરો નથી કે જેને હું રંગમાં ન લઈ શકું. આ બધાં પણુંછાયાં જાળામાં થઈને મારે ક્યે રસ્તે જવાનું છે?

(એ વૃક્ષઘટા તરફ જાય છે)

વિકર્ણ

ભૂલ થઈ શકે એવું નથી, કેમ કે ચેલા રસ્તો અમારી સીમા પારની લોકનાથની ટેકરીએ જ લઈ જાય છે. માર એડો.

વત્સ

[થાર્ડ્લવિકીટિટ]

જયોતસના—જયોતિસનલ પણુંજ વચમાં આ રત્નિના વાયુની મીઠા મર્મરથી ભરી લહરીઓ ગાતી હતી નીરવી મારી આગળ ગીત, વ્યાપૃત હતો સંગ્રામમાં ને સમે; તે હવે શમજો પ્રફર્ણિષભર્યા સંગીત કરે લયે.

તને મારે હૈયે સલામત ચાંપીને હું સવારી કરી રહ્યો છું, વાસવદટા !

વાસવદટા

આખરે તને હું સલામત ધારણ કરી સાચવી રાખી શકું તો.

અંક ૫ : દૃશ્ય ૫

[અવન્તીની સીમા પર. રમણવાન, યોગન્ધરાયણ, અલર્ક, સેનિકો.]

રમણવાન

[ઉપાજાત]

ગુલાબ ને શ્યામલ-લાલ ધારી
પ્રભાત શૈલો પર રાજમાન,
છતાં પ્રતિજ્ઞાત ન ચિહ્ન કંઈ
વત્સેશ કેરા રથયક કું.
આ બીજે મધ્યાહ્ન પણ આવી પહોંચ્યો.

યોગન્ધરાયણ

વસંતક કેવળ બે દિવસનો અહો છે. છતાં તરિન પ્રલાર કરી જાગુનાર
ઉદ્યન રહસ્યમય મંદ્રતામાં નૈયારી કરી રહ્યો છે.

રમણવાન

આપણે તે જાણું, પણ વધારે પડતું મોટું. ગુપ્ત સાહસ, પોતાની
જિંદગી અને રાજ્યને હોડુંમાં મૂકીને છોકરાએ કરેલું અવિચારી સાહસ ! જોખમી
પ્રકારે એના રાજ્યનું પ્રભાત આરંભાય છે.

અલર્ક

જુઓ, જુઓ, એક ઘોડેસવાર અવન્તીની સીમા ઓળંગીને આ
તરફ આવી રહ્યો છે. આંખથી કંઈક જોજતો હોય એમ આગળ હૃષિ કરે છે.

રમણવાન

એ ગમે તે હોય, પણ ઓળે લાંબી મુસાફરી કરી છે. એનું જાનવર
લથડતું લથડતું મહામહેનતે આગળ ચાલે છે.

યોગન્ધરાયણ

એ પુરુષ ઘોડેસવાર નથી, જડપી અને હથિયારભંધ હોવા છતાં એ
સ્ત્રી સવાર છે.

અલર્ક

ઓણે આપણને જેયા છે ને એ ઘોડેથી ઉતરે છે.

યોગન્ધરાયણ

એક સ્ત્રી ઘોડે બેસીને આવી છે ! મારા મનમાં શંકા ઉઠે છે.

[અનુષ્ટય]

છે કો અનિષ્ટ આપત્તિ? આશાંકા થાય છે મને,
કે શોકના સમાચાર લાવે છે ભરન બાઈ આ?
કોઈ ઓની પછવાડે પડ્યું હોય એમ ઓ ધાઈ રહી છે.

અલંક

એ જુવાન અને સુદર છે.

(મંજુલિકા આવી પહોંચે છે.)

મંજુલિકા

શું તમે વત્સરાજના સેનાપતિ છો?

રમણવાન

હા, છું.

મંજુલિકા

[અનુષ્ટય]

જમા બલ કરો, વત્સ આવે ત્યા રથવેગથી,
પૂરપાટ લઈ પીછો સેનાઓ શત્રુની ધસે.

શાંદ્ર શીંગ જંગલની અંદર વહાર લઈ જાઓ : સંભવ છે કે એના
થાકી ગયેલા ઘોડાઓ ને ખૂટી ગયેલા ભાથા ઉપર શત્રુની સંઘ્યા ને જડપ
સહણતા મેળવી જાય.

યૌગન્ધરાયણ

રમણવાન ! તાબડતોબ. (રમણવાન જાય છે.) પણ તું કોણ છે ને ખાતરી
થી કે તું અમારાં માણુસો ઉપર છાપો મારવા છુપાઈ રહેલા અવન્તીના સૈન્ય
પ્રાસે લલચાવીને લઈ જવા આવેલો અવન્તીની કોઈ નથી?

મંજુલિકા

જરૂર આ પ્રાજ્ઞતાથી પરિપૂર્ણ મહિસુરકવાળા યૌગન્ધરાયણ છે. તમારા
પશ્નનો ઉત્તર આપું છું; બાકીના માટે તુરંત નિર્ણય કરી લો, જેથી દેવ
તમારા સારવેત વિમર્શાનો ઉપહાર ન કરે. મારું નામ છે બન્ધુમતો ને મારા
પિતાના ભાથમાં સોંચાફૂ હનું; પણ એમની પુત્રી હું પકડાઈ ને અવન્તીની
વાસવદ્તાની સેવામાં લઈ જવામાં આવી. આ વીટીને તમે ઓળખો છો?

યૌગન્ધરાયણ

એ વત્સની છે.

મંજુલિકા

જુવાન વિકર્ણના લાલ ઘોડે બેસીને હું આવી છું. એ પોતે પોતાની
બહેનનું હરાણ કરી લાવનારને કોપાવિષ્ટ ત્રાતાઓથી રક્ષી રહ્યો છે. દે પરમ

રાજનીતિજી ! આ પ્રહેલિકાઓ તમારી શંકાનું સમાધાન કરશે ?

યૌગન્ધરાયણ

તારી કહાણી વિચિત્ર છે, પણ તું પોતે તો સાચી છે.

મંજુલિકા

તમે કેવળ દૂરદર્શી નથી !

યૌગન્ધરાયણ

તો પ્રસ્થાન કરો. રમણવાનની દ્રાવણીમાં કયારની યે હિલચાવ ચાલી રહી છે.

અંક ૫ : દૃશ્ય દ

[અવન્તીમાંના વનની ધાર નજીક. રમણવાન,
યોગનધરાયણ, અલર્ક, મંજુલિકા અને સેનાઓ.]

રમણવાન

અટકો, આગળ વધતા અટકો. વત્સનો રથ આ આવી પહોંચ્યો. થાકેલા
ઘોડા થંભતાં વાર લથડી પડે છે.

યોગનધરાયણ

અહોઅડ પાછળ સેનાઓનો નાદ સંભળાય છે, અને જાડીમાંથી
અવન્તીનાં રથચક બહાર નીકળતાં દેખાય છે.

(વત્સ, વિકુર્ણ ને વાસવદત્તા આવી પહોંચ્યે છે.)

વત્સ

[રથોધ્યતા]

વસ્તુમાત્ર સમયે ખરી બને;
આણું આ હું ફળ સાહસે રળ્યું;
વાત ગુપ્ત તમથી રખાયલી,
માછ તેઢ કરશો, પિતા ! તમે ?

યોગનધરાયણ

[રથોધ્યતા]

શિષ્ય, પુત્ર તું હવે જરાય નાં;
કિન્તુ વીરવર ને અધીશ્વર;
ધન્ય ધન્ય, શિર પે અવન્તિના
પાય તેં નિજ ધર્યો પરાક્રમે.

વત્સ

ને છતાંય તમારું બાળક છું.

યોગનધરાયણ

સ્વાગત ! વાસવદત્તા ! મહાન કોશામ્ભીની મહારાણી !

વાસવદત્તા

(વત્સને પ્રસન્નતાનું રિમત સમર્પતી) મારો રાજમુકુટ મરણિયા સાહસ
વડે સ્વાધીન થયો છે.

વત્તસ

જોખમભરી થરત હતી ને અંતે હાથવેંતમાં નસીબ ફાલી ગયું છે. થાપ ખવડાવતા વિકટ માર્ગો ઓમની સંખ્યાની આડે ન આવ્યા હોત તો કદાચ અમે અહીં આવવા પામત નહિ. એટલી બધી વાર ઘોડાઓને થાક ખવડાવવા રોકવાની અમને ફરજ પડી હતી, પણ ઓહી સંખ્યામાં તેઓ આગળ વધવાનું સાહસ કરી શકતા નહોતા.

યૌગન્ધરાયણ

હવે તેઓ યુદ્ધ માટેનો વ્યૂહ રચી રહ્યા છે.

વત્તસ

ઓમને તમે જણાવો કે લડાઈ ફાટી નીકળવી ન જોઈએ.

યૌગન્ધરાયણ

પણે મસલત માટેની માગણી કરો.

વત્તસ

જો આપણે લડનું ન પડે તો તે માત્ર આત્મસંરક્ષણ માટે; લડતા આપણે પાછળ પડતા જઈશું. પણ તેઓ તેમનું ઉગ્ર આકમણ હદ કરતાં વધારે દૂર આગળ ધપાવે તો જુદી વાત.

વિકર્ણ

રેલ આવે છે.

(રેલ આવી પહોંચે છે.)

રેલ

મસલત માટે તમે પ્રાર્થના કરો છો?

વિકર્ણ

રેલ! માર ખાદીલા માણસો સાથે.

રેલ

તારી બહેન રથમાં હતી, તેથી અમારાં બાળને બાધા નડતી હતી.

વિકર્ણ

સેંકડો માણસો તરવારથી પણ બે છોકરાઓ સામે ફાયા નથી.

રેલ

કુમાર વિકર્ણ! તારા નામ અને રાષ્ટ્રની સામે આ તેં ને કંઈ કર્યું છે તેનો આંક કાઢતાં અચકાઉ છું. શબ્દાખનો આ તારો પ્રથમ પ્રયાસ છે.

વિકર્ણ

તારાથી ચંદ્રિયાતાનાં કૃત્યોનું માપ વેવા તું ન બેસે એ વધારે સારું.

યૌગન્ધરાયણ

રેલ! આ કલહને તું નકામો આગળ વધારવા માગે છે? અત્યાર

સુધી જે કરવામાં આવ્યું હતું તે એક અંગત બાબત હતી, દ્વારું યુધ હતું, પણ હવે જે તું સંગ્રહમનો આગ્રહ ચાલુ રાખશે તો તેમાં બે રાજ્ટો સંડેવાશે; ને એનો શો અંત આવશે?

રેખ

વત્સને અને રાજકુમારીને હું પાછાં વઈ જઈશ. મારા રાજનો એ હુકમ છે.

યૌગન્ધરાયણ

અશક્ય વસ્તુને માટે પ્રયાસ કરવા કોઈ પણ માણસ બંધાયેલો નથી, આપણે લડતા હોઈશું ત્યાં સુધીમાં વત્સરાજ હરી આણેલી રાજકુંવરી સાથે પોતાની ઊંચી કિલ્લેબંધીવાળી નગરીમાં છલંગતો પહોંચી જશે.

રેખ

આ મારા રાજનો હુકમ છે. હું એનો બાહુ છું, સલાહકાર નહિ, ને એના ગૌરવોચિત આદેશને ઝડપથી પાર પાડવાના માર્ગના વિચાર વિના બીજે કોઈ વિચાર કરવાનો મને અધિકાર નથી.

યૌગન્ધરાયણ

ઉજાયિનીથી સંદેશ આવે તો તો પીછો બેવાનું બંધ પડશે ને?

રેખ

તો જરૂર.

યૌગન્ધરાયણ

રેખ! એક ઘોડેસવાર મોકલીને પૃથ્વાં. ત્યાં સુધી બંધ છે તેમ જ રહેશે.

રેખ

હું કંઈ ઘોડેસવાર મોકલવાનો નથી. લડીશ.

યૌગન્ધરાયણ

તો તો વિગ્રહ!

રેખ

એથી અમે ડરતા નથી. આ કેવી અદ્ભુત ઉદ્ઘતાઈ કે અવન્તીની જમીન ઉપર હથિયારબંધ ઊભા રહેણું ને એ દેશના માલિકો ઉપર હુકમ છોડવા!

(તે ચાલવા માંડે છે.)

સમાચાર

રેખ! જરા થોલો. તમારે સંદેશવાહકની જરૂર નથી. પેબો નબરા ઉછળા મારતો રથ આવે છે તે તરફ જુઓ; એની ઉપર અવન્તીરાજનો ધ્વજ

ફરફરી રહ્યો છે.

રેલ

એ રાજકુમાર ગોપાલક છે. આનાથી હું ખુશ થાઉં છું.

વાસવદટ્ટા

ઓઃ, જો મારો ભાઈ આવતો હોય તો બધું રૂકું છે.

વત્સ

કેમ કે

[ઉપજાતિ]

લક્ષ્મી સ્વર્ણ, તું મુજ પાશ્વિમાં તો
અધીન છે દેવ, સુભાગ્ય, શાન્ત,
ને યુદ્ધ, હારે પર ઉડનારી
સ્વરઘંદગામી મુજ કામનાને.

(ગોપાલક ને એની સાથે અંબા આવે છે.)

ગોપાલક

જ્ય ! જ્ય ! વત્સ ! આપણાં રાષ્ટ્રો વરચે સુવેહથાંતિ ને સ્નેહ હો !

વત્સ

મૂર્ત સ્વરૂપ ઉભયને હું અહો ધારણ કરી રહ્યો છું. એમના સંપાદનમાં
સમર્થ ક્ષળો આપનાર ! તારો સત્કાર કરું છું.

ગોપાલક

એના સાચા ચિહ્નને પ્રમાણ રૂપે તારા ભાગવામાં મળતિયાણ બનેલી
અંડાંન આ બાળનો સ્વીકાર કર. બહેન ! એને તારા આલિગનમાં લઈ કે.

વાસવદટ્ટા

ઓ અંબા ! હાશ ! તું મારી પાસે સલામત આવી છે !

ગોપાલક

અને મારી બહેનનો ધરવખરો, દાસદારીઓ અને દોષત મારી પાછળ
જરૂરભેર આવી રહ્યાં છે. અવન્તિનો કેવળ એક દાવો છે, કે મારી બહેન તારી
ઓકમાત્ર અભિધિકત મહિષી બને, ને માછ કરને, અમારા નામના ગૌરવ-
પૂર્વક મારી આંખો એની સાક્ષી બને.

વત્સ

ક્રીશામ્ભીનો રાજમહિમા આ બાબતમાંય પરરાજ્યનું કહેણ સાંખી નહિ
શકે, ગોપાલક ! એ નિશ્ચિત છે કે મારો સંકલ્પ અને પ્રેમ વાસવદટ્ટાને—
શક્તિતશાળી અવન્તિની રાજકુંવરીને નહિ — ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ આસને વિરાજમાન
બનાવશે; એ એની અને મારી ઈચ્છા, પ્રજા અને રાજ્યનું હિત કબૂલ કરે

તને અનુસરીને નક્કી થશે. એટલા માટે, મારા વીરા! આ દાવાને અંગે દબાણ ન કરતો.

ગોપાલક

આ આપણને વિખૂટા ન પાડો. વર્તમાનનો આનંદ પર્યાપ્ત છે. અવિષ્ય એની ને તારી ઉપર આધાર રાખે છે, ઉદ્યન! કોઈ તને હરજ નહિ પાડે. (વિકાશને) કિશોર! તારું બંડ અવિચારી ને ઘોર પ્રકારનું હતું. તારા ધરની ને તારા મહાન પિતાની ઈચ્છાની વિરુદ્ધ થવાનો તે અપરાધ કર્યો છે. પિતાનો રોષ શમી જાય ત્યાં સુધી તારે નિર્વાસિત બની દૂરની કૌશાળીમાં રહેવાનું છે.

વિકૃણ

મને એની પરવા નથી. ભાઈ! મેં મારી ઈચ્છા પાર પાડી છે, મેં ન્યાયનું પાલન કર્યું છે. વન્સની ને મારી બહેનના ધરની નજીક રહેવું મારે માટે બસ છે, ને બીજા નવા દેશો હું શોધી બઈશ.

કન્સ

પાછળ પાછળ આવ, ગોપાલક! તારી બહેનનો સરસામાન ને પરિવાર અને ઈચ્છાનુસાર બધું સૈન્ય લઈને આવ. અમે વેગથી આગળ જઈએ છીએ. અલર્ક! અમારી બાળુઓ ઘોડો ચલાવ અને તારી સારુંગી વાસવદ્તાને પ્રેમનાં સ્તોત્ર તથા તેના સોનેરી જીવનનાં ગાન સુણાવો.

પ્રેમાત્મન! તોફન પસાર થઈ ગયું છે, જોખમનો અંત આવી ગયો છે. જીવે તો,—

[સ્લાઘરા]

લીલાં સોનાસવણી વન, કનકમય કેત્રની મધ્યમાંથી,
રાણી મારી, સદાએ સરલ સરકણું સ્વર્ણસ્વપ્ને તરંતાં,
રે'વાને નિત્ય નિત્યે કનકરચિર હે શ્રી સ્વયં ભૂતવસ્થા!
તારા વૈકુંઠધારે જગહળ કરતાં ઊધકે દ્વાર ત્યારે.

[ঢ]

ରାଜ୍ୟବୂନ

રેડોઝ્યુન

નાટકનાં પાત્રો

એન્ટિયોક્સ : સ્વર્ગવાસી પૂર્વના પતિથી થયેલો ક્રિલ્યોપેટ્રનો પુત્ર

ટિમોક્લિસ : એન્ટિયોક્સનો જેહિયો ભાઈ

હેર્લબસ : સિરિયાનો સદર દીવાન

નિકાનોર : સિરિયાના રાજવંશનો ભાયાત, યુનિસીનો પિતા

ક્રિલ્યોક્ટેટિસ : એન્ટિયોક્સનો સાથી ભિત્ર

મેલિટસ : રાજનો કંચુકી

ધોઆસ

થેરામેનિસ

લિયોરથેનિસ

ક્રેલિક્ટેટિસ

થેરામ

સિરિયાના સૌન્ય-નાયકો

ઓક સંત્યાસી

ક્રિલ્યોપેટ્રા : સિરિયાની રાણી, સિરિયાના રાજ એન્ટિયોક્સની પતની

રેડોઝ્યુન : પાર્થિયાના રાંજ રૂપાયાતની બંદી રાજકુમારી, ક્રિલ્યોપેટ્રાની પરિચારિકા

યુનિસી : રાજવંશી નિકાનોરની પુત્રી, એન્ટિયોક્સ અને ટિમોક્લિસના આકાની દીકરી, ક્રિલ્યોપેટ્રાની સહયરી

ક્રિલ્યોની : હેર્લબસની બહેન, ક્રિલ્યોપેટ્રાની સહયરી

મેન્થો : એન્ટિયોક્સ ને ટિમોક્લિસની દુનિષ્ઠયન ધાત્રી

ઓયલા : ક્રિલ્યોપેટ્રાની પરિચારિકા

હૃદ્ય : સિરિયાની રાજવાનીનું એન્ટિયોક નગર

રોડોઝ્યૂન

અંક ૧ : દૃશ્ય ૧

[એન્ટ્રીયોક નગર : દરિયાકિનારે આવેલો રાજમહેલ : ક્રિલયોપેટ્રોની દીવાનખાનાની બાજુએ આવેલો ઓરડો : ક્રિલયોની બેઠી છે : અની પાસે યુનિસી આવે છે.)

ક્રિલયોની

હમેશાં જીવતો ને જીવતો !

યુનિસી

એ નહિ. એનો રોગ; કેમ કે માણસમાં રહેલો હિંદ્ય અંશ તો રોગી શરીરને છોડીને વિદ્યાર્થ્ય થયો છે, અને એની સાથે એનો ગર્વ, મહિમા, આનંદ, સત્તા અને જગત સાથે જૂઝનાર એની અનામી શક્તિ પણ. ખોળિયું, નંતુ માત્ર જીવંત છે. પણ એ ખોળિયાને એક હદ્ય છે, એક મન છે, અને જેની ટેવ પડી ગઈ છે એવી જરૂરિયાતો છે, ને આ બધું હોવાને કરશે અને ઘટતા આદરમાનથી વંચિત રાખવામાં આવે, મૃત્યુ સિવાય બીજું કોઈ એને ચાહતું નથી એવું જોવાની ફરજ પાડવામાં આવે એ કેવું દ્યાજનક !

ક્રિલયોની

તને એની દ્યા આવે છે?

યુનિસી

તને એ નવાઈ જેવું લાગે છે ? હા, મને દ્યા આવે છે. એની ઉપર મારો સ્નેહ નહોટો, — ને હતોય કેનો ? પણ હું મનુષ્ય છું ને મને આંસુ આવી જય છે. માણસો માગતા હોય તોય મોત તે મોત છે, ને શત્રુ હોવા છતાંય માણસ તે હમેશાં માણસ છે. કદાચિત્ મારે હાથે એને હણવાનો હોય તે પણ દ્યાભાવ હોવાનો.

ક્રિલયોની

વિચાર મૂર્ખતાભર્યો છે.

યુનિસી

જો એ દુર્બળતા હોય ને ધામાં વિલંબ કરાવે તો.

ક્રિલયોની

રાણી હજુ એની બાજુએ બેસીને રાહ જોઈ રહી છે ?

યુનિસી

હવણું તો હરગિજ નહીં, કેમ કે વધારે પડતો હોળ કરીને એ પતિની સેવા કરવા ગઈ ત્યાં મરતા રાજાએ એની ઉપર રાજ્યથી કરડાકીભરી નજર કરીને કહ્યું, “અરે ઓ છી ! આ તારા ઢાંકયા ન હંકાતા હર્ષથી મારી મરણની ધરીને અસ્વસ્ય બનાવતી નહીં. તારા દીકરાઓને બોલાવ, એ આવશે તે પહેલાં હું અંધારામાં પહેંચ્યો ગયો હોઈશ. તોય હદ ઉપરાંત હરખાતી નહિં; કે જેમના આગમનના વિચારે તું આમ ખુશખુશાલ થઈ રહી છે તે તારા પુત્રોના આગમનને કોષેલા દેવો રહેને તારે માટે શિક્ષાદ્યુપ ન બનાવી હે.”

ક્રિલયોની

તો તે કયાં છે ને તેની તહેનાતમાં કોણ છે ?

યુનિસી

રોડોઝ્યુન.

ક્રિલયોની

પેલી ગુલામઠી ! એના કરનાં વધારે ઉમદા કોઈ તહેનાતમાં ન મળ્યું ?

યુનિસી

લાગે છે કે કોઈ અચાનક ઊંચે ચદ્રી જેકેલાના શર્ફદો હું સાંભળી રહ્યું છું. ક્રિલયોની ! તું એમની જતિની છે ?

ક્રિલયોની

એની પ્રતિના તારા વિચિત્ર આકર્ષણી હું નવાઈ પામું છું, કુમારી ! કદંગી રીતે કણો અંગુષ્ઠે પહેરાવેલા એક સહેદાના પૂત્રાને તું લાવન ને પ્રશંસાનું પાત્ર બનાવી બેઠી છે.

યુનિસી

એની પાંડુતામાં ગુલાંઓ છે, પાણ તે તો હાથીદાંતમાં પ્રગટેલી અરુણ આભાની સમૃતિદ્યુપ છે.

[અનુષ્ટુપ]

છે એ નીરવ ને નમ્ર, પાંડુવાર્ષ, પવિત્ર છે;
અપ્રકાશ સ્વભાવે, છે મૂઢુ નિદ્રા સમી ઉરે.

ક્રિલયોની

[અનુષ્ટુપ]

છે એ અંધારનો જીવ, ના નિખાવસ, ગ્રીક ના;
પુત્રી કો ઈલમી તેરી કાળા કરમણુથી ભરી.

મરેલાઓની હુનિયામાંથી અહીં ઉપાડી આણેલું એ કોઈ ભૂત છે. એ
અભિચારિકાને હું વિકારું છું !

ધુનિસી

આપણને એક જુવાન રાજ મળવાનો છે, ક્રિલયોની ! રોડેઝ્યુન સુંદર છે.
ઓ કૃદ્ર કઠવાશબર્ય વ્યદ્યવાળી ! એ વિષે તું શું ભારે છે ?

ક્રિલયોની

આશા છે કે એ ગુલાબને ને દિવસને પસંદગી આપશે !

ધુનિસી

એટબે કે તને, ખરું ને ? જો જો, એની ચાલ જો ! ચાંદની રાતે પાણી-
માં તરી રહેલી કુમુદિની એની ચહેદરી છે, સમજ ? (રોડેઝ્યુન પ્રતેશે છે.)

રોડેઝ્યુન

એની યાતનાનો આખરે અંત આવ્યો.

ક્રિલયોની

તારી સ્વામિનીને ને સેવાને કેમ છોડીને આવી છે ? રોડેઝ્યુન !

રોડેઝ્યુન

અત્યારે હું એની પાસે હોડું તે એ ચાહતી નથી. એ કહે છે કે હું
એની પ્રતિ આશ્ર્યચકિત ને ફૂટી આંખે જેઠું છું. અર્થાત् એ એકાદિની
પોતાના પતિના અંતની અને પોતાના દુટકારાની રાહજોવા માગે છે. અફ્સોસ !
કેવો ! વીર પુરુપ ! રાજ ! કેવો મૃત્યુનાં કોત્રો ખૂંદનારો !

[અનુષ્ટુપ]

એને સાઢે સ્વયં દોડી જ્યથી આવતી હતી;
વિજ્યોને બનાવ્યો તા એણે સૌન્યાનુયાયીએ.

[શિખરિષ્ણી]

તજયેલો પોઢ્યો ! નજર ન કરે કોઈ મૃત એ !
પ્રશંસાકારો તે ગુપ્તસુખ રહ્યા છે ગાણગણી !
અરે ! જેનો છે એ પતિ અવ પડેલો શબ બની,
જણાયે છે તેનું વદન હસતું હોય ત્યમ છા !

આપણો એ અંત આવવાનો છે એવું આગામી જોઈ દ્યાની જરૂરિયાત છે એ વાત માણસો સમજે તો કેવું સારું !

ક્રિલયોની

મારી જૂતીની દોરી ઢીલી થઈ ગઈ છે, તો એ પાથ્યન રેડોઝ્યુન ! ધૂટણિયે પડી એને દીક કર.

યુનિસી

ક્રિલયોની; તને પણ કોઈ ઓક દિવસ લાગવાનું કે દ્યાની જરૂર છે.
(મહેલની પરસાળમાંથી ઉતાવળી ઉતાવળી ક્રિલયોપેટ્રા પ્રવેશ કરે છે.)

ક્રિલયોપેટ્રા

હાશ ! એનિટ્યોક્સ મરી ગયો ! મરી ગયો ! ને આખરે હવે હું મારા પુત્રોના મુખ જોઈશ ! હો ! મહેલને માથે ચઠીને મારા હર્ષનો ઉદ્ઘોષ કરવાનું મન થાય છે. યુનિસી ! આમ તાકી તાકીને મારી સામે જો નહીં.

[પૃથ્વી]

અઢાર વરસો સુધી સમસમંત બોલ્યા વિના,
ધરી વ્યથિત આત્મજીવન પસાર રે ! મેં કર્યું:
હતું હૃદય માતાણું મુજ અખાંડ આકનંદતું,
નિજાતમજ તણાં અહો ! નયન-પોપચાં ન્યાણવા.

[અનુષ્ટુપ]

વેઠીને વેદના આયો જન્મ જે બાલ-પિડને,
તેના સંસ્પર્શને માટે હેણું આ રહતું રહ્યું !

ઠંડાં હિમ લાંબાં સવારો એ આનંદ વિનાનાં આવતાં, પિક્કારપાત્ર મારો
પતિ અને એનો રાજમુકુટ — બળ્યો એ રાજમુકુટ ! આહે આવતાં હતાં !

યુનિસી

પણ દુનિયાને મન એ હતો મહનીય પુરુષ, ઉદાર અને વિચારવંત,
ભવ્ય અને વિકમશાળી, મૃત્યુના સાથમાં હવે અને છોડી દે ને તારા પુત્રોનો
આનંદ માણું.

ક્રિલયોપેટ્રા

એ મારાં બાળકોને મારી પાસે નહોતો આવવા દેતો. એના મુતદેહ પર
હું થૂંકું છું. યુનિસી ! એક વારનાં બે સુંદર બચ્ચાંએ — કાલું કાલું બોલતાં
બચ્ચાંએ, આજ ઉન્નતકાય, વીર્યવાન મારા પુત્રો, — એમને વિકમપૂર્ણ પગલે
અહીં આવતા જોવા એ કેવું નવું નવું લાગશે, તેનો તને કદી વિચાર આયો
નથી ? કોઈ કોઈ વાર મને લાગે છે કે એ હજ્ય એવા ને એવા જ બટુકડા છે,
બિલકુલ બદલાયા નથી.

(વસંતતિવક)

હું એન્ટિયોક્સ નિહાળીશ બાલ મારો,
ઓના પિતા—સહૃદ રશ્મિલ ચારુ-જુદ્ધી,
આંખે હશે વિલસનું શિશુ રાજતેજ,
પ્રત્યેક દૃષ્ટિકરણે પ્રકટી રહેલું.
ને ભાઈનો કર કરે, વિકસેલ હેરે
પુષ્પો સમાન નયનો, હસતા ગુલાબી
બેહેઠ આ હઠયની પ્રતિ પ્રીતિવંતા,—
એવો ટિમોક્લસ અહીં મુજ પાસ ધાશે.

કેવું અપૂર્વ ! કેવું મધુર હૃદ્ય !

યુનિસી

ને ઠિન્જપતમાંથી કયારે આવી પહોંચશે ?

ક્રિલગ્યોપેટ્રા

ઠિન્જપતમાંથી ? એ તો અહીંયાં છે, યુનિસી !

યુનિસી

અહીંયાં ?

ક્રિલગ્યોપેટ્રા

આ રૂમમાં નહીં, મૂક મીઠી ! એ છે ત્યાં એન્ટિયોકમાં, કોઈ કૂર
આંખોની દૃષ્ટિ કદીક ન પડે એવા ગુણ રાખેલા. ઓ : ! શું તું એમ ધારતી
હતી કે આવાં ખાલીખમ વરસો પદ્ધી માનું ભૂઘ્યું હૃદય ફડ્ફડાટ ભરી આનંદ-
ની એક પણ ઘણીને એળે જવા દેશે ? જરૂરી બાજ જેવો થેરામેનિસ આની
ભલી માંદગીની મદદ મળતાં તીરની માફક દ્યુટી એમને લઈ આવ્યો છે. તેઓ
અહીંયાં છે, યુનિસી ! તે વખતેય હું એમને જેવા પામી નહીં, હાય ! તે વખતેય
હું એમને હેયા સરસા લઈ શકી નહીં ! પણ હવે એન્ટિયોક્સ ફીટી ગયો છે
ફીટી ! આ મારા હેઠથી હું એમને ચૂમીશ ! એમને લઈ આવવા માટે ઘોડાની
ખરીઓમાં જંઝાનો વેગ ભરી દૂતા ક્યારનાય રસ્તો ટૂંકાવી રહ્યા છે !

યુનિસી

તારા પુનઃ પ્રાપ્ત થયેલા નવા પરમસુખને દ્રોપભરી સ્મૃતિઓથી જોખમમાં
મૂક નહીં; કેમ કે વિદેહ થયેલા જીવો જોખમકારક છે અને દેવોય મનના તરંગી હોય છે.

ક્રિલગ્યોપેટ્રા

ભયંકર એન્ટિયોક્સ ઉપરના મારા દ્રોપને કારણે રોષભરી શાકિનીઓ શું
સળવળી ઉઠશે ? મેં મારાં સગાંસાંબંધીઓને માર્યાં હોય તો ભબે એ શાકિનીઓ

ઊભી થાય. મરી ગયેલો માણુસ મારા હદ્યને માટે કંઈ જ નહોનો. મારો પતિ તો હતો નિકાનોર — સુંદર કપિલવર્ણ ચમકદાર કેશવાળો, ઉદાત્તાહૃદ્યી, વિશ્વદવદન, મારો સ્વામી! જ્યારે એ ધૂણાનનક પાર્થિયનનો બાંદી બની કારાગૃહમાં દુઃખભરી દથામાં મરણ પામ્યો ત્યારે મારું હદ્ય ભાંગી પડ્યું. માત્ર મારાં બટુક બાળકો માટે જ હદ્યના છિન્તાભિન્ન ખંડોને એકબીજા સાથે મળબૂત જોડી રાખ્યા. મારે મારાં બાળકડાંને દૂર દૂર ઈન્જિન મોકલી આપવાં પડ્યાં— એન્ટિયોફ્સને ખાતર — એ કાળમુખ, કર્કશ, કઠોરમુખ, કઠોરહૃદ્ય, ભયપ્રેરક, શિબિરો ને સવારીઓના ખજ્બડ કીચડને ખાતર! એ કદીય મારા પતિનું સ્થાન પામી શક્યો નહોનો. અમારો સંબંધ કેવળ રાજકાળ ને રાજતીતિનો જ હોનો. ને એણે મારા પુત્રોને દેશનિકાલ કર્યા! તું મા બની નથી તે શું જાણે?

યુનિસી

તારા પ્રેમમાં હુ પ્રેમનો સાથ આપીશ, ક્રિલયોપેટ્રા? એ કે બિક્કારની બાબતમાં મારી ઈચ્છા સામેલ નહિ થાય.

ક્રિલયોપેટ્રા

મારી ઉપર પ્રેમ રાખ ને સાથે સાથે તારી ગૌરવર્ણ, પ્રથાન્ત પાર્થિયન રાજદુલારી ઉપર પાય. તારે ખાતર જ મેં જોને મારી નાખી નથી.

ક્રિલમેની

એ પાર્થિયાની પણ તમારી ઉપર આપેક્ષ કરે છે. એણે જ શું કહ્યું નહોનું કે તમારો હર્ષ તમારા પુત્રો ઉપર અભિશાપ લાવશે?

ક્રિલયોપેટ્રા

શું તને આટલો ઓછો ભય છે?

યુનિસી

એણે કદીય એવું કહ્યું નથી.

ક્રિલયોપેટ્રા

ઇતાંય ડરતી રહેને, શાણી થને. મારાથી બિલકુલ ગુસ્સે થઈ શકાનું નથી.

[અનુષ્ટબ્ધ]

મારા પુત્રો મને પાછા આપ્યા છે ને સુખી જગે,
નહીં તે જગમાં શોક ફરી જન્મી શકે કદી.

મારા બાળકોના બાલુઓનો જ મને વિચાર આવ્યા કરે છે. મારા હદ્યમાં એ બન્નેનું જોણ્યું નામ આલાપતી સંગીતની સૂર-દૂરી ઉભય છે. એન્ટિયોફ્સ અને ટિમોક્રિલસ, ટિમોક્રિલસ અને એન્ટિયોફ્સ-એ યુગમ-શબ્દ બે સુખભર પ્રેમી ઓની માફક મધુરપણે પરસ્પર સ્થાન બદલનો મારા મરિતકમાં ધ્વની રહ્યો છે.

કિલયોની

પણ એ બેમાંથી કોણ આપણા સિરિયાનો રાજ બનશે ?

કિલયોપેટ્રા

બન્ને રાજ બનશે, મારા રાજઓ, મારા હદ્ય ઉપર રાજ્ય ચલાવનાર મારાં બાળુડાં રાજવીવદનો ! કુદ્રતર રાજગાઢી ઉપર એ બન્નેમાંથી કોણ રાજ્ય કરશે તે મહત્વનું નથી. (જોયલા પ્રવેશે છે.)

ઓયલા

આ સાહેબ ! પેલા દરિયા તરફના મિનારા ઉપર ધજ ઊરી રહી છે.

કિલયોપેટ્રા

ઓ હે મારા આત્મા ! ઊરી જ ત્યાં બેસવા માટે દૂર દેશની ખેલકૂદથી થાકેલા, મારી—માની તરફ દોડી આવતાં મારાં બાળકોના જામાઓ આ નથી દેખાતા ? (ઓરડો છોડીને એ અને એની પાછળ જોયલા જાય છે.)

યુનિસી

તું, ઓ કિલયોની ! તું જો સુખમાં પર્યવસાન પામે તો સમજવું કે દેવો જગતમાં છે નહીં.

રોડેઝ્યુન

અને ઠપડો ન આપો. એક માનવી જીવની સામે મારી કોઈ ફરિયાદ નથી; કુદરત અને કિસ્મત બધું કરે છે.

યુનિસી

કેમ કે આ કિલયોની જેમ બધાંને દૂલ્ખવા માટે તેમ તું, ઓ મારી રોડેઝ્યુન ! સહન કરવાને અને છતાંય મીઠાશ દર્શાવવા માટે જન્મી છે. કિલયોની ! ચોનેરી ને ગુલાબી હોવા છતાંય તું સાપણ છે, સાપણ !

રોડેઝ્યુન

માનું દેવું એના નિર્દોષ પુત્રોએ ચૂકવવું પડશે એવું હું ચારતી નહોતી. રવર્જમાં બધાંના ડિસાભ રાખવામાં આવે છે; અને આપણાથી ઉઠાવી ન શકાય એટલો ભારે બોજ છે. (રોડેઝ્યુન ને યુનિસી બહાર જાય છે.)

કિલયોની

ઠીગલો છે, આ પાર્થીયન પૂતળી; એને એ આમ લાડ લડાવી રહી છે, આ ઉદ્ઘેગજનક મહાન એન્ટિયોક્સ મરી ગયો તેથી હું હરાખાઉં દું. હવે છે વારો મોનમજનોં, નાનનોં, જુવાનીનો ને હૃદાનો ! જુવાની, બસ જુવાની ! હવે કોઈ વોળી દાઢીવાળો રાજગાઢી ઉપર નહિ હોય. ઉલ્લાસ માટે ઉત્પન્ન

થયેલો કોઈ યશસ્વી યુવક રાજ બનશે ને એના સંઘમાં અમેય હમેશાં માઝ કરતાં રહીશું. (ફેરફારે છે તેને સંભોધિને) ખુશ થાઓ, ભાઈ ! ખુશ થાઓ ! એ મરી ગયો.

ફેરફાર

તો મારી ઈચ્છા ને ભીતિ — એ બંનેએ એનો અંત આણ્યો : કારણ કે મારા હિસાબકિતાબમાં એ માણું મારતો હતો. પેલા બે રાજપોતકો આપણુંને કયારે આવી મળશે ? બેમાંથી કયો મુકુટધારી રાજસિહ બનવાનો છે ?

કિલ્યોની

એ ગુપ્ત વાત છે, ફેરફાર ! તમે એ જાણો છો.

ફેરફાર

જાણું છું. અને એ વાત કેમ ગુપ્ત રાખી છે તેથી જાણતો હોઉં એવું ઈચ્છું છું. કદાચ વાત છૂંપી રાખવા સિવાયનું બીજું કશું કારણ નહિ હોય. છીઓ હોંગ કરે છે ને ગુંચળું વાળી બેઠેલા સામ નેવી સ્વભાવે હોય છે. આનાથી કશું પ્રયોજન સધાનનું નથી. અથવા તો વાત ગુપ્ત રહે એવી એ ઉગ્ર રાજની ઈચ્છા હતી કે શું ?

કિલ્યોની

બંને એનિટ્યોકમાં છે.

ફેરફાર

તેની મને ખબર હતી.

કિલ્યોની

તમને ખબર હતી ?

ફેરફાર

રાણી કિલ્યોપેટ્રાને ખબર પડી તે પહેલાંની. રાજ્ય ચલાવનારા ઊંઘતા નથી, એમને કાન અને આંખ હોય છે.

કિલ્યોની

તમને ખબર હોવા છતાં ય તે જીવે છે ?

ફેરફાર

નિરર્થક શા માટે મારવા જોઈએ ? મરતો માણસ ડરવા જેવું કે આશા રાખવા જેવું કશુંય પાછળ મૂડી જતો નથી. એ બીજી ચિંતાઓનું પાત્ર બની જાય છે. આ બંને શાવકોમાંથી ને એક સિરિયાની ગાઢી ઉપર આવશે તે હશે બુલુષ્ઠાએ ભરેલો, જુવાનિયો ને આદ્રિકન જેવો. એને ખાવાપીવાનું પૂરું પાડનારાઓની જરૂર હશે.

કિલયોની

એવા માણસો શું નહિ મેળવી શકાય ?

હેઈલસ

ઈજિપ્તમાં એમની આપણા કરતાં જુદી જરૂરિયાતો છે. ત્યાં પ્રાય: મિજબાનીની માફક ખુલ્લેખુલ્લી વિષયવાસના પ્રવર્તે છે. વિજ્ઞાન, કવિતા, વિદ્યાનોની રસિકતા ત્યાં કેવળ પુસ્તકોમાં પુરાઈ રહેલાં નથી; જીવન ત્યાં કળારૂપ છે. ત્યાં અસુંટ રહસ્યવાદો છે, ઘોર પ્રકારના આંદબરી ભભકા છે; ત્યાં પ્રબળ કામણો ચાલે છે, છૂપી જઈબુટ્ટીઓ છે. ત્યાં કામ એની તૃપ્તિ સાથે સંલગ્ન રહે છે, વેદનાનો આનંદ વેવામાં આવે છે, ને કેટલીક વાર તો પ્રેમ મૃત્યુને માટે જ પોતાનો શિકાર મેળવી લે છે. રાજ થશે તેને અહીં એ બધા વિચિત્ર અને આબેહૂબ જીવંત રંગો જેઈશે; નીરસ રાજનીતિ અને કઠોર વિષમ શાખાખોમાં એને રસ નહિ પડે. આવું થશે ત્યારે રાજકાળની શુદ્ધ આવશ્યકતાઓ આ હેઈલસ નહિ તો બીજું કોણ સંભાળશે ?

કિલયોની

આપણા ઉદ્યકાળ આવશે ?

હેઈલસ

તારી પાસેથી એ જાણવા માટે તો હું આવ્યો છું. મારે વૃદ્ધિની જરૂર છે. એક કિરણ મારા કપાળની નિકટતર આવી રહ્યું હોય એવું મને જાણાય છે; મારી સામે વિશ્વ વિશાળ રૂપ લઈ રહ્યું છે, તારામાં હિમત છે, જૂઠ છે, બુદ્ધિ છે; તું મારી વૃદ્ધિમાં મને મદદ કરશે ? અલબતા, એ તો સમજ વેવાનું કે તારી વૃદ્ધિને પણ સાથસાથ સહાય મળશે જ.

કિલયોની

હું રાણીની નિકટમાં દ્યું તેથી ?

હેઈલસ

એ કદાચ સહાયભૂત બને; પણ તારે માટે મેં જે નિશાન રાખ્યું છે તેનાથી તો એ નીચે છે. જો તું ખુદ રાજની નિકટતર બની જય તો — પછી કેમ ?

કિલયોની

મારી ઉપર ભરોસો રાખજો.

હેઈલસ

કિલયોની ! આપણા ઉદ્ય થવાનો.

અંક ૧ : દૃષ્ટિ ૨

(સમુદ્રની ઉપરવાસના એક આવાસની સ્તરાભિમાળા : એન્ટિયોક્સ; ફિલોક્ટેટિસ)

એન્ટિયોક્સ

હજુ સુધી આવાહન આવ્યું નથી, ને મારા પ્રાણ એની રાહ જોઈ રહ્યા છે.

ફિલોક્ટેટિસ

ધીરજ રાખ, વહાલા એન્ટિયોક્સ ! હજુય એ અંધારાની સંમુખ છે.

એન્ટિયોક્સ

એના મૃત્યુ માટે ઈચ્છા કરવા જેવું હું કશુંય બોલ્યો નથી. અમર રહેવા યોગ્ય બીબામાં એ તો ટળાયેલો છે, પણ બધા જ એક લક્ષ્યે જનાર મુસાફરો છે, ને કોઈ મુસાફરને રોકી રાખવાની ઈચ્છા વ્યર્થ છે, તેથી હું આશાઓ રાખી રહ્યો હું. ઓ ફિલોક્ટેટિસ ! આપણે એના જીવનને તો ગુમાવ્યું છે; છતાંય એના અંતની સ્મૃતિને તો સાચવી રાખીશું. અણુદીઠ એ આપણને છાડીને અજ્ઞાત છાયાઓમાં જાય છે: આપણને એની આ પવિત્ર જ્ઞાનાથી વંચિત રાખવામાં આવ્યા છે.

ફિલોક્ટેટિસ

બધા માણસો તારા જેવા નથી, મારા રાજ્યવી ! ને આ રાજ મહાન હતો તે ખરું, છતાંય એ રાજમાં પરાક્રમપૂર્ણ એકલ રહેનાર સિંહ જેવો ભયાંકર હતો. એટલું અંતર રાખીને જ એની પ્રશંસા કરબે.

એન્ટિયોક્સ

અરે આ ભગ એની અધમ આશાંકા ! રવભાવના હીનમાં હીન અંશો ! તમે અમારા ભવ્ય જીવનને કેવું કલુપિત કરી નાખો છો ! તમારે દોષે બધી ઉન્નતતાઓ નીચ બની ગઈ છે, અમારો વિશાળ આશ્લેષ નિગ્રહવશ બની જાય છે, અને ઈશ્વરનો નોસર્ગિક સૂર્યપ્રકાશ અંધકારગ્રસ્ત બની જાય છે. બીજાઓના ચિત્તમાં આપણી પોતાની જ હીનતા વાંચતા આપણે અંધકાર, પ્રપંચો ને દ્રોષને માટે સરળ્યા નથી: આપણે સાચા મહ્લો, સહૃદય સાથીઓ ને સહૃદય શરૂઆતો તો શરૂઆતો બની જીવનની રંગભૂમિ પર ઘા કરવા ને જીલવા અને આશ્લેષો આપવા ને લેવા આવ્યા છીએ.

ફિલોક્સ્ટેટિસ

માનો પ્રેમ અને માની ભીતિ સકરણ ગણવા યોગ્ય છે.

એન્ટ્યોક્સ

એવા પ્રેમની મને પરવા નથી. ઓ ફિલોક્સ્ટેટિસ ! આ આખીય સુખમય રાતે હું ઊંઘી શક્યો નથી. મને ભવ્ય સ્વર્ગનાં આવતાં હતાં, કે જાણે હું સિરિયાના સમર્થ સિંહાસને બેઠો છું, ને જાણે મારા બજીતરધારી દબદ્દબાલર્યા રણનાં કરતા સૈન્યને મોખરે પાથિયામાં થઈને પ્રયાણ કરી રહ્યો છું, જાણે કે સિંધુનાં ઉધાળા મારતાં પાણીમાં ઘોડાને તરાવતો પાર જઈ રહ્યો છું, ને જાણે ગંગા ને દક્ષિણાના ઉષળ પ્રદેશ સુધી મેં સિરિયાનું સામ્રાજ્ય ફરીથી વિસનારી દીધું છે. રાજ બનવું એટલે પૃથ્વી ઉપરના દેવ બનવું.

ફિલોક્સ્ટેટિસ

પણ જો હુંબલતર જન્મે નયેછ સાબિત થાય તો ? નસીબ ટિમોક્લિસને રાજ તરીકે પસંદ કરે તો ?

એન્ટ્યોક્સ

મારો ધારો મોજ્જ્વો ટિમોક્લિસ ! એ રાજમુકુટનો પોલાદી ભાર ધારણ કરવાનું પસંદ નહિ કરે; એને તો મોજમજ મળી એટલે બધું મળી ગયું.

[અનુષ્ટુપ]

સૂર્યપ્રકાશ ને હાસ્ય, આશ્રેષો સુદૃઢો તણ્ણા
ચારુ સામ્રાજ્ય રક્ષે છે એના ચિત્તવિલાસનું.

ફિલોક્સ્ટેટિસ

ભાગ્યની દેવી ભાગ્ય અને સ્વભાવનો મેળ સાધવાની હમેશાં દરકાર લેતી હાય તો ! પણ કેટલીક વાર એને આ વિચિત્ર વિપરીતતાઓ ને અણઘડ વ્યાજેક્ટિઓ યોજવી ગમે છે.

એન્ટ્યોક્સ

અમારી ધાત્રી મેન્યોએ શું મને સોંગટ લઈને વારંવાર કદ્યું નથી કે એણે નહિ પણ મેં પૃથ્વીને પ્રથમ નિહાળી છે ?

ફિલોક્સ્ટેટિસ

એને કોધ-વશ કે ઈર્ષા-વશ હોવા સિવાય ક્રીની જીબે ક્યારે વધારે સાચું સત્ય ઉચ્ચાર્યું છે ?

એન્ટ્યોક્સ

ફિલોક્સ્ટેટિસ ! હું રાજ બનું એવું તું ઈચ્છતો નથી ?

ફ્રેંડ્સટેચિસ

એવું હોત તો નાઈલને એનાં ક્ષેત્રોમાં ને ઈજિપ્તને એની રેતીમાં સૂતું મૂકીને હું શા માટે આવ્યો હોત ? તારો પરાક્રમી ઉત્કર્ષની નાવ જીવનના સાગરોમાં વિરોધીઓને છિનનભિન્ન કરી દઈ આગળ વધી ને પૃથ્વી પરના રાજમંડળોમાં એકમાત્ર તારો સર્વેન્નિનત ધ્વજ ઊડતો બની જાય એ સિવાયની મારી બીજી શી ઈચ્છા હોય ? પણ આપણે આ અસ્તિત્વસ્ત અન્યાયી ધરતી ઉપર ઠોકરાતા ઠોકરાતા ચિત્તાચયની પ્રતિ યાત્રા કરી રહ્યા છીએ, ને કોઈ ન્યાય-નિયમ આપણને દોરવા માટે આવી મળતો નથી તથા આપણે જેની ઈચ્છા રાખીએ છીએ કે જેને માટે યોગ્યતા ધરાવીએ છીએ તેનો આપણને સમાગમ થતો નથી, ને ન સમજાય એવા દેવયોગો ને આપણી વિડંબના કરી જતી વસ્તુઓ આપણને પકડી પાડે છે, તે કારણને લીધે વધારે પડતી આશાઓ ન રાખવી એ વધારે સાંચું.

એનિટ્યેફ્સ

[અનુષ્ટુપ]

આશાઓ આપણી ઉચ્ચ અંબરોએ ઉછાળવી,
વિશાળ વસુધા જેવી રાખવી રૂંનું એ વધુ.

[રથોદ્ધતા]

રાજવી પ્રકૃતિ, રાજવી વપુ,
ને કિરીટ ધરતા વિચાર આ
સ્વર્ગ કેરું વરદાન જે મને
છે નિરર્થક નથી, નથી વૃથા.

આ સૌ મારો ઉપહાસ કરવા કે પરવશ હૃદયને પરિતાપ પમાડવા માટે નથી.

[અનુષ્ટુપ]

ખુરાઓનો સમૃત્સાહી ધ્વનિ શું સુણતો ન તું ?
અશ્વારોહી બની મારું રાજ્ય એ આવતું કને.

(સ્તંભમાળાને બીજે છેઠે એ ત્વરિત જાય છે.)

ફ્રેંડ્સટેચિસ

[શિખરિણી]

અહો ! શો તેજસ્વી યુવક ! જગને બાહુવલયે
લઈ લેવા જેના ભુજ લડ ચહે યૌવનભર્યા;
સગર્વા ચિત્તાએ સભર જનની જેમ કરતી
તથા મારે યે છે અનુસરણ એનું જ કરણું.

કોઈ માની માફક આકંક્ષાઓ રાખું છું, તરતો રહું છું, આશાના ને પ્રેમના પાશથી આકર્ષાતો રહું છું, વિસમયપૂર્વક પેખું છું, આશાંકાઓ રાખું છું, હર્ષપૂર્ણ બની જઉ છું, ધૂળ ઉઠું છું, ડપકો પણ આપું છું. મા પોતાના સાહસિક સુંદર બાળકને કોઈ કેટલી બધી પ્રસન્ન થાય છે! ને છતાંય એનું સાહસ અને સૌનંદર્ય અદૃશ્ય રાજગાઢી ઉપરથી નિરીક્ષાણ કરનારાઓની જવલેણ ઈર્ષાઓમાંથી ઉદ્ભવતી ધાસતીના કારણુંપ રખે ને થઈ પડે, એ વિચારે ધૂળ ઉઠે છે.

(થોઆસ અને મેલિટસ દરવાજમાં થઈ પ્રવેશે છે.)

થોઆસ

સિરિયાના યમલ કિશોરો તે આ કે?

ક્રિલોફ્ટેટિસ

બેમાનો મોટો માગ, સિરિયાનો એન્ટિયોક્સ.

થોઆસ

નિકાનોરના મુગ એન્ટિયોક્સ, સેલ્યુક્સનો મહાન વંશજ વૈતરણી પાર કરી રહ્યો છે. સિરિયાનું રાજસિંહાસન અના વારસ માટે ખાલી થયું છે.

એન્ટિયોક્સ

[અનુષ્ટુપ]

પડ્યો છે સ્વર્ગમાંથી તો તેજસ્વી સૂર્ય એક એ,
પ્રજાને શગુઓને યે શોકપૂર્ણ બનાવતો.

કુદરતનો નિયમ છે કે આપણા હૃદયની ઉપરવટ થઈને, આપણે નેને ચાહતા હોઈએ તેનું સ્થાન બેવડાવી આપણને તે ઊંચે ચડાવે છે. અને આવા રાજવી જેવાઓના રાષ્ટ્ર ઉપર રાજ્ય કરવા મને આટખો વહેલો બોલાવવામાં આવ્યો છે તેથી હું પ્રસન્ન થાઉં છું. તમે થોઆસ, ખરું ને?

થોઆસ

હા, મેસિડોનનો થોઆસ.

એન્ટિયોક્સ

થોઆસ! આપણે મિત્રો બનીશું. સાથમાં કુચકદમ કરી પૃથ્વીને આકાંત કરતા આપણે પર્સિયોલિસના તબેલાઓમાં આપણા ઘોડા બાંધીશું તેને હવે કંઈ વાર લાગવાની છે?

(તે કણે જ પ્રવેશેલા ટિમોક્લિસની સાથે વાત કરવા માટે વળી તે ધરમાં પ્રવેશે છે.)

મેલિટસ

આ છે રાજેચિત્ર રીત અને રાજવી મુખમુદ્રા.

થોઆસ

માણસ રાજ્યવી છે. કેશના પ્રકાશમાન આભામંદળમાંથી કેવું મુખ પ્રગત થાય છે !

ટિમોડિલસ

તમને અભિનંદન આપું છું, સિરિયનો ! તમારાં નામ જણાવશો ?

મેલિટસ

હું મેલિટસ, આ થોઆસ.

ટિમોડિલસ

મેલિટસ ? હા, મેસિડોનના.

મેલિટસ

ના, એન્ટિયોકનો.

ટિમોડિલસ

એક જ છે. અલેગઝાંડ્રિયા ને થિભજમાં અમે તમારી વાતો કરતા હતા. તમે બધા જ પ્રભ્યાત સેનાનાયકો છો. તમારાં મહાન નામ અમને પરિચિત છે, તેમ અત્યારે તમે પ્રત્યક્ષ પ્રશંસિત તથા પ્રેમપાત્ર થયા છો તેમ.

મેલિટસ

તમારું દાક્ષિણ્ય મને ભાવમાં દુબાડી હે છે; પણ જણાવવા દો કે હું સેનાનાયક નહીં પણ રાજનો એક અદનો કંચુકી છું, તમારું સ્વાગત કરવા આવેલો તમારો સેવક માત્ર.

ટિમોડિલસ

તેથી કંઈ તમારી મિત્રતા ઓછી મનોવાંચિત નથી. તમારું સેવકાર્ય અમારા રોજિરદા સુખમાં સહાય કરે છે. થોઆસ ! તમારું નામ તો અમારા દેશને ચોપડે એવું ઊંડું અંકાઈ ગયેલું છે કે જેણે કોષમાં આવી હજી સુધી કદી તલવાર એંચી નથી તેની કંગાલ પ્રશંસાની ઓને આવશ્યકતા ન હોય.

થોઆસ

કુમાર ! મારું બહુમાન થયેલું માનું છું. અઢાર વરસના ગાળા પછી તમારી માતા તમારી વાટ જોઈ રહી છે તે ભૂલતા નહિ.

ટિમોડિલસ

મારી મા ! આખરે મને મારી મા મળી છે. તમે ઉમરાવો વાટે જતાં જતાં મને કહેજો કે એ કેવીક ગૌર અથવા ઈજિઝતની સન્નારીઓ

જેવી ભીનેવાન છે, કેવી ઉમદાઈ ભરી ને કેવી ઉત્તનત છે, અથવા તો રાશીપણાના સંક્ષેપદ્ય છે. આતરી છે કે એનું મુખ એવું ને એવું જ મધુર ને પ્રેમાળ છે, કે જેને મેં પવનવહરીઓ બહાર ગુપસુપ વાત કરતી હોય ને રાતની ચાંદનીમાં બીજ અનેક સૂર એમાં લગી જતા હોય તેવે વખતે જગ્રત સૂતાં સૂતાં કેટલીયે વાર નિહાળું છે. બહુ લાંબા ગાળો પસાર થઈ ગયો છે, થોઆસ ! નહિ વારુ ? અઢાર વરસ જેટલો મોટો થઈ ગયેલો બાળક પોતાની માને ફરીથી જુઓ છે ! આ તો સ્વર્ગ છે કે મા, મિત્રો અને સિરિયા મળ્યાં છે. અમારા શ્યામલ ઈજિયતમાં જીવન જેવું કશું નહોંનું. પણ અહે ! આ તમારું સિરિયા ! પ્રશુદ્ધ પ્રકાશમાન વદ્ધતોવાળી સિરિયાની સુંદરીઓને હરદ્વર કરતી નીરખવામાં મેં કલાકો પર કલાકો પસાર કર્યા છે. અને અર્ડીનાં તમારાં ઝૂલ કેવાં સુંદર ઝૂલ છે ! મને સૌથી વધારે કંઈ ગમી ગયું હોય તો તે નમારો સૂર્ય, ઈજિયતના સૂર્ય જેવો શેરી નામતો સૂર્ય નહિ, પણ ઝૂંફાળો, આહ્લાદક ને માપાળુંતા ભરી ઉજાજવલતાએ ભરેલો સૂર્ય એવા આ દેશનું રાજ્ય કરવું પૂરેપૂરું આનંદદાયક બની જશે.

એનિટ્યોક્સ

(ધરમાંથી પાછો આવીને) ચાલો આપણા રાજ્યમાં, સવાર થઈને ચાલો.

ટિમોક્લિસ

મીઠલડા સિરિયામાં એનિટ્યોક, દેવોનો દેશ, કર્ણિકારના કુંઝે, ને સમુદ્ર પ્રતિ ત્વરિત ગતિએ જતી રમણીય ઓરેનિટ્સ સરિતા ! મેલિટ્સ ! મારી બાજુએ ઘોડો ચલાવો ને મને બધું સંભળાવો.

અંક ૧ : દૃશ્ય ૩

[મહેલમાં ક્રિલયોપેટ્રાના દીવાનખાના પાસેનો ખાડ. બેઠેલી ક્રિલયોપેટ્રા; રોડોગ્યુન.]

ક્રિલયોપેટ્રા

એમના ઘોડાઓની ખરીઓનો દઢભડાટ તો મારા હેયામાં થઈ રહેવો છે. જરૂર ઓ કરવામાં આવશે. હવે મારે ને દ્રોષને શું? પાર્થિયાની રોડોગ્યુન! ભવ્ય પર્સિપોલિસમાંના તારા પૂર્વના વૈભવોને ને રાજ્યવી ભાવનાઓને તું ભૂલી ગઈ છે કે કોઈ રાજ્યસિંહાસનની સમીપમાં તારાં સ્વર્પન વિલંબ સેવી રહ્યાં છે?

રોડોગ્યુન

માનું છું કે પડતીનો ભોગ બનેલા બધા જ જીવોએ પોતાના વધારે સુખસંપત્તન ભૂતકાળનાં સ્વર્પનાં સાચવી રાખવાં જોઈએ; નહિ તો જીવનું કેટલું મુશ્કેલ બની જાય ?

ક્રિલયોપેટ્રા

ઓ ! ચિંતાઓના કણા અંતરાળમાં નાની તો નાની પણ કોઈ આશા જીવતી રહી ગઈ હોય તો જ આપણે જીવન ધારણ કરી શકીએ છીએ, હા તો જ, નહિ તો નહિ.

રોડોગ્યુન

આશા ! માણસો કેવી રીતે આશા રાખી શકે છે તે હું ભૂલી ગઈ છું.

ક્રિલયોપેટ્રા

સિરિયાના એન્ટિયોકમાં તારા કટૂરમાં કટૂર શગુની બાંદી બનેલીનું તારું જીવન દુઃખમય બની ગયું છે, ખરું ને ?

રોડોગ્યુન

તમે આમ મુદુતાથી બોલો ત્યારે નહિ. બહારની પરિસ્થિતિ સાથે સુમેળ સાધીને ને દેવયોગથી પર મારા પ્રશ્નાન્ત આત્મામાં સ્થિત થઈને હું હમેશાં એને મધુર બનાવવા મથું છું.

ક્રિલયોપેટ્રા

પાર્થિયન ! મારા પતિના ઝુનને કારણે તમારી સમસ્ત પ્રજા પ્રત્યે મારામાં જન્મેલા દ્રોષભાવને તેં સહન કર્યા છે. મેં તારી ઉપર મારી એડી મૂકી તેની

સાથે ટિચિસને યુક્તેટિસને મેં પાદાકાન્ત કરી ને પાઠ્યયાએ પીડા અનુભવી. તેથી તો મારી પ્રતિહિસાને તારા શરીરમાં અર્ધ ચાહતી રહ્યી મેં તતે જીવતી રાખી છે. પરંતુ આ વિચારો કૂર અને અનિષ્ટ છે ને તેમને ખતમ કરી નાખીને કે ભૂતકાળે અમને જન્મ આપ્યો છે તેની સાથે તેમને દફુનાવી દેવાની ઈચ્છા ચાખું છું. છોકરી! મને તું મદદ કરશે? મારા સાથમાં બીજા જીવનનો ને બીજા લદ્યભાવોનો અનુભવ આરંભશે?

રોડેણ્યુન

આપણાં સાનુકૂલ નથી એવાં ભાગ્યો કરવા દેશે તો.

કિલ્યોપેટ્રા

મારું જીવન ફરીથી આરંભાય છે. મારા ઘારા પુત્રોમાં મારા જીવનનો પુનઃ પ્રારંભ થાય છે ને મારો સદ્ગત સ્વામી સજ્જવ બને છે. બધું જ મધુર પ્રકારે ઢીકઠાક થઈ ગયું છે. દ્વેપભાવ રાખવાની હું હવે જરાય ઈચ્છા ધરાવતી નથી. યુદ્ધના ઘોર, પ્રાણહર હસ્ત જોઈ હું ત્રાસી ઊંઠું છું. ગ્રીસના એન્ટિયોક્રમાં ને પક્ષિપોલિસમાં આપણું પ્રજાઓ સુખારામમાં રહેા, શિશુઓનાં સોનેરી વાળથી સુશોભિત મુખોને ગાડ ગાડ હેયે ચાંપીને કદીય અને બંદીખાને ને મૃત્યુના પાશમાં પડવા ન જવા દો. શાંતિ, શાંતિ, સદાની શાંતિ આપણું બની જાઓ.

રોડેણ્યુન

ને આ શાંતિ મને મારા પિતાના આશ્વલેષમાં લઈ જશે?

કિલ્યોપેટ્રા

ને એ નહિ તો તને અહીં રાજગાઢી ઉપર રોકી રાખશે. વધારે સુખદાયી નાંજુરોય છે.

રોડેણ્યુન

જો એવું થવાનું જ હોય તો!

કિલ્યોપેટ્રા

શું તું ચેતનની મૂઢ છે કે પછી ઉત્કર્ષથી ઉરે છે? હું ધારતી નથી કે અનાર્ય પ્રદેશોમાંય માનવી કહેવાતા એવા કોઈ હોઈ શકે કે નેચો રાજસિહાસનને સ્થાને ગુલામગીરી ને સાટકા વધારે પરંદ કરે, કે એવોય કોઈ જીવે છે?

રોડેણ્યુન

મારો પતિ કોણ તે મને પ્રથમ નહિ જાણવા મળે?

ક્રિલયોપેટ્રા

મેં તારી પસંદગી બાબત પૂછ્યું નથી, પણ રોજ આપું છું તેવી આજી આપી છે ને તારે તે પાળવાની છે.

રોડોગ્યૂન

હું ગુલામ તરીકે એને અપાવાની છું, પત્ની તરીકે નહીં?

ક્રિલયોપેટ્રા

લાગે છે કે તારા ભાગ્યની સાથે અતિશય ઉતાવળી તું ઊંચે ચઢી બેઠી છે, કે મેં તને જોઈ હતી તેના કરતાં તું કંઈ જ્યાદી જ છે, કે પછી એવી દેખાવાનો ઢોંગ કરે છે? અત્યાર સુધી શું તું એક નરમ ગુલામડીનો છળવેશ ધારી રહી હતી? ચાલાક વિદેશિની!

રોડોગ્યૂન

હમણાં જ મારી જેડે આટલી બધી મૃહુતાથી બોલતાં હતાં તે તમે આવાં કર્કશ વચ્ચેન ઉચ્ચારો મા. તમે કહેશો તે કરીશ.

ક્રિલયોપેટ્રા

તું એવી આશા રાખે છે કે રાજરાણી બની તું મારી ઉપર રાજ્ય ચલાવશે ને ગાડી ઉપર તારું પાર્થિયાના સત્ત્વને ફરી સ્થાપિત કરશો?

રોડોગ્યૂન

અત્યારે તમારા ગુલામોમાં મારું છેલ્લું સ્થાન છે, પણ સિરિયાની ગાડી ઉપર આવવાનું થશે તો તે પહેલું બની જવાનું, ને નાનામાં નાનું બેખાતુંથ. હું રાજ્ય કરવાની આશા ધરાવતી નથી, મહત્ત્વાકાંક્ષી સુખોની પણ આશા રાખતી નથી. પાર્થિયા છોડ્યા પછી પ્રેમની જે ઊંઘુપ રહી ગઈ છે તે પૂરી પડે એઠેવે બધું મળ્યું માનીશ.

ક્રિલયોપેટ્રા

તો મારી આજીને આધીન થા. યાદ રાખજે કે જે હાથ તને ગાડીએ બેસાડે છે તે તને ત્યાંથી ફરી ઉઠાડીય મૂકશે.

રોડોગ્યૂન

હું યાદ રાખીશ ને આજીધારી બનીશ.

(તે પોતાને સ્થાનકે જાય છે.)

ક્રિલયોપેટ્રા

એના કિપ્પ અભિમાનના ચમકારા કિપ્પ શમી ગયા. આટલાં બધાં કૂર કાળાં ને નિર્દ્દ્ય વરસો પછી જે દિવસો આવવાના છે તે શું આનંદનો પ્રબંધ

નહિ કરે ? રાણી મારી દાસો બનશે; મારી આજાઓની રાહ જોવાની તાલીમ એના મનને મળેલી છે; ચિરિયામાં એના પક્ષનું કોઈ નથી; મારા પુત્રને મારી પાસેથી લઈ વેવાની કે મારા સર્વોપરી પદનું હરણ કરી વેવાની આકંશા એનામાં નહિ રહે. ઓ ! એ આવી રહ્યા છે ! હૃદય મારા ! જરાક ધીરે ધબક ! અત્યાનંદથી ભાંગી પડતું નહિ.

(યુનિસી તરિત પ્રવશે છે.)

યુનિસી

એ આવી જયા છે તે સમાચાર સંભળાવનારી હું પહેલી છું ને ?

ક્રિલયોપેટ્રા

ઓ છોકરી ! જે મારી આગળ સ્વર્ગની વાત કરે છે તે મારી જીબ ઉપર હર્ષનું વર્ષણ કરો !

(ક્રિલયોની પ્રવશે છે.)

ક્રિલયોની

(યુનિસીને)

[અનુષ્ટુપ]

છે ઘાવાપુણિવીશી એ ચઢી સૌનદર્યમાં જતા;

(ક્રિલયોપેટ્રાને)

પગલાં ગુજ પુત્રોનાં છે સીડીએ મહેલની.

ક્રિલયોપેટ્રા

[અનુષ્ટુપ]

મહેલની સીડીએ ? ના, ના, હૈયાની ગુજ સીડીએ

એમનાં પગલાં કેરું આ આરોહણ થાય છે.

મારે હૈયે ફડ્ફડાટ કરનારા હે, તું નંગો જા, નંપી જા. હું રાણી છું, મારે તને સાંભળવું યોગ્ય નથી.

(અનિટ્યોફસ ને ટિમોક્રિલયને લઈને થોઆસ અને મેલિટસ પ્રવશે છે.)

થોઆસ

રાણીસાહેબ ! અમે ક્રિલયોપેટ્રા પાસે એના પુત્રો લાવ્યા છીએ.

ક્રિલયોપેટ્રા

તમારો બંનેનો હું ભાભાર માનું છું; પાણે આવો. મને ગુંગળાવી દેનું અંદર તું કેમ આવું પ્રબળ ધબકી રહ્યું છે ?

(દિગ્જિતશી રાણી એમને ઊભા રહેવાનું કહે છે, ને પોતે નોરવ જાવે એમની ઉપર મીટ માંડે છે.)

ટિમોક્લિસ

આ રહી મારી મા. મેં સ્વપ્ન સેવાં હતાં તેવી જ એ છે !

યુનિસી

[સ્થળથરા]

ઉંચા ઓલિમ્પિયાના વરતર વતની ગ્રીનના દેવતાઓ !
વિદ્યુલ્લબેખા સમાણું જગહળ કરતું કોણ આ આપમાંથી
આયું છે માનવોના સહૃદા વપુ લઈ સ્વર્ગમાંથી, અમોને
ભૂલોકી હૃપિટ-જળે મરણભુવનમાં જાવવા માનવીને ?

ક્લિલ્યોપેટ્રા

સિરિયાવાસીઓને કહો કે ઈશ્વરે નિર્માણ કરેલે સમયે ને ધડીએ કોણ
એમનો રાજ છે તે તેમને જાણવા મળશે, પણ આ પ્રથમ દિવસો તો એક
માને માટે છે.

થોઆસ

એને માટે કોઈ યે તારી અદેખાઈ નહિ કરે, ક્લિલ્યોપેટ્રા ! દેવો તારા
દેવાદાર છે તે સૌને યાદ છે.

(થોઆસ અને મેલિટસ ઝંડમાંથી વિદ્યાય બે છે.)

ક્લિલ્યોપેટ્રા

મારાં બાળકો ! ઓ મારાં બાળકો ! મારાં મીઠાં ! આવો, આવો મારી
પાસે, મારી ગોદમાં ભરાઈ જાઓ ! અહોલો ! કેવાં સુનદર ! કેવાં તેજસ્વી !
ઉત્તનતકાય, હદ્યને મુગ્ધ કરનારાંઓ ! પૂરેપૂરાં તમારા પિતા નેવાં છો.

ટિમોક્લિસ

મા ! મારી મીઠલડી મા ! આ બધાં વરસો હું તારાં સ્વપ્ન સેવી રહ્યો
હતો, મા !

ક્લિલ્યોપેટ્રા

ને બેટા ! તારું સ્વપ્ન યથેષ્ટ સુનદર તો હતું ને ? આ કેવું વિચિત્ર કે
મારા પુત્રને મારે એનું નામ પૂછનું પડે ! કેવી કટુ મધુરતા !

ટિમોક્લિસ

હું તારો ટિમોક્લિસ છું.

ક્લિલ્યોપેટ્રા

આવ પહેલો મારા આલિંગનમાં ! હા ખરી વાત છે, ખરી. એ તારો
હક છે, મારા મીઠા ! ચૂમ મને; બીજી વાર ચૂમ, મારા જુવાન દીકરા

ટિમોક્રિલસ ! અહો ! કેવું પરમ સુખ ! જેને મેં મારી અંદર ધારણ કર્યો હતો તેનાં અંગોનો સ્પર્શ કેવો સુખદ ! ઓ મારા તેજસ્વી ટિમોક્રિલસ ! મારા જોગામાં ઢળવાની વય તું વટાવી ગયો છે : માનું એ સુખ મને મળ્યું નથી.

ટિમોક્રિલસ

મા ! હું હજુથી તારો નાનકડો ટિમોક્રિલસ જ છું, માત્ર મોટો થયાનો દેખાવ કરું છું. મા વિનાના હૂરના ઈજિયતમાં હું જૂરતો હતો ત્યારે તારા આલંબનની જે મધુર અવસ્થાથી હું વંચિત થયો હનો, તેની તું ના નહિ પાડે.

ક્રિલયોપેટ્રા

અને એક બાળક માફક જ આવ, મારા લાડકડા ! તારો સારીય મા તને પોતાની બની ગયેલી પ્રાપ્ત થશે. કે, હવે હું તને યોગી વાર અળગો કરું ને ? એન્ટિયોક્સને, મારા ઉન્નતકાય એન્ટિયોક્સને હવે એનો હિસ્સો મળવા હૈ.

શોભાગ્રૂહ

આ કેવો એકદમ ઉન્નત અને પોતે જ્યાંથી આવ્યો છે તે સ્વર્ગના જેવો સુન્દર છે ! અત્યાર પહેલાં આવું ઓજસ્વી કોઈ સત્ત્વ મેં જેયું નથી.

એન્ટિયોક્સ

બા ! તમારી આશિષ માગું છું; એ લેવા ધૂટણિયે પડું છું.

ક્રિલયોપેટ્રા

ધૂટણિયે ! ઓ દીકરા ! મારા હદ્યમાં પ્રવેશ; તનેય મારાં સ્વર્ણાં આવ્યાં હતાં ને ? એન્ટિયોક્સ !

એન્ટિયોક્સ

મહાન નિકાનોરની વિધવાનાં, સિરિયાની રાણીનાં, ને મારા જીવનની પવિત્ર પ્રસૂનાં.

ક્રિલયોપેટ્રા

આ સૌ સ્નેહની ઉધ્મા વિનાનાં મગજર નામેં છે, એન્ટિયોક્સ ! એ તારી મા, તારી વહાલી મા માટેનાં સંબોધનો નથી.

એન્ટિયોક્સ

તમે મારે માટે ઉદાર ને પવિત્ર માતૃત્વની ભાવનારૂપ હતાં. એને હું ચાહતો હતો.

કિલયોપેટ્રા

અને હવે નહિ? ભાવની ઉધ્મા વિનાનું તું આવું બોલે છે, દીકરા! મારા દીકરા એનિટ્યોક્સ! તને તારા પિતાનું મુખ મળ્યું છે; આશા રાખું છું કે એમનું હદ્ય પણ તને મળ્યું હશે. તું મને ચાહતો નથી?

એનિટ્યોક્સ

ચાહું એવી આશા જરૂર રાખ્યું છું.

કિલયોપેટ્રા

આશા રાખે છે!

એનિટ્યોક્સ

બા! મારે બોલવું પડે એવું દબાણ ન કરો.

કિલયોપેટ્રા

જરૂર દબાણ કરું છું. તારા શબ્દો, તારા હોઠ, તારું હદ્ય, દેવના જેવું દેદીઘમાન આ તારું ઉમદા શરીર, — એ સર્વ મેં મારા ગર્ભમાં તૈયાર કર્યાં છે, અને એમને પ્રકાશમાં લાવવા વેદના સહન કરી છે. એ સર્વ ઉપર મારો દાવો છે. શું તું મને નથી ચાહતો?

એનિટ્યોક્સ

તમારા ભાવના સ્વરૂપને મેં ચાહ્યું છે, આદરભાવ અર્થો છે, પ્રીતિ-પૂર્વક સેવ્યું છે. તમારા પોતાના જ ફરમાનથી આપણે બંને પરસ્પર ભાવના-રૂપ બની ગયાં; પણ હવે આપણે મળીએ છીએ. મને વિશ્વાસ છે કે મારી મા પ્રતિની મારી ફરજમાં, પ્રેમમાં ને પૂજ્યભાવમાં હું ચૂક નહિથવા દઉં..

યુનિસી

રૂપમાં એ રાજ્યવી છે, પણ એનાં વચ્ચન ભાવની ઉધ્મા વિનાનાં છે.

રોડોઝ્યુન

જૂહું બોલીને શું એણે પોતાના દેવતને નીચે પાડનું કનઈએ? આમાં માનો ને માની અયોધ્ય માગાળીનો વાંક છે.

કિલયોપેટ્રા

ઢીક છે એ. માત્ર આને માટે મેં મારા હદ્યને અરથું રંસી નાખ્યું, એ ટિમોકિલસ! મારા નાનકડા ટિમોકિલસ! આવ, તને હું ફરીથી હેઠે લઈ, ઈજિયતમાં જેણે અદાર વર્ષો સુધી મારાં સ્વાપ્નાં સેવ્યાં છે તે મારા સંતાનનું સ્પર્શસુખ અનુભવું. અહીં મારા જોગાને અઢેલીને બેસ ને મને

ઈજિયતની વાતો કહે, — જ્યાં હું જન્મી હતી, જ્યાં મારાં મીઠાં બાળકોને મારાથી દૂર રાખવામાં આવ્યાં હતો તે પ્રિય ઈજિયતની, તે નિરસ્કારપાત્ર ઈજિયતની.

ટિમોક્રિલસ

મારી માની જન્મભૂમિ હતી તેથી હું ઈજિયતને ચાહતો હતો ખરો, પણ મારી મા મારાથી દૂર હતી માટે એરેલું બધું નહિ.

ક્રિલયોપેટ્રા

[ઈન્દ્રવજા]

કેવી હતી ત્યાં તમ જિદગ્યાની ?

કેવાં પ્રભાતો તમ ઊગતા'તાં ?

કેવી તમારી દિન-અંત સંચ્યા ?

કેવાં હતાં સ્વર્ગ નિશા-સમાનાં ?

[અનુષ્ટુપ]

મારા આ બાહુઓએ જે ગુમાવ્યાં વર્ષ મીઠડાં,
તે બધાંને ચંદું છું હું, પુત્ર ! મારાં બનાવવા.

[શિખરિણી]

સવારે ઊરીને અમ જનક એ નોંધ નદને
તમે જેતા'તા કે વહન કરતા ધીર સલિલે,
મહાદેવસ્થાનો અનુતટ ખડાં જ્યાં પ્રસરનો
ઈજિયતે રેતી તે ઉપર વિશાટ ગ્રાત-સમયે ?

રો દરવાજવાળા મારા શિજને તો જોયું છે ને ? ને સાંજના જ્યાં
બેસીને હું તારા નંદું ચૂંધ્યાની હતી તે મારો ઊંચા મિનારોથ તો જોયો
છે ને ? અને સહેંદ શઢની છઠ્યી ભરેલું અવેજાંડ્રિયા ય તે જોયું છે ને ? મારો
ભાઈ પ્રોલેમી — રાજ પ્રોલેમી તમારાં બાલસુદેમલ અંગોને આર્દ્ધિગનમાં લઈ
મને — બહેનને ભેટતો દોય એવું વહાલ બતાવતો હતો ને ? હજુ બીજી કેટલીય
વાતો કરવાની છે, પણ તે હમણાં નહિ. યુનિસી ! થોડી વાર આમને મારી
પાસેથી લઈ જ, શેડોગ્યુનને ય લઈ જ અને બીજી ગુલામ દાસીઓને બોલાવ.
સો મળીને મારા પુત્રોને રાન્યવેશમાં સજજ કરો — ને રાન્યવેશમાં અત્યાર પહેલાં
દીઘકાળ પૂર્વે તેઓ સજજ થઈ ગયેલા હોવા જોઈતા હતા. જ દીકરા એન્ટોક્ર્સ !
જ ટિમોક્રિલસ ? મારા નાનકડા ટિમોક્રિલસ !

એન્ટિયોક્સ

અમે ભાવિ મહત્ત્તારૂપ છીએ, એટલે ભૂતકાળની ભવ્યતાઓ પ્રતિ અમારી થોડી ફરજ રહેલી છે. ભાગ્યે જ પૂરેપૂરા ઠંડા થઈ ગયા હોય એવા મહાન એન્ટિયોક્સ પડેલા છે — પરલોકની યાત્રા માટે સજજ રાખેલા : એમને પડે ધૂંટણિયે પડીને, પૃથ્વી જેનું મૂલ્ય ભાગ્યે જ આંકી શકી એવા આત્માને અંધારી છાયાઓ લઈ જાય તે પહેલાં એનો પ્રભાવ મારા અંતરમાં ભરવા માગું છું.

યુનિસી

કટારના ઘા આ તો. કોઈ વંયુપ્રેમી દેવ કામ કરી રહેલો છે કે શું ?

ક્રિલયોપેટ્રા

મહાન એન્ટિયોક્સ ! તને એમનાં સ્વખન આવતાં હતાં ? તું એમનો ભન્નીએ છે. પાર્થિયન છોકરી ! કુમારને મૃત રાજના મૃત્યુ-ખંડમાં લઈ જ, ને પછી એના પોતાના આવાસમાં.

એન્ટિયોક્સ

તો આ જ એ પાર્થિયન રાજકુમારી ! મહાન એન્ટિયોક્સ ! તમે મને સિરિયા સેંપીને જાઓ છો ને સાથે સાથે આને પણ, અને આની પછી મારે બંદી બનવા માટે પર્શિયા.

(રોડેન્યુન સાથે એ નિષ્કમતા કરે છે.)

ટિમોક્રિલસ

(યુનિસીને અનુસરતો) મને ખબર નહોતી કે અહીં આવી મીઠડી મારા કાકાની દીકરીઓ છે : બદેન કહે તો, પેલી પાર્થિયાની રાજકુમારી રોડેન્યુન હતી કે ?

યુનિસી

હા, કુમાર ! ફર્હિંની કુંવરી. તારી માની બાંદી.

ટિમોક્રિલસ

તો સિરિયા પાસે છે તેના કરતાં વધારે સુંદર વદનો અસ્તિત્વ ધરવે છે.

(યુનિસીની સાથે એ નિષ્કમતા કરે છે.)

ક્રિલયોપેટ્રા

અરે ઓ દેવો ! સ્વર્ગમાંના દેવો ! જીવન પદાકાન્ત કરે તે માટે તમે અમને હૈયાં આપો છો ? ક્રિલયોની ! હું સ્વરસ્થ નથી.

ક્રિલયોની

આ ! ટિમોક્રિલસ નેવા આવો આનંદી સુંદરવદન પુત્ર તમને મળ્યો છે, છતાં તમે સ્વરસ્થ નથી, એ કેવું ?

કિલ્યોપેટ્રા

પણ બીજો, પેંકો બીજો ! એનિટિયોક્સ ! એના મુખમાં મને મારો પતિ પુનઃ
પ્રાપ્ત થાય છે, પણ તે મને ચાહતો નથી.

કિલ્યોની

ઇનાંય તે રાજ થવાનો. બેમાં એ મોટો છે એવું તમે કહ્યું હતું.

કિલ્યોપેટ્રા

મેં એવું કહ્યું હતું ? હું સંભ્રમમાં હતી.

કિલ્યોની

એ રાજ બનશો, ભાવરહિત, આનંદરહિત ઉષ્માવિહીન હદ્યવાળો. એ તમને
ધરને દૂરને ખૂણે ધકેલી મૂક્ષો, ને તમારી જગાએ એ રાજ્ય ચલાવશો, ને યુધ્ધના
તુમુલ નાદથી સિરિયા, પાર્થિયા ને સિન્ધુના કિનારા ધણધણાવશો ને આપણા
પ્રેમીજનોને ને પુત્રોને મૃત્યુની સોઝમાં લઈ જશો ! કદાચ તે ટિમોકિલ્બસને પણ
લઈ જઈને હદ્યંગમ બલિદાન રૂપે રણચંડીને અર્પણું કરશો.

કિલ્યોપેટ્રા

મારા ટિમોકિલ્બસને ! મારા એકના એક આનંદને ! નહિ, નહિ ! હવે
પછીથી આપણે માટે શાંતિ અને શોણિતશૂન્ય પ્રભાતો હશે. ઘોડે ચઢેલા
મારા હૂતો આજે રવાના થાય છે.

કિલ્યોની

એ એમને પાછા બોલાવી વેશો. પડેશનાં રાજ્યમાં જ્યાં સુધી બીજો કોઈ
રાજ્યનું ધારણ કરતો હશે ત્યાં સુધી શાંત સુખારામમાં ઠરી બેસ એવો એ
માણસ નથી. યુધ અને મહત્વાકંક્ષા એની આંખોમાંથી પ્રગટ થતાં દેખાય છે;
તલવારની મૂઠ પકડવા માટે જ એનો હાથ ઘડાયો છે. રાણી બા ! આ
અટકાવો; આપણા ટિમોકિલ્બસને રાજ બનવા દો.

કિલ્યોપેટ્રા

શું કહ્યું તે ? તું પાગલ થઈ ગઈ છે કે શું ? કિલ્યોની ! દેવો આવી નીચ
કપટબાજુને કદી આશિષ નહિ આપો. ઓ.....એવું થઈ શકતું હોત તો કેવું સારું !
પણ એ શકા નથી.

કિલ્યોની

એવું થવું ન જોઈએ. ટિમોકિલ્બસ મરાણુશરણ થાય. સ્નેહશૂન્ય એક પુત્રવાળી,
સિલાસન પરથી ઉતારી મૂકેલી, ઉપેક્ષાનો ભોગ બનેલી મા તમે બની જાઓ, એના
કરતાં તો નિઃસંતાન હોવું વધારે સારું. આ લાંબાં ઓગણોસ વરસો સુધી જેવાં

એકલવાયાં તમે હતાં તેવાં આયખાના અંત સુધી રહેવાનું થશે. ત્યારે તો તમને આશા હતી, હવે પછી તો આશા જેવું કશ્યુય રહેશે નહિ.

ક્રિલયોણ્ડા

મને જો આ વિચાર આવ્યો હોત તો આજ સુધી જાળવામાં ને બનાવવામાં આવેલા બધા જ ધર્મનિયમોનું ઉલ્લંઘન અને સ્વર્ગના દેવોના ઉપ્રમાં ઉપ્ર રોપની સામે ડિમત કરત. મારો ઉપહાસ કરનારા દેવો ! હું હમેશાં કંઈ તમારા અન્યાયને સહન કરવાની નથી. ચૂપ, ચૂપ, ક્રિલયોનિ ! એ એવું નહિ બને. મેં કલઘું હતું કે મારું હદ્ય આનંદના આધાતથી ભગ્ન થઈ જશો; પરંતુ હવે કોઈ જુદા જ આવેગો મારા હૈયાની દોરીઓને જેંચી રહ્યા છે. ક્રિલયોની ! ઓ ક્રિલયોની ! ઓ મારાં મધુર સ્વર્પન ! તમે ક્યાં ચાલ્યાં ગયાં છો ? તમારું સુખમય સામ્રાજ્ય યાતનાઓ અને ભયોને હવાલે કરી દઈને, રે ! તમે ક્યાં ચાલ્યાં ગયાં છો ? અનિયોક્ષસની મૃત્યુશયાને હસતે માઢે છોઠી જનારી હું શું અની એ જ છું ? (એ પોતાના ખંડમાં પ્રવેશે છે.)

ક્રિલયોની

હુમાર ! આપણુંને તો જેદીએ ગુલાબો, સૂર્યપ્રકાશ, હાસ્ય; હથિયારેનો ઢંડો ચમત્કાર નહિ. તમારી યથકલગીઓ ! એક સરસ ગ્રીક જૂઠાળાથી એના હુંદ્યે હુંરચા ઉડાવી દઈશું. અનિયોક્ષસ જ્યાં ગયો છે ત્યાં ભલે એની વાહવાહ કરો. અહીં એવું આવર્તન કરવાનું નથી.

અંક ૨ : દૃષ્ટિ ૧

[મહેલમાંનો એક ખંડ : ક્રિલયોની, ફેર્દલસ]

ફેર્દલસ

શાણીના અંતઃકરણને ભરવા જેવું લાગે તેટલું હેરાન કરી નાખ. તું મજેદાર ભસભસાટ કરનારી તો છે જ. જે આ બરોબર પાર ઉતરે તો હું અદૃશ્યઝપે સિરિયાની ગાઢી ઉપર બેસું.

ક્રિલયોની

મને ભૂલી ન જતા.

ફેર્દલસ

તું તારી ચોતાની જતને ભૂલતી નહિ, એટલે પછી હું તને કેવી રીતે ભૂલવાનો હતો ?

ક્રિલયોની

હું યાદ રાખીશ.

ફેર્દલસ

જેલમાં ને જેલમાં, ક્રિલયોની ! તું શાણી બને ને હું તારો પ્રધાન બનું તો તું તારો રાજ્યની રમતનો આરંભ કેવી રીતે કરશે ?

ક્રિલયોની

પેલી પાર્થિયાણીને દુઃખ દેવામાં કથી કમીના ન રહી જાય એવાં રિબા-વવાનાં યંત્રો પ્રયોજ્ઞું, એની એકેએક નસ અને નાડીને માટે એકએક અલગ યંત્ર કર્મે લગાવું, ને રૂંલની સેજમાં સૂતી સૂતી ને સાઈપ્રસની મધુર મદિરા પીતી પીતી હું એના હાયપોકાર સાંભળું.

ફેર્દલસ

તારો આ વિચાર મને ગમતો નથી; બીજું કંઈ વધારે સારું વિચારી કાઢ.

ક્રિલયોની

મારા ગ્રેમને ને દ્રોપને શું હું ન સંતોષું ? એમ હોય તો બહેનર છે કે હું રાજગાઢી ઉપર બિલકુલ આવું જ નહિ.

ફેરલસ

અરે ઓ દ્રોપ, પ્રેમ, રોપ ! અમને સંચાલિત કરતાં ઓજરો ! ક્રિલયોની ! દેવોને પોતાનો ઉદ્ધ પાર પાડવા એ વાપરવાનાં હોય, આપણને નહિ.

ક્રિલયોની

હું મને હાવે તેમ કરીશ ફેરલસ ! તમે તમને હાવે તેમ કરજો.

ફેરલસ

આપણને રાજ્ય મળે ત્યારે ! અત્યારે એ મળી ગયું નથી.

(પરિકમણ કરીને) મારા ઠરેલ ઉદેશો માટે આ વધારે પડતા ઉગ્ર આવેશ-વાળી છે; લખલખતી લાલસા એને પ્રેરી રહી છે, મહત્વાકાંક્ષા નહિ. પસંદ કરનાર દેવો ! હું તમારી સેવામાં ઉપસ્થિત થાઉં છું. દૈવનિર્માણ મારો ઉદ્ય માગતું હશે તો તે માટેનાં કરશો અને કારણ પણ પૂરાં પાડશો.

(મહેલના અંતરભાગમાંથી ટિમોક્રિલસ પ્રવેશ છે.)

ટિમોક્રિલસ

ધારુ છું કે એની સાથે વાત કરતાં મને ડર લાગે છે. થિબ્ઝ કે અલેઝાંડ્રિયામાં દંજાતની છાકરીઓ આગળ મને આવું નહોનું લાગતું. તમે ફેરલસ છો, નહિ ?

ફેરલસ

તમને મોઢાં બરોબર યાદ રહે છે, ને રાજમાં હોય છે તે નામો માટેની કરામત તમારામાં છે.

ટિમોક્રિલસ

બધા કહે છે કે એનિટ્યોક્ર્સ રાજ થશે.

ફેરલસ

પણ હું તેથી જુદું કહું છું, ને હું ને કહું તે સત્યઘટના બનવાની અજબ બક્ષિસવાળું હોય છે.

ટિમોક્રિલસ

તમે મારા મિત્ર છો !

ફેરલસ

મારો પોતાનો ને તેથી તમારોય.

ટિમોક્રિલસ

આ તમારી બહેન કે ?

ફેરલસ

ક્રિલયોની.

ટિમોક્લિસ

એક નામ કે જે સિરિયાના ગુલાબો સાથે સંવાદ રહેવે છે. તું મારી સાથે ભિત્તા રહે છે ને? ક્લિયોની!

ક્લિયોની

તમારી રૈયતનો ભાવ, રાજની!

ટિમોક્લિસ

ને બંને થા માટે નહિ?

ક્લિયોની

સેવામાં રહેવું વધારે ચારું.

ટિમોક્લિસ

તારી દુર્ઘણાનું પારખું લઉં? (એને આવિંગીને) હોઠ શું હોકે તું હૂંફાળી આગ છે, ઓ ગુલાબ! ક્લિયોની!

ક્લિયોની

હું વળતું પારખું લઉં?

ટિમોક્લિસ

હા, જરૂર!

ક્લિયોની

ગુલાબ પોતાના કાંટાથી આમ પારખું લે છે.

(એના ગાલને હળવી ટપલી મારી એ બહાર ચાલી જાય છે.)

ટિમોક્લિસ

(દાઢી ઉપર હાથ ફેરવતા ફેર્ડલસ તરફ સંદિગ્ય નજરે જોતો) અમારી દર્જિન્નવાસીઓની રીતનો આ એક શિષ્ટાચાર છે.

ફેર્ડલસ

એનો સિરિયન રીતનો હતો. માઝી માગવા જેવું કશું નથી; હું એનો ભાઈ છું.

ટિમોક્લિસ

(જાણે જવા માગતો હોય તેમ પરિકમણ કરે છે, અચ્છાય છે ને પાછા આવે છે.) અરે ફેર્ડલસ! રોડોગ્યુન નામની કોઈ પાર્થીયન બાઈને તમે અહીં મળ્યા છો?

ફેર્ડલસ

પવન પૂર્વ તરફ વાય છે? પણ તે મારે માટે હિતાવહ હોય તો એને જેમ વાવું હોય તેમ લબે વાય.

હું એ બાળને ઓળખું છું. એ સુંદર છે. તમારે એ જોઈએ ?

ટિમોક્રિલસ

ઇદ્! ઇદ્ધલસ !

ઇદ્ધલસ

કુમાર ! મારી પાસે તો સીધી સાઢી જી છે, જે મને ભૂખ લાગી હોય ત્યારે ‘મારે ચેટ છે’ તે સ્વીકારી કે છે. તમે તમારી ભાપામાં બોલો ! માણસો વાપરે છે તે શબ્દો હું ચોતે તે ન વાપરતો લોઉં તો પણ સમજ શકું છું.

ટિમોક્રિલસ

ખરાબ નહિ માની લેતા ! સામાન્ય માણસોના હાથ જેને ચુંટી શકે એવાં બહારથી સુંદર દેખાતાં સામાન્ય હૂંલો જેવી એ નથી. એવાં હૂંલને આપણે હળવે હાથે પહેરીએ છીએ, સુંધીને ફેંકી દઈએ છીએ. એ એમના જેવી નથી.

ઇદ્ધલસ

નથી ? છતાંય એ બધાં એક જ પ્રકૃતિમાતાનાં પ્રસવેલાં સંતાનો છે. ચતુર વિદેશિનીની વિનયશીલતાનો કંચુક એણે પહેરો હોય તેથી શું થઈ ગયું ? એ જગમગાટની પાછળ લમેશાં અંતે તો એક ખી જ ડોવાની. કંચુકને જાંચા એટલે એ નીચે સરી પડ્યો ને પછી તો એ પ્રાકૃત સ્વરૂપમાં જોવા મળવાની.

ટિમોક્રિલસ

મેં એનાં નયનો નિહાળ્યાં છે, એ પ્રવાહી પવિત્રતાનાં બનેલાં છે.

ઇદ્ધલસ

અને છતાંય માણસો જેને પ્રેમ કહે છે તે માછલી ત્યાં તરી રહેલી હોય છે; પણ સત્ય તેને કામુકતા કે જાઢ અભિવાષનું નામ આપે છે. નિર્ભય રહો, રાજકુમાર ! આવો માછીમાર આમિષ નાખણે એટલે માછલી એને માટે ઉપર આવશે.

ટિમોક્રિલસ

મારે કે એને વિષે ભૂલભરી સમજ રાખતા નહિ. એવી વસ્તુઓ બને છે, પણ એ જેવી છે તેવીની બાબતમાં એ બનતું નથી. એ દેવલોકના જેવી પવિત્ર છે અને સ્વર્ગની જેમ આરાધનાથી પ્રાપ્ત થવી જોઈએ.

ઇદ્ધલસ

તો એની પાસેથી તમે શાની આકંક્ષા રાખો છો, યા તો હું તમારે માટે શું કરું એવું ઈચ્છા છો ? હું હમેશાં ઘણું કરી શકું એમ છું.

ટિમોક્લિબસ

બીજુ કંઈ નહિ, કેવળ આટલું જ ચાહુ છું, કે હું એની આગળ ધૂટણિયે પડું, એના મુખને ડાંચી આંખે નિહાળું, અને મારી માના વાગમાં ચાંદનાંથી ચકમક થતા પરંગિયાની માફક પાંચો પરપલાવતા એના નાનકડા હસ્તનો સ્પર્શ કરવા પામું. સંમતિસૂચક એ થોડુંક સિમત કરે તો આટવા બન્ધા માટે ય હું હિંમત કરું.

ફેર્લસ

એમ કેમ? એ તો તમારી ગુલામડી છે !

ટિમોક્લિબસ

એક દિવસ હું એને પગે પડીશ ને મારા મર્સ્ટક પર એના હસ્ત-સ્પર્શનો અનુભવ કરીશ.

ફેર્લસ

(અધ્યવાર્ય) મારાથી ભાગ્યે જ સમજ શકાય એનું આ તે કેવું જનવર છે; પણ હું જાણું છું કે મારે માટેનું એ પણ જ છે. (પ્રગટ) રાજકુમાર! મારી પ્રતિભા મને કલે છે કે આ કામમાં પ્રવૃત્ત થાડું તે પહેલાં મારે માટે રિશ્વતની જરૂર પડશે.

ટિમોક્લિબસ

શી રિશ્વત ? ફેર્લસ !

ફેર્લસ

તમારો મિત્ર, એવા એક નામની.

ટિમોક્લિબસ

અરે ! માત્ર મિત્ર કરતાં કયાંય વધારે ! નેમાં પ્રવેશતાં મારી આશાઓ અને ભીતિઓ મને રોકી રાખે છે તે જાંખા ને પવિત્ર મંદિરની અંદર મને લઈ જાઓ, એટલે ! હે ફેર્લસ ! હું તમારો થઈ જઈશ ને બધી વસ્તુઓમાં મારે માટે તમે જ હશો.

ફેર્લસ

તમને કોઈ જરૂર પડે ત્યારે મને યાદ કરશો.

ટિમોક્લિબસ

મને એક મિત્ર મળી ગયો ! એનિટ્યોક્સ નેને જીતી ન શક્યો એવો પ્રથમ પહેલો એક એ છે. અત્યારે વીજળીની માફક પ્રેમ મારા ઉપર ઊતરી આવ્યો છે.

[સ્થળ : પૂર્વનું, યુનિસી, રોડોગ્યુન.]
રોડોગ્યુન

મારી બંદી અવસ્થાની પાછળ સ્વર્ગલોકનો એક ઉદેશ હતો ! એવું
હું માનીશ.

યુનિસી

આજકાલ આવા માણસો આપણું જોવા નથી મળતા. એના હૃદિયાતોમાં
કેવો પ્રશાંત રાજભાવ શાસન ચલાવી રહ્યો છે ! આપણે એને અધીન થઈ
જઈએ છીએ. અને પુઢ્યી તો જાણે એની પોતાની થઈ ગયેલી જ હોય એવાં
તો એ હગલાં ભરે છે.

રોડોગ્યુન

બધાંએ એને વશવર્તી બનવાનું છે. ગુલામડી તરીકે હું જીવન ગુજરું છું,
છતાંથી મારા ચીક માલિકો કરતાં હું મારી જાતને વધારે ઊંચી માનું છું. પણ
જ્યારે એ બાલ્યો, રે ! જ્યારે એસે મારી ઉપર હૃદિયાત કર્યો ત્યારે ખરેખર !
મને બંદીપણાના ભાવનો સ્પર્શ થયો અને આ વખતે એને મેં ચાહ્યો.

યુનિસી

અરે ઓ તેં પણ, રોડોગ્યુન !

રોડોગ્યુન

મેં પણ ! તું શું કહેવા માગે છે ? યુનિસી ! તું...

યુનિસી

હું કહેવા માગું છું કે આપણા કંટાળા ગુલાબ જેવી કિલયોની પણ
ઝપાળા ટિમેક્લિસના પ્રેમમાં પડી છે.

રોડોગ્યુન

નિંદાખોર ! મારા હદ્યમાં થઈને દોડી જનાર કોઈ એક નિકટતર
દારૂણ જેવી વસ્તુનો મને વિચાર આવ્યો હતો.

યુનિસી

તો તું તેને ચાહે છે, ખરું ને ?

રોડેઝ્યુન

હું શું બોલીતી, યુનિસી! શું બોલીતી? મેં એવું કહ્યું નહોંનું.
યુનિસી

ના, તેં નહોંનું કહ્યું! મનોહર મુગધા! કે, તારા પ્રેમને ગાલની લાલીમાં
છુપાવ ને તારી ભીની પ્રેમપૂર્ણ આંખોને તેમની ગલબદાતી પાંપણોથી ઢાંકી દે.
મારી મુગલી! કંપ, કંપ! કંઈ નહિ તો મને વેર વાળવાનું મળશે. ઓ મધુર
મધુર હદ્ય! મારી નાજુક પાચિયાની! રોડેઝ્યુન સિવાય હું બીજી કોઈને
ચાહવાની નથી; મારી ખૂબસૂરત વિદેશિયાણ રોડેઝ્યુન!

[સ્થોષ્ટતા]

દેહયાણ તુજ ચારુ ઉન્નતા,
આંખડી તુજ ઉદાર આયના,
સાંજરે સુહત હસ્તદંત શી
ગૌર આંઈ લવ જાંખ્યે ભરો!

રોડેઝ્યુન

મારી, મારી પોતાની યુનિસી!

(તેઓ પરસ્પર જેટે છે. ફેરિલસ પ્રવેશે છે.)
ફેરિલસ

(દાઢી પર હાથ ફેરવતો) વેડફી નાખવા તરફ મને નહૃત છે.

યુનિસી

તમારાં પગલાં પણ ચૂપકીયી આવે છે. ફેરિલસ!

ફેરિલસ

એક સંદેશો લઈને આવ્યો છું.

યુનિસી

આ સંદેશવાહક મને પસંદ નથી. બીજો કોઈ સંદેશ લાવે તો હું
સાંભળ્યું.

ફેરિલસ

ચાલ, મને બહાર કાઢી મૂક.

યુનિસી

તમારા લિસાબના ગોટાળામાંથી? બધા કહે છે કે તમે બેહદનું તમારે
ખાતે જમા કરાવી દીધું છે.

ફેરલસ

તને બોલાવવામાં આવી છે. ક્રિલ્યોની કહે છે કે રાણીને ઉતાવળ છે.
(ધુનિસી જાય છે.)

(રોડેગ્યુનને) પાર્થિયાની ! તું સિરિયાની રાણી બનશે કે નહિ ? હું
તને ચકિત કરું છું. રાજ્વી ટિમોડ્રિલસ તારા સૌન્દર્યના પાશમાં પડીને તારે
માટે પ્રવૃત્ત થયો છે. તારો શરમાળપણાનો કપટવેશ ધારણ કરતો નહિ. ટિમોડ્રિલસ
માટે એને રાખી મૂકજે. આપણી વચ્ચે તહ કરવાનો છે. મારી
મદદથી તું સિરિયાની રાજગાઢી તરફ આગળ પગલાં ભરી શકશો. ટિમોડ્રિલસની
શય્યા એને આરોહવા માટેની સીતી છે, ને તું તે પર આરોહશે, ને તું ત્યાં
બેસશે નહિ ત્યાં સુધી હું જંપવાનો નથી. તેમ હું તને સહાયભૂત બનું છું
ને? આપણે પરસ્પર સહાયક મિત્રો બનીશું ને?

રોડેગ્યુન

તમે ને ભાષા બાલો છો તે સાંભળવાની હું હંચછા રાખતી નથી.

ફેરલસ

ઓડ ! ભાષા ! તને ભાષાની પડી છે; તમે બધાં જ એવાં છો. શું તું
પાર્થિયાની રાજકુમારી નથી? શું તું રાજગાઢી પર બેસવા નથી હંચછતી?

રોડેગ્યુન

તમારી મદદથી નહિ; સિરિયાના ટિમોડ્રિલસની વધુ બનીને પણ નહિ.
તમે આ શી વાત કરી રહ્યા છો ?

ફેરલસ

મારાં વચ્ચેને તોળવા ન બેસ, મારા ભાવની સચ્ચાઈ માગ કે. બધી
લીઆને અણગમો થાય એવો મારી જીબ છે. એનો ઉપર ધ્યાન આપતી
નહિ. મારું હદ્ય ભલું છે ને એનો ભાવ એથીય વધારે ભલો.

રોડેગ્યુન

કદાચ હો. પણ જાણી લો કે હું રાજગાઢીની લાલસા રાખતી નથી;
અને રાખની હોઉં તોય રાજ તો એનિયોફ્સ છે, આ ઉલ્લબાસી અનુજ નહિ.

ફેરલસ

આ તારું કારણ છે ? તું છેતરાય છે. વળી તે તને ચાહતો નથી, ને
કોઈ લીઝ્ય ધૂસરી કદી ઉલ્લબાસનો નથી. છીના હાથમાં માટીના લોંદા જેવા
આ ટિમોડ્રિલસને પસંદ કર; મારી મદદથી તને સામ્રાજ્ય મળશે, આનંદ
મળશે, ને હદ્યને જેની જરૂર છે તે બધું મળશે, શરીર જેને સેવી શકે એવાં
બધાંય સુખ તને મળશે.

શોકાંગ્રયુન

મારા ઉચ્ચ સિહાસને વિરાજતા હૃદયને છોડીને મારે બીજ કોઈ સામ્રાજ્યની જરૂર નથી. શાસનદંડવારી પ્રેમની સત્તા સિવાયની બીજ કોઈ સત્તા હું શોધતી નથી, અને ઓરમજ્ઞ આપે તે સિવાયની બીજ કોઈ સહાય માગતી નથી. બસ હવે, ઉપકાર માનું છું.

ફેરલસ

આ ગ્રીક બોકો કરતાં તું વધારે સૂક્ષ્મદર્શી છે. તો શું તેને જૂરવાનું છે? એ પોતાના પક્ષની વકીલાત ન કરે?

શોકાંગ્રયુન

જો તમે જે કહો છો તે સાચું હોય તો ઈચ્છું છું કે તે પોતાના હૃદયને હુંખ્થી નકામાં બેહાલ ન બનાવે. અને જાળવા દો કે આ શક્ય નથી.

ફેરલસ

એક તું પોતે જ જે જવાબ આપી શકે તે એ મારી પાસેથી મોળવવાનું નહિ ચાહે. ધારું છું કે તારી ઉપર વધારે આક્રમણ થાય તે અર્થે તું ઘાચુકાવી રહી છે.

શોકાંગ્રયુન

ધારવું હોય તે ધારો, પણ મને છોડો.

ફેરલસ

જો એ જ તારો આશય હોય તો એને અહો આવવા દેવો એ જ એને પ્રગટ કરવાનો માર્ગ છે. તું ખાલી દેખાવ કરે છે, ને સાચેસાચ એવો તારો મનોભાવ નથી, અન્યથા તું પોતે જ તેને મોટેમોટ ના પાડજો.

શોકાંગ્રયુન

(રોપથી રાતી બનીને) જરૂર ના પાડિશ. એને આવવા કહો.

ફેરલસ

મોં આવું જ ધાર્યું હતું, આવશે એ જરૂર. મને યાદ રાખજો.

(એ બલાર જય છે.)

શોકાંગ્રયુન

મોં એને મારી પાસે આવવાનું કહું તે હીક ન થયું; રક્તનો પસાર થઈ જતો એ એક તરંગ છે. એ કદી માટું લગાડતો નથી એવું સાંભળું છું; પણ એ એક રંગોલ્વાસી ચંચળ પતંગ પેઠે ઈજિપ્તનાં પ્રસ્તુતો ઉપર નૃત્ય કર્યા કરતો હતો.

(ટિમોઝિલસ જડપભેર પ્રવેશે છે, અચકાય છે, ને પછી ધસીને રોડોગ્યુનને ચરણે પોતાને બાળી હે છે.)

ટિમોઝિલસ

રાજકુમારી રોડોગ્યુન ! હું તને ચાહું છું; તેં મને પાગલ બનાવી દીધી છે. હું શું કરું છું ને શું બોલું છું તેનું મને ભાન નથી. કયા ભયાનક દેવે મારા હૃદય ઉપર કબજે લઈ લીધી છે? હું ટિમોઝિલસ નથી, મારો પોતાનો રહ્યો નથી, પાણું આગ આગ બની ગયો છું, તને પકડી લેવા માગતો જંખાવાત બની ગયો છું ને હું એમાં પ્રેરાઈ રહેલું પાંદડું છું. ઓ રોડોગ્યુન ! મારી તરફ પીઠ હેઠવતી નહિ. માફ કર, મને માફ કર. તેં મને તારી ઉપર પ્રેમ રાખતો બનાવ્યો હોય તો તેમાં હું નિરૂપાય છું. ધૂજી ઊકતી નહિ, આવી હિક્કી પડી જતી નહિ, અને જ્યાણે કે તારા અંગ વખતને આગે જડપી લીધું હોય તેમ વ્રાસભરી નજરે જેતી નહિ. હું તારો કિકર છું, તારો કંપિતકાય દીન દાસ છું, તારી આકસ્મિક ભૂકુટીથી તું મને હણી થકે છે.

રોડોગ્યુન

મારા હસ્તનો સ્પર્શ કરતા નહિ, એ પવિત્ર છે, એને તમારો સ્પર્શ નિપિદ્ધ છે.

ટિમોઝિલસ

એ પવિત્રમાં પવિત્ર છે. તારો ગુલાબી નખ પાણ, આ ગૌરંગદેવી ! એક રહસ્યમયતા છે, એક અપૂર્વ પવિત્રતા છે, અલ્પાલ્યે ય અપવિત્ર સ્પર્શથી તને દૂષિત કરવાનું હુંસાહસ કરનારનો લાય આગમાં પડો, અગર જો ઓ ગહન હૃદયના ચમત્કાર ! તારાં દિવ્ય નયનો દયા કરીને એ અપરાધને અનુ-મોદન ન આપે. ઓ અદ્ભુત પાર્થિયાની ! મારા પ્રેમનો લય ન રાખતી; એ દેવમંદિરની પૂજાનું રૂપ લે છે. જે હું તને છોડીને જઈ શકું છું, પાછો ફરી શકું છું. એક વાર મારી ઉપર દૃષ્ટિપાત કર, તારી એક દૃષ્ટ ધણાં વર્ષોના જોારાક પૂરો પાડવા માટે બસ છે.

(યુનિસી પાછી આવે છે.)

યુનિસી

ભાઈ ! તું તારી માનો અપરાધ કરે છે. તું ત્યાં નથી હોતો ત્યારે તેની કાણો વિલંબાય છે. બંધો જ વાયત તે તારે માટે માગણો કરે છે.

ટિમોઝિલસ

અરે ઓં મારી ભા ! એનું ન થવા દો કે એના પ્રેમથી હું થાકી જાઉં. (તે જાય છે.)

યુનિસી

શું હતું આ ? કહે.

રોડેગ્યુન

[અનુષ્ટુપ]

મારા બંદિત્વથી મારું હુદ્દેવ તુમ ના થયું ?
વધુ અનિક્ષ કેં વાત રહ્યું છે જોઈ પુંદળે ?

આ પહેલાં મારું આકાશ પૂરતું ધૂમર, વાદળ-ધેર્યું ને ગમગીત તો હતું ન, પણ તેમ છતાંય તે શાન્ત હતું, પણ હવે તો વીજબી ને ગડગડાટથી ભરેલાં નવાં વાદળાંના કણા ખડકલા જિતિજ ઉપરથી ચઢી આવવાને જેર કરી રહ્યા હોય એવાં જણાય છે.

યુનિસી

મને બધું જ કહે. એ ભયંકર શઠ બધું ઝેરીલું બનાવવા માટે જ બોલે છે.

રોડેગ્યુન

એ પ્રેમની, રાજગાદીની ને ટિમોક્લિલસની વાત કરતો હતો. અશુભને શુભ કહેનારા સ્વાર્થી લુચ્યા માણસો જેવું બોલે છે તેવું તે બોલ્યો.

યુનિસી

અને ટિમોક્લિલસ એની પદ્ધતાડે કેવી રીતે આવ્યો ?

રોડેગ્યુન

એનો બોલાવેલો. માણસની આંખમાં જેવાની મેં કદી ધારણા નહોતી રાખી એવી ઉત્કટ લાલસા એનાં પોપચાં નીચેથી પ્રગટ થતી હતી. આ શી હિલચાલો છે ?

યુનિસી

આપણે ભલે ગમે તેમ માની લઈએ તો પણ આપણે ને ચાલીએ છીએ તે પોતાની પસંદગી પ્રમાણે નહિ, પરંતુ આપણને જેમ ચાલવાની ફરજ પડે છે તેમ જ ચાલીએ છીએ.

[ઈન્દ્રવજા]

સૌન્દર્ય તારું જલતી મશાલ :
નયાં જય તું ત્યાં તુજ સાથ એને
લોકે બને છે લઈને જવાનુઃ
રાજ્યો જવાવે યદિ, તું કરે શું ?

રોડોગ્યુન

મારી પ્રાર્થના છે કે એવું ન થાઓ ! એક પરમાત્માનું જ શાસન ચાલો !
મારા પ્રેમને શાશ્વત બનાવી સેતાન એન્ટિયોક્સને માથે આહૃત ન ઉતારો !

(મેન્થો પ્રવેશે છે.)

મેન્થો

પાર્થિયાની કોણ ?

યુનિસી

આ.

મેન્થો

એન્ટિયોક્સ હંચું છે કે લેસિબયન મહિરાનો કટોરો લઈને તું એની
કલ્ખામાં જાય.

યુનિસી

શું એ હંચું છે ? તો દ્વોાએ વચ્ચે પડવાની પોતાની ઘડી પરાંદ કરી
છે. જા, એ પાર્થિયન નંગ !

રોડોગ્યુન

બીજ કોઈને મોકલ. હું નહિ જઈ શકું.

યુનિસી

તું ગુલામહી છે એ વાત તું ભૂલી ગઈ લાગે છે. તું મારું ખાડું છે, ને
હું તને થલાવીશ, જ જલદી.

રોડોગ્યુન

આતરી છે કે એવે મારું નામ નથી લીધું. ખરું ને ?

મેન્થો

બેટા ! તું થા મારે ગભરાય છે ? એ ભલો છે, ઉમદા સ્વભાવનો છે.
બોલવામાં માયાળું છે ને નોકરચાકર પ્રતિ નરમાશવાળો છે.

રોડોગ્યુન

(મંદ સ્વરે સ્વગત) હું એનાથી નહિ, મારી પોતાની જાતથી ગભરાઉં છુ.

યુનિસી

એને ભદ્રલે મારાથી ગભરા. અભધારી તું નહિ ચાલવા માંડે તો નિર્દ્ય
કોરડાનો માર ખાવો પડશે.

રોડોગ્યુન

ઓહ ! યુનિસી !

યુનિસી

નિષ્ઠુર કોરડા પડશે ! ન ચાલવા માગતા શરમાળ ખાઈને ખાતર શું હું
એટલો બધો ભોગ આપીશ ? જ, જ, અને તારામાં અક્કલ હોય તો ચુંબન
પામ્યા વગરની પાછી ન આવતી.

(રોડેજ્યુનને એ બારણા બહાર હડ્સેલી મૂકે છે,
ને આગળ પોતે ને પાછળ મેન્થો એમ જાય છે.)

એનું (અનિયોક્ક્ષણનું) હદ્ય મુક્ત નથી, ને આનું ય નથી, નહિ તો
રાજ્યશાસન ચલાવવામાં મારો હાથ અજમાવત. આના દ્વારા દેવોની પસંદગી
થાય તો પછી હું સિરિયા પર સત્તા ચલાનું.

[એન્ટિયોક્સનો ઓરડો, પોતાની સમક્ષ નકશા સાથે]

એન્ટિયોક્સ

એકબેટાના, સૂજા ને સોાચિઅના, સિન્ધુની સરહદવાળો આર્થપ્રદેશ, યુકેટિસનો પ્રવાહ ને ટિંગ્રિસની સોનેરી રેતી, ઓક્સસ ને જગ્જાર્ટિસ અને ચંદ્રને ખલે લઈને ઊભેલા અસ્પષ્ટ પ્રચંડ પર્વતો તથા તેમની પારનાં જાંખાં જાણતાં જબરજસ્ત રાશો — અહો ! આ સર્વ મળીને એક સામ્રાજ્ય બની જાય તો કેવું ! સિરિયા, ગ્રીસ અને ગાડિસ સુધીને સમુદ્ર કિનારો થા હિસાબનો ? એ મારા આત્માને ધારણ કરવા માટે બહુ સાંકડા છે, એની ભૂખ અને એના વિરાટ ભાવને સંતોષવા માટે એ અતિકુદ્ર છે. નાજુક, નિર્મિલ નયનોવાળી ઓ પાર્થિયન મુખચુછુવિ ! તારા કાળા કેશકલાપમાં તું કેવી શોભે છે ! તારાં સુકુમાર સુંદર અંગેઅંગ સારી સુછિના એકન સૌન્દર્યને જાંખાં પાડી નાખે છે ! તું મને સૂજા ઉપર મારી આંખ નહિ હેરવવા દે. મેં કોઈ પણ કો માટે અત્યાર સુધી અભિલાપ સેવો નથી. આઇકલા સ્વભાવની થિઝઝની સુંદરીઓના સંગમાં ટિમોક્લિલસ જ્યારે પોતાના લાપરવાઈભર્યા હદ્યનું રંજન કરતો હતો ત્યારે હું બાજુઓ ચાલી જતો. પાર્થિયા અને ગ્રીક મારી પ્રિયતમાઓ બન્યાં હતાં, પણ હવે એક જોરાદેખે મારા હદ્યને ભરી દીધું છે. પુષ્પચાપ ! બહુ ઉલ્લાસમાં ન આવી જતો. પ્રથમ ઓચિતી ને ખાતરીઅંધ પ્રાપ્તિ થયા પછી તને શાંત બનાવી દઈશ, હમેશને માટે સ્વરમાધુર્ય સાથે નાલ લેતો બનાવી દઈશ. અનેક યુગોથી પૂર્વના જન્મોમાં હું એને ચાહતો આવ્યો છું — આ પાર્થિયાની રાજકુમારીને, મનોરમ રોડેઝ્યુનને ! કેવું રાધુર્યમય નામ ! પ્રખ્યાત ફરીદની પુત્રી, રાજવંશની કળી, મારી પ્રભાવવંતી બંદી, કામણગારી કીકીવાળી, ઓ મહાન એન્ટિયોક્સ ! રક્ષા કરતા ભાલાઓની વચ્ચમાંથી એને ઝડપી લાવનારા ! તું ભલે ભૂતકાળનો બની ગયો હોય, પણ મને ચાહવા માટે મારી બંદી બનેલી, જિતાયેલા સુંદર ઈરાનની પયગંબરી પાઇળ મૂકતો ગયો છે ! એ તું છે, મારી રોડેઝ્યુન ! (રોડેઝ્યુન પ્રવેશે છે.)

રોડેઝ્યુન

(ડાંબેલી આંખે) આ મદિરા લાવી છું.

એન્ટિયોક્સ

મહિં તો એક તું છે, પાર્થિયાની ! ઓલિમ્પિયાના આત્માઓને રંગમાં લાવનાર મહિં તો આ પ્રશસ્ય પાત્રમાં ભરેલી છે. કટોરો નીચે મૂક, ને એને બદલે તારાં વિશાળ વિશેષ નથોને ઊંચાં કર. આરસમયી રોડોગ્યુનની મને એને અંગે અદેખાઈ આવે છે. મેં તને કેમ બોલાવડાવી તે તો તું સારી રીતે જાણે છે. અન્યોન્યની આંખ શું આંખ મેળવીને શું આપણે જોયું નથી, ને તારી આંખોએ પોતાનું જ્ઞાન કબૂલ નથી કર્યું ?

રોડોગ્યુન

રાજકુમાર ! હું તમારી માની ગુલામડી છું.

એન્ટિયોક્સ

મારી, મારી, ઓ રોડોગ્યુન ! કેમ કે સિરિયા એટલે હું.

રોડોગ્યુન

તારી છું.

એન્ટિયોક્સ

અહો ! તું બોલી !

રોડોગ્યુન

અડતો નહિ મને, એન્ટિયોક્સ ! અડતો નહિ ! નિકાનોરના પુત્ર ! મને મુકૃત રાખ, તારી જાતનેથી મુકૃત રાખ. અફ્સોસ ! હું જાણું છું કે દેવો કોઈ મૃત્યુની તૈયારી કરે છે. હું એક જીવનું હુભર્યિ છું.

એન્ટિયોક્સ

મનોરમા રોડોગ્યુન ! તું તો સ્વર્ગે આપેલી પરમસુખની આત્મો છે, પણ કદાચ તેને બદલે તું મારું મરણનિર્માણ લો, તો પણ હું તારા આનંદથી વંચિત રહેવા માગતો નથી. પૃથ્વી ઉપર ને કાળ એની શક્યતા છે ત્યાં સુધીમાં હું તારામાંથી મળતો ઓ આનંદ માણી લેવા માણું છું. ઘડીઓ સાથે રમત ન રમ્યા કર, મારી રોડોગ્યુન ! અલપજીવી માણસે જીવન જાણે શાશ્વત લોય એમ પોતાના આનંદને આગળ ઉપર લેવાનો રાખી વાટ શા માટે જોવી જોઈએ ? કાળ અટકતો નથી, મૃત્યુ વિલંબ કરતું નથી.

રોડોગ્યુન

હા.....ય !

એન્ટિયોક્સ

તું હજુય વાર લગાડે છે. આપણું અળગાં રાખનાર થોડાંક પગલાંના આંતર ઉપર સેનું બાંધવા માટે બોલાવનાર આપણાં હદ્દોના ધબકારાઓનો તું

ઈનકાર કરશો? હાં, તો તને બાંધીને હું હુકમ કરીશ. હું તને આકર્ષી લાવું તે તને નહિ ગમે, તું પોતે જ મારા બાહુવલયમાં આવ, ઓ અનવદ્ય સુનદરી રોડોયુન! મારી પાર્થિયાની બંધી!

રોડોગ્યુન

એનિટ્યોફ્સ ! મારા રાજવી !

એનિટ્યોફ્સ

આમ હમેશને માટે મારા હદ્ય સરસો તરંગાયમાણા બની રહે. વસંતની માફક ઉઘમાએ ભરી મારા હદ્યમાં વિલીન બની જ, ઓ મધમીઠા શ્વસંત કલકલરવ!

રોડોગ્યુન

ઓ ! મને મુક્ત કર.

એનિટ્યોફ્સ

અચાનક કામણ કરવાવાળા ! મારે હેયે અવસાન પામ ! મારી ભુજાઓ આ યુપની સાથે તને બાંધી રાખવા માટેની રસ્સીઓ છે — કસુંબલ પાવકમાં ધીરે ધીરે બળી જવા માટે.

રોડોગ્યુન

મુક્ત કર મને, ઓ મુક્ત કર !

એનિટ્યોફ્સ

જ્યાં સુધી આપણા અધરોઝ શાશ્વત વિવાહની સંલગ્નતા પામ્યા નથી ત્યાં સુધી નહિ. આ અને બીજી આવી અનેક મહોરો મારીને તને હું મારા સ્વરૂપ સાથે મુદ્રાંકિત કરી દઈશ, તારાં જે સર્વેય ચુંબનો માટે હું તલસી રહ્યો છું તને માટે શાશ્વત કાળ પણ અતિશય ટૂંકો પડે એમ છે, ઓ ગૌર મનોહારિતા ! અવ્યક્ત રહસ્યમયતા ! મારા અધરો ઉપર તારા અધરો દાબ. મારું કચ્છું કર. ફરી અને આમ ફરી ફરી અને સદાકાળ પ્રેમનું સ્તોત્ર ગા, હે અદ્ભુતાત્મન ! તારા હદ્યમાંથી ગદ્ગદ થતું નીકળતું તારા અધરનું ઉદ્ઘામ સંગીત મારા હદ્યમાં પ્રવેશ પામો !

(રોડોગ્યુન અને ચરણે ઢળીને અના ધૂંટશને આશ્વલેષ આપે છે.)

રોડોગ્યુન

તારી છું. તારી જ તારી, હમેશને માટે તારી.

(ઉભી થઈને હાથમાં મોં સંતાડે છે.)

એનિટ્યોફ્સ

(અનું મોં ખુલ્લું કરીને) પ્રેમ આગળ તારું મુખડું છુપાવ ના. સ્વર્ગના દેવો ઉપરથી આપણું અવલોકન કરી રહ્યા છે. ખુલ્લા હદ્યના આનંદપૂર્વક

આપણેય નિભય નથન ઊંચાં કરી એમને નિહાળીએ અને કહીએ કે હવે તો કાળ એમનું કોઈ પણ નિર્માણ આપણને ચલિત નહિ કરી શકે.

[અનુષ્ટુપ]

હૈયાં બે આ ક્ષણે એક્યભાવ ઉત્કટ ધારતાં,
મૃત્યુનાં પગલાંઓનો ઈનકાર કરે સદા.

રોડેઝ્યુન

[રથાદ્જતા]

હૈયું બંધ મુજમાં પડી જતું;
હર્ષવિગ ન હવે સહ્યો જતો.
છોડ છોડ, અવ છોડ તું મને
એકમાન તુજ કાજ જવવા.

એનિટ્યોક્સ

છે ત્યાં ઊભી રહે, અથવા જા, કેમ કે તું મારી બની ગયેલી છે. મારી ઈરદ્ધાનુસાર તને મારી પાસેથી જવાનું હું કહી શકીશ, ને ઈરદ્ધાનુસાર તને બોલાવી લાવી શકીશ. જા, રોડેઝ્યુન! જવા છતાંય તું મારા સાથમાં જ છે.

(રોડેઝ્યુન સ્ખલિત પદે ખંડમાંથી વિદાય થાય છે.)

ઓ પ્રેમ ! ઉપલોગમાં તું દિવ્યતર છે. શું હવે હું આ નક્ષાને અંધ નહિ બનેલી આંખે અવલોકી શકીશ ? નહિ, એ એમાં દેખાય છે, એકબેટાના નહિ પણ એની આંખો જ આંખે ચઢે છે.

અંક ૨ : દૃશ્ય ૪

[મહેલમાંનો અંડા: ટિમોફ્રિલસ, ફેર્લસ]

ટિમોફ્રિલસ

[મિશ્રોપજાતિ]

સમસ્ત માધુર્ય, સમસ્ત શોભા
એકત્ર સમેરાનન એક જીવને;
અન્યત્ર સૌ ઉજાજ ને અસથ
આનંદથી વંચિત શુન્ય-માત્ર.

[અનુષ્ટુપ]

નીરવી નારકી રિકિત, મલ્યો કલ્પો શકેય ના
એવા ગ્રાકારનું, કૃયાથી નિભાવીય શકાય એ!

મારી મા મને આ અન્યાય કરે છે! જિંદગીભર એકબીજા ઉપર
માયામમતા રાખનાર ભાઈઓ અમે ઈજાતમાં કેવા પરસ્પર પ્રેમથી રહેતા
હતા! તો જે મહાલાલ પ્રાપ્ત થયો છે તેને શા માટે વહેંચી ન લઈએ? સિરિયાનો
રાજમુગટ — અલે એ એને મળો, ને મને મળો રોડોગ્યુન.

ફેર્લસ

એ સંમત થશે?

ટિમોફ્રિલસ

હા જરૂર, ને સિમતપૂર્વક. એ પૂરેપૂરો પ્રૌઢ ને ઉન્નત સ્વભાવનો છે,
યુદ્ધના વિચારો સેવનારો. મારો ઉદાત્તભાવી એનિયોફ્ર્સ પોતે જે એવી યોગ્યતા-
પૂર્વક ધારણ કરી શકે એમ છે તે તેની પાસેથી લઈ કેવાનું હું સ્વર્પનમાંય શી
રીતે વિચારું? મારે તો કેવળ પ્રેમ અને આનંદ ને રોડોગ્યુન જોઈએ. મારે
માટે સૂર્યપ્રકાશ બસ છે.

ફેર્લસ

હોઈ શકે, છતાં બંને માટે પૂરતો ન પણ હોઈ શકે. જો, પેલો એ આવે,
જાણે કે પોતે એકલો જ આકાશનો પ્રકાશમાન સૂર્ય હોય એવી અદાથી.
અહે! એને અંધકારગ્રસ્ત બનાવવા માટે.

(એનિયોફ્ર્સ પ્રવેશ છે.)

ટિમોફ્રિલસ

વીરા! દ્યાળું દેવોએ તને અહીં પાઠવ્યો છે.

ઓનિયોક્સ

વહાલા ટિમોક્સિલસ ! આજો દિવસ આપણું મળવાનું થતું નથી. ઈજિયતમાં આવું બનતું નહોનું; કહે મને, આ બધા કામગારા કલાકો દરમિયાન તું શું કરતો હતો ? આ સુનદર પ્રદેશની કેટલી હસમુખી છોકરીઓને તેં તારી ઉપર પ્રેમ કરવાને લલચાવી છે ?

ટિમોક્સિલસ

તેં સાંભળ્યું નથી ?

ઓનિયોક્સ

શું ? ટિમોક્સિલસ !

ટિમોક્સિલસ

આપણી મા રાજમુકુટ આપે છે ને તેની સાથે રોડોગ્યુનને પણ હિસ્સામાં આપે છે.

ઓનિયોક્સ

આપણી રાજવાસ માતા ? આપવા માટે શું એ એનાં છે ? તું અન્ય કોઈની ઈરદ્ધાથી પરણતો નથી.

ટિમોક્સિલસ

નહિ, ભાઈ ! ઓછામાં ઓછાં આપણાં હેયાં તો આપણાં છે. હું ધારું છું, ઓનિયોક્સ ! કે આ ગૌર મધુર પાર્થિયાની રોડોગ્યુન તરફ તારું લક્ષ્ય ગયું નથી, નહિ વારુ ?

ઓનિયોક્સ

(સરિમત) ના, વીરા ! મારું લક્ષ્ય ગયું નથી, તું કહે.

ટિમોક્સિલસ

ખીના સૌનદર્ય પ્રતિ તું સાવ આંધળો છે. તું કેવળ પ્રોઢ કૃત્યો ને રાણેચિત્ત શાશ્વતપરાક્રમની જ પ્રેમથી આરાધના કરે છે. તેં ભવ્ય પૃથ્વીને જ પ્રિયતમા બનાવવાનું પસંદ કર્યું છે તે એક રીતે મારે માટે સારું છે. વહાલા ઓનિયોક્સ ! મને કહેતાં શરમ આવે છે કે જે ઉત્તમ રાજમુકુટ સ્વલ્પ સમયમાં તારે માણે ભવ્યતાપૂર્વક શોભવાનો છે તેને માટે મારા મનમાં ઈધા થતી હતી. વીરા ! તું એનું ગ્રહણ કર, પણ મારે માટે મારી અપ્રકાશ દેવી રોડોગ્યુનને રહેવા હે.

ઓનિયોક્સ

તારી દેવી ! તારી !

ટિમોક્લિસ

તું પણ તેને ચાહતો હોય તે શક્ય નથી !

ઓનિટ્યોક્સ

હું કોને ચાહું છું ને શું ચાહું છું તેનું તારે શું ? તું એવું કહે છે કે હું એને નથી ચાહતો ?

ટિમોક્લિસ

તો મારો એક પ્રસ્તાવ છે,— વાજબી ને ભાઈચારાભર્યો, આ તારા નિષ્કારણ રોપ જેવો નહિ.

ઓનિટ્યોક્સ

અદ્ભુત તારો પ્રસ્તાવ ! જ્યાં બંને વસ્તુઓ મારી છે ત્યાં ઉપર થઈને મને પસંદગી કરવાનું કહેવામાં આવે કે “આ મારે ન જોઈએ, હું બીજી વસ્તુ છે તે લઈશ.”

ટિમોક્લિસ

(સ્થ અવાજ) એણે તને રાજ બનાવી દીધો છે ?

ઓનિટ્યોક્સ

જે હું જન્મથી અને સ્વભાવથી રાજ છું તેને કંઈ પણ બનાવવા માટે કોઈ મનુષ્યના ઉચ્ચારણની જરૂર નથી. બીજી કોણે સિરિયા ઉપર રાજ્ય કરવાનું છે ? શું તેં એમ ધારી લીધું હતું કે તારું હળવું ને છીછરું માથું રાજમુકુટ ધારણ કરવા માટે યોગ્ય હતું ?

ટિમોક્લિસ

ઈજિપ્તમાં તું આવો નોંટો, ઓનિટ્યોક્સ !

ઓનિટ્યોક્સ

રાતે સ્વર્પનમાં પણ પાંથિયાની કુમારીને જોતો નહિ ! એના નામનું સમરણ ન રાખતો !

ટિમોક્લિસ

એ મારી માની બાંદી છે. હું એને માટે માગણી કરીશ ને એ મને મળશે.

ઓનિટ્યોક્સ

તે પહેલાં તારા હૃદયના તંતુઓની આરપાર મારી તરવાર તને મળશે. એ રાજ્યનો વિજ્યદત્ત લાભ છે, ને રાજ્યની સાથે એ મારી છે.

ટિમોક્લિસ

મારું સ્વર્પન, એ અદ્ભુત આંખોવાળી મારી હેવી ! નિજ મનોહરતાના મંદિરમાં મધુર અવગુંઠનતી મારી તારકા ! એને અને રાજમુકુટને પણ હું તારે સ્વાધીન કરવાનો નથી, તું વીસ વાર મારો વીરો થનો હોય તો પણ.

ફેર્લસ

(જનાનિતક) સર્વોત્તમ ! આનંદધારક ! અહે મારું સહભાગ !
સાનુકૂલ સહભાગ !

ટિમોક્રિલસ

આણે કે શાખાબ્ધી મેળવેલો વિજેતાનો એ ભલાલાભ હોય, તારી બાંધી,
તારી જંગમ મિલકત હોય એવી એના વિષયમાં વિચારવાની ધૃષ્ટા કરનારો તું
એની ઉપર પ્રેમ ધરાવતો નથી.

એન્ટિયોક્ર્સ

એક પણ બીજો શબ્દ બોલતો નહિ,

ફેર્લસ

(જનાનિતક) વધારે ! વધારે ! મારા સિતારા ! તું આ તોઝાનને મારે ઉદ્ય
પામી રહ્યો છે.

એન્ટિયોક્ર્સ

હું તને મારું કરું છું, ભાતા મારા ટિમોક્રિલસ ! હળવા આવેગો તારે
માટે બહાનું બને છે. હવેથી મારો અપરાધ કરતો નહિ. પાર્થિયાણીની બાબતમાં
કહેવાનું કે એ મારી છે, અને કોઈ દેવ એની ઈચ્છા કરશે તો પણ હું એને
મારી બનાવેલી રાખીશ.

(એ બહાર જાય છે.)

ફેર્લસ

આ તમારો ભાઈ ! રાજમુક્ટ શું એને નહિ મળવાનો ?

ટિમોક્રિલસ

એય નહિ ને સિરિયાય નહિ.

(રોડેઝ્યુન અને યુનિસી હોલમાંથી પસાર થતાં પ્રવેશે છે.)

ટિમોક્રિલસ

મારી રોડેઝ્યુન ! મારો સિતારો ! બીજાઓ તને વેપારની વસ્તુ બનાવવા
માગે છે, તે તું જાણે છે. એની સામે પડજે. આ અનાદરભર્યા ફેસલાથી
થતા અપમાનનો અટકાવજે ! કહે કે “હું તને ચાહું છું.”

રોડેઝ્યુન

કુમાર ! મને તારી દ્યા આવે છે, પણ હું તને ચાહી શકતી નથી.

(તે બહાર નીકળી જાય છે.)

યુનિસી

મારા ભાઈ ટિમોક્રિલસ ! બધાં જ ફુલ કંઈ તારા ચુંટવા માટેનાં
નથી. તારી જરૂરિયાતને સંતોષવાની અભિલાષા રાખનાં ગુલાબ સિરિયામાં
પૂરતા પ્રમાણમાં ઉગાડાય છે. એમને અપનાવી લે. આ બાબતમાં ડહાપણ
દાખવ. મારા પાર્થિયન રૂલ છૂતો નહિ.

(તે પસાર થઈ જાય છે.)

ટિમોક્લિસ

મારી ઉપર તો જાગે વજ નૂટી પડ્યું છે !

ફેર્ડલસ

શું આનાથી તમે પટકાઈ પડ્યો ? એન્ટિયોક્સ સિરિયાનો રાજ બનશે
એવો બધા એને ખ્યાલ રાખતી કરે છે.

ટિમોક્લિસ

નહિ, એ (રોડેઝ્યુન) એની ઉપર પ્રેમ રાખે છે.

ફેર્ડલસ

શું પ્રેમ આટલો જલદી જન્મે છે ? ઓહ ! તો એ એટલો જ જલદી
શમી જશે. યુનિસી તારો પરાભવ કરવાને પ્રવૃત્ત થયેલી છે. એ એન્ટિયોક્સના
પક્ષની છે.

ટિમોક્લિસ

બધાં જ એન્ટિયોક્સ માટે છે, — રાજમુકુટ, સિરિયા, લોકોની સેવાભક્તિ
શ્રીઓનાં હદ્ય અને જીવન અને માધુર્ય અને મારા પ્રેમની અધિષ્ઠાત્રી, બધાં
જ એન્ટિયોક્સ માટે છે.

ફેર્ડલસ

યુવરાજ ! વધારે પૌરુષવંત બનો. એ છોકરીને ઉપહારોથી અને અનુ-
ગ્રહેથી ઘેરી બો; એને રાણી ગણી એનું સંવનન કરો; અથવા તો એ ગુલામરી
છે એટલે ગુલામરી ગણીને એને ફરજ પાડો. બળવાન બનો, આ તારા અલિ-
માની ભાઈની પહેલાં જ અગમયેતી વાપરી ઓચિંતું પગલું લઈ બો.

ટિમોક્લિસ

સ્વર્ગના સર્વેય દેવતાઓ મને અનુમતિ આપે તો પણ હું એના પવિત્ર
અને અવગુંઠિત આત્માનો અપરાધી બનવા માગતો નથી.

ફેર્ડલસ

અરે ઓ મુણ્ય મનહર મૂર્ખ ! તો પછી તમારી મા પાસે એની બક્ષિસ
માટે માગણી કરો.

ટિમોક્લિસ

(જતાં જતાં) ફરી એક વાર મારા અંતરાત્માનો શિકાર કરવા તોઢ્ઠાન
પાઇળ પડ્યું છે.

અંક ૨ : દૃશ્ય ૫

[ક્રિલયોપેટ્રાનો ખંડ : ક્રિલયોપેટ્રા, ક્રિલયોની]
ક્રિલયોપેટ્રા

હું તો નિર્ણય ઉપર આવી ગઈ છું; પણ પેલી દળજાતવાળી મેન્થોને ખબર છે કે જોડકામાંનું કોણ ખરેખર પહેલું જન્માયું છે. એને મારી પાસે મોકલ.

(ક્રિલયોની બહાર જાય છે.)

ઓ જીધિધામમાં વિરાજમાન ઉદાસીન દેવતાઓ ! કહે છે કે તમે કોઈ હાર નિદ્રા સેવો છો, તો હવે નિદ્રિત થજો ! બેકળજીભર્યા તમારા સંકલપોએ જે કોકડું ગુંચવી નાખ્યું છે, હું માત્ર તેને શિથિલ બનાવું છું.

(મેન્થો પ્રવેશો છે.)

મેન્થો ! બેસ મારી પાસે. મેન્થો ! તે આપણી ગુપ્ત વાત બહાર બોલી નાખી તો નથી ને ? ગુપ્ત રાખજો, મેન્થો ! તાર્ય હેયામાં એના શબને દાટી રાખજો, ને એક રાણીને તારી ખરીદેલી ગુલામડી બનાવી લેજો.

મેન્થો

એના શબને ! સત્ય શું મરી શકે છે ?

ક્રિલયોપેટ્રા

આ : મેન્થો ! સત્ય ! પણ સત્ય ઘણી વાર ભયંકર હોય છે. ન્યાય ! પણ પુષ્ઠવી ઉપર કયાંય કદી ન્યાય જેવામાં આવ્યો છે ? માણસ ન્યાયી છે, માટે તો જીવંત છે; કાપદાને ઝિઢિના સાથમાં સાચો ધર્મ રહેતો નથી; પણ જેના આગમને આપણું અધ્યક્ષવી સુખ સારામાં સારી રીતે સ્થિર થાય છે ને સ્વલ્પ સમય પૂરતો મર્ય જીવન માટે દુઃખ નિષિદ્ધ બને છે તેને માટે ધર્મ વૃદ્ધિ પામે છે.

મેન્થો

જેનો મને ડર હતો તે આ વસ્તુ. અરે ઓ દુષ્ટતા ! દીક, રણી ! હું સમજ.

ક્રિલયોપેટ્રા

એનિટ્યોક્સને હું તારા કરતાં ઓછો ચાહું છું એવું નથી; પણ ટિમોક્રિલસ પાર્થિયાની રોડેઝ્યૂન મેળવવા માગે છે. ઓ ! રહે આ ભાઈઓના પ્રેમ દ્વેષમાં પલટાઈ જાય અને આપણો સર્વેનો વિનાશ કરે ! તો તારા ધવડાવેલાને

ટાળવામાં આવે, — બેમાંથી ગમે તેં એક ગાદીએ બેસે તો પણ શું એ જ રાજ્ય કરવાનો નથી? — દેવલોકનો ને પૃથ્વીનો માન્ય થયેલો સાચેસાચ એક રાજ, દુર્ભલતર ટિમોડ્લિસનો રક્ષણહાર, યુધોમાં એનો જમણો હાથ, એનો સ્તંભ, ત્રાતા એને કાર્ય કરતી તરવાર, વહ્નાદારીમાં આદર્શ વડો, મોટી અધીનતામાં રાજત્વગુણ પ્રગટ કરનારો, પ્રેમને માટે પ્રખ્યાત, એવો એ બની રહે. પછી કોઈને માટે કશું દુઃખ નહિ રહે એને બધું જ આપણી આકંશાઓને અનુકૂળ બની રજો.

મેન્થો

શાસું ક્લિલ્યોપેટ્રા ! હું બોલું ? આદરને બાજુએ મૂકીને બોલું ? ઈશ્વર મારા અવાજને આદેશ આપે છે. તો હું તને કહું છુંકે તારા અવિચારી ભેદભેદ દુષ્ટતામાં અજોડ, નિઃસ્નેહ, માને ન છાજે એવું કૂર કાવતરું રચ્યું છે; ને તારાં વચ્ચેનોથી તું વસ્તુને વિપરીત બનાવવાને નિરર્થક ફાંઝાં મારી રહી છે. અહો ! કેવો આત્મ-વંચિત સ્વભાવ ! અહો ! કેવું આંધળું બનેલું હોયું ! આનાથી તો તું જેની પ્રતિના તારા પ્રેમની બડાઈ મારતી હતી તે તારા પતિના પુત્રનો અપરાધ કરી અપરાધ કરે છે.

ક્લિલ્યોપેટ્રા

અફ્સોસ ! મેન્થો ! મારી ધાત્રી ! તું આનું કારણ જાણતી નથી.

મેન્થો

મારે એને જાણવાનો જરૂર નથી. શું તું ઓલિમ્પિયાનો જ્યૂસ દેવ છે? આ અટપટા જગતને દોરવા માટે શું એણે તને પોતાનો રાજદંડ ને શાસન-સત્તા આપ્યાં છે? એના યુકાદાઓને શું તું ઉથલાવી નાખવા માગે છે? એના વિધાનને શું તું સુધારવા માગે છે? તેની સર્વદર્શી આંખ કરતાં તારું એક ઝીનું ચંચળ મગજ ને છીછરો પ્રેમ શું વધારે સારી રીતે દોરશે? સર્વજ્ઞ પ્રભુ કરતાં પોતે વધારે સારું જાણે છે એવું માનવાવાળા અંતવંત મનુષ્યોનું અભિમાન અહો ! કેવું આશ્ર્યજનક છે? એના વજાધાતોથી સાવધાન રહે ને એની ઈચ્છાનો અમલ કર. એણે જે કર્યું છે તેને ન કર્યું કરવાને મથ નહિ, આવી ભયંકર ભૂલની કરુણાન્ત જુમેદારીથી દૂર રહે. તારા કૃત્યમાંથી મૃત્યુ એને મહા-ત્રાસ ઉત્પન્ન થાય તો તેનો ભારે બોજ તારા માનુષી સુંધ ઉપર ઉપાડી લેવાની તારામાં યોગ્યતા છે? એની ઈચ્છાનું પાલન કર, જે ન્યાયનીતિયુક્ત છે તે કર, ને બાકીનું બધું ઉપર વિરાજમાન પરમેશ્વર પર છોડી દે.

ક્લિલ્યોપેટ્રા

તારા શબ્દોએ મને ખલમલ કરી દીધી છે.

મેન્થો।

તારો પતિ તને હલમલાવી મૂકો. ગહન ગભીર છાયાઓમાં તું એને શી રીતે મળી શકીશ? “મારા પુત્રોનું ખૂન કરનારી! મારી નજીદી આવતી નહિ” કહીને એ તારી આગળથી પોતાનું રાજવી મુખ ફેરવી નહિ બે?

કુલયોપેટ્રા

ઓ મેન્થો! મને શાપ ન આપતી. મારા પતિનાં નયન મને સિમત-પૂર્વક સત્કારશે. મેન્થો! મારી ધાત્રી! આ વાત તું એનિયોફ્સને નહિ કરે ને?

મેન્થો।

હું પાગવે નથી ને પાપી યે નથી. આ નિશ્ચયમાં મફક્કમ રહે. પાપનાં મૂળમાંથી સુખ હૂંટી નીકળશે એવાં સ્વઘન સેવતી નહિ. ઈશ્વર સર્વની ઉપર-વટ થઈ સત્તા ચલાવે છે ને ધર્મના ઈન્કારમાં મહાબળ રહેલું છે.

અંક ૩ : દૃષ્ટિ ૧

[રાજમહેલનું દીવાનભાનું : નિકાનોર, ફેરલસ ને બીજા બેઠેલા છે.
યુનિસી, ફ્રિબોક્સ્ટેટિસ, થોઆસ મંચ આગળ અલગ ઉપરિથત છે.]

થોઆસ

શું એ ખુલ્લે ખુલ્લું છે? શું એ જ્યેઠ છે? એમ જાણીએ?

યુનિસી

શું એ રાજ્યશાસક ન બને?

થોઆસ

વિધાતામાં ડાયપાણ હોય તો જરૂર.

યુનિસી

શું ટિમોક્લિસ મહાન પરિસ્પેલિસને લુંટશે? હું ધારું છું કે તે પહેલાં
તો રોઝાત અહીં પલંગમાં પોઢશે; પ્રતાપશાળી, વૃથાંકલ્ય, ધીર્ઘવાન,
સૂક્ષ્મદર્શી એ ક્ષુદ્ર વસ્તુઓમાં કાળજીપ કરનારા પાસેથી સેલ્ફ્કસના વંશજોનું
વિપ્યાસકત એન્ટિયોક લઈ લેશે.

થોઆસ

કદાચ. પણ મને આશાય આપનાર દેશના કાયદાઓની સામે મારે ઊભા
થવાનું છે? જે તરવાર હું એંચું છું તે તેની છે.

યુનિસી

શું કાયદા અને ન્યાય હમેશાં એક જ હોય છે? વિધારી જો.

થોઆસ

જો ન્યાયને બાધ આવશે તો હું હાથ ઉપાડીશ.

(ખંડના બીજ ભાગ તરફ એ પાછો જાય છે.)

યુનિસી

માણસ તો સમજું છે. પણ કોઈ મહાન વદ્યમાં મહત્વાકંશા સંચિત
થાય છે ત્યારે નિર્માણ જડપથી જવાણા પકડે છે. અને માત્ર તણુભાની જ
જરૂર પડે છે.

ફ્રિબોક્સ્ટેટિસ

શું એક એની જ જરૂર પડે છે? તો તણુભો જરૂર હોવાનો.

(એ પાછો સરી જાય છે.)

યુનિસી

નસીબ અથવા તો પ્રારંભયોગ બાકીનું બધું કરી લો. તમારાં બળોને મેં દોરવણી આપી છે. (નજીક આવેલો નિકાનોર એની આગળ ઊભા રહે છે.)

નિકાનોર

તો તમારી સમિતિ સમાપ્ત થઈ ને?

યુનિસી

શાની સમિતિ? પિતાજ!

નિકાનોર

હું બોલ્યો નથી, પણ મેં જેણું તો છે, તારે માટે વધારે પડતી મોટી બાબતોમાં માથું મારતી નહિં. આ રાષ્ટ્ર અને પ્રજા તમારા બંધ ઓરડાઓમાં કાવતરંના વાણુનાણા નાખવા માટેનો ગુંચવાયેલો ગોળો નથી.

યુનિસી

અમારે માટે બીજી રમતો છે. તમે શું કહેવાનો ઉદ્દેશ રખો છો?

નિકાનોર

એનિટ્યોક્સને ઓછું મળવાનું રાખ. તારા સાહસભાવને, ને આવેશોને તથા મહત્વાકાંક્ષાને છૂટી લગામ આપવાની વૃત્તિને, ને તારા હુર્દાન્ત સંકલ્પને નિયંત્રણમાં રાખનાર બધા નિયમો પ્રતિના તારા ઉલ્લાસી તિરસ્કારને ત્યાં લઈ જતી નહિં; કે પછી તને કાનૂમાં રાખવા માટે મારે કોઈ નિયંત્રણ શેધી કાઢવાનું રહે છે?

(એ પાછો ફરે છે.)

થોઆસ

પાર્થીયાથી આવેલા લિયોસ્થેનિસ? યુલ્દે વેગ લીધો છે કે?

લિયોસ્થેનિસ

એ સેનાનીની રાહ જુઓ છે.

થોઆસ

આને એને સરદારોનોય સરદાર મળશે.

લિયોસ્થેનિસ

મેં કુમારને જોયો છે. પણ કંઈક રહસ્યમય છે. શું એ રાજ બનશે?

થોઆસ

નસીબ સ્વભાવની સાથે મેળ સાધી તો.

લિયોસ્થેનિસ

હું ધારું છું કે એ જન્મે એવી સમૃદ્ધા ભૂલ તો ન કરે; કેમ કે જો તે એવું કરે તો મારુસની દીર્ઘા નસીબને એના સ્થાનમાંથી ભર્યેશી મુકવાનો

અધિકાર ધરાવે ને એ તો ન બની શકે.

(ઓનિયોક્સ અને ટિમોક્લિસ સાથે ક્લિયોપેટ્રા પ્રવેશ છે;
ક્લિયોની ને કિમતી પોશાકમાં સજજ રોડેગ્યુન તહેનાતમાં છે)

ક્લિયોક્લેટિસ

જો, એણે એને કયાં રાખ્યો છે ?

થોઆસ

એની જમણી બાળુંચે.

ફેર્લિસ

એક છીનું આ તો છણકપટ છે, કે મારે પછી સામેના સમર્થ સોગઠા
સાથે જેરલાભિયા રમત રમવી પડશે.

ક્લિયોપેટ્રા

વીર્યવાન ઓનિયોક્સ, જ્યાં આપણે પણ એની પાછળ એક દિવસ
જવાનું છે એવા એ અણરવ જગતનાં અંધારાં ગણ્યવરોમાં થઈને જવું જોઈતું
હતું તેથી વધારે વહેલાં સિધાવ્યાં છે. એક વધારે જુવાન લાથ એમનો રાજદંડ
ઉપાડી બે છે ને એમની તરવારનો અધિકારી બને છે. સિરિયાનું યમલ,
નિકાનોરના બે પુત્રો, ઓનિયોક્સ અને ટિમોક્લિસ આ રહ્યા. એમના અસ્તિત્વને
આટલા લાંબા વખત સુધી શા માટે દાટી રાખવામાં આવ્યું હતું, એમના હકને
શા માટે દાબી દેવામાં આવ્યો હતો, એમના અગ્રસ્થાનને શા માટે જોજુલમથી
છુપાવી રાખવામાં આવ્યું હતું તે બધું વિસારે પાડો. જૂના શોક સંતાપો ભૂલી
જાઓ; એમને એમની કબરમાં આગમ લેવા દો, એમને એમના નિશાન્નકારમાંથી
પાછા આણુતા નહિ.

નિકાનોર

દીર્ઘકાળથી દૃષ્ટાવી દીધેલી વસ્તુઓને છુપાવી રાખનારો તેમની ઉપરનો
પડદો ઉપાડવાની આપણું જરૂર નથી; પણ રણે ને આ એક સંશયને કારણે
મરી પરવારેલો ભૂતકાળ આપણા ઉજાજવલતર ભાવિ ઉપર કાળો ને
ભારેખમ લાથ મૂકે તે માટે આપણે શપથ લેવાના છે કે રાણી જાણે સ્વર્ગ-
લોકના તરફથી જ બોલતી હોય તેમ એની આજાનું આપણે પાતન કરવાનું
છે. સર્વાદશી દેવોની ને રાણીની વરયે કલહના સમસ્ત કારણુંને સંયત રાખવાનું છે.

ફેર્લિસ

રાજકુમારો પાસે સોગંદ લેવડાવો; કેમ કે જો એ બન્ને સ્વીકારતા
હશે તો પછી પ્રજાજનો વિરોધનું વચ્ચે કેવી રીતે કાઢી શકશે ?

ક્લિયોપેટ્રા

સિરિયાના રક્તને શપથથી ફરજ ન પાડો ! મારા પુત્રો ! તમે કબૂલ
જાઓ છો ને ?

ટિમોક્લિસ

તારા સર્વોપરી સંકલ્પે શાસન ચલાવવાનું છે, મા ! અમારી — તારા બાળકેની ભ્રાતુભાવભરી માયાળુંતા ગુમાવનારના સ્વાભાવિક ઉદ્વોગને અન્યને થવાવાળા આનંદમાં આનંદથી દુબાડી દેશે.

ક્રિલ્યોપેટ્રા

એન્ટિયોક્સ ! મારા પુત્ર !

એન્ટિયોક્સ

રાણીબા ! તમારો પ્રશ્ન ટિમોક્લિસ માટે હતો; મારી પાસેથી એને જવાબની જરૂર નથી.

ફેર્ડલસ

હુમે તમારી માતાની પસંદગી સ્વીકારો છો ?

એન્ટિયોક્સ

ઈશ્વરની પસંદગી. મારી મા એક છુપાવી રાખેલી વસ્તુની વાત કરે છે, જેનો નિર્ણય થયો નથી એવીની નહિ.

ફેર્ડલસ

રાજકુમાર ! સિરિયા આ બાબત વધારે સીધા ઉત્તરની માગણી કરે છે.

એન્ટિયોક્સ

તું કોણ છે ? શું તું સેલ્યુક્સના લોહીનો છે કે સિરિયાના રાજયોને આમ પ્રશ્ન કરે છે ?

ક્રિલ્યોપેટ્રા

બસ ! મારા પુત્રો પોતાના રાજકર્તનું સંમાન કરવાનું શીખશે, આજે નવા શકનો આરંભ થાય છે. ઉભી થા, પાર્થીયાની રાજકુમારી ! ફ્રાન્સાતની પુરી ! આ રાજગાઢી ઉપર બેસ; શાન્ત અને પ્રેમ તું છે, ને તારો રાજ્યાભિષેક થયો જોઈએ. સિરિયનો ! આશ્રમચક્રિત થતા નહિ; કેમ કે અત્યાર પહેલાં મારા દૂતો ઘોડાના પલાણ ઉપર શાન્તિને લઈને પ્રયાણ કરી રહ્યા છે.

થોઆસ

આ છૂપી રીતે થયેલી ઉત્તાવળ છે.

લિયોસ્થેનિસ

શું આ સંભવિત છે ? પાર્થીયના ગળા ઉપર તો આપણી એડી હતી.

ક્રિલ્યોપેટ્રા

પૂર્વ ઈરાનમાં થઈને પાર્થીયા ધસમસતું આવ્યું ને મહાબલવાન મેસિયો-નિયના પરિશ્રમને છિન્નાભિનન કરી નાખ્યો, ત્યારથી બન્ને રાજ્યો વર્ષે અંધાર-

ઘેરા તુમુલ તોફાને મર્યાદા સાગરની માફક હમેશાં આમથી તેમ યુધ્દ ચાલી રહેલું છે, કેટલાંય હૃદયનાં સૂનો તૂટી ગયાં છે, કેટલાંય મહાયાતનાનાં આંસુ વશાં છે, ને એ પાછી નહિ હરનાર આંખોને મળવા માટે હુંદઠો આંખો પૂર્વ તરફ વળી છે! બાહીથી લદબદ થયેલી રેતીમાં હર્ષ દહ્નાયો છે. નિરર્થક રકત! નિરર્થક રોદનો! પૃથ્વીને એવડી મોટી બનાવવામાં આવી છે કે એક માતાના સમાન હૃદય ઉપર અનેકને માટે એશ્વર્યનો ને આનંદનો અવકાશ રહેલો છે. પણ આપણે બીજાના ભાગનું પડાવી બેવા જતાં આપણા પોતાના ભાગનુંય ગુમાવીઓ છીએ. હુંખ્થી બેચેન બનેલી હુનિયાના દ્વેષથી મૂળ જોદાઈ જવાને કારણે મોટામાં મોટા વિજયો મેળવનાર પ્રજાઓ પ્રથમ પ્રણાશ પામે છે. એટલા માટે શાશુદ્ધામાં શાશુદ્ધ વિજેતાઓ તો તે જ કે જે પોતાના સૌભાગ્યની મર્યાદાઓ સમજી લઈ દેવેના ઉગ્ર રોષથી વખતસર વેગણા થઈ જાય છે. સિરિયનો! ગાજતાં યુછો પછી મેં એશ્વર્યશાળી શાન્તિની સ્થાપના કરી છે. સિરિયાની રાણી તરીકે મેં એ સુંદર કાર્ય આરંભ્યું છે; એનો ઉપર મહોરધાપ મારવાનું સિરિયાનો રાજ નાકબૂલ નહિ કરે.

ઓનિયોક્સ

હું એનો ના પાડું છું. સુલેહ થવાની નથી.

ક્રિલ્યોપેટ્રા

મારા દીકરા!

એનિયોક્સ

સુલેહ! પાર્થિયનો આપણે દરવાજે આવી ઊભા છે? એકબેટાના ભયથી ઘેરાઈ ગયેલું નથી? વિજેતાઓ સલાહ માટે યાચના કરતા જાય એવું અત્યાર પહેલાં કદી કેવામાં કે સાંભળવામાં આવ્યું છે? અને આ એનું કારણ — એક ઝીનું કારણ — કે ધણાનાં બોહી રેડાં છે ને એથી વધારે રડયાં છે. રાષ્ટ્રની મહત્તમાનું જે નિર્માણ કરે છે તે તો છે અનર્ગલ વહાવેલાં આંસુ અને બોહી. અહીં હું આ સુલેહને — ઝીની આ સુલેહને રદ કરું છું. વિજયનાદથી અને રદ કર્યાની હું ઘોષણા કરીશ.

ફેઠલસ

હવે?

શોઆસ

તું બોલ, રાજ!

ટિમોક્રિલસ

ઓનિયોક્સ! હજુ તારો શન્યાભિષેક થયો નથી.

એન્ટિયોક્સ

સિરિયા અનો નિષેધ કરે છે. જ્યાં પર્સિયોલિસની દિશામાં રણશિરીઓ વાગી રહ્યાં છે તે દરબારગુહમાંથી સિરિયાનું ભવિષ્ય સલાહની મના કરતા સિહનાદ પાઠવી રહ્યું છે.

ક્રિલ્યોપેટ્રા

આપણે સુલેહ માટે યાચના નથી કરતાં, મારા દીકરા ! પણ પ્રદેશોને ને રોડેઝ્યુનને લઈને સુલેહશાંતિ આપીએ છીએ.

ટિમોક્રિલસ

ને એ રોડેઝ્યુન વીરનાં બધાં પરાક્રમોથી ને પૃથ્વીના વિશાળમાં વિશાળ વિજયોથી વીસ ગણી વધી જાય છે.

એન્ટિયોક્સ

એને માટે અને પ્રદેશો માટે ! એ તો વધારે ખરાબ નામોથી ! તરવારે એ તો જીતી લીધેલાં જ છે. એ રીતે તો જ્ય મેળવી આપનાર, યુદ્ધમાં મૃત્યુ પામેલા મહાવીરેના આપણે ગુનેગાર બનીએ છીએ. પ્રદેશો ! એ કોની ભૂમિ છે કે જેને માટે આપણે યાચના કરવી પડે ? રાજકુમારી ! એ તો મારી બંદી છે, નહિ ? તો શું એન્ટિયોક્સમાં મારા રાજમહેલમાં મારી બંદી બનેલી છોકરીનું મારે શું કરવું તે બાબત પરાજિત પાર્થીયનને મારે આજીજીઓ કરવાની હોય ? સિરિયાની રાણી ! આ હીણપતભરી રીતે થયેલું છે.

ક્રિલ્યોપેટ્રા

હું જાણું છું કે તું મને ચાહતો નથી. તારા ઠંડા હૃદયમાં પ્રેમને સ્થાન મળ્યું નથી; પણ તેમ છિતાંય હું તારી મા છું. તું રાજ થશે ત્યારે શું તું આવી રીતે મારો આદર કરશે ?

એન્ટિયોક્સ

તમારા સ્થાનમાં હું તમારો આદર કરીશ, જ્યાં તમે તમારા ગૃહમાદિરમાં વિરાજમાન રહી સિરિયા ઉપર નહિ પણ ધરના ખીપરિવાર ઉપર સત્તા ચલાવતાં હશે.

ક્રિલ્યોપેટ્રા

એ વાત છોડી દે. શું તું સુલેહનો વિચાર નહિ કરે ?

એન્ટિયોક્સ

કરીશ, પણ તે આપણાં સૈન્યો પર્સિયોલિસ પહેંચશે ત્યારે.

મેવિટસ

રાણી કેવી બેઠલાજ બનેલી દેખાય છે ! આનું શું પરિગ્રામ આવશે ?

નિકાનોર

(જે યુનિસી ઉપર નજર રાખી રહેલો છે તે) આ વિવાદનો અંત આણો.
પોતાનો રાજ કોણ છે તે સિરિયાને જાણવા દો.

(ક્રિલયોપેટ્રા ઊભી થાય છે ને કાણભર ચૂપ રહે છે.)
ટિમોક્રિલસ

મા !

ક્રિલયોપેટ્રા

તમારા રાજને નિહાળો.

મેન્થો

ઓણે એ કર્યું, અરે ભગવાન !

(આશ્રયમણ મૌન વ્યાપે છે.)

નિકાનોર

ઉદાત્ત ઘોલેમીની પુત્રી ! ઈશ્વરનું સમરણ કરીને ફરી એક વાર બોલ.
બોલ, અમે સાચું સમજયા છીએ ? શું ટિમોક્રિલસ અમારો રાજ છે ?

ક્રિલયોપેટ્રા

(યાનિત્રક કંડોર રેષ્ટા દ્વારા) તમારા રાજને નિહાળો.

(નિકાનોર આણું કામ પતી ગયું એવા ભાવની સંમતિસૂચક હિલયાલ કરે છે.)

નિકાનોર

તો રાજ સિંહાસન ઉપર આડું થાય.

લિયોસ્થેનિસ

(અડ્વેચ ઊઠીને) યોઆસ !

ક્રિલોક્રોટિસ

રાજ એન્ટિયોક્સ ! બોલ; ક્રિલયોપેટ્રાના નહિ પણ પ્રભુના પસંદ
કરેલા રાજ એન્ટિયોક્સ ! બોલ.

યોઆસ

બોલ, એન્ટિયોક્સ !

એન્ટિયોક્સ

'સિરિયાના રાજકુમારો' એવું નામ તં મને એકલાને જ કેમ આપું
હતું ? તારા જમણા હથે તેં મને કેમ બેસાડ્યો છે ? અથવા તો જો
નાનાને જ પસંદ કરવાનો હતો તો લગભગ મારા ગાઢીએ બેસવાના સમય
સુધી બિનજરૂરી દલીલો સાથે વાટાવાડ કરી મારી સામે શા માટે શરતો મૂકીતી
હતી ? આ જૂદાણા ઉપર મહેરણાપ મારવા શું તું દેવોનું આવાહન કરશે ?

ક્રિલયોપેટ્રા

શું તું આમ મારા બોકેની સમજ મારું અપમાન કરે છે? (ટિમોક્રિલસને)
સિહાસને આરોહ, મારા દીકરા !

એન્ટિયોફ્રેસ

થોબ, ટિમોક્રિલસ! તારાથી મોટાની જગા બેવા, મારા વીરા! આવી
ઉતાવળ ન કર.

ટિમોક્રિલસ

મારો મોટો ભાઈ!

(એ ક્રિલયોપેટ્રા તરફ જુઓ છે.)

ક્રિલયોપેટ્રા

હું સત્ય બોલી છું.

મેન્થો

ના, નથી બોલી; તેં જૂઠને, જબરણસ્ત જૂઠને જન્મ આપ્યો છે.

ક્રિલયોની

ચૂપ, કણી ગુલામડી!

મેન્થો

ચૂપ નહિ રહું. એ દેવોનો અપરાધ કરે છે. હું ઈજિપ્તની મેન્થો હું,
નોંધે રાજકુમારોને જન્મતા જોયા છે. હે સિરિયનો! આ તમારી આગળ
જૂહું બોલે છે. યુવરાજ એન્ટિયોફ્રેસ પુથ્વી ઉપર પ્રથમ અવતર્યો છે.

થોઆસ

છેવટે સત્ય પ્રગટ થાય છે.

હેઠલસ

આ તો એક ગુલામડી છે — નાઈલના વધારાના કિચ્ચડે ઉત્પન્ન કરેલી.
એનું સાંભળીને શું આપણે રાણીને ખોટો અન્યાય કરીશું?

મેન્થો

ઓ સિરિયાના વર્ષસંકર! હું ગુલામડી નહિ પણ મેમ્ફિસમાં એક ખાનદાન
ઈજિપ્તવાસીની ધર્મપાત્ની હતી, અને મારો બોલ એક ખોટા સોગંદ ખાનારી
રાણીના સામે સાબૂત ખડો રહી થકે.

યુનિસી

(આગળ જૂકીને) કરી દીધું ને?

(નિકાનોર ને અચકાતો હતો તે એની
હિલચાલ જુઓ છે ને આગળ આવી બોલે છે.)

નિકાનોર

ઈજિપ્તનું રાજરક્ત જૂહું બોલી શકે નહિ. શું સિરિયાની રાણી સામે

પ્રતિવાદ કરવામાં આવશે ? શું સામાન્ય માણસોના સામાન્ય શરૂઆતોના શરૂઆતો સામે તોળવામાં આવશે ? ઉગ્ર કલહને ઊભોન થવા દો, હે રાજકુમારો ! એન્ટિયોક્સ ! પુત્રને ન શોખે અબો અભિમાનને છોડી દે; નિકાનોરના પુત્ર ! તારી માને ને માનુભૂમિને જખમી ન બનાવ.

થોઆસ

શું ઓક જૂઠાણું ફાવશે ?

નિકાનોર

(ફરીથી યુનિસી તરફ જોતો) તો તમે માંખોમાંખ નક્કી કર્યું છે ! અમે હો ત્યારે મારી તરવાર ખુલ્લી છે. હું સિરિયાના રાજ માટે ખડો છું.

ફિલોક્ષેટિસ

(ઓક સર્વસામાન્ય દગદગાની વચ્ચે) ઈજિયાતનો ફિલોક્ષેટિસ તારો પડકાર જીલી વે છે, નિકાનોર !

એન્ટિયોક્સ

સિરિયામાં મારા પક્ષનું કોણ છે ?

થોઆસ

હું નિકાનોરની તરવાર સામે મારી તરવાર ધરું છું.

લિયોસ્થેનિસ

હું લિયોસ્થેનિસ છું. મારી વિજયી તરવાર હું રાજ એન્ટિયોક્સ માટે જેંચું છું.

એન્ટિયોક્સ

મારે માટે બીજા કોણ કોણ છે ?

બીજા

હું ! હું ! ને હું ! ને હું !

ફિલોક્ષેટિસ અને બીજા

અમે રાજ ટિમોક્લિસ માટે છીએ.

લિયોસ્થેનિસ

મારી નાયો, વાઢી નાયો, જૂઠાઓના સાગરીતોને.

(ઝંચાયેલી તરવારોના વીજાવા સાથે બૂમાબૂમ ને કોલાહલ મચે છે.)

નિકાનોર

રાજનું રક્ષણ કરો. ઉદ્ધત બંડને તાબડતોબ શમાવી દો, ને એને એના પોતાના જ લોહીમાં લીન થઈ જવા દો.

લિયોસ્થેનિસ

ગાઢી પચાવી પાડનાર સાથેની બધી તકરારનો હું અંત આણું છું.

થોઆસ

થોબ, થોબ, લિયોસ્થેનિસ !

એન્ટિયોક્સ

ખામોશ ! ખામોશ ! હું કહું છું કે બધા શાન્ત થઈ જાઓ ! મહાન સેલ્યુક્સના ઘરને ખાટકીવાડો બનાવવાનો નથી. હું મારા રાજસિહાસન ઉપર આરોહવા માગું છું તે આશુદ્ધ હુલ્લડ દ્વારા નહિ, ભાઈના ખૂન દ્વારા નહિ, પણ વ્યૂહબદ્ધ યુદ્ધના સોપાન ઉપર થઈને. ભાઈ ટિમોક્લિસ ! મેં વારંવાર ચૂમેલું તારું આ મસ્તક મારી તરવારથી પવિત્ર રક્ષાપેલું છે. નિકાનોર ! તેં પડકારો દીવી છે ને હું એને ઉપાડી લઉં છું.

ક્રિલ્યોપેટ્રા

અરે ! મને સાંભળ, પુત્ર એન્ટિયોક્સ !

એન્ટિયોક્સ

મારી મા તરીકેનો મેં તારો પરિત્યાગ કર્યો છે.

રોડેઝ્યુન

હાય !

ક્રિલ્યોપેટ્રા

અરે, ઓ દુખિયારી નારી !

(રોડેઝ્યુન, યુનિસી અને ક્રિલ્યોનીથી અનુસરાતી એ ઉતાવળી ઉતાવળી બહાર નીકળી જાય છે.)

નિકાનોર

લાખો તને મદદ કરે તો પણ તું આ દુષ્કર્મ નહિ કરવા પામે.

(ટિમોક્લિસ, ફેલાસ, કેલિકેટિસ અને પક્ષના બીજાઓ સાથે એ બહાર જાય છે.)

ક્રિલોક્ટેટિસ

આપણે અહીં મોટી સંખ્યામાં છીએ. ઘરનો કબજો લઈ લઈએ ને શહેરને હાથમાં લઈ લઈએ ?

થોઆસ

એન્ટિયોક નિકાનોરના લશકરના હાથમાં છે.

લિયોસ્થેનિસ

અહીં નહિ, અહીં નહિ. પ્રયાણો કરી રહેલા સૈન્ય પાસે પહોંચી જાઓ ! સિરિયાનું સિહાસન ત્યાં છે, અહીં એન્ટિયોકમાં નહિ.

એન્ટિયોક્સ

મેન્થા ! ચાલ અમારી સાથે. આપણું બધું બલ જવદી જવદી જમા કરો, ને પછી ઉપડો પાઠ્યા પ્રતિ.

અંક ૩ : દૃષ્ટિ ૨

[મહેલનો એક અંડ : રોડોગ્યુન; યુનિસી.]
રોડોગ્યુન

ઈશ્વરે મને મારાં હદ્ય અને મન આપ્યાં છે. અધમ વ્યભિયારમાં તે એમને બલાત્કારથી પ્રયોજે એ માટે એ એનાં નથી. હું પાર્થીયાની રાજ-કુમારી છું, મુત્યુ કે અધિન કે તરવારોમાં થઈને, નરકમાં કે સ્વર્ગમાં એક જ પતિને વરનારી ને વળગી રહેનારી જતિની છું.

યુનિસી

રાણી અતિશય ભરુન અવસ્થામાં છે. ફેરલસ એવું કહેતો હતો. કૂદીને એ કારભારના પલાણ ઉપર ચઢી બેઠો છે, ને અત્યાર પહેલાં એણે સત્તા હાથમાં લઈ લીધી છે. આવાઓના હાથમાં બંદી બની ગયેલાં આપણે શાની આશા રાખી શકીએ? તારા વરેલા પતિને પડુએ તું સિરિયાને સિંહાસને આરોહવાની નથી, પરંતુ ગુલામડી તરીકે ટિમોક્રિલસની શથ્યામાં ઢળવાની છે.

રોડોગ્યુન

જો આપણે રહીએ તો! પણ મરવા માટે કોણ રહેવાનું છે? પાર્થીયાનાં રણોમાં, એન્ટિયોક્રિસના તંબુઓમાં! ત્યાં આપણે જોખમનો ઉપલાસ કરી શકીશું.

યુનિસી

હાં, હાં, એમ જ. રાણો આપણે માટે સલામત છે, એન્ટિયોક નહિ. ચાલ.

(બહારથી એન્ટિયોક્રિસ ને ફિલોક્રેટિસ પ્રવેશે છે.)

એન્ટિયોક્રિસ

યુનિસી! રોડોગ્યુન! હું તમને શોધ્યતો હતો. પલાણો ઘોડો! કેમ કે આપણે વૈવાહિક સમારંભ અને દીપમાલાઓ આપણે ધાર્યાં હતાં તેના કરતાં જુદા પ્રકારનાં છે.

(અંદરથી થેરાસ સાથે ફેરલસ પ્રવેશે છે.)

ફેરલસ

આજે જ. આગળ ઉપર નહિ. ઈજિયનો બંડાઝોર આપણી રાણી ઉપર બળાત્કાર કરે છે! વહારે ધાઓ! વહારે ધાઓ!

એન્ટિયોક્રિસ

દૂર હઠ, સિરિયન નોળ!

(એ ફેરલસને દૂર પટકે છે, ને યુનિસી, રોડોગ્યુન તથા ફિલોક્રેટિસ સાથે બહાર નીકળી જાય છે.)

હેઠલસ

શેરાસ ! પીછો વે અમનો !

(શેરાસ ત્વરિત બહાર જાય છે; હેઠલસ ધસીને બારીએ જાય છે.)

અન્યિતોક્ષસ છટકી જાય છે ! પહેરેગોરો ! અનો સામનો કરો. અના માથા માટે એક હજાર સોનામહેરો ! પસાર થઈ ગયો. રે ! કોઈ વેગી બાળ હેત તો !

(ટિમોક્ષિલસ ક્લિયોની સાથે પ્રવેશ છે.)

ટિમોક્ષિલસ

કોણ છટકી જાય છે ?

હેઠલસ

તારો ભાઈ, રોડોગ્યુનને જબરનસ્તીથી સાથે લઈને, ને અમના સાથમાં યુનિસી પણ ભાગી જાય છે.

ટિમોક્ષિલસ

રોડોગ્યુન !

હેઠલસ

બળાત્કારથી એ અને લઈ ગયો.

ટિમોક્ષિલસ

ઓ એમ નહિ, એ તો હસતે મોઢે ને રાજ્યભૂશીથી ગઈ છે. અરે ઓ ડહાપણ વગરના હેઠલસ ! જેનું આવી રીતે બન્યું છે એવા મારા જેવા માણસની સાથે થા માટે રહે છે ? એ પાછો આવશે અને અનો પિતાના સિંહાસને આરોહશે ને પ્રજાઓ ઉપર રાજ્ય કરશે. તું મારો જાય એવું તું થા માટે માગે છે ? બધું જ બધું એને માટે છે ને એને માટે જ હતું. હળવા પ્રેમ ને હળવા મિત્રો મને મળ્યા છે, પણ હું જેને માટે અભિલાષ રાખતો તેવા કોઈએ મને ચાહ્યો નથી. અમારા બચપણના દિવસોમાંય આવું હતું ને તે ચાલુ રહ્યું છે. સ્વર્ગના દેવોએ એને પસંદ કર્યો છે, આ મૃદ્ઘવી ને માનવજાત એની જ છે. મારી પોતાની મા પણ એક ‘નિયોબ’ જેવી છે, કેમ કે એગે એનો પરિત્યાગ કર્યો છે.

હેઠલસ

આ તારું કારણ જોઈને મને સમજાય છે.

ટિમોક્ષિલસ

હું જેને મોંધું ગળુંને મેળવવા માગું છું તે બધું હમેશાં એને થા માટે મળવું જોઈએ ? એની મેત્રી એટલે શું ? જેમની આગળ એ પોતાનું અંતર જોલી શકે એવા માણસો માટેની એની જરૂરિયાત; એ માણસો એની મહત્ત્વાના ભાગીદાર બને, એને પ્રતિબિબિત કરે ને એની સેવામાં રહે, એટલા પૂરતી

૭. અને છતાંય વિશદ વિવેકબુધ્વાળા ફ્રિબોક્સ્ટેટિસે અને જ પસંદ કર્યો, ને મારા રાજ્યવી મામા પણ એના ખભાનો ટેકો બેતા ને શિખામણ આપવા માટે તથા સ્નેહ બતાવવા માટે એને જ પસંદ કરતા; ને મને તો, જણે કે હું પ્રશંસા માટે કે ઠ્યકા માટે યોગ્ય નહિ એવા હળવા સ્વભાવનો હોઉં એમે મારી સામે મુખ માત્ર મલકાવતા. અને એનું રાજ્યત્વ એટલે જબરન્દરસ્ત કરતું માટેની લાલસા, લગભગ અમાનુષી મહત્વાકંસા, અને જાણે કે એ એના નાશવંત શરીરમાં કોઈ દેવને રાખી રહેલો હોય એનું ઉન્નતમાં ઉન્નત મસ્તકોથીય ઉન્નત બનીને રહેતું ને સર્વને તુરછ સમજતું મગજર મન. છતાંય થોઆસ, થોરમેનિસ ને લિયોસ્થેનિસ જેવા માનવીઓના અગ્રેસરો વગર કહો આપોઆપ એના સેવકો બની ગયા છે. અને એનો પ્રેમ એટલે એક આપખુદની કોઈ બાંદડી પ્રતિની વિષયવાસના, ઊંખનમર્યા હદ્ય પ્રતિ ઊધ્વંગામી નહિ બનાવેલ, શારીરિક, નિષ્ઠુર, આદરમાનરહિત, શાહી, નિકૃષ્ટ, અસંસકારી, કામાભિલાષ. અને છતાંય રોડોઝ્યુને—મારી રોડોઝ્યુને ચંદ્રપ્રભા જેવી પોતાની પવિત્રતા, માધુર્ય માટેની પોતાની ગૂઢ અપેક્ષા એને અર્પણ કરી દીધી છે. ઓ! એણે એની આગળ પોતાનું મધુર માની પ્રેમનું હદ્ય ખુલ્લું કરી દીધું છે, હું એની આરાધના કરતો હતો છતાં એણે મારી ઉપર દૃષ્ટિપાત કરવાનું ચાલ્યું નહિ. તું પણ જા, ફેર્લસ ! તું ય જા, ફ્રિલયોની ! એના શિબિરોમાં જઈ એની સેવા કરો. જવિષ્ય તો ત્યાં છે, દેવોએ ખાલી રમતમાં મારો ઉપહાસ કરવા માટે જે નકલાડી ગાડી ઉપર મને બેસાડ્યો છે ત્યાં નહિ.

ફેર્લસ

આની અંદર ક્યાંક તો કોઈ પુરુષ હોવો જોઈએ !

ફ્રિલયોની

તમે એની આગળ આવું ન બોલતા. લગાર આસપાસ નજર કરી જુઓ, રાજ ટિમોફ્રિલસ ! જુઓ કેટલા બધા તમારા ભાઈને બદ્દલે તમને પસંદ કરે છે. હું તમારી છું, ફેર્લસ તમારે માટે કાર્ય કરે છે, રાજ્યવી નિકાનોર તમારું રક્ષણ કરે છે, પ્રખ્યાત કેલિકેટિસ તમને અનુમોદન આપે છે. તમારી મા જે રડે છે તે કેવળ તમને કંઈ ન થઈ જાય એવા ભયથી, તમારા ભાઈ પ્રતિના ભાવાવેશથી નહિ.

ટિમોફ્રિલસ

રોડોઝ્યુને મને છોડી દીધો છે !

ફેર્લસ

અમે એને પાછી લઈ આવીશું. આને શરૂ થયેલો આ અવિચારી બળવો આને જ અતમ થઈ જશે.

ઉછો, રાજ ટિમોક્રિલસ ! ચોત પ્રકટ કરો. તમારી ગાદીના માલિક બનો ને રોડોયૂનને પાછી મેળવો.

ટિમોક્રિલસ

એને તમે પાછી નહિ લાવો તો હું જીવી શકવાનો નથી.

ફેર્ડલસ

એની તો કયારનીય ભાળ વેવાઈ ગઈ છે. મારા કાસદો ઘોડા પર એમની પહેલાં હુંગરાઓ પરના શ્રેસ્થિતસે પહેંચી ગયા હશે. એમની નાસભાગ ત્યાં જ તળિયે બેસી જવાની.

ટિમોક્રિલસ

વાહ રે ઓ ચતુર, ઝડપી દીર્ઘદશી ફેર્ડલસ ! યુક્તિબાજ ! એક તું જ મારો મંત્રી છે. ક્રિલયોની ! તું મારી ઉપર પ્રેમ કરે તે માટે દેવોએ તને સર્વાંગસુંદરી બનાવી છે.

(ક્રિલયોની સાથે એ બહાર જાય છે.)

ફેર્ડલસ

મંત્રી ! એ કંઈક છે, પણ જેને માટે હું મથી રહ્યો છું તે બધું નહિ.

(પ્રવેશોલા થેરાસને)

બધું બરોબર ?

થેરાસ

એ છટકી ગયો છે. તમારા પાસા આ વખતે પોબાર પડ્યા નથી, દીવાન !

ફેર્ડલસ

મેં એમને ઝડપથી ભાગી જતા જેયા, પણ ત્યાર પછી ?

થેરાસ

સિરિયન ફિલિયાપોની ટુકડી દરવાજો સંભાળતી હતી. અમે મોટેથી બુમ પાડી, પણ ખુલ્લો નાદ કરતા ટિરેનિયન રાજુશિગાની માફક, એ અમારા કરતાં વધારે ઝડપથી ને મોટેથી એ ગાજ્યો, “સિરિયનો ! હું તમારો રાજ છું.” અને તેઓ તરત જ બોલી ઊઠ્યા, “જ્ય હો પ્રતાપી મહારાજનો,” અને એના હુકમથી એની પાછળ ઘોડા દોડાવતા ગયા ને અંતે તો ઘોળી પટ્ટી ઉપર ટપકાં હોય તેમ પૂર્વના માર્ગ ઉપર દેખાવા લાગ્યા.

ફેર્ડલસ

જવા દો એમને, હજુય શ્રેસ્થિતસ છે. અથવા જો એ પાછો ફરશો તો દેવો એની સહાયમાં હશે ને વિજય એનો મિત્ર બનીને સાથમાં કૂચ કરતો આવ્યો હશે તો પણ એનો સામનો કરવાને હું અહીં ખડો છું.

અંક ૩ : દૃશ્ય ૩

[સિરિયાના હુંગરાઓની નીચે. એન્ટિયોક્સ, એમના જેનાનીઓ, સૈનિકો, યુનિસી, રોડોગ્યુન, મેન્થા.]
એન્ટિયોક્સ

મારા તરહના ભયથી મુકત એમના સાહુ પહાડી ઘાટોમાંથી કયા દેવે
એમને સંચાલિત કર્યા છે ?

થોઆસ

આપણને જીવતા પકડી લેવાનો જરૂર એમને સંદેશો મળ્યો છે.

લિયોસ્થેનિસ

આગે !

થોઆસ

તેઓ ગાણ હજાર છે. આપણે છસો શબ્દધારી માણસો છીએ. આગે
બઢોશું ?

લિયોસ્થેનિસ

હું કહું છું, તોય આગે બઢો !

એન્ટિયોક્સ

હા, બઢો ! રખે મારી ભય ભાગ્યટેવતા મારી ઉપરથી દૃષ્ટિ ફેરવી લે,
એ માટે હું પાછો ફરતો નથી. સો માણસો રાજકુમારીઓની રક્ષા કરો.

(તે ને તેની પાછળ થોઆસ, લિયોસ્થેનિસ અને ફિલોક્ટેટિસ જાય છે.)

યુનિસી

સમુદ્રના પાણીની છાંટની માફક એમને એ છિન્નભિન્ન કરી નાખશે,
એની સામે એ ઊભા રહી શકશે નહિ.

રોડોગ્યુન

પ્રભુપ્રેરિત સ્વર્ગદૂતો ! એન્ટિયોક્સની રક્ષા કરજો !

(એ બોલતી હોય છે ત્યાં પરિગ્રાજક
પ્રવેશો છે, રોડોગ્યુનનું અવલોકન કરે છે.)

યુનિસી

એ એમને વીધીને વધે છે ! એ એમને વીધીને વધે છે ! એની તરવાર
આગળ એ કેવા વીખરાઈ જાય છે ! મારો યોધ !

રોડોગ્યુન

આ માણસ કોણ છે? યુનિસી! મને એ ભયંકર જાળાય છે.

પરિવ્રાજક

એમ કહે કે તું પોતે કોણ છે, રાજ્યોને સણગાવી મૂકનાર મથાલ બનીને જન્મેલી? માત્ર ડાવનારાં રાક્ષસ રૂપો કરતાં, સાચી રીતે જોઈએ તો શું તારું રૂપ માણસો માટે વધારે ભયંકર નથી?

યુનિસી

રાજ્યો બળે તેથી શું? એવી રીતે એમનું બળવું પણ ભવ્ય છે.

પરિવ્રાજક

તારા જેવા જીવા એવું ધારે છે. એન્ટિયોકની રાજકુમારી! નવયોવનની આંખોને અનુસરવા માટે શું તેં તારા પિતાનો પરિત્યાગ કર્યો છે? અફ્સોસ! તે તને ક્યાં લઈ જશે તેની તને ખબર નથી! હૈવહત દ્વારો પ્રતિ તારી વિપાદપૂર્ણ યાત્રા થવાની.

યુનિસી

બધાં જ ભારણાંમાં થઈને પાર પાર હું એને અનુસરવાની. મૃત્યુ કે નરક — કશાયથી નહિ ડરવાવાળી હું ગ્રીક મહિલા છું.

(એન્ટિયોકસ પાછો આવે છે.)

એન્ટિયોકસ

અમારી તલવારોએ આપણે માટે માર્ગ કાપ્યો છે. કોણ છે આ પૂજારી?

પરિવ્રાજક

સ્વર્ણિત! ‘ખુશી મનાવ’ એવું તો હું કહી શકતો નથી, પણ જે કટી રાજ થવાનો નથી તે એન્ટિયોકસને અભિવાદન આપું છું.

એન્ટિયોકસ

કોણ છે તું? બોલ, નવા જન્મેલા જ્યને નાસીપાસ બનાવતા અપશુકનિયાળ શબ્દોથી મારા માર્ગમાં વિઘ્ન નાખતો તું કોણ છે? તું ને જાણતો હોય તે જહેર કર! તારી વાળુને દાબી રાખતો નહિ. મારું મન શુકનો કરતાં વધારે પ્રબળ સંકલ્પવાળું છે.

પરિવ્રાજક

હું આદેશ પામેલો શબ્દ છું ને તને કહેવા આવ્યો છું કે તું રાજ થવાનો નથી; પણ તારામાં બધી મહત્ત્વ, પ્રતિભા, અભિમાનિતા ને થકિત હોવા છીતાં અંતે તું નિર્માણને વશ થશે ને કોઈ વૃષ્ટ પડે તેમ પડશે. તો આથી આગળ કૂચકદમ્બ કરતો નહિ કેમ કે વીચી હુભાગ્ય તારો રહ્યો રોકી ઊભું છે.

એન્ટિયોક્સ

હેબ મારી પાસે નમતું અપાવવા માગતું હોય તો ગ્રથમ એણે મને
અંડખંડ કરવો પડશે. આગે બઢો !

પરિવ્યાજક

તો માનુષી મહત્ત્વાં દ્વારા જગતનું ભાવિ ભગ્નાશ ન બની જય તે
માટે રાહના રખવાળા સાવધાનપણે તારી વાટ જોઈ રહ્યા છે. તારા વિનાશ
પ્રતિ પ્રયાણ કર.

એન્ટિયોક્સ

કરીશ. સીચિએ આગે, નિર્માણ ને હોય તે ખરું !

પરિવ્યાજક

વિદાય ત્યારે, ઓ મહાબલિષ્ઠ સિરિયન ! વિપથગામાં બનેલા જીવ,
અકાણે અવતરેલ ઓજસ ! જ્યારે મૃત્યુ તને એન્ટિયોક્માં દોરીને લઈ જશે
ત્યારે ફરી પાછા આપણે મળીશું. (એ જાય છે.)

એન્ટિયોક્સ

કૂચકદમ !

અંક ૪: દૃશ્ય ૧

[ઓનિટ્યોકમાનો રાજમહેલ. કુંગરાઓ આગળ ક્રિલયોપેટ્રાનું દીવાનખાનું.]

ક્રિલયોપેટ્રા

શું એ આજ સવારે નહિ આવે? મારું માથું એવુંક તો હુણે છે! જોયલા! મારી છોકરી! તારી ચાલાક આંગળીઓ વડે એના દુખાવાને નરમ બનાવ. ઓહ! એ વિલંબ કરે છે, વિલંબ! ક્રિલયોનીએ હજુ સુધી એને રોકી રાખ્યો છે; એ ગુલબદન કુલટા એની ઉપર હવે રાજન્ય ચલાવે છે. એ રાણી બની બેઠી છે ને મારા જ મહેલમાં મારું અપમાન કરતી અમલ ચલાવે છે. હા, એના આલિંગનમાં એ સુખી છે. મારી પરવા એ શા માટે કરે? હું તો માત્ર તેની મા છું ને!

જોયલા

દુખાવો જરા ઓછો થયો ને?

ક્રિલયોપેટ્રા

ઓ! એ વધારે ઊંટે ઊંટે ઊતરે છે. ભાઈભાઈની લડાઈના ખણખણાટ એના મહેલની વધારે નજીક આવતા જય છે તેમ તેમ એ નવા નવા જલસા આરંભે છે. જોયલા! કુંજોમાની પેલી જલસાની રાને તો એને ક્રિલયોનીના સાથમાં જ્યેણો 'તો ને?

જોયલા

એ તો મેં તમને કશ્યું હતું, બા સાહેબ! લાંબા સમય પછી તેફીનીની કુંજો આવી જગમગી ઉઠી અને સંગીતશી જણજણી ઉઠી.

ક્રિલયોપેટ્રા

એ બન્ને સાથમાં હતા ને?

જોયલા

ઓહ! સતત. આવાં પ્રેમીએ જોવા મળતાં નથી.

ક્રિલયોપેટ્રા

(એને વેગળી હડસેલી મૂકીને) જા!

જોયલા

બા સાહેબ!

કિલયોપેટ્રા

તારો સ્પર્શ રોડોણ્યુનના સ્પર્શ જેવો નથી. તેનાં મુદ્દુ વચન મને ઉદ્વોગ કરતાં નહોતાં. યુનિસી ! તું મને શા માટે છોડીને ચાલી ગઈ છે? નિષ્ઠુર, નિઃસ્નેહ યુનિસી ! (એ ભારી તરફ જાય છે ને જરૂરી પાછી ફરે છે.) ઈશ્વરના અવકાશો મને અયખીત કરે છે. આ અર્યાભર્યા મહાન મહેલમાં હું કેવી એકલવાયી હું !

(યારકારી બીડો વાંચતો ટિમોકિલસ ખંડમાં પ્રવેશે છે.)

ટિમોકિલસ

યુદ્ધના દેવની માફક એ આગળ ધસતો આય છે. પહાડો અને પ્રવાહો અને નિર્ણંગ રણો અમારાં વેરી ને એનાં સહાયક બન્યાં છે. એના ઘોડાનો ખરોઓ આગળ દેવો માર્ગ મોકળો કરે છે. શલ્યાસ્થસજન લાખો માણુસો એને રોકી શકતા નથી. એનાં રખુણીંગાં અમે એન્ટિપોકમાંય લગ્બલગ સાંભળીએ છીએ. એકલો નિકાનોર અને હુંગરા મારા તાજનું — મારા તકલાદી તાજનું ભાગ્યે જ રક્ષણ કરે !

કિલયોપેટ્રા

એનિટોકિલસ આવે છે !

ટિમોકિલસ

મંસિયોનિયાનાં સૌન્યો ઈજિયન અમૃતમાં ડ્રાઇક વિલંબ કરી રહ્યાં છે. સમુદ્ર તેમ જ જમીન, ઉભય ભારી રાજસત્તા સામે વિવાદ કરી રહ્યાં છે. તારો ભાઈ ચોક્કસ વચન પાઠવતો નથી.

કિલયોપેટ્રા

મદદ આવશે. આર્મિનિયન મદદગારો એના વેગને રોકી શકતા નથી ? તીડનાં ટેણાંની માફક એ ઊમટી આવ્યા છે.

ટિમોકિલસ

જંજાવાનથી થાય તેમ તેઓ ઉચોટાઈ ગયા છે. ઓ મા ! પાયમાલ કરવા બેઠેલી મા ! તો પછી તેં મને યુદ્ધકોત્તમાં શા માટે ન જવા દીધો ? મારી હાજરી માણુસોની હિમતને ઉત્તેજના આપત અને આ ગળી જવા બેઠેલા હુભાણને પાછું વાળત. તાજ અને જિંદગી — બન્ને જો હું ગુમાવી બેસું તો તે તારે વાકે.

કિલયોપેટ્રા

મારા દીકરા !

ટિમોક્લિસ

જે, મા! મેં તને કેવી રહાવી! હું તને વારંવાર રહાવું છું તો પણ, વહાલી મા! તારી ઉપર મારો પ્રેમ છે.

ક્રિલ્યોપેટ્રા

મેં તને દોષ નથી દીધો, મારા મીઠા ટિમોક્લિસ! મેં જ ભૂલ કરી છે. રખમેદાનમાં જા, લાડકડા! સિરિયાની આગળ પ્રત્યક્ષ થા. ટિમોક્લિસ! તને મીહું લગાડવા માગતી નથી, પણ હવે ને આ વેળાએ તને મદદ કરવા માટે તારે પડખે કોઈ વધારે લાયકાત ધરાવનાર હોય તો સારું નહિ? મેસિનેનનો રાજા, મારો ભાઈ મારી ઈરછા થતાં પોતાની પુત્રી તને આપે એમ છે, ને તે નહિ તો ઈજિઝતવાળી તારા મામાની દીકરી બેરેનિસ તને મળી શકે એમ છે. સિરિયા તારું બહુમાન કરશે, મારા દીકરા!

ટિમોક્લિસ

તારા કહેવાનો ભાવાથી હું જાણું છું. મા! તું આવી ઈર્ષાજિાર છે. હું ક્રિલ્યોનીનો દ્રોપ શા માટે કરે છે? એના પ્રેમમાંથી મને જે આશ્વાસન મળે છે તેની તને અદેખાઈ આવે છે? હું સિરિયા ગુમાવવાનો છું, રોડોયુનને તો અત્યાર પહેલાં હું ગુમાવી બેઠો છું. ક્રિલ્યોની મને વળગી રહી છે. વળી તારા હૃદયની માફક એનું હૃદય સ્વાર્થી ને ઈર્ષાજિાર નથી.

ક્રિલ્યોપેટ્રા

ટિમોક્લિસ !

ટિમોક્લિસ

(બારી આગળ જતાં જતાં)

[શાહું લવિકીટિત]

રોડોયુન! કહી ગઈ તુજ લઈ એ આંખડીઓ? કહે?

ક્રયાં મારી મધરાતની વિલસતી એ પૂર્ણિમા તાહરી?

ને એ અદ્ભુત ક્રયાં અહો, અલક જ્યાં કો ગૂઢ માધુર્યના?

મેધાડંબરમાં નિવાસ કરવા હું ધારણા રાખતો?

સિરિયાના આકાશતણે કોઈ એક રથને તું મારા ભાઈની ભુજાઓમાં ફળેલી હથે ને ત્યાં એના વક્ષઃસ્થળ ઉપર વિરાજમાન તારું ગૌર મધુર સુખિયું મુખ ચુંબન પામવા સસિમત ઊંચું થયેલું હશે. હા! આ મારે માટે નરકયાતના છે, આ વિચારેય નરકતુલ્ય છે. મધરાતના મૌનમાં ક્રિલ્યોનીના સોષ્મ ગુલાબી આશ્વેષમાં હું જગી જાઉં છું અને આલિંગિત થયેલીનો તારો વિચાર આવે છે, ત્યારે મારા લોહીમાં ભાતુહત્યાની ભર્ય કરતા કામ કરવા માંડે છે. એ ન થયું જોઈએ. આ દેવતાઓ! મને પ્રથમ મરવા દો, એને રાજ બનવા દો, ‘ઓ

મા ! અમારી બન્નેની વચ્ચે કલાડ ન થાય એ કર. મને માફ કર ને ભૂલી જ.
ક્રિલયોપેટ્રા

તું મારી પાસેથી જાય છે ?

ટિમોક્રિલસ

મારા હૃદય ઉપર ભાર છે, હું થોડો વખત મધ્યપાન કરીશ ને સંગીતના
મધુર સૂર સાંભળીશ.

ક્રિલયોપેટ્રા

પણે દીવાનભાનામાં ને ક્રિલયોનીના સાથમાં ?

ટિમોક્રિલસ

જા, ક્રિલયોનીના સાથમાં, તું ગુરસે થતી નહિ.

ક્રિલયોપેટ્રા

હું એકલી પડી ગઈ છું, ભયાંકર રીતે એકલી !

અંક ૪ : દૃશ્ય ૨

[મહેલમાંનો એક ખાડ. ફેરિલસ ને થેરાસ.]

થેરાસ

અનુભૂતિ ભાગું ટકી રહ્યું છે.

ફેરિલસ

ઓળે મહાન વિજયો મેળવ્યા છે, અને ગ્રીસનાં, સિરિયાનાં ને આર્મિનિયનોનાં મદદાં ઉપર થઈને ધમરાજની માફક ઉનમતા હર્ષપૂર્વક પરાક્રમી પગલાં ભર્યાં છે; પણ એ મર્યાદા હોવાથી પગલે પગલે ઓળે થોંક રક્ત ગુમાવ્યું છે. અની નસો હવે ખાલી થઈ ગઈ છે. નવું લશકર એ કયાંથી લાવવાનો હતો? અનુભૂતિ નાનકડું સૈન્ય નિકાનોરના મોટા સૈન્યને હરાવે, ને એનિટ્યોક પણ પહોંચે, છતાં ત્યાં મેસિઝેનિયન સેના સામી જ મળવાની. એ બોકો વહાણોમાંથી ઊતર્યાં છે. એ આપણા કબજ્ઝાં આવી જવાનો, થેરાસ! — તોફાનનો મહાદેવ એ જેમને ડરાવી રહ્યો છે તેમનો—આપણો કેદી બની જવાનો; અની જીત ચાલુ હોવા છતાંથી એ કાળનો ભોગ બની જવાનો.

(ટિમોક્રિલસ ક્રિલ્યોની સાથે પ્રવેશ કરે છે ને પછી ગવીયાઓ અને નર્તકીઓ.)

• ટિમોક્રિલસ

દાડ લાવો, હૂંલો લાવો; બેસો, નીચે બેસો. નાચનારીઓને અંદર બોલાવી લાવો. તોથન જનાવટના તેમના કંગુકોમાં થઈને મારી ઘડીઓને પક્કી બેતાં ને ધવલ ધૂમરીમાં મારા હૃદયને બંદી બનાવી દેતાં તેમના ઉલ્લસતાં અંગોને મારી આંખો ઉપર આકમણ કરવા દો. બેસ ક્રિલ્યોની! અહીં મારા વક્ષાસ્થળે ખભાને અઢેલીને! ગુલાબની પાંખડીઓની બનેલી, મારી ભુજાઓમાં ભરાયેલી, ગૌર અંગોનો ભાર ધારણ કરવાવાળી, ચુંબનો ને આલિંગનો માટે સર્જયેલી ઓ ક્રિલ્યોની! હાં, જગત હૂંલ હૂંલ બની જાઓ, ને હૂંલો આપણો મુકુટ બની જાઓ, આપણાં ભાવાવેશી હૃદયો જેવા લાલ ગુલાબી અંકોડાવાળો. ઓ ધીરેથી આવીને બેસતા ભ્રમર! તીક્ષ્ણ, ઉંખ દે, પરમસુખનો ઉંખ દે, હું અનાથી મરી જાઉ ત્યાં સુધીનો ઉંખ દે.

ફેરિલસ

આ બળને મને પંસંદ નથી. જ થેરાસ!

(થેરાસ ઓરડા છોડે છે.)

ટિમોક્ષિકલસ

હેઠલસ ! વીરા ! પી. ઓ પુરુષ ઊર્જનાભ ! તારી જોણ વધારે ચમકદાર બનશે. વધારે દારુ ! મારા હેયાને હું દાડમાં તરતું મુકીશ ને નરન કામદેવના તર્પણ માટે એ બધું જમીન ઉપર રેડીશ. ગુલાબમાં હું મારા હેયાને છુપાવી દઈશ અને સૂરજમુખીથી વિચારને વૃગળાવીશ. ગાયો, ઓઈ મારી આગળ ગાયો, હૂંલોના ગીત ગાયો, આ ત્રસ્ત સંચારગારના કેવળ આનંદના ગીત ગાયો.

(ગીત ગવાય છે)

“ જ્યોતિનું બાળક હું, મારા મુગટ કાજ
લાવશો શું થીતણ રતન ?
ફોરમના ઉચ્છ્વાસવાળી વાડીઓ,
ત્યાંથી વિલંબ વણ લાવો
સૂર્યપ્રકાશ સાથ પાંદડી મહેકતી
ગુલશનનાં ગુલ લઈ આવો
મને પહેરવો સુખનાં વસ્તન;
હર્ષતલા વાધા ને મેખવા આમોદનો,
છે એ પહેરવાનું મન.”

ટિમોક્ષિકલસ

નિકટતર, ક્રિયોની ! એક ચુંબનમાં ભરયેક મધ ભરી દે. બીજું એક ગીત, ઓ કાળાં ભવાંવાળી સિરિયાણી !

(ગીત)

“ પ્રેમને વસાવવા તુજ પાસ
જળ ગુલાબી કિરણે કેરી
પાથરવા ઉલ્લાસ ?
ઝપવતી નિર્દ્દ્ય માતાનું જાંઝીલું હું બાળ;
મારાથી એ દૂર રહે છે, અન્ય ઉપર છે વ્યાલ;
વ્યાલ એ, હું આ ઉરે ઉદાસ.
પ્રેમ ન જાગમહી પકડાતો,
ના વહેચી લેવાણ;
છીછરવાયો પ્રેમ હોય તે
વિલાઈ વેગે જાય,
મૂકતો જાય એકલો ત્રાસ.”

ટિમોક્લિસ

લઈ બો આ દાડુના પ્યાલાઓ ! આ ગુલાઓને પીપી નાયો ! આ પાણોમાં મને કોણે પૂર્યો ? તારું ગુલબદનને અહીંથી દૂર કર, ઓ વારાંગના ! તું રોડેઝ્યુન નથી.

ક્લિયોની

આ કેવા હવકટવેડા ?

ટિમોક્લિસ

જ અહીંથી ! છોડ મને ! આ તારાં સોનાં ને ગુલાઓથી કંટાળી ગયો છું.
ફેર્ડલસ

લીઓ ! ઓરડામાંથી ચાલી જાઓ. રાજ બીમાર છે. જ, છોકરી !
મારી સંભાળમાં છોડ એને.

(સર્વ જાય છે, ક્લિયોની અનિચ્છાથી—ટિમોક્લિસની પાસે ફેર્દલસને છાડીને.)

ટિમોક્લિસ

હું આથી વધારે સહન કરવાનો નથી. કંઠ તો મારું પ્રેમપાત્ર મને આપ્યો,
કંઠ તો મને મરવા દેશ.

ફેર્દલસ

આજથી થોડી રાત્રીઓમાં તું એને આલિગન આપશો.

ટિમોક્લિસ

શૂપ ! એ હું નહેતો, હું શું બોલ્યો તો ? તારી પેલી આંખોથી મારી
સામે જો ના.

ફેર્દલસ

દાડ કે તેથીય વધારે બંડોદાર ભાવ તારા બોહીમાં પ્રજળી રહ્યો છે.
તું રોડેઝ્યુનને આશ્વેષમાં લેયો.

ટિમોક્લિસ

તારા શબ્દો ને તારા હૃષિપાતો મને ભયભીત બનાવી દે છે. એ મારા
ભાઈની પત્ની છે ને મારે માટે પવિત્ર છે.

ફેર્દલસ

ભાઈની પત્ની ! એમને કોણે પરણાવ્યાં ? સિરિયાના રાજઓનાં બરન
શિબિશોમાં ને મરસ્થયોમાં નથી થતાં. એ એની રખાત છે. એ ગુલામડી છે ને
નેમ તે તારા ભાઈની થખ્યામાં સુનારી છે તેમ તે તારીય થઈ શકે. અને
જો એ એના આત્માની અંતરંગ સંગિની હોય તો પણ મૂલ્ય બધા સંબંધી ઉપર
છે મુકે છે.

ટિમોક્રિલસ

હું એનું રકન રેહવાનો નથી. ચૂપ થા, પ્રવોભક ! એ મારે મારે પરિત્ર છે.

ફેર્ડલસ

તારે તારા હાથ લોહીથી ખરડવાની જરૂર નથી, રાજ ટિમોક્રિલસ ! એ જીવતા શરીરચૂપ હો કે શરીરચૂપ, રોડોગ્યુન તારી છે.

ટિમોક્રિલસ

છતાંય એ મારા ભાઈની ભુજઓમાં ઠોલી છે.

ફેર્ડલસ

એ તારી બહેન હોય તો પણ શું થઈ ગયું ? એ કારણે તારા હદ્દયની અને દેહની તૃપ્તિમાં બાધા થા મારે આવવી જોઈએ ?

ટિમોક્રિલસ

આવી વાત કરતાં તને કંપારી નથી આવતી ?

ફેર્ડલસ

રાજ ! આ બાળકોના વિચારોને આપણે વટાવી ગયા છીએ. દેવો કે ભૂતો કોઈ આપણને ભડકાવી શકશે નહિ. લોકોના અભિપ્રાયચૂપ ભૂતોથી તું કંપે છે, કે તું ચોને કોણ છે તે ભૂલી એવાથી ભડકવાનો દેખાવ કરે છે. તું જ્યાં ઊંઘર્યો છે તે ઈજિયનું રાજકુટું આને બેખામાં વેતું નથી. તારી માતાનો જન્મ નિપિદ્ધ સંબંધમાંથી થયો છે. આ જીવનમાં જે તું રોડોગ્યુનને ગુમાવશે તો શું એના ઉપલોગના આનંદ મારે બીજી જન્મો રહેલા હશે ? તારા ભાઈ-એ આવો વિચાર ન કરો, પણ એને અહોં જ લઈ લીધી.

ટિમોક્રિલસ

તારાથી હું પ્રવોભનવશ થવાનો નથી.

ફેર્ડલસ

ન થતો; તારા પોતાના જ પ્રવોભનને અને રોડોગ્યુનના વિચારને વથ થને. કે અત્યારે એને એના અત્યારના આનંદોમાં રહેવા દઈશું ? કદાચ એ એનિયોક્સને પડે પોઢી હશે, અથવા તો એથીય વધારે મીકી જગરૂકતામાં એના બાહુગ્રાહ માણુંતી હશે.

ટિમોક્રિલસ

(અતિરોધમાં) પાપી આતતાથી ! એને મારા બાહુઓમાં સમર્પ, કાળા કે ધોળા ફૂવે તેવા ઉપાય યોજે; તરવાર વાપર, વિપ વાપર, પણ મને આ અંતરની ધ્યાનમાંથી મુક્ત કર.

હેઈલસ

ધ્વાગેલા ભાવાવેગની યાતનામાંથી ને તેથીય વધારે બીજી ને હોય તેમાંથી તને મુકૃત કરીથ. મારા વિશ્વાસ પર તારા ભાગ્યને છોડી દે; હું એનો રખવાળ છું.

(એ બહાર જય છે.)

ટિમોડિલસ

હું ભયભીત થાઉં છું, ભયભીત ! નરક પ્રદેશની કર્દ વંતરીઓને મેં નગાડી છે—મારી અંદર ને મારી બહાર ? એમને સ્વચ્છાંદ વર્તવા દો. મારે તો એ એક વાર મારા બાહુવલ્યમાં આવી જય એટલું બસ છે, પછી સ્વર્ગલિકાક ઉલ્કાપાતો અનીને ભવે ઊતરી આવે.

અંક ૪ : દૃશ્ય ૩

[સિરિયાના દુંગરાઓ આગળ. અનિટ્યોફ્સનો. નંબુ. ઓનિટ્યોફ્સ, થોઆસ, વિગોસ્થેનિસ, ફિલોફ્ટેટિસ.]

ફિલોફ્ટેટિસ

સિરિયાના કમજાત દેહિલસનું આ કામ છે. આપણે ધાર્યું હોત કે એ આપણી સામે ગ્રીસને ને આ અડધા એશિયાને ઊભા કરશે ?

ઓનિટ્યોફ્સ

ભેજવાળો છે એ.

થોઆસ

એ અનુભવીએ છીએ. આ આપણું તાજમાં તાજુ યુદ્ધ છે. એક મરણિયણ તક હજુય આપણા ભાગ્ય ઉપર સિમત કરે છે.

અનિટ્યોફ્સ

પોતાના સૈન્યને વીખરાયેલું રાખીને નિકાનોર આપણને એ તક આપે છે. કેમ કે એનાં દૂર દૂર રહેલાં રહોને એ એકત્ર કરે તે પહેલાં જો આપણે વચ્ચગાળાનો ધાર્ય હાથ કરી લઈએ તો એની સાથે ઓનિટ્યોફ્સ આપણું બની જાય. હું ધારું છું કે દેવોએ રૂઠું કર્યું કે સમતોલ પહ્લાંઓમાં પોતાનો મત નાખવામાં વિલંબ ન કરતાં ને કઠોર પરિશ્રમ-ભર્યા ભાવિને કંચણી જવાય એટલે સુધી ન લંબાવતાં, એમણે આપણી આગળ નિશ્ચયાત્મક પસંદગી મૂકી છે; એટલે હવે તો આપણે માટે ઉત્તમેજામ માર્ગ આ કે કાં તો આપણે એક સિહની જેમ છલંગીને જયલાભ કરવો કે ગૌરવભર્યા યુદ્ધમાં ખતમ થઈ જવું.

થોઆસ

આથી વધારે સારું અમે માગતા નથી. તમારે પડું વિજયવંત બનવું, યા તો હર્ષ ભરતો રણનાદ કર્યામાં ધ્વની રસ્તો હોય એવી શીતે તમારે પડું મરણું ને તમે જે જગત તરફ પગલાં વાળો તે જગતમાં તમારું અનુસરણ કરવું.

ફિલોફ્ટેટિસ

આપણા પૂર્વનીએ કર્યું હતું તેમ શું આપણે ગાંગ્રા ઉઠવા માટે પૂરતું

બળ ધરાવતા નથી? એમ કરીને આપણે એચિયાના વિસ્તારોમાં થઈને સૂસા કે રાજભૂમિ કે સમુદ્ર કે ઈજિલમાં પ્રોલેમી પાસે જઈએ ને તાંચી લશકર ઊભું કરીને પાછા ફરીએ. અને હેઈલસ દૂરના રોમનોને આડીં બોખાવી લાવે તો પણ તેની સામે દુનિયાના કંબજ માટે મોરચા માંગીએ.

એન્ટિયોક્સ

નહિ, ફિલોફ્લેટિસ! મારા દેશનો રાજમુકુટ હું મારા દેશની તરવારોથી જ મેળવવા માગતો હતો, અને સિરિયાના દુંગરાઓ ઉપર એને મેળવી ન શકું તો મારે માટે વીરેચિત મૃત્યુમાત્ર રહે છે. યુદ્ધની તૈયારી કરો. દેવોના ટેબલ ઉપર આપણે આપણાં શરીરને પાસા બનાવી ફરીથી નાખવાનાં છે.

[સ્થળ : પૂર્વનું, એન્ટિયોક્સ, યુનિસી, રોડેંધુન]

એન્ટિયોક્સ

એન્ટિયોક ઉપર મારો લાથ મુકું છું. તે સરસ કામ કર્યું છે. ઓ પ્રશંસા-પાત્ર જરૂરી થરામેનિસ ! આ સિંહના જેવું પુલ હતુ.

યુનિસી

ને ઓ મારા વીર ! તું કેચરી સિંહના જેવો છે. હવે તું સેલ્ફુક્સના નગર ઉપર જિતરી થકે છે. દુંગરા ને તારક-પ્રકાશિત આકાશ પછી ફરી એક વાર એન્ટિયોકમાં થયન ફરવું એ કેવું નનું નનું લાગશે !

રોડેંધુન

તારાઓ અને પણાડો ઉપર મારો વધારે વિશ્વાસ છે. તેઓ મારી પ્રતિ માયાળ હતા. હું આગળ હાસ્ટ કરી ફરી એન્ટિયોકનો વિચાર કરું છું ત્યારે મારી અંદરનું લોહી થીજી જાય છે.

એન્ટિયોક્સ

આ વાદળઘેરા ભૂતકાળની છાયાઓ છે, ને એમનું પુનરાવર્તન થવાનું નથી, રોડેંધુન ! તને જેનો પરિચય થયો હતો તે આ એન્ટિયોક નથી, એ તારા - બાંદીજીવનનું કારાગૃહ હતું; પણ હવે તું જેમાં પ્રવેશવાની છે તે તારા શાગુઓનું એન્ટિયોક નહિ, પણ એક નનું નગર, તારું યોતાનું જ રાજ્ય હશે.

રોડેંધુન

દેવો આટલા ભલા છે ?

એન્ટિયોક્સ

દેવો બળવાન હોય છે. બખ્તરના બનાવનારાઓ પોલાદ ઉપર ડાયોડા મારી જેમ કરે છે તેમ દેવોનેય આપણા બળની કસોટી કરવી ગમે છે. તેથી તો કહ્યું છે કે તેઓ ઈધર્યા કરે છે. પણ એવું નથી. ઉત્તુંગ ભાવનાવાળા અને કડક હોઈ તેઓ મહાન પાસેથી મહત્ત્વાની માગણી કરે છે. ને કોઈ દોષ તેઓ જુઓ છે તેની ઉપર તેઓ પ્રહાર કરે છે; ચોતે પૂર્ણ હોઈ તેઓ આપણી પૂર્ણતા માટે પરિકામ કરે છે. પણાડો તરફથી આ થાનો ઊલાખલ વૃદ્ધ પામતો આ તરફ આવી રહ્યો છે ? થોઆસ ! તું ? (થોઆસ પ્રવેશે છે.)

તારા મુખ ઉપર છાયા ફરી વળી છે. થેરામેનિસની બાબત છે? આપણું ભાગ્ય ભર્ણ થઈને પાછું ફરે છે?

થોઆસ

ભર્ણ ને ભૂશાયો. અમે જે બાકી રહ્યા છીએ તે થેરામેનિસને પાછે લાવીએ છીએ. એના શરીર ઉપરના વીસ યશસ્વી ધા પરાજ્યની સામે સિમત કરે છે.

એન્ટિયોક્સ

થેરામેનિસ મારી પહેલાં! તંત્ર્યાંત્ર્યાં તમે મને કેમ પડી રહેવા દીવા છે! મને તો એવો ખ્યાલ હતો કે આપણા માર્ગમાંથી શત્રુઓ સાફ થઈ ગયા છે.

થોઆસ

આપણુંને નેનું ભાન નહેતું એવા બીજ ઉપાયો દેવો પાસે હતા. ઘાટની અંદરની બાજુએ ટેકરીઓ ઉપર મેસિઝેનના ભાવા નિશાન માંડીને બેઠેલા છે. સમુદ્રવાટે એ એન્ટિયોક્સ ને ત્યાંથી અહીં આવેલા છે.

એન્ટિયોક્સ

મેસિઝેનિયનો! તો તો આપણે દિવસ આપ્યાં. આપણે રાતનો વિચાર કરવો રહ્યો. આપણે આપણો અવધિએ આવી પહેંચ્યા છીએ, થોઆસ!

થોઆસ

આપણે પસંદ કરી લઈએ તો તે; કેમ કે બીજ પણ ખબરો છે.

એન્ટિયોક્સ

તેમનું સ્વાગત થવું જોઈએ.

થોઆસ

તારો રાજ્યની પિતા હુંથાત આવે છે ને એની પાછળ લાખો ધોડેસવારોના ધોડા ગગગડતા દુંબડાટ સાથે ધ૱્યી રહ્યા છે. સિરિયાના શત્રુ તરીકે સથાય આકમણ કરવા માટે નહિ, પણ ચોતાની પુત્રી રોડોયૂનના પતિ માટે એ આવે છે. આ સહાયકોની દિશામાં આપણે પાછા ફરીને જઈશું? મૂન્યુ હમેશાં વાટ જોઈ શકે છે.

એન્ટિયોક્સ

કદાચ, જરા મને છોડ, થોઆસ! કારણ કે આજ રાતે મારે ને મારું આત્માએ સાથમાં એકલા બેસવું જોઈએ. (થોઆસ જય છે.)

રોડોયૂન! તું તારા દેશ પાથિયામાં જવા દૂર્ધે છે?

રોડેણ્યુન

મારે કોઈ દેશ નથી, મારે તો એક માત્ર તું જ છે. તું જયાં હશે ત્યાં
હું હોઈશ; આટલું જ હું જાણું છું ને આટલું જ દૃઢું છું.

ઓન્ટયોક્સ

યુનિસી ! એન્ટયોકમાં તું સુરક્ષિત જશે? મારી મા તને સારી એક
ચાહે છે.

યુનિસી

હું તો આનું ને નાનું અનુસરણ કરું છું. આ શી વાત કરે છે? હું
ગુસ્સે થઈ જઈશ.

ઓન્ટયોક્સ

યુનિસી ! એક વાર હું હતો તેનાથી કંઈ જુદો છું? ઠિન્જાતથી આવીને
તમારાં જીવનોમાં મેં પ્રથમ પ્રવેશ કર્યો ત્યાર પછીથી શું મારામાં કંઈ પરિવર્તન
થઈ ગયું છે?

યુનિસી

તું મારો દેવ છે, મારો વીર યોધો છે, અને હમેશ હતો તેવો જ રહેવાનો.

ઓન્ટયોક્સ

આને ને તારે માટે હું એ જ છું. નિરંતે સૂઈ જા, મારી રોડેણ્યુન !
કારણ કે તને ને મને ભાવિની કંઈ ખાતરી ન હોવા છતાં અન્યોન્યની ખાતરી તો
છે. જ ને બીજા કથાની શી પડી છે?

રોડેણ્યુન

કથાનીય નહિ.

(રોડેણ્યુન અને યુનિસી તંબૂના અંદરના ભાગમાં જય છે.)

ઓન્ટયોક્સ

એક દેવ ! હા, મારામાં દેવોચિત ઉદ્દીપનો થાય છે. સાગરવેષ્ટિત આ શુદ્ધ
પૃથ્વીથી શું તેમને મર્યાદિત કરી શકશો? રોમ, ગ્રીસ, આફ્રિકા, ઓશિયા, અણ
શોધાયેલું અવશિષ્ટ ભૂમંડળ મારા બાગ માટે મને આપવામાં આવે, સમસ્ત
મહિમા મારો બની જય, બધા જ માણસો મારા મિત્રો બને, બધી જ મહિલા-
ઓનાં હદ્ય મારાં પોતાનાં બની જય, તોય શું સીમાઓ નહિ રહી જય,
અણજિતાયેલા બંડો નહિ રહ્યા હોય? એ મહાપ્રભાવશાળી મેસિડોનિયન !
તારે પણ જીતવા માટે બીજી વધારે હુનિયાઓ છેવટે શોધવી પડશે. શું તે
તેમને શોધી કાઢી છે? બધું કહી નાખ્યા પછી પણ આ પૃથ્વી કેવળ એક
નાનોશો ટિંબો છે, સાગર એક આસમાની ખાબાચિયું છે. આજની રાતે મને

બધું વિચિત્ર લાગે છે; મારાં પુછો, મારી મહાત્માકંશા, મારું ભાવિ, હું કે છું ને બન્યો હોત—તે બધું મારી સમક્ષ ધૂધળું તરી રહ્યું છે ને ધૂમમસમાં ભવ્ય લૂત છાયાઓ જેમ મારી આગળથી સરકી જતું જણાય છે. હું કોણ છું? કયાંથી આવ્યો છું? કયાં ને શા માટે અત્યારે જઈ રહ્યો છું? સારી દુનિયાને મિજાબાની બનાવી હેતી આ બુભુશાઓ મને કોણે આપી છે? કોણે મારી સિદ્ધિની આસપાસ આ સાંકરી, તિરસ્કારપાત્ર, કુદ્ર સીમાઓ ઊભી કરી છે? “એણે મહાન વસ્તુઓ માટે પ્રયાસ કર્યો ને કુદ્ર વસ્તુઓ મેળવી”, આ સિવાય બીજું કશું પ્રાપ્ત ન કરી, અરેરે! મરવાનું ને ચાલ્યા જવાનું! નિર્ઝળતા કે રફ્ઝળતા માટે જે એકલી આ જ નિરદગી આપવામાં આવી લોય તો તો એ જરૂર સાચવી રાખવા જર્બી છે.

પાર્થિયાનો પતિ અમારી ભૂમિ ઉપર પગલાં માડે છે! હ્રાસાતના ઘોડી હરી એક વાર ગ્રીસની ભૂમિને ખરીઓથી ચોઢી રહ્યા છે! સૂક્ષ્મદશી પાર્થિયન! હસ્તે મુજે એણે વાટ જેઈ છે, ને હવે જારે અમે પરસ્પર પ્રલાર કરી નભવા પડ્યા છીએ ત્યારે તે સિરિયાની તરફ પગ લંબાવે છે. તો શું મેં મારા દેશની માત્ર ગુલામી જ સિદ્ધ કરી? શું મારે માટે આ કહેવામાં આવશે? એ ડંણે છે, ખંજર મારે છે. ને મારી કીર્તિ! “સિરિયાનો નાશ કરનારો, મહાન સેલ્યુક્સે આરંસેલા કાર્યનો અંત આગુનારો”, એવી! બીજું ગમે તે મારી ઉપર આવી પડો, પણ આમાં તો બળવાન દેવો જીતવાના નથી. હું મારું શરીર અને મારું ખડ્ગ ટિમાક્લિબસને અર્પણ કરી દઈશ; પાર્થિયનોને પાછા હઠાવીશ, મેસિડોનથી આવેલા નવા ગૃન્યુડ્પ જેખમકારક મિત્રોથી સિરિયાને બચાવી લઈશ ને પછી મરીશ. પણ મરવું ય શા માટે? એને બદલે મારી એકલી તલવાર લઈને આ પલટા પામતી દુનિયામાં જરૂર ને વારસામાં મેળવવાને બદલે જીતીને સામ્રાજ્ય સર્જું. શું બીજા મુલકો નથી? પૂર્વમાં વિશાળ વિસ્તરારો નથી? બીમકાય ઉધું આફ્રિકામાં નાઈલ નદીના નિર્ગૂડ પ્રભવસ્થાનની પેલે પાર જરૂર સામ્રાજ્યો હોવાં જેઈએ. અથવા તો અપાર વિસ્તરતી પશ્ચિમ દિશા ભાણી એક વહાણ લઈને એક મહાસાગરમાંથી બીજા મહાસાગરમાં એમ લાગલાગટ ત્રણ વર્ષ સુધી આગળ ને આગળ હંકારવામાં આવે તો પુરાણુક્યાનોને નહિ પણ ખરેખાત પુરાણો. એટલાંટિક ખંડ ન મળી આવે? ઓ આસમાની ભૂમધ્ય સાગર! તારો સાંકડો, મનોહર લીલા તર પ્રદીશ, હિંદ, પાર્થિયા,— એ જ શું દુનિયા છે? પૃથ્વી પાસે છે તેનાથી વધારે ઊર્જાસ્વલ વસ્તુઓ માટે હું તલસું છું. પણ કેનાં હું સ્વાન સેવતો હતો તેને માટે ઊંડા ઘોરપેટાળ ઘાટોમાં થઈને નિકાનોર ઉપર તરાપ મારવી, કે મેસિડોનિયનોના ભાલાઓ ઉપર જઈને પડવું, તે યશસ્વી હોય તો ય યશસ્વી કાયરતા છે, આત્મહિત્યાને વધારે

પડતું મળતું. વિપદને સ્વીકારી લેવા કરતાં તેની સામે લડણું શું વધારે વીરતા-
ભર્યું નથી? આપણો બધી જ વિચારણાઓ એળે જાય ને એક દેવ જ આપણને
સંચાલિત કરનાર હોય તો જુદી વાત. ઓ મારા આત્મા! શોધી કાઢ ને આ
બાબત કથી ભૂલ ન કરતો; કેમ કે નામ-રૂપ-ધારી માનવી એન્ટિયોક્સનું
પૃથ્વી ઉપર જે કંઈ ભાવિ આ કાણ હોય તે ભાવિ ઉપર અવલંબી રહ્યું છે.
પરમાત્મદેવ! મારી આગળ એને પ્રગટ કર. એન્ટિયોક્માં કે ગ્રીસથી આવેલા
ભાવાઓ ઉપર — મારું નિર્માણ કરાં છે?

(એ બોલતો હોય છે તાં એવો પરિવ્રાજક પ્રવેશ છે.)

પરિવ્રાજક

હમેશાં તરી આગળ.

એન્ટિયોક્સ

કેવી રીતે ને કયાંથી આન્યો? તારા અશુભસૂચક મુખને હું પિછાનું છું.

પરિવ્રાજક

કેવી રીતે ને કયાંથી તેની પૂર્ણપરદી ન કર, પણ જાણ કે જે અંતનું
મં વચ્ચન આપ્યું હતું તે નજીક છે.

એન્ટિયોક્સ

તો ત્યારે પરાજ્ય અને મૃત્યુ પહેલેથી જ મારા ભાગ્યમાં હતાં! જે
બૃહત્કાય ભાવનાઓને તૈયાર સ્વરૂપે બઈને હું મારી માના ગર્ભમાં આવ્યો હતો
તેમનો જે અપયશભરી કબરમાં જ અંત આવવાનો હતો તો પછી ભાવનાઓ
આવી શા માટે?

પરિવ્રાજક

ગૌરવભર્યાં પરાજ્યનો તિરસ્કાર ન કર, ઉત્તામ મૃત્યુને તુરણકાર નહિ,
એ ઉભયને દેવો કઠોરભાવે સ્વીકારે છે.

એન્ટિયોક્સ

હા, એ મારે કરણું પડશે, પણ અધીનતાપૂર્વક નહિ.

પરિવ્રાજક

તો ભાગી પડ. પોતાની ઉંઘતાથી અતુલ પહાડ! તું પ્રતિરોધ કરે કે
અધીન ચાય તેની દેવો પરવા કરતા નથી. તેઓ મર્યોથી પોતાનું કાર્ય કરે છે.
કાગના બોખંડી સળિયાઓ ઉપર થઈને છલંગ મારી, ઓ વિકરાળ,

વિકમશાળી ખુલુકું સિંહ ! તુ જે બૃહદ—ધામમાંથી આવ્યો હતો ત્યાં
પાછો જા. ઓ પુલ્લના દેવ ! તનેય વશ કરનારા છે. નિકાનોરના પુત્ર,
ઓન્નસ્વી એન્ટિયોફ્રેસ ! વિદ્યાય થા ને જાણે તુ જન્મ્યો નહોતો તેવો બની જા.
એન્ટિયોફ્રેસમાં દેવો તારી રાહ જેર રહ્યા છે. (એ વિદ્યાય થાય છે.)

એન્ટિયોફ્રેસ

ત્યાં હું તેમને મળીથ, મને તોડી પાડો, ઓ દેવો ! હું જોઉ દું કે
તમે તે કરી શકો છો. પણ તમે એક શરીરને તોડી પાડો છો, આ આત્માને
નહિ; કેમ કે મને લાગે છે કે તે બીજા માલિકનો છે. તો નિશ્ચિત થઈ
ગયું. આવતી કાલ એન્ટિયોફ્રેસમાં આથમશે.

અંક ૪ : દૃશ્ય ૫

[સ્થળ : પૂર્વનું. ફિલોફ્ટેટિસ, થોઅસ, લિયોસ્થેનિસ, યુનિસી.]
લિયોસ્થેનિસ

સાથે જ, નેઓ મરવાના થયા હોય તેવા માણસોમાં નેવો થાય છે
તેવો આ ફેરફાર છે.

ફિલોફ્ટેટિસ

એ જ છે, એ જ છે, હા ! અફ્સોસ !

થોઅસ

રાજકુમારી યુનિસી ! આ વિપે તું શું ધારે છે ?

યુનિસી

થોઅસ, આપણે શું ધારીએ છીએ તેનું શું મહત્ત્વ ? આપણે તો
આપણા રાજને અનુસરીએ છીએ; આપણે માટે માર્ગ પસંદ કરવાનું કરું
અનું છે. એ માર્ગ મૃત્યુએ લઈ જશે ? તો આપણે એની સાથે મરી શકીશું.

થોઅસ

ઉમદા વાક્ય ઉચ્ચાર્ય.

ફિલોફ્ટેટિસ

પણ વધારે પડનું મહિલાચિત.

(એન્ટિયોફ્સ રોડેઝ્યૂન સાથે પ્રવેશ છે.)

એન્ટિયોફ્સ

એન્ટિયોક માટે ઊપરો. પ્રયાણ માટે બધું તૈયાર છે ને ?

ફિલોફ્ટેટિસ

એન્ટિયોફ્સ ! મારા રાજ ! હું ધારું છું કે દીજાપત્રમાં આપણે પરસ્પર
પ્રેમ રાખતા હતા.

એન્ટિયોફ્સ

તો અહીં શું ઓછો પ્રેમ રાખીએ છીએ ? મારા ફિલોફ્ટેટિસ !

ફિલોફ્ટેટિસ

તો ખારા મિત્ર ! એ પ્રેમને ખાતર એન્ટિયોકમાં જતો નહીં. આ
તરફ પ્રયાણ કરી આવી રહેલા પાથીયન રાજની આપણે રાહ જોઈએ. એન્ટિ-
યોક જઈ તું શું મેળવવા માગે છે ? કોપાયમાન મા ? એક દીધાખોર ભાઈ

કે જેના હમેશાં કાન ભંભેરતો એક જીવ બેવા માગતો શેઠ બેઠેલો છે ? દુશ્મન બની બેઠેલા સરદારો ? આમની પાસેથી તું શાની આશા રાખી શકે એમ છે ? એન્ટિયોક જતો નહિ. હસીને તને ત્યાં જવાનો સંકેત કરી રહેલું મૃત્યુ મને દેખાય છે, પણ જતો નહિ.

એન્ટિયોક્સ

પરમપ્રિય વયસ્ય ફિલોફિલેટિસ ! નિર્માણ મને બોલાવી રહ્યું છે, ને અચકાઈને શું હું એનાથી સંકોચાઈશ ? હું મારા નાના ભાઈ ટિમોક્લિબસને ઓળખું છું, અત્યાર પહેલાં હું એના આશ્લેષને અનુભવું છું, એના સિમતને નિહાળું છું. પણ ત્યાં પેવો ફેરફલ છે ! શું એનાથી ડરી જવાની નીચતા હું દાખવીશ ? માફ કરજે, મિત્ર ! હું એન્ટિયોક જઉં છું.

ફિલોફિલેટિસ

આ નિર્મયિલું હતું !

એન્ટિયોક્સ

પણ તમે, ઓ મારા મિત્રો ! તમારી ઢાલ બનનાર કોઈ પ્રેમ નથી, ને સંભવતઃ તમારે માથે મોટા થતુંઓ છે, એટલે ઈજિયન કે ફ્રાન્સાતની સાથે હું તમારું સમાધાન ન સાધું ત્યાં સુધી પાછા ફરશો ને ?

ઘોયાસ

તમારી વિજયી તલવારને કેળે અનુસરી છે એવો એક પણ માણુસ તમારું પડખું છોડવાનો નથી.

એન્ટિયોક્સ

તો નોભતો વગડાવો ને કૂચકદમ કરો. પણ એક ઘોડેસવાર દૂતને ટિમોક્લિબસ પાસે આગળ મોકલો અને કહેવડાવો કે એન્ટિયોક્સ પોતાની વિજયશાળી તલવાર ભાઈને ચરણે સમર્પવા ને એને માટે પાર્થિયા સામે યુછે ચઢવા આવે છે. ચાલો, આગે કૂચકદમ કરો.

(ફિલોફિલેટિસ સિવાય બધા જાય છે.)

ફિલોફિલેટિસ

(એની પાછળ ફરિદ કરતો)

[અનુભૂચ]

તને ગળી જનારી છે ચત્રિ જે, તેહની પ્રતિ ધસારાબંધ તું ધાઈ રહ્યો છે, સૂર્યદિવ છે !

અંક ૫ : દૃષ્ટિ ૧

[એન્ટિયોક્સો રાજમહેલ : એનો એક અંડ : એકડી ફેરલસ]
ફેરલસ

આના કરતાંથી વધારે સજજડ ગાંઠો મારા ભેજાયે ઢીલી કરી છે. આના દ્વારા ટિમોક્લિસ એની રોડોગ્યુન મેળવે છે. આ એક લાખ છે જ. આજ રાતે, ને નહિ તો આવતી કાલે હું એને ટિમોક્લિસની શાયાને અધીન કરીશ, પછી એમ કરવા જતાં એને એના પતિના રક્તમાં થઈને લથડિયાં ખાતી સ્થિતિમાં મારે ઘસડી જવી પડે તો તેમ, કેમ કે એને મરવું પડશે. એ એવો મહાપુરુષ છે કે એ અધીનતા નહિ સ્વીકારે. એવો એનો ઉદેશ હોય એવું પણ લાગતું નથી; કોઈ વધારે પક્ષાઈભર્યો હેઠું એણે છુપાવી રાખ્યો હશે. દેશવટો એને ગંજાવર તોક્ષન મચાવવા માટે મુક્ત બનાવશે. મૃત્યુ ! પણ તે કેવી રીતે ? એક બાજુ સિરિયાના આ લોકો છે, તો બીજુ બાજુ અવ્યવસ્થિત ચિત્તવાળો ટિમોક્લિસ છે. એનું હળવું ને ડગમગનું મન સુકા પાંદડાની માફક કર્યે છે, સ્પુહા રાખે છે, નિશ્ચય કરે છે ને પાછો એનો પરિત્યાગ કરે છે. (ટિમોક્લિસ પ્રવેશ છે.)

ટિમોક્લિસ

ફેરલસ ! ઉધ્વરના દેવતાઓએ આ શુભ પરિણામ આણ્યું છે. મારો મહાન, ઉદ્ધારા ભાતા એન્ટિયોક્સ આવીને મારે પગે પડવાનો છે. દ્વેષ જેવું કશું રહ્યું નથી ! ઈજિપ્ટમાં જેની ઉપર મારો પ્રેમ હતો તે આ મારો ભાઈ.

ફેરલસ

અરે ઓ અડઘડ જીવ ! શું તું હમેથાં આવો માટી જેવો રહેશો ને પ્રત્યેક પલટાતી પરિસ્થિતિને વશ થઈ રૂપપલટા વેતો રહેશો ?

ટિમોક્લિસ

શું તું નથી માનતો કે હવે હું માગણી કર્યું તેની સાથે તે મને રોડોગ્યુન આપી દેશે ? એ એની ધર્મપત્ની નથી ! નિર્જન રણમાં સદા સાથમાં નંખાયેવાં હેવાથી લાંબા સમયની નિકટતાએ એ એનાથી થાકી ગયો હશે; કેમ કે સ્વભાવે એ કદી પ્રેમી નહોતો. ઓ ફેરલસ ! જ્યારે આટલું બધું બની આવ્યું છે ત્યારે શું તું એમ કહેશો કે આ પણ નહિ બની આવે ? મને ખાતરી છે કે દેવોનો ય આ નિર્ધાર છે.

હેઈલસ

તો શું તમે એમ ધારો છો કે એન્ટિયોક પોતાનું ઉન્નત મસ્તક તમારે ચરણે ઢાળવા માટે આવે છે ? માનવું હોય તો માની લો ! જે ખરેખાત તમે આ માનતા હો તો ન માની થકાય અનું કશું બાકી રહેતું નથી. જન્મથી જ વિજયોનાં સ્વર્ણાં સેવનાર આ ઊર્જાસ્વલ સ્વાત્માભિમાની વેગવંત મહત્વાકંક્ષી પુરુષ જે વિજયથી નિરાશ થાય છે, ભૂખંડો જેને નાના પડે છે તે તમને અધીન થશે એમ તમે કહો છો ? તમે એને તમારો સેવક બનાવી રાખી થકશો ?

ટિમોક્લિસ

તમે થાનું સૂચન કરો છો ? દાઢી પંપાળો નહિ ! ચોખ્ખેચોખ્ખું બોલી નાઓ. તમને ખબર છે, હું તમને કોઈ કોઈ વાર ધિક્કારું છું

હેઈલસ

તેની મને પરવા નથી, જે તમે મારું કહ્યું સાંભળો અને તમારા થત્રુ-ઓથી મને તમારું રક્ષણ કરવા દો.

ટિમોક્લિસ

હું જાણું છું કે તમે મને ચાહો છો, પરંતુ મારા સિવાયના બીજ બધાઓની પ્રતિ તમારા વિચારો અનિષ્ટકર છે, અને વર્તાવ એથીય ખરાબ છે. તેમ છતાં બોલો, તમને જેનો અય છે તે શું ?

હેઈલસ

તે હું કયાંથી જાણું ? છતાં આ સંભવિત છે કે ખૂનખાર ધમસાળો દ્વારા નિષ્ઠળ નીવડતાં તે તમને ધાનાધ્યપના મારી નાખવા માટે ધીરેથી અંદર સરકી આવે છે. આ સાંભળીને મોં મલકાવો છો ? મુત્સદીગીરીનો આ તો સામાન્યમાં સામાન્ય નિયમ છે અને ઈતિહાસમાં આના દાખલાઓ વેરાયેલા પડ્યા છે. ન માનવું હોય તો ન માનો; તમારી કામનાઓને માનો, માનવજાતના લેખિત પ્રમાણને નહિ; તમારી અંદર લોંકાયેલી તલવાર સાથે જાગો ને એ રાજયિક્ષ ધારણ કરે ત્યાં સુધી ઘોર્યા કરો.

ટિમોક્લિસ

(ઉદાસીન ભાવ) હું સાંભળું છું, હેઈલસ ! એ મને રોડેઝ્યુન આપે એટલે એણે મારી વિરુદ્ધ અત્યાર સુધીમાં જે કંઈ કર્યું છે તે બધું માફ.

હેઈલસ

એ તેને રાખશો ને સાથે સાથે તમને હમેશાં ચાહતાં હતાં તે બધાં હદ્યોને પણ લઈ લેશો.

ટિમોક્લિસ

(હજુથ ઉદાસીનભાવે) એ હું પહેલાં જોઈશ.

(ક્લિબ્યોપેટ્રા ઝડપથી પ્રવેશે છે.)

ક્લિબ્યોપેટ્રા

ખરું છે ? ટિમોક્લિસ ! ખરું છે ? મારો દીકરો ઓન્ટિયોક્સ મારી પાસે, મારી પાસે આવી રહો છે ?

ટિમોક્લિસ

હજુથ તું એને આમ ચાહે છે ?

ક્લિબ્યોપેટ્રા

એ મારું સંતાન છે, એના પિતાના જેવું એનું મુખ છે. અને મને મારી મીઠાબેલી મૃહુ ર્થપર્શ્વાળી પાર્થિયન રોડોગ્યુન મળશે, અને મારી લાડકડી, મારો પ્રસન્નનેત્ર આનંદ, યુનિસી પણ મળશે ને પછી હું એકલવાયી જરાયે નહિ પડી જાં. તમે ઈજિનિયલથી આવ્યા ત્યારથી હું એવી સુખી થઈ ગયેલી નથી. પણ અરે ભગવાન ! એની પછી શું થઈ ગયું ? આ હર્ષની ઝાંખીનું વેર વેરા આપણુંને પથ્થરમાં પવટાવી નાખવા માટે ગોર્ગનનું માથું લઈ કોઈ ખતરનાક આફત નહિ ઊભી થાય ? દેવો ! તમારા ચાબકાના મારથી ઉત્સર્થ ગયેલી હું તમારા સિમતમાં વિશ્વાસ ન બેસે એટલી બધી તમારાથી ઉરું છું.

(નિકાનોર પ્રવેશે છે.)

નિકાનોર

ઓન્ટિયોક્સ આવે છે.

ટિમોક્લિસ

જ્ય ! જ્ય ! વિજયી સરદાર ! સિરિયાના સમર્થ સંરક્ષક !

નિકાનોર

સિરિયાનો સંરક્ષક આવે છે, તારો જાઈ ઓન્ટિયોક્સ, તારા જેખમકારક શત્રુઓ ઉપર પ્રખાર કરવા માટેની તારી તલવાર બનનાર.

ફેર્ડિલસ

તમે કોઈ વારેય એની આવી પ્રશંસા કરતા નહોતા, નિકાનોર !

નિકાનોર

કારણ કે ત્યારે મેં એનું ઓજ માત્ર જોયું હતું, એની ઉમદાઈ જાણી નહોતી.

ફેર્ડલસ

તેમ છતાં તમે પ્રતિજ્ઞા કરી હતી કે જે એ ઓનિટ્યોક્માં પ્રવેશશે તો તે શૃંખલાબદ્ધ ઉધાડા થરીરે ને ગર્ત કે તરવારની તરફ મુસાહરી કરતો પ્રવેશશે, નિકાનોર !

નિકાનોર

એ કેદી તરીકે આવતો નથી, પણ પોતાનો દેશ પાર્થિયનોની ગુલામીમાં ન પડે તે માટે અંગત સ્વાથને રાખેચિત રીતે તિરસ્કારપૂર્વક ફ્રાવી દઈને આવે છે.

ટિમોડ્રિલસ

મારો વહાબો ભાઈ તુરંત આવે છે ને ?

નિકાનોર

આ કણે અત્યારે એ પ્રવેશી રહ્યો છે.

ટિમોડ્રિલસ

આપણો રાજ્યદરબાર ભરો, બોક્સમસ્તનાં બોયનો આ સમાધાનનાં સાક્ષી બનો. બીજી જ પળે હું રોડેગ્યુનને જોઈશ !

(એક બાજુથી કેલિકેટિસ, મેલિટસ, ડ્રિલયોની ને દરબારીઓ ને બીજી તરફથી ઓનિટ્યોક્સ, પુનિસી, રોડેગ્યુન, થોઆસ, લિયોસ્થેનિસ, ફ્લોક્ષટેટિસ પ્રવેશે છે.)

ટિમોડ્રિલસ

આવ વીરા ! મારા આલિગનમાં ! આ દૃઢ આશ્વિષ નિકાનોરના પુત્રોને આનંદ આપવા ફરી એક વાર બાંધતી પુનઃપ્રાપ્ત પ્રીતિના પ્રતીકરૂપ બનો.

ઓનિટ્યોક્સ

મારા વીરા ટિમોડ્રિલસ ! આ તને શોભે છે. આપણા અંતરાત્મમાંથી ફોગટનો કલહ દેશનિકાલ થાઓ. મારી તરવાર તારી છે, ઓ સિરિયાના ટિમોડ્રિલસ ! હું તારો છું, અને મારી પાસે જે છે તે, ને જેને હું ચાહું છું તે બધું તારું છે, સિરિયાની રાજગાદીને સમર્પિત થયેલું છે.

ટિમોડ્રિલસ

બધું ? વીરા ઓનિટ્યોક્સ ! ફરી એક વાર મને લેટ.

ઓનિટ્યોક્સ

વીરા ! એક વાર સિરિયા દેશનાં જોખમો સફા થઈ જશે, આ ખતરનાક ભયોમાંથી એને બચાવી બેવામાં આવશે, ત્યાર પછી દૂર દેશોમાં પર્યાતન કરવા માટે હું તારી વિદાય લઈશ; પણ જેને વિષે તેઓ અમને કહેતા હતા તે ઓનિટ્યોકના આનંદોત્સવો હું નિહાળીશ નહિ ત્યાં સુધી તો હું અને મારી

પ્રિયતમ પત્ની, પાથ્યાની રાજકુમારી રોડેઝ્યુન અહીં છીએ ૧. જે ને વીરા ! ઉધરની ઈચ્છાથી બધી વસ્તુઓ કેવી બની આવે છે ? તને સિરિયાનું રાજ્ય મળ્યું છે ને મને રાજ્યમાં આ (રોડેઝ્યુન) અને મારો આત્મા મળ્યાં છે.

ટિમોક્લિલસ

એની પત્ની !

મેલિટસ

રાજનું બોહી ઊરી ગયું છે તે એ નીચેનો ઓઠ કરે છે.

ઓનિયોક્સ

મા ! હું તારે પગે પડું છું; આ વાર મને ઉઠાડ ને હું સૌરચારી નહિ અનું.

ક્રિલ્યોપેટ્રા

મારા દીકરા ! મારા દીકરા !

ટિમોક્લિલસ

એ મને રોડેઝ્યુન આપશે નહિ ! ને હવે એ મારી માના હેયાને ય હરી બેશો સેનાનાયકો ! હું તમારું સ્વાગત કરું છું. હવે તમે મારા યોધ્ધાઓ છો.

લિપોસ્થેનિસ

અમે તમારો આભાર માનીએ છીએ, રાજન ! અમે તમારા ભાઈના યોધ્ધાઓ છીએ ને તેથી તમારાય.

ટિમોક્લિલસ

હા, ક્રિલોક્ટેટિશ ! ઈજિઝતના જૂના મિત્ર ! હવે તમે ઈજિઝત જવાના નથી ?

ક્રિલોક્ટેટિસ

ક્યાં તેની મને ખબર નથી. હું ત્યાંથી શા માટે આવો તે હું ભૂલી ગયો છું. આશા રાખું છું કે તમે તમારા ભાઈની ઉપર સ્નેહભાવ રાખશો.

ટિમોક્લિલસ

એની ઉપર ! હા, એની ઉપર સ્નેહભાવ રાખોશ.

ઓનિયોક્સ

ભાઈ ટિમોક્લિલસ ! આજ અમે લાંબી મુસાફરી કરીને આવ્યા છીએ; અમારે માટે અહીં ઉતારાનો પ્રભંધ કરશો ?

ટિમોક્લિલસ

તમારા મુકામે હું તમને લઈ જઉં છું, વીરા !

(ક્રિલ્યોની ને ફેલસ સિવાયનાં બધાં ખંડમાંથી જય છે.)

ક્રિલયોની

આ તેમનું સમાધાન? પણ એ રોડોયૂનને મેળવશે ને ઉકરે નાખી દેવાતા એક સામાન્ય ઝૂલના જેવી મારી વલે થશે.

ફેરલસ

ઇટ!

ક્રિલયોની

મારે આંખો છે, હું જોઈ છું. ત્યારે પણ હું જાણતી હતી કે એક વાર તમે સત્તાધીશને પદે સ્થિર થશો એટલે તમારે મન હું કંઈ જ રહેવાની નથી. હું મારી જતને ઠગાઈ જવા દેવાની નથી! સાવધાન, ફેરલસ! એન્ટિયોક્સ હજુ હ્યાત છે.

ફેરલસ

તો એ હ્યાત છે ત્યાં સુધીમાં રોડોયૂનની સાથે પ્રિયતમોનું સાડું કરી બે.

ક્રિલયોની

એ પણ હું કરું. એનું શરીર કોઈ દેવના શરીર જેવું સુંદર છે. હું એની હત્યા થવા નહિ દઉં.

ફેરલસ

એને પરણી લેવાની ઉતાવળ કરશે તો તું તેની વિધવા બની જશે; કેમ કે અલપ સમયમાં જ તે સડતું મડું બની જશે.

(ટિમોક્રિલસ પાછો આવે છે.)

ટિમોક્રિલસ

તમારી સાથે થાડી વાત કરવા મારું છું, ફેરલસ!

(ક્રિલયોની સંભળાય નહિ એટલે દૂર ખસી જય છે.)
પાર્થિયાની રોડોયૂનને તેઓ કયાં રાખશે?

ફેરલસ

કયાં રાખશે?

ટિમોક્રિલસ

સૂવા માટે, જડ! એનો ઓરડો! કયાં?

ફેરલસ

કયાં શું, રાજકુમાર એન્ટિયોક્સ સાથે એક શય્યામાં.

ટિમોક્રિલસ

નિષ્ઠુર દ્રોહી ! તું પણ એવું કહેવાની હિમત કરે છે ? તું પણ મને
મારી નાખવા માટે ઊભી થયેલી એકસંપીમાં છેક આવો જોડાયેવો છે ? શું
આ સાડન કરીશ ? એક શય્યામાં ! ઓ લગવાન ! હમણાં જ જઈને શું
એની છાતીમાં ખંજર લેંકી દઈશ, અને પેલીને ઘસડી લાવીશ, ઘસડી લાવીશ—

ક્રિલયોની

(દ્વારાતી એની પાસે આવીને) એને હેઠે ફીણ આવ્યું છે !

ક્રેઝલસ

તારો આવેશોને વથમાં રાખ, રાજ ! એનું રૂપાન્તર થઈ ગયું છે. આ
પેલી વિલક્ષણ પિશાચાણી ઈર્ધા છે. જાણો એ કંઈ મહત્વનું હોય ! આને એ
શીધુ પ્રાપ્ત થશો.

ટિમોક્રિલસ

ક્રિલયોની ! તારો આભાર માનું છું. જ્યારે હું આનો વિચાર કરું છું
ત્યારે મારી અંદરનું કંઈક મારું ગળું દાબી દેવા બળવો કરી ઊંઠે છે અને
મારી છાતીમાંથી મારા પ્રાણને બળાત્કારથી બહાર જેંચી કાઢે છે. ક્રેઝલસ !
તમે કાવતરાંની વાત કરતા હતા, તો તે કયાં છે ? મને એ જોવા દો.

ક્રેઝલસ

એ મુશ્કેલ છે. એ એના હદ્યમાં છુપાયેલાં નથી ?

ટિમોક્રિલસ

તમે એમને બળાત્કારથી જેંચીને બહાર ન કાઢી શકો ?

ક્રેઝલસ

તમારા લાઈને સકંચામાં રિબાવીને !

ટિમોક્રિલસ

એના સેનાનાયકોને સકંચામાં લો. એની પ્રતિના એમના પ્રેમતો
એમને ચીત્કાર કરવા દો. યુનિસીને સકંચામાં લો. ચીસોના ગાળાઓમાં થઈ
સત્યને બહાર નીકળવા દો. રગડાની સંખ્યાને એના શબ્દોની સંખ્યા
બનવા દો.

ક્રેઝલસ

તમે તમને પોતાને હાનિ પહોંચાડશો. વધારે સ્વસ્થ થાઓ. રિબામણ !
એનાથી શો અર્થ સરવાનો ? એ લાભકારક નથી.

ટિમોક્લિસ

મારે સાબિતીએ જોઈશે. તું પણ મને નાસીપાસ કરવાનો, ટ્રોહી ! તું પણ ? એની ઉપર કાયદેસર કામ ચલાવવાની ગોઠવણ કર, એને દેશનિકાલ કરવાની વ્યવસ્થા કર.

ફેર્લસ

દેશનિકાલ ! એ તો તુરતોતુરત તમારી પાયમાલીની વ્યવસ્થા કર્યા બરાબર છે.

ટિમોક્લિસ

ન્યાય કરવાનો છે, ન્યાય. એનિટ્યોક્સ ! નિષ્પક્ષપણે તારો ન્યાય થશે. હું એનો વધ નહિ કરું. દેશનિકાલ ! અને એનિટ્યોકમાં મારી પાસે રોડેઝ્યૂન.

ફેર્લસ

ધ્યાનથી સાંભળો ! અવરજનવર કરતા લોકો એનું નામગાન કરે છે. એના બચાવમાં એ બધા સામે ઊભા થશે ને ઉનાળામાં જેમ ફૂતરાઓને મારી નાખવામાં આવે છે તેમ આપણને સૌને મારી નાખશે. એને માટે દેહાન્તદ'ડ ફૂરમાવો. મડદા માટે કોઈ માલુસ ઊભું થવાનું નથી. મરણ, નિર્વાસન નહિ ! તે ઝોંકેસીની સાથે પાછો ફરશો, અથવા તો મહાન ફાખાતની સાથે, ને તમારી પાસેથી સિરિયા ને જેડે જેડે રોડેઝ્યૂનને પણ લઈ દેશે.

ટિમોક્લિસ

હું તમને મારી સત્તા સોંપું છું. એની ઉપર કામ ચલાવો ને એને સજ કરો. પણ એનો કાયદેસર વધ થવો જોઈએ, એનું ખૂન થાય એ મારે ન જોઈએ.

(એ અને એની પાછળ ક્લિબ્યોની બહાર ચાલી જાય છે.)

ફેર્લસ

એના ચિત્તની આવી અવરસ્થા છે ત્યાં સુધીમાં એ બધું તાબડતોઅ કરી નાખું જોઈએ. પણ તે આ તકલાદી મિજાજના રાજ સિવાય સિરિયામાં બીજા કોઈનો ટેકો ન મળે એવું સાહસ છે. એનો કંઈ વાંધી નથી. ભાગ્યદેવી મને ટેકો આપશે; તે મારી ગુલામડી બની ગઈ છે. મેં એની સાથે શી શી છૂટ નથી લીધી, ને એણે એ પ્રેમથી નિભાવી લીધી નથી, ને પ્રત્યેક પ્રસંગે એ વધારે માયાળું ન બની હોય એવું થયું નથી ! મારી એકમાત્ર પ્રેયસી ! મારી ઉપર ચોકી રાખજો ! ફેર્લસનો ધા એચિતો ને ત્વરિત થવાનો.

અંક ૫ : દૃશ્ય ૨

[એન્ટિયોક્સનો ઓરડો. ક્રિલ્યોપેટ્રા, એન્ટિયોક્સ, યુનિસી, રોડેગ્યુન.]

ક્રિલ્યોપેટ્રા

યુનિસી, નિર્દ્ધય, હદ્યહીન યુનિસી ! તું મને છોડીને શી રીતે જઈ થકી ?
યુનિસી

મને માફ કરો, વહાલાં બા સાહેબ !

એન્ટિયોક્સ

ભૂલ તો મારી હતી, મા !

ક્રિલ્યોપેટ્રા

ઓ મારા દીકરા ! જો તે વખતે તેં મને “મા” કહીને સંબંધી હોત
તો આ બધું કદીય ન બન્યું હોત.

એન્ટિયોક્સ

તારી, મારી માની તરફ હું કઠોર બન્યો હતો, ને મારી, તારા દીકરાની
તરફ તું ય તેવી થઈ હતી. આપણે બન્નેએ ભૂલ કરી છે, ને સંભવ છે કે
દેવો હજ્ય આપણને આપણા અપરાધની શિક્ષા કરશે.

ક્રિલ્યોપેટ્રા

રે એવું બોલ મા, બેટા ! આપણે સુખી થવું જ જોઈએ; મને માત્ર
થાડુંક સુખ મળશે.

રોડેગ્યુન

ઓ ! ચુંબનોથી એનો જવાબ વાળ, વહાલા એન્ટિયોક્સ !

ક્રિલ્યોપેટ્રા

તું પણ મારે માટે અભ્યર્થના કરે છે, મધુરી પાર્થિયાણી ?

યુનિસી

ભાઈ એન્ટિયોક્સ !

એન્ટિયોક્સ

મારું હદ્ય શિક્ષા પામીને સુધર્યું છે, અને હું તને ચાહું છું, મા ! પણ
હજ્ય હું અસત્ય બોલીને એવું નહિ કહું કે છેક બચપણમાં તારા આલિગનનો
અનુભવ કરતો હું બાળક તને ચાહતો હતો તેવું તને ચાહું છું. પણ મા !
મને સમય આપ અને દેવોય જો મને સમય આપશો તો—પણ કોણ જાણે
છે ? આપણે સુખિયાં થઈશું !

(ફિલોફિલેટિસ પ્રવેશે છે.)

ફિલોફિલેટિસ

માફ કરજો, બા સાહેબ! પણ મારો આત્મા તીવ્ર ચિનાઓથી આકુળ-વ્યાકુળ થઈ રહ્યો છે. તમે તમારા પુત્ર એન્ટિયોક્સના સાથમાં વિલાંબ કરો છો તે રૂં થતું નથી. ટિમોક્લિસ આ સાંભળો છે ત્યારે એનામાં અદેખાઈ-ભર્યો રોપ કામ કરતો બની જાય છે.

ફિલોફેટ્રા

શું એ શક્ય છે?

ફિલોફિલેટિસ

એનાથી ઉતાં રહો! એને સાચું માનો!

ફિલોફેટ્રા

(ધૂષ ઊંઠતી) હું દેવાને લાયો નહિ આપું. પણ મને જરા આશ્વાસના આપવા માટે પુનિસી ને તારી વહુને લઈ જઉં ને?

એન્ટિયોક્સ

જ, પુનિસી! બાની સાથે. કલાકેક મને છોડિને જ, મારી રોડેન્યૂન!

(એન્ટિયોક્સ સિવાય બધાં એરડામાંથી જાય છે.)

ક્યારે, દેવા ક્યારે પ્રખાર કરવાના છે? મારી આસપાસ કાળનાં પગલાં પડતાં હોય એનું મને જણાય છે. મૃત્યુ! તારા આગળાઓ અળગા કર; પ્રખારની નીચે હું વાર નહિ લગાડું.

(ચૈનિકો સાથે ફેર્ડિલસ પ્રવેશે છે.)

પકડો એને! આ કુમાર એન્ટિયોક્સ છે.

એન્ટિયોક્સ

આટલું જલદી! મેં મારી પ્રિયતમાની વિદ્યાય લીધી નથી. વારુ ચિરિયન! તું કેવળ અધિકારપત્રનો અમલ કરે છે કે તારી ધરપકડની સાથે વધનો નિર્ણય ચાલતો આવે છે?

ફેર્ડિલસ

તારાં કાવતરાં ખુલ્લાં પડી ગયાં છે, કાવતરાબાજ!

એન્ટિયોક્સ

કાવતરાં! હોળધાલું ઝંધા અભૂજ! હું તને ઉત્તર નહિ આપું. દમ વગરનું બહાનું હોય તો ય શું? પહેરેગીરો! મને લઈ જાઓ.

(પહેરેગીરોની રખેવાળી નીચે એ જાય છે.)

ફેર્ડિલસ

તારા પતનમાં ય શું તું રાજવી જ રહેવાનો?

અંક ૫: દૃશ્ય ૩

[સ્થળ: પૂર્વનું. યુનિસી, રોડેન્યુન.]
રોડેન્યુન

તેમો એને જોવા માટે પણ મને નહિ જવા હે?

યુનિસી

એની પાસે જવા માટે આપણે આપણો માર્ગ કરીશું, ને એને માટે બધાર ઈજિન્ઝિન્ઝ, ઈજિન્ઝ પ્રતિ.

રોડેન્યુન

એકમાત્ર આ આનંદ બાકી રહેલો છે: આપણે જીવીએ કે મરીએ પણ તે એના સાથમાં.

યુનિસી

તું અતિશય નમ્ર છે. આ બાબતમાં કિલ્લયોની આપણને મદદ કરે છે, પછી એની આ નવાઈની દ્યાનનું મૂળ ગમે તે હોય. ફેરફાર! જ્યારે અમે પાછાં આવીશું ત્યારે તું જે ભયંકર યાતનાઓને લાયક છે તે માણસોની કરામતો પાસે પૂરતા પ્રમાણમાં છે કે નહિ તે શોધી લઈશું.

રોડેન્યુન

તું જાણ કાઢતી આંખો સાથે આમતેમ આંટા કેમ મારે છે? સ્થિર થાને બેસ ને મારા હાથમાં તારો હાથ મૂક.

યુનિસી

મારી પાર્થિયન મીઠી! રે રે! દુંગો ફૂર છે જે તારા જેવીના હદ્યને રિખાવે છે.

રોડેન્યુન

મારી મા કયાં છે?

યુનિસી

એ એના ખંડમાં ઢળેલી છે, સૂકી આંખે, બોલ્યા-ચાલ્યા વગર, ને ભાવિની તરફ તાકી રહેલી ને જેની સામે જોવાની મારી હિમત ચાલતી નથી એવી આંખો ચાથે ઢળેલી છે. કાલ સવાર સુધી! પરોછિયે આપણે એને બહાર કટાવી લઈશું. કિલ્લયોનીએ સંતરીઓને હોડ્યા છે; થોઆસે ઘોડા ને વિશાળ પાંખે ઈજિન્ઝ લઈ જય એવું વહાણ તૈયાર રાખ્યું છે.

રોડોગ્યૂન

હા, જરૂર, સિરિયા ને ફૂર એનિટ્યોકનો આપણે ત્યાગ કરવો જેઈએ.
યુનિસી

થોડીક વાર. મારા રાજને આજ રાતે જ હું બહાર કઢાવી દેત, પણ
ચંદળ થેરાસ સવાર સુધી ચોકી પર છે. આવા મહાભાગ બંદ્દીને દીવાલી ક્યાં
સુધી પૂરી રાખશે? નિયમસરનો ન્યાય ! એ જ્યારે ઈજિઝનથી સશક્ત પાછે
ફરે ત્યારે કેસ ચલાવને, ફેરફાર ! આપણે પરોઢિયા સુધી વાટ બેવી પડશે.

રોડોગ્યૂન

કુરી એક વાર હું એનાં પરોઢિયે દર્શન કરીશ.

અંક ૫ : દૃશ્ય ૪

[મહેલમાં એક દેવડી, એન્ટિયોક્ર્સ એકલો.]

એન્ટિયોક્ર્સ

મુખ્ય પુઢ્યી પોતાની મારીની મર્યાદાઓમાં બાધીને આપણને ને આપે
છે તેનાથી વિશાળતર જીવન નહિ તો બીજું શું ? કદાચ અંધકાર ! તેની
પેબે પાર પ્રકાશ હોવો જોઈએ.

(એ બોલતો હોય છે ત્યાં ફેરફાર પ્રવેશે છે.)

કોણ છે એ ?

ફેરફાર

ફેરફાર, તારી વિજેતા.

એન્ટિયોક્ર્સ

તો તો તે કોઈ અવનવા સમરાંગણમાં !

ફેરફાર

તારો અંત આવે તે પહેલાં તું જે મહાત્માનું મૂર્તિ સ્વરૂપ છે તે જોવા
હું આવ્યો છું. મત્યોના માપ અનુસાર તું મહાન હતો. જીવવાને ડુંગે તારી
પાસે એક કલાક છે.

એન્ટિયોક્ર્સ

એથી ઓછો હોત તો સારું થાત.

ફેરફાર

એક કલાક ! વિચિત્ર છે. એક કલાકના ટૂંકા ગાળામાં અને એક અલ્પ
પ્રધારથી સ્વરૂપવાન ને શક્તિશાળી એન્ટિયોક્ર્સ આસપાસ માઝોને બાળભાણવા
માટેની મહાત્માની સહતી મારી બની જશે.

એન્ટિયોક્ર્સ

ઓનું ધારે છે તું ? ફેરફાર !

ફેરફાર

હું એ જાણું છું, અને તું મહાન હતો તેથી તારા પતનમાં તને ઉથ-
લાવી પાડનારની — મારી મહાત્માનો હું અનુભવ કરું છું. તું જે ઊર્જાસ્વિતા
છે તેનું હું સણી નાખીને પરોક્ષાણ કરવાની ને આ અવસરે ને વિચારો તને
ભરી રહ્યા છે તે જાણવાની ઉત્કંદા રાખું છું, કારણ કે એ મારે માટે પણ એક

દિવસ આવશે. ને વસ્તુઓ આપણે છીએ, કરીએ છીએ ને આપણી પ્રતિ થાય છે તે! વારુ, તું તારી પત્નીને ચૂમી બેવાની માગણી નથી કરતો? એ આવશે, જો કે એને માટે એણે તારા ભાઈની શય્યા છોડીને આવવું પડશે.

અનિયોક્ષસ

પોતાને મહાપુરુષ માની બેવારને માટે આ કેવું અધમ જૂઠાણું, ફેરલસ!

ફેરલસ

તો તું નથી જાણતો કે તું એને (રોડોગ્યુનને) માટે મરે છે, કે જેથી તું ને ઉભાભર્યા દિવ્ય શરીરને સ્નેહથી ચૂમવા ચાહતો હતો તેને તારા ભાઈના બુલુક્ષિત બાળુઓ આવિંગન આપે.

અનિયોક્ષસ

તો આ તારું કારસ્તાન છે? તું અભ્યાસનો એક વિરલ વિષય છે, ગ્રીસ ને સિરિયાના વર્ઝસંકર!

ફેરલસ

મારી માટીએ મને નેવો બનાવ્યો છે તેવો હું છું. તું મરવાની તૈયારીમાં છે ને તારું રાજવી શરીર હજુ ઠંડું પડી ગયું નથી, તે પહેલાં તો તેઓ એસ લેર કામે લાગી ગયાં છે તે જાણીને આધાત નથી થતો?

અનિયોક્ષસ

તું કેવો અંધળો ઉલ્લુક છે કે સામે સૂર્યને જુઓ છે ને એને અંધકાર ધારે છે! જ અહીંથી! તારાથી ધૂશા થાય છે. છેવટે તું આવો છીછ્યો નીકળ્યો! બહાર શું પરોઢિયું થયું છે?

ફેરલસ

પરોઢિયું, ને ફરીથી સૂવાનો નથી તે તું વધારે પડતો વહેલો જગી ઉઠ્યો છે.

અનિયોક્ષસ

હા, ઊંઘનો તો મેં અંત આણી દીવ્યો છે; હવે તો છે અમર જગૃતિ.

ફેરલસ

એ છે મુર્જાનું સ્વર્પન! મેં ને માણસો જોયા છે તેમાંના કોઈનાંય કરતાં તું જુદો માણસ છે, ને મારી દૃષ્ટિએ તું કોઈ જબરનસ્ત પાગલ જણાય છે. છતાંય પરાજિત થયેલાને તને હું ડગમગ કરી શક્યો નથી, તો મારે મર્યાદાઓ છે?

અનિયોક્ષસ

હા, શું તું તારી જાતને પાપનો કોઈ પિશાચદેવ ને માણસોના આત્મા-ઓને તારા વશવર્તી માનતો હતો? મને છોડીને ચાલ્યો જ, મોકલ તારા

જલ્લાદને. એ ત્વરા કરે. હું રાહ જોઉં છું! (ફેરિલસ જાય છે.) મને ડર છે કે તે હજુ રસળણો કરશે. વાટ જોવાનું મને હમેશાં કંટણા ભરેલું લાગતું. હું ઊંઘી જઈશ.

(એ સૂર્ય જાય છે; અદ્ય વિરામ પદ્ધી) શું તે બીજી દુનિયા તે આ? પોતાના વીસ ધા સાથે થેરામિનિસ મારી સામે હસતો ઉલ્લેખ છે, અને મને ધવડાવનાર સ્તનોવાળી આ મેન્યો! આ મારી પાછળ આમ ઉતાવળાં ઉતાવળાં ટોળાબંધ કોણ આવી રહ્યાં છે? મારી મા પાછળ આવે છે, અને એને પગલે પગલે મારા કાકાની દીકરી યુનિસી. તું પણ, ટિમોક્રિલસ? થોઆસ, લિયોસ્થેનિસ ને ફિલોક્ટેટિસ, ભલા ભાઈબંધો, તમે લાંબો વખત રોકાશો? જગત ખાલી થઈ જાય છે. કાં, સિરિયામાં જે કંઈ મહાન છે તે અંધ પાતાળખોકમાં મારી પાછળ લથડિયાં વેનું આવે છે; મને રાજેચિત પરિચારકો સેવી રહ્યા છે. (થેરાસ પ્રવેશે છે.)

થેરાસ

ફેરિલસનો સંકલ્પ મને ફરજ પાડે છે, નહિ તો આ કરું છું તે વસ્તુ મને પોતાને પરંપરા નથી.

અનિયોક્ષસ

કોણ છે એ? તું ઓજાર છે. ઊડો ધા કર. મને વાટ ન જોવડાવ. ગર્વ વેવા જેવી જરૂર ને પૂરેપૂરું પાર ઉતારનાર આત્માઓ મને હમેશાં પ્રિય હતા.

થેરાસ

મારે સહસા ધા કરવો જોઈએ, નહિ તો પદ્ધી કદી નહીં.

(એ ધા કરે છે.)

અનિયોક્ષસ

આડો અંતરાય વટાવી જઉં છું

થેરાસ

આ લોહી વહેનું બંધ નહિ પડે?

અનિયોક્ષસ

લોહી? દેવોને એ અર્પાઓ; એ અમનો ભાગ છે.

થેરાસ

લાખ આહુતિ, અહો! રાજવી યક્ષ! મેં પાપ કર્યું છે. પ્રપંચી ફેરિલસ મને મદદ કરશે? એ હમેશનો કપટી હતો. મેં પાપ કર્યું છે.

એન્ટિયોક્સ

પાર્થિયાની રોડોયૂનને કહેજે કે મૃત્યુની આડી આડ પાછળ હું એની વાત જોઉં છું.

થેરાપી

જગત અત્યંત સ્તરથ્ય છે. શુન્યની આ પારની બીજી બાજુએ શું એ ફરીથી નહિ બોલે? અહો! અવાજે! અવાજે! અવાજે! લાગે છે કે સાંતરીઓ બદલાય છે. ઓ પ્રતાપશાળી ચોણણહાર! તારા પડદા હું પાડીશ. (એ પડદા જેંચ છે, દીવો હોલવી નાખે છે ને બહાર જાય છે. થોડી વાર બધું જ નિઃસ્તરથ્ય હોય છે; પછી બારાછું ઊઘડે છે ને યુનિસી તથા રોડોયૂન પ્રવેશે છે.)

યુનિસી

હળવે પગલે ચાલજે, કેમ કે એ જાંબે છે. પડદા નાંખાયેલા છે.

રોડોયૂન

ઓ મારા એન્ટિયોક્સ ! ખડકબચડી છાવણીમાં, આસપાસ ઘોડા હળવણાટ કરી રહ્યા હોય ત્યાં કઠોર શય્યામાં તુ નિરાંતે સૂર્ય જતો હતો, ને નજીકમાં હું કરતાં રણશિંગાં રેલેલા આરામની મીઠી સુસ્તીમાંથી તારા સમરપરિવિત કાનને ચમકાવી જગ્યાત નહોતા કરી શકતા; પણ આ બંદીખાનાની ભીષણ નીરવતામાં તું શી રીતે નિદ્રાધીન થઈ શકે છે? મારા મગજનમાં કોઈ પણ અવાજ કરી શકે તેના કરતાં વધારે ત્રાસથી ભરેલા અવાજે કોલાહલ મચાવી રહ્યા છે.

યુનિસી

હું એને જગાડીશ.

રોડોયૂન

જગાડતી નહિ. એ શાન્ત છે ને તું એના આરામને બગાડશો.

યુનિસી

મૃતની જેમ તે હાલતોચાલતો નથી.

રોડોયૂન

મૃત્યુની વાત ન કરતી, યુનિસી ! આપણે એટલાં બધાં મૃત્યુની નજીક છીએ કે એને વિષે કંઈ બોલવાનું રહેનું નથી.

યુનિસી

એને જગાડવો જ જોઈએ. ભાઈ એન્ટિયોક્સ ! કેદી માટે વધારે પડતી ઘેરી કહેવાય એવી નિદ્રા તું લઈ રહ્યો છે. જગ્યાત થા.

રોડેઝ્યુન

આ ઓરયમાં કોઈ એક ભયાનક સાનિનખનો ઓળો છે.

યુનિસી

મને પણ ચોટું એવું લાગે છે. જાગ્રત થા, જાગ્રત થા, એન્ટિયોક્સ ! (એ પડાને અણો કરે છે, અને અંદર પોતાનો હાથ ધાલે છે ને પછી એકદમ પાછા જેંચી કે છે.)

અરે પ્રભુ ! લગભગ બોલી જેવું આ મારા હાથને શું પલાણે છે ? (પડાને ચીરી નાખીને) એન્ટિયોક્સ ! (અર્ધ મૂર્છિત અવસ્થામાં દીવાલ ઉપર ઢોપે પડે છે. થોડીક નીરવતા ને તાર પછી પરસાળમાં કોલાહલ ને બારણે નિકાનોરનો અવાજ.)

નિકાનોર

બારણાની સાવધન્યએ ચોકી કરો; કોઈ છેતરીને છટકી ન જાય.

રોડેઝ્યુન

એન્ટિયોક્સ ! એન્ટિયોક્સ ! એન્ટિયોક્સ !

યુનિસી

એને બોલાવ મા; એ જાગ્રે તો દેવો કોપશે. ઓ મારી રોડેઝ્યુન આપણે પણ પોઢી જઈએ.

રોડેઝ્યુન

એન્ટિયોક્સ ! એન્ટિયોક્સ !

(નિકાનોર રાશાંક સૈનિકો ને દીવા સાથે પ્રવેશે છે.)

નિકાનોર

વખતસર છું કે ? તું, તું અહીં કેવી રીતે આવી ? આ ભયગ્રસ્ત મુખવાળી ક્રી કેણ છે ? એ રોડેઝ્યુન હોઈ શકે ? યુનિસી ! બોલ. તારા હાથ ને કપડાં પર આ બોલી શાનું ? તું બોલતી નથી ! ઓ રે ! બોલ !

યુનિસી

હું જઉં છું, મારા શયનખંડમાં સૂર્ય જવા.

નિકાનોર

પછેરેગીરો ! પકડો એને.

(એ પથારી પાસે જાય છે અને પાછો પડે છે.)

ઘરને જગાડો ! ભયસૂચક ઢોલ પિટાવો ! ઓ નિકાનોરના મહેલ ? તારા પથ્થરના પાયા ઉપર ડામાડોળ થયા વિના તું હજુ સુધી ઊભો રહી શકે છે. વીર રાજકુમાર એન્ટિયોક્સનું દગ્ધાથી ખૂન થયું છે ને એ એની પથારીમાં પડ્યો છે :

(બહાર બૂમાબૂમ ને ગડબડાટ)

બોલ, હતભાગી છોકરી ! આ રાજેચિત આકાયના ધામને ક્યા પાપીના ગુપ્ત હસ્તે હત્યાદ્વારા દૂષિત કર્યું છે ? તું અહીં કેવી રીતે આવી ને તારી ઉપર આ રકત કર્યાંથી ? (કેલિકેટિસ, મેલિટસ, ક્રિલ્યોની ને પછી ફેર્ડલસ ને બીજા શીધ્રતાથી અંદર પ્રવેશે છે.)

ક્રિલ્યોની

(નિકાનોરને) તો મેં તને બધી ચેતવણી આપી છતાંય તું એને બચાવી ન શક્યો ? મારી ઉપર તે ઝોગટનો અવિશ્વાસ કરો !

ફેર્ડલસ

(પ્રવેશતાં) એ થઈ ગયું છે. છતાં યોરાસ હજુ ન આવ્યો ! હું નિષ્ઠળ નીવડું છું ? ભાગ્યદેવી ! મારી માયાળું દેવતા ! હજુય મારે જે તોફાનનો સામનો કરવાનો છે તેમાં તું મને સહાયભૂત થા.

નિકાનોર

તું આવ્યો છે ! આ તારું કામ છે, ઓહે અપશુકનિયાળ મંત્રી !

ફેર્ડલસ

હોય તોય સારા દેશમાં મારા જવાબ બેવાની હિંમત કરનાર કોણ છે ?

નિકાનોર

તું ચંડાળ છે. આને માટે તારે મરવું પડશે.

ફેર્ડલસ

એક દિવસ તો જરૂર, આને માટે કે બીજા કશા માટે. પણ આ આવ્યા રાજ.

નિકાનોર

મારે માટે કે સિરિયા માટે હવે એ રાજ નથી.

(ટિમોક્રિલસ ને એની પાછળ ક્રિલ્યોપેટ્રા પ્રવેશ છે.)

મેલિટસ

રાણી ઠંડીગાર, ધોળી પૂણી જેવી ને ધૂજતી આવે છે.

ક્રિલ્યોપેટ્રા

(અસ્વાભાવિક સ્થિરતાથી બોલતી) ‘ખૂન ને એન્ટિયોક્સ’ એમ ઉપરાઉપરી પોકારતી ભય અને ત્રાસની આ બૂમો આ મહાલયને કેમ કંપાવી રહી છે ? નિકાનોર ! મારો પુત્ર જીવંત તો છે ને ?

નિકાનોર

આ નિહાળ, એ ક્રી ! એન્ટિયોક્સ માટે તારું સનેંલું ખોળિયું; પ્રથમ તારા પ્રેમે અને હવે પ્રાણે જેનો પરિત્યાગ કર્યો છે ને ? ના, અનૈન્દ્રિક પ્રપંચે આ કામ કર્યું છે તે આમને કહેવા દો.

કિલયોપેટ્રા

એ સાચું નથી ! સાચું નથી ! આવું ભયંકર કૃત્ય સંભવી શકે નહિ.
ઓ રે ! આને માટે તમે એને પાછો આપ્યો !

ટિમોકિલસ

ઓ દેવતાઓ ! હેઈલસ ! મેં ધાર્યું નહેઠનું કે એ આવી સ્થિતિમાં જોવા
મળશે.

મેલિટસ

આ ગુન્યુને હંકી દો. એ જોઈને ભવો રાજ દુઃખી થાય છે.

ટિમોકિલસ

(સ્વસ્થતા પ્રાપ્ત કરીને) આ દ્યાજનક દૃશ્ય છે, વહાલી મા; ઈચ્છણ
દું કે એ જીવતો હોત ને એણે પ્રતિરૈખ વગર સિરિયાનો મુકુટ ધારણ કર્યો હોત.

કિલયોપેટ્રા

ટિમોકિલસ ! મારા બોલીમાં વ્યાપેબો થરથરાટ હજુ ને માને છે તેની
ઉપર હું વિશ્વાસ નહિ કરું. બધા બોકેની દૃષ્ટિ આ કૃત્ય માટે તારી ઉપર
આરોપ મૂકે છે; એનો ઈનકાર કર !

ટિમોકિલસ

મા !

કિલયોપેટ્રા

એનો ઈનકાર કર !

ટિમોકિલસ

અફ્ઝોસ ! મા !

ટિમોકિલસ

આ મા ? શાનો ઈનકાર કરું ? એ થનું જોઈનું જ હતું. અઘોર દેવોનો
ને કહોર અવશ્યંભાવિતાનો જ વાંક કાઢ.

કિલયોપેટ્રા

મને 'મા' કહેતો નહિ. મારે કોઈ સંતાન નથી. આને માટે મારા મહાન
હુઃખ્યિત પતિની પાછળ જીવતા રહેવાની હિંમત કરનારને મને, હે દેવો ! શિક્ષા
થઈ છે !

(તે ધસી બહાર નીકળી જય છે.)

નિકાનોર

ઓ મહાન સેલ્યુકસ ! શું આ તારો અંત ? તારા વંશજો તો ? કઈ
અશુભ શાકિનીનો અમલ ચાલે છે ? મરણોન્મુખ આંખો સાથે રાણી ચાલી ગઈ.
હવે કોનો વારો આવે છે ? (ત્યાં ઉતાવળા ઉતાવળા કિલોક્ટેટિસ, થોય્યુ,
લિયોસ્ટ્યેનિસ, એન્ટ્યોક્સના પક્ષના બીજા પ્રવેશે છે.)

ફિલોક્સેટિસ

તો એ સાચું છે, સાચામાં સાચું. ઓ અભિજત એન્ટિયોક્સ ! તારી રાજેચિત વિરાટ કલ્પનાઓ કેવી રક્તના એક કુદ્ર સ્લોતમાં બધી ઢળી પડી છે ! અને છતાંથી તારી આંખો તો મૃત્યુના વિશાળતર પ્રદેશ ઉપર રાજભાવથી મીટ માંડી રહી છે, જાણે કે ત્યાં વધારે વિજયોને વધારે જબરજસ્ત રાજ્યોને નિહાળી રહી ન હોય. જ્યારે આપણે બાળકો હતાં અને બચેરની સાથે ઊંઘનું ધેન ચઢતું ત્યારે કેટલીય વાર તું બરાબર આ જ રીતે મારા જોગામાં માણું મૂકીને સૂઈ જતો. ઓ મારા બાલવયસ્ય એન્ટિયોક્સ ! હરીથી આપણે સો દરવાજા-વાળા થિઝભમાં છીએ ને આપણી સામે આખુંય જીવન ઉપસ્થિત છે.

થોઆસ

હે દુઃસહાતમન ! લોકો તને રાજનું નામ આપે છે. પણ તું મારો રાજ નથી, છેક નિકટનું એવું ભાઈનું રક્ત રેડ્યાના દોપમાંથી તારી જતને નિર્દેષ દ્રાવ. મારી તલવારને મ્યાનમાંથી નીકળતાં વખત લાગે એનાથી વધારે વખત કોઈ ખૂની મહાન સેલ્યુક્સની ગાદી ઉપર બેસી શકવાનો નથી. આ પ્રશ્ન પૂછવા પૂરતો હું જીવનું છું

લિયોસ્થેનિસ

એમ નહિ ધારતો કે રાજનું તારું નામ તારા પ્રાણનું રક્ષણ કરશે. ઓ મુકુટધારી છતાં ભાઈના હત્યારા ! તારા અંગરશકો કે ત્રેવડા પોલાદના બખ્તરમાં સજન સંખ્યાબંધ ટુકડીઓ વૈરશુદ્ધિની આડે આવી શકવાની નથી.

ફિલોક્સેટિસ

એની (એન્ટિયોક્સની) આંખો ઊંઘો નજર કરી જાણે મારી સામે સિમત કરી રહી છે !

નિકાનોર

થોઆસ ! તારો કોષ વધારે પડતો વ્યાપક બની ગયો છે. લિયોસ્થેનિસ ! રાજઓના રક્તનું સંમાન કર.

થોઆસ

આમ એકલોહીના ભાઈને હથે સંમાન પામેલું રાજરક્ત આ શથ્યા ઉપર થીજી ગયેલું છે તે ઓ.

ટિમોક્લિસ

રાજઓનાં હદ્ય એમનાં પોતાનાં નથી, ને તેવાં જ છે તેમનાં હૃત્યો. આ ખૂન નથી, પ્રાણદંડ છે. વધારે અનુકૂળ સમયે અને સ્થળે તમને આની સાબિતીઓ પણ મળશે. ફેરફારસ એ બધું જાણે છે. સંતોષ ધારણ કરો.

આ રાજવી મૃત દેહને ઉપાડો. બધી દ્રોષ હવે ભુલાઈ જશે, અને એની ભરમાને હું રાજ્ય યોગ્ય પ્રકારે દર્શનાવીશ, ને એનાં તાજ, તરવાર ને બખતર હજું સાચવી રાખીશ. એની પ્રિયમાં પ્રિય બધી વસ્તુઓ એની સાથે નીરવ જગતમાં જશે.

રોડોગ્યુન

હું આવું છું.

ટિમોક્રિલસ

રોડોગ્યુનનો અવાજ ! છાયાલીન યાતનાગ્રસ્ત જલ્ભાએ એ વનિતાના રૂપને છુપાવી રાખ્યું હતું ? એ અહીં મારા ભાઈની સોઝમાં !

નિકાનોર

આ દૃશ્ય કેવું દર્શાજનક છે તે તો આપણે ભૂલી ગયાંતા. ઓ મૃતની ઉપર પ્રેમ રાખનારી ! જરા ધીરજ ધાર. બધાનો કરક ન્યાય થશે.

ટિમોક્રિલસ

ઓ રોડોગ્યુન ! મરેલા તારા શોકની માગણી કરે છે, કેમ કે તે પણ તને ચાહતો હતો; પણ આ રાતા ઓરડામાં, આ ત્રાસજનક ભયાનક ચોકમાં તારું ઝણું અદા કરતી નહિ. તારા શાંતિપૂર્ણ નિવાસમાં એની સ્મૃતિને તું આંસુના ઓસથી મૃહુતાથી ભીજવજે અને હું મારાં આંસુય સહાયમાં મિલાવીશ. મને પણ તે એક વાર ચાહતો હતો.

લિયોસ્થેનિસ

શું હજું આપણી તરવારો સૂઈ રહેશે ? પોતે જેનું ખૂન કર્યું છે તે પોતાના ભાઈના મરદાની આગળ જ એની પતનીતું આ સંવનન કરે છે.

થોઆસ

હા. હજું, લિયોસ્થેનિસ ! કેમ કે દેવલોકે એના તરફનું પૂરનું સહન કર્યું છે, આખરે દેવોએ આપણી ઉપર પોતાનાં છૂપાં વજો ઉગામ્યાં છે.

નિકાનોર

એ લથિયાં ખાઈ રહી છે ને ભાગ્યે જ હાલીચાલી શકે છે. એને આધાર આપો, નહિ તો એ પડી સમજવી.

ફિલોક્રોટિસ

(હાથ ઊંચા કરીને) ઓ રોડોગ્યુન ! તું મારા મૃત મિત્ર સંગે શું કરવા ચાહે છે ?

ફેર્ડિલસ

આ કરવા દેવામાં આવશે ?

ટિમોક્રિલસ

આ મહદાને એ એની શોકપૂર્ણ વિદાય આપે તેની સામે મારે કશો ફરિયાદ નથી. ઓ રોડેંયુન ! પ્રત્યુત્તર વાળવાને અથકત શબને તું આલિંગન આપ; પણ તે પછી સમરણમાં રાખજે કે પૃથ્વી પર હજુ જીવન અને પ્રેમ છે.

થોઓસ

પાછળથી, ટિમોક્રિલસ ! મૃત્યુને કાળનો સમય આપ.

(રોડેંયુન લચકાઈને મૃત એનિટ્યોક્સ ઉપર

જુકે છે તે દરમિયાન નીરવતા વ્યાપે છે.)

ટિમોક્રિલસ

ઓ મારી રોડેંયુન ! જેનું ઋણ ચૂકવાઈ ગયું છે એવા આ મૃત માણસની સોડ હવે છોડ. જીવન પ્રતિ, પ્રેમ પ્રતિ પાછી ક્ર.

રોડેંયુન

(એતાના હાથ પ્રસારીને) મારા રાજન् ! મારા રાજન् ! મને છોડી જતો નહિ, મને છોડી જતો નહિ ! હું તારું અનુસરણ કરું છું.

(એનિટ્યોક્સને ચરણે એ મહાં બનીને ઢળી પડે છે.)

યુનિસી

ઓ રે ! મને પણ લઈ લો !

(એ રોડેંયુન તરફ ધસે છે ને મૃત દેખો પર પિંડને પટકે છે.)

નિકાનોર

રાજકુમારીને ઊભી કરો; એ મૂર્છિત થઈ છે.

થોઓસ

એનું હદ્ય બંધ પડી ગયું છે; એ મૃત્યુ પામી છે.

ટિમોક્રિલસ

ઊભી થા, મારી રોડેંયુન !

થોઓસ

એ મૃત્યુ પામી છે, ટિમોક્રિલસ ! તારાથી એ સલામત બની ગઈ છે. એ મારા રાજન् ! અંધકારમાં તું એકલવાયો જતો નથી.

ક્રિલ્યોની

રાજને સમાલો !

ટિમોક્રિલસ

(મુશ્કેલીથી બોલતો) એ જીવે છે ?

મેલિટસ

ના, એ મરી ગઈ છે, રાજ ટિમોક્રિલસ !

ક્રિલયોની

ભાઈ ! રાજને સંભાળ !

(ટિમોક્રિલસ એની ગરદનની આસપાસના જમાને હાડી નાખવાની ચેષ્ટા કરે છે. એ નેવો પડવા જય છે તેવા જ ફેરલસ, મેલિટસ અને બીજી ટેકવી રાખવા ફરતા ટોળે મળે છે.)

નિકાનોર

કોધ ને નિરાશાને જોરે ઉપદેવો આ એક અનિષ્ટ કહેવાય એવો ઉધારો છે.

ફેરલસ

આ મૃત્યુ નથી ? તો તો હું જીવીશ.

નિકાનોર

મૃત્યુ ? ઓ કાવતરાબાજ ! તું પોતે જ શું મૃત્યુ રૂપ નથી ? એ તે જ તારી પાપી ઉશ્કેરણીઓને જેરી કાનરૂંકણુંઓ દ્વારા ટિમોક્રિલસના માયાળું માનસને આવા જીવણું કોપાવેશની પરાકાણાએ પહોંચાડ્યું. પકડો એને, એને આ ખૂનનું પ્રાયશ્ચિત્ત કરવું પડ્યો.

ફેરલસ

આ પોઢી ગયેલાં શરીર ઉપર તમારું સિંહાસન રચવામાં તમે વધારે પડતી ઉતાવળ કરો છો. નિકાનોર ! તમારો રાજ હજુ હ્યાત છે.

નિકાનોર

તને કે કોઈ ખૂનીને ગૃત્યુથી બચાવવા માટે નહિ. આને અહીંથી ઘસડી જાઓ.

ક્રિલયોની

રાજ ભાનમાં આવે છે. તારી જતને બચાવી લે, ભાઈ !

લિયોસ્થેનિસ

દશ રાજઓય એને બચાવવા સમર્થ થવાના નથી.

નિકાનોર

પેલા કારસ્તાની સેતાનને અહીંથી ઘસડી જાઓ.

ટિમોક્રિલસ

હું જીવું દ્યું ને મને યાદ આવે છે.

ક્રિલયોની

ઉંધ્યા કરે છે ? ફેરલસ !

ફેરલસ

મારા રાજન ! આ લોકો મને મારી નાખવા માટે અહીંથી ઘસડી જય છે.

ટિમોક્રિલસ

(આરંભમાં અસ્પષ્ટપણે) કોણ છે તું? ઓ તિરસ્કારપાત્ર કુટિલ દેત્ય! મેં એને ગુમાવી હોય તો તે તારે કારણે. એને રંસી નાઓ! અને ચેલી તરકટી અધરોછવાળી ગુલાબી વર્ણવાળી ગણિકા, માણસોની નજરે ન પડે એવે કોઈ સ્થળે એને દેશનિકાલ કરો, કે જ્યાં એને ભૂલી જઈ શક્ય. ઓ ભાઈ! ભાઈ! મેં તને અંધારી છાયાઓમાં મોકલી દીવા છે ને મારે માટે એ માર્ગ બંધ છે.

ફેર્ડલસ

મેં જે કંઈ કર્યું છે તે આ બાપડા રાજ માટે ને કૃતદન માણસ માટે કર્યું છે. પરંતુ વાતો કરવામાં કંઈ માલ નથી. હું તૈયાર છું.

ટિમોક્રિલસ

(અત્યારે રષ્ય ભાવે અહેવા ઊભો થઈને) એને રિબાવી રિબાવીને મારણે! એણે મારા જીવનને જેવું અસહ્ય બનાવ્યું છે તેવું તને માટે મૃત્યુ ય અસહ્ય બનાવજો.

નિકાનોર

લઈ જાઓ એને, અને આ પાપના પિંડ ઉપર ફરમાવેલી સજાનો નિર્દ્યપણે અમલ થાય તે જોજો. વાજબોપણે કોપાયમાન થયેલા દેવોનું આનાથી સંતર્પણ થાઓ!

ફેર્ડલસ

ને છતાંય, ટિમોક્રિલસ! હું તને ચાહતો હતો.

(જાતા સાથે એને બહાર લઈ જવામાં આવે છે.)
નિકાનોર

બેટા યુનિસી! ઊઠ.

યુનિસી

પ્રાણ છોડવા એ આટલી બધી મુશ્કેલ વસ્તુ છે તેનું અત્યાર પહેલાં મને શાન નહોનું. એનો પ્રાણત્યાગ તેવો સહજ હતો!

નિકાનોર

અયે છોકરી! આ કસળાનત નાટક થોડે અંશે તારા કર્યાત્વને આભારી છે. હવે પછીથી શાણી ને નમ્ર બનજો. એના આવાસમાં એને લઈ જાઓ.

યુનિસી

મારું જે કરવું હોય તે કરો. મારું હદ્ય તો મારાં મૃત્યુ પામેલાંઓની સાથે યાત્રામાં નીકળી પડ્યું છે. તાત! થોડા હિવસ સુંધી મને નિભાવી બેશો. ધારું છું કે હવે પછી જાણો વખત તમને નારાજ નહિ કરું.

(મેલિટસની પરિયર્યમાં તે જય છે.)

નિકાનોર

કેલિકેટિસ ! એને અનુસર ને જેણે કે કાઈ તીણું હથિયાર કે પ્રાણ-હારક પીણું એની નિરાશાની નિકટમાં ન રહે.

(કેલિકેટિસ એને અનુસરે છે.)

ધોઆસ

જેને અમે ચાહતા હતા તેનાથી આ અમને અળગા નહિ રાખી શકે.

નિકાનોર

સિરિયનો ! તોફાનનો ભોગ બનેલા, વજપાતથી શીર્ષ વિશીર્ષ થઈ ગયેલા રાજ્વંશમાંથી ને અવશિષ્ટ રહ્યું છે તેની આપણે પુનર્બંધના કરવાની છે, ને નેને માથે ભય જગ્ઝમી રહેલો છે તે રાજ્યને બચાવી લેવા આપણાં બળને સંગઠિત કરવાનાં છે. કારણ કે આ ઘટનાની ખબર પડતાં રકતપિપાસુ પાથિયાનો સિંહ રોષભરી છલંગો મારતો ચઢો આવશે, અને ને કુમારને પોતે ચાહતો હતો તેને અંગેનો પ્રોલેમીનો ભયંકર શોક ઈજિયતમાંથી આંધી બનીને, આપણી ઉપર જીતરી આવશે. સિરિયા જોખમોથી ઘેરાયેલું છે એને આપણે બધા હતાથ છીએ.

ટિમોક્રિલસ

મારી અંદરનું કંઈક સહસા નૂટી ગયું છે ને વૈદ્યો એને સાંધી શકવાના નથી. ઓ રાજ્યપુત્ર નિકાનોર ! તું સિરિયાના રાજરકૃતનું સંતાન છે, ને તારા વંશમાં સેલ્વુક્સ વિશુદ્ધ રૂપે પોતાના પ્રભાવમાંથી પ્રકટી ઊંઠે એમ છે.

વીરા ! વીરા ! સવારે કે સાંજે જ્યારે આપણે ઈજિયતના બાગોમાં સાથે રમતા રમતા સ્વચ્છાંદથી ભમતા હતા, યા તો પ્રોલેમીની વાડીઓમાં જોયિયા હદ્યવાળા આપણે એકબીજાને ગળે હાથ ભરાવીને ધૂમતા હતા, ત્યારે આ બધાનો અંત આ રીતનો આવશે એવું સ્વખનમાંય કદ્દાંયું નહોનું, પણ હવે તો હુમેશને માટે આપણે વિખૂટા પડી ગયા છીએ. સદાકાળ મારે મિત્ર-હીન દથામાં ધાયા ઓછાયામાં એકાડી જીવવાનું રહ્યું છે. પણ તું એને એ (રોડોયૂન) શાંત સુખો મન્દારના ગહન કુલેમાં, સ્વર્ગના સમીરનો મર્મધ્વનિ કરતી લહેરોમાં એકબીજાના આશ્વેષમાં આરમથી પોઢશો ને એકલવાયો હું અહીં આંટા મારતો હોઈશ.

ક્રિલોક્રટેટિસ

ઓનિયોક્રુસ ! તારા વિનાના અમે પણ હવે તો શ્વાસોચ્છ્વાસના વળગાટવાળાં મડદાં બનીને હરતાફરતા રહેવાના. તું તો સાથીની સાથે શાંત વાતાવરણમાં વિચરે છે; દેવોએ હજ્ઞાય અમારે માટે ભંડારમાં ને કાઈ રાખ્યું છાય તેની અપેક્ષા કરતા અમે કેટલોક કાળ હજ્ઞાય દૈવહન જીવન જીવા રહેવાના છીએ.

